

AIMÉE BEEKMAN

GENNADI GERODNIK

VILLEM GROSS

PAUL HAAVAOKS

ERNI HIIR

AADU HINT

AIRA KAAL

AIN KAALEP

KALJO KANGUR

MANIVALD KESAMAA

OTT KOOL

LEIDA KIBUVITS

FELIX KOTTA

JAAN KROSS

Täna

IVAN KURTSAVOV

ERNI KRUSTEN

UNO LAHT

ELLEN NIIT

MINNI NURME

VEERA SAAR

JOHANNES SEMPER

MILVI SEPING

HERMANN BERGO

RUDOLF SIRGE

GRIGORI SKULSKI

JUHAN SMUUL

HARALD SUISLEPP

OSVALD TOOMING

LUISE VAHER

ROBERT VAIDLO

REIN VELLEND

MUIA VEETAMM

ENN VETEMAA

Jäna

Täna

OLUKIRJELDUSI, PUBLITSISTIKAT,
LUULET, NOVELLE

KOOSTANUD

J. Sikemäe ja A. Tamm

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN 1962

E
T97

Kaane ja ümbrispaberi kujundanud S. Liiberg
Illustreerinud R. Kaljo

2

Tartu Riikliku Ülikooll
Raamatukogu
53893

*

See raamat kirjutati olulises osas valmis 1961. aasta kevadel-suvel. Eesti kirjanikud käisid tehastes ja kolhoosides, et oma loomingus paremini kajastada kaasaja elavat tukset. Siin on mõned tulemused — publitsistlikud mõtisklused, visandid ja olukirjeldused, novellid ja luuletused.

Elu tundmaõppimine ei ole kampaania, ja üks raamat, olgugi paljude inimeste kirjutatud, ei ole muidugi ammendav läbilõige elust. Ja elu muutub meil kiiremini kui käsikiri raamatuks saab. Seepärast näevad mõned asjad välja juba teisiti: on probleeme, mille kõrvale või asemele on tulnud elus teised; mõned meie olukirjelduste tegelasedki on vahepeal asunud uutele töökohtadele. Aga kogupildina püüab see raamat siiski võimalikult mitmes plaanis kõnelda Nõukogude Eesti töötavatest inimestest, kes praegu viivad ellu partei XXII kongressil kavandatud hiiglaslikke ülesandeid.

*

UUTE TÄHTEDE HOMMIKUL

Järjekordi olen näinud mitmeid.
Töbörsi ukse all mehed on rivis,
südamed rinnas rasked kui kivid.
Järjekord tõsine, nukker ja sõnatu,
naerukõlatu.

Järjekord edasi aeglaselt ronib.
Räbaldund palitud. Luitunud sonid.
Seisavad viletsad almuste palujad,
laudadelt kukkunud raasude anujad
pärast «Kuldsüdamete» balli.

... Neljakümne esimene aasta.
Töömehe kuues Tšeljabinsk mu silmi vaatas
karmilt ja hallilt.
Rinde sepikoda.
Leib polnud odav.
Tehaste suitsu ja tahma taha kadus eha punane vöö.
Algas öö.
Aga inimesed, kelle nägudel
olid päevaste tegude higised jäljed,
seisid kannatlikult üksteise taga,
leivasabas.

Järjekord parteibürool.
Muldonni rõsked ja luitunud talad
hoidsid oma õlgadel maad,
mis kahurikõminast vappus.

Külmunud vildid jalas,
tubakast nappus,
seisime madala ukse all südamete tuksudes.
Kas jaa või ei?
Üksteise järel sõdureid ette kutsudes
võttis meid vastu Partei.

Aga täna
seisan veel kaunimas järjekorras!
Hommikune tänav
võttis mind vastu kivisele pinnale.
Päike heitis linnale
kiirte heleda ehte.
Seisime reas,
et osta lehte.
Lihtsalt ajalehte, kahekopikalist,
mille veerud on rasked
jõust, mõtetest ja tõest.
Tehaste tahmast ja nõest
sündinud Vabadus seab enese ette sihte vastseid.
Inimsüdamete soojusest saadud ideed
näitavad teed
uute horisontide poole.
Minule, sinule ja meile,
kogu inimsoole...

— Vennas, tere!
Küll on ere
perspektiiv!
Kahekümne aasta pärast
korter prii.
Astu sisse, kasuta —
tasuta.

— Lüheneb tööpäev.
Laupäevaks jääb
reede.
Teab, kas neil teedel
mina veel käin?
Vanaks ju jäin.

— Pole viga.
Pikeneb iga.
Puhkekodude suvised kuud
arstivad reumat ja muud.

— Kasvab palk
ja kasvab tulu.
Kopkatki sul siis ei kulu
trammis.

— Vaat, programmi!
Hea on lugeda.
Ameerika võib pugeda
välja nahast —
ei aita, jääb maha.
Korda kolm ja pool
suureneb lihavool.
Kasvavad viljavoosid
igas kolhoosis.

— Aga voodi
sulle putru keegi tassima
ei hakka.
Tuleb tõsiselt rassida,
tööle panna takka
mehemoodi.
Sedasi.

Ja nii edasi. Ja nii edasi.
Kõnelused ei lakka.
Seda on kuulata hea.
Üle aastate kauge rea
ulatab sulle elu
kommunistliku käe.

Parteisse usun kogu hingejõuga.
Puu mullast jõudu saab. Ma jõudu saan Parteist.
Tõe juurde aitas tema minul jõuda,
tõeallikat ei ole minul teist.
Parteisse usun kogu hingejõuga.

Kõik, mis on öeldud, see ka kindlalt tuleb.
Teelt pole väärand iialgi ta samm.
Maa süütas üllad sotsialismituled,
eks olnud see ka kunagi programm.
Kõik, mis on öeldud, see ka kindlalt tuleb.

Eks ole seegi ükskord unelm olnud:
tee kulges lahingutest võidusärani!
Partei siis rinde, kaevikute tolmus
kõik ukсед tulevikku avas pärani.
Eks ole seegi ükskord unelm olnud.

Ja kogu elu keev ja mitmepalgne,
mis voogab praegu kaldast kaldani.
Kord oli plaan. Vaid visand esialgne.
Nii oli. On. Ei keegi šalgagi.
Me kogu elu keev ja mitmepalgne.

Mis tuleb edasi, ma usun sesse.
Ei seda võtta ükski võõras riski mult.
Sest homsesse ja tema inimesse
ma usun uhkelt, kommunistlikult.
Parteisse usun, tema sõnadesse.

MAA UUS PALE

«Kala otsib, kus sügavam, inimene — kus parem,» ütleb vene vanasõna. Rahvatarkus on üldistav ja kõikehaarav, sellesse mahub ka ajajärk, kus elu mõtteks peeti kokku kraapida varanatukest, et veeta muretult vanaduspäevi või jätta lastele pisut pärandit, et neil ei tuleks alustada kahe palja käega, nagu alustasid kord vanemad ise. See oli omandikihu, varanduseuima, halja oksa unistuse ajajärk — kodanliku korra ja mõtteviisi valitsus. Töö- ja leivajaht oli siis iga kehviknooruki tõsiseks mureks. Mindki viis ta juba poisikesena mitmesse kanti, ja mõistagi, eeskätt sihiga: kus palk parem, seal leib magusam. Pärastine ajakirjanikutöö tingis, et tuli läbi tallata palju teid, näha oma silmaga peaaegu iga valda, iga küla, rääkimata keskustest.

Väikesel maal ei saa elamistingimused olla paikkonniti kuigi erinevad. Ometi, kui rääkida maatööst, oli orjuse kraad Tartu- ja Viljandimaa suurtaludes hoopis kangem kui kehvades ja virelevates Harju- või Võrumaa talu-kestes. Esimestes püüdis peremees matkida endist mõisnikku, töö tegid peamiselt palgalised. Teistes rühmas ta koos sulasega, enamasti käsitsi, tihti laenuleibsuus, kurjad võlapaberid pangas ja oksjonahaamer kuklas ähvardamas. Nii umbes kakskümmend viis, kolmkümmend aastat tagasi aeti kõige suurem protsent väiketaludest oksjonile just suhteliselt kehvades rajoonides — Võru-, Lääne- ja Harjumaal. Ning nimelt neis piirkondades panid maade kokkuostuga aluse oma mõisatele ja poolmõisatele linnahärrad-potipõllumehed.

Kurikuulsa Scheeli panga kaudu tegid seda aga ka baltisakslased, muistsete röövrüütlike järeltulijad, kes, naeruks pannes kodanlikku maareformi, leidsid aja saabunud olevat maade kokkuostu teel taastada eneste suurmaaomandus Eestis ja nõnda mässida väike, fašismi kollatõvest nakatatud riigike täielikult oma geo- ja rassipoliitiliste ittatungi sepitsuste võrku. Raha ja moraalselt toetust jagas neile selleks hoolega agressiooniks valmistuv hitlerlik Saksamaa. Niinimetatud «eesti elu» oli vägisi kujunemas saksluse mängukanniks.

See oli tõesti pöördelise tähtsusega ajahetk. Niinimetatud kodanlik demokraatia oli näidanud oma mädasust ja valskust: valitses parajasti autoritaarne Pätsi «vaikimise ajajärk». Igasugune poliitiline eneseavaldus oli keelatud, rangelt pöranda alla surutud. Vastuolud kitsa omanikekihi ja laiade töötavate hulkade vahel aga süvenesid. Plahvatust küll otsekohe veel ei nähtud, ent see, kuhu kodanlik diktatuur oma fašismivahus võtetega välja tüürib ja missugustele tulemustele viib, juba paistis...

Teame, kuidas asjad arenesid ja mis otsuse töörahvas kodanluse fašismikrampide kohta 1940. aastal tegi. See veretu revolutsioon andis Eestimaa elule teise näo, keeras rooliratta hoobilt sotsialismi suunda. Tänapäeval ei lõhesta meie ühiskonda mingid sisemised vastuolud. Väljastpoolt mõjutavad jõud on paralüeeritud. Areng ja ülesehitustöö toimub rahulikes tingimustes, harmooniliselt. Eesti maaelust on sootuks kadunud nood probleemid ja probleemikesed, mis piinasid iga põllupidajat paar-kolmkümmend aastat tagasi. Ühtki tööinimest ei vaeva nüüd paine, et mis siis, kui ihuliikmed ei võta enam teist orjata. Isiklik varakogumise, «mustade päevade» mure on murtud, «sügavam vesi» — oma mõtte kaotanud. Võlakoorem, pangaorjus, kulaku saamahimu ja tappev füüsiline töö ei hirmuta meil kedagi. Kellelgi pole karta, et ta oma kodukohakesest välja tõstetakse. Keegi ei teeni enam varavalgest hilisõhtuni varanatukest kokkukraapivat üksikperemeest, kõik töötegijad on ise oma isandad, oma töö ja vaeva valitsejad suurtes, rikkalikult tehnikaga varustatud ühis- või riigimajandites. Elu mõte ja eesmärk on teine, elu laad ja iseloom põhjani muutunud. Muutunud ühes sellega on enesest-

mõistetavalt ka meie küla, maa väline pilt — terve tema pale.

Seal, näiteks Läänemaal, kus enne kõssitasid aina madalad rookatusega elamukesed, kobar upakil majandushooneid ümberringi, leiab silm nüüd tihti uhkeid silikaatkivist laiade akendega, värvitud või krohvitud kanalaid, sigalaid ja hotellidena uhkeid karjafarme. Haruharvaks on jäänud majandid, mida ei ühenda suurte kõrgepingemagistraalidega elektriliinid, elamud, kus ei sära elektrivalgus, või tootmishooned, kus ei huuga söötmis- ja tõstemehhanismid, hoopis rääkimata masinalüpsist, -viljapeksust või -puhastamisest. Kui vanasti tuli valla kohta üks-kaks popsuvat petrooleumimootorit, mõni traktorikene või tossutav aurukatel, siis nüüd suristab iga kolhoosi põllul mitu iga liiki traktorit. Peale otsese põlluharimise, külvide ja lõikuse, teeb traktor kõik muugi olulisema töö.

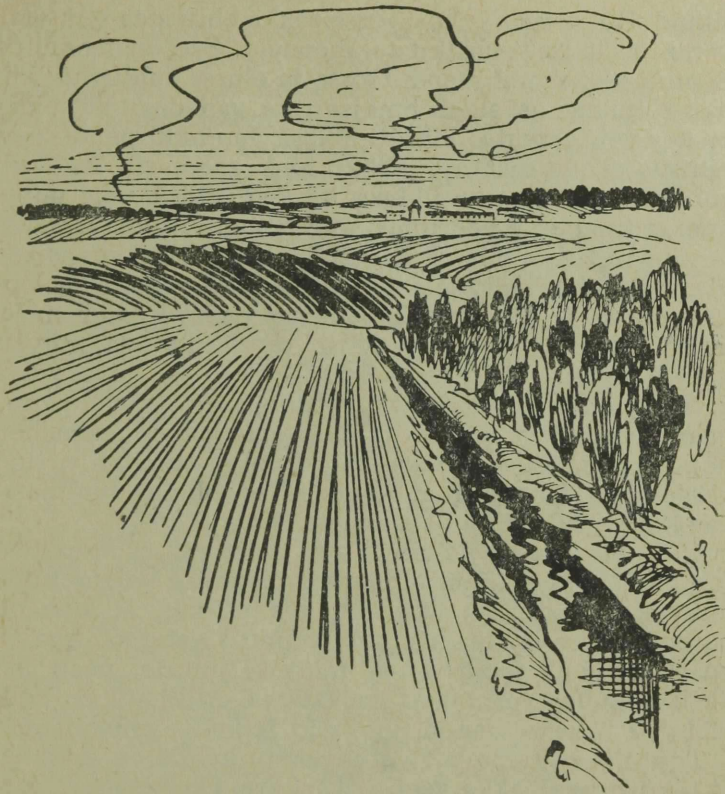
Meie külas olid vanasti väga moes sõnnikuveo talgud. See raske töö tehti enamasti ühiselt. Nüüd talguid enam ei tunta, nende järele pole vajadust. Ikka ainult auto ja traktor. Möödunud talv juhtus olema pehme. Kasari luhast ei saadud lumeteega kõiki heinu kätte. Peale suurvee kükitasid veel hiliskevadel kuhjad luhal. Ühel heal päeval aga ilmusid roomiktraktorid ja, hoolimata pinnase pehmusest, viidi heinad karjafarmidesse. Vanasti oleks heina luhta jäämine tähendanud õnnetust. Nüüd tegi traktoritele minev kütteaine ehk ainult väikest lisakulu, muud midagi. Elu sujuvat kulgu ei suuda siin väärata ega segi paisata looduse tujud. Inimene — nagu sotsialismimaa inimene igal pool — on ka Eesti põllumajanduses saanud ohjad täielikult enda kätte. «Maa elektrifitseerimine tagab võimsate tootlike jõudude igakülgse arengu, need tootlikud jõud võimaldavad meil luua külluses kõike, mida on inimestele vaja õnnelikuks eluks. Ja see ongi kommunism!» (N. S. Hruštšov. «Uutele saavutustele kirjanduses ja kunstis.»)

Eriti silmapaistev on inimese üleolek loodusest soode kuivendamise, uudismaade ülesharimise ja teede ehitamise osas. Maantee Tallinnast Pärnusse lookles aastasadu läbi võsade ja soode, nagu sõjapealikute tahe või vallutajate käsk kunagi muiste oli ta looklema pannud. Tallinna ja Tartu vahel õiget otseühenduse teed pol-

nudki. Noid Kursi, Puurmanni, Laeva savikasti moodi roobasteid, mida kord rändava töölisena tuli tampida, et Põltsamaalt paari päevaga Tartu jõuda, pole enam olemaski. Uhke magistraal, millel autod kihutavad täiskiirusel, lõikub läbi luhtade ja võsade.

Ning nõnda, nagu on teiseks saanud liiklemistingimused, on muutunud ka ümbruse, maa nägu, elu pale. Silmapiirini ulatuvad viljaväljad voogava rukki või nisuga. Kahe meetri kõrgune tihe ja lopsakas mais, mida varem siin keegi katsetadagi ei söandanud, nuumab nüüd oma vägevusega sigu ja paneb lehmad lüpsma, nii et hommikuti veerevad linna poole terved voorid tsiiternautosid. Maa tootmisvõime on tohutult kasvanud. Väikesed meierei- ja koorejaamahooned, kus nad veel alles ongi, tunduvad kääbustena, kellele käib üle jõe kohalike karjasaaduste vastuvõtt ja ümbertötamine. Ega me asjata piimatootmises ühe elaniku kohta Ameerikast ees ei ole! Karjad ja karjamaad on teised, kui nad olid, karjapidamine on teine. Loomulikult on teised ka inimesed, kes juhivad säärast suurejoonelist sotsialistlikku karjakasvatust. Naeruväärsed oleksid tänastingimuste juures mõnede vanade perenaiste «kuntsid» ja «posimised». Nüüd õiendavad igas majandiis õppinud agronoomid ja zootehnikud. Valitsevad uued menetlused, uued söötmis- ja töövõtted. Enesestmõistetavalt on ka inimese suhtumine töösse teine — vastav sotsialismimaa inimese ellusuhtumisele, tema töö eesmärgile ja mõttele üldse. Inimene alistab loodust aina teadlikumalt, võtab temalt enese jaoks, mis vaja, ilma armuande kerjamata.

Järjest sagedamini vaatavad endiste võsade ja lodude asemel rändurile vastu võimsate masinate tööjäljed. Ruutkilomeetrite viisi on puisniitudest ja lodudest rajatud põlde, kännud, kivid ja mättad parajateks mägedeks kokku veeretatud või kõrvale tõugatud. Sinna, kus kunagi pleegitasid end nastikud või jalutasid konni otsides kured, on tekkinud suured laudtasased uudismaapõllud või kultuurheinamaad, mida läbivad noolsirged masinatega sissetõmmatud kraavid. Ei ole vaja Tallinnast kaugele minna, et seda maastiku muudatust näha. Juba Pääsküla tagant Saku Maaparanduse Tehnikumi

poole pöörates algavad uudismaapõllud ja kultuurheinamaad. Nende keskel tehnikumi uhked mitmekorruselised linnatüüpi hooned, õppe- ja elamublokid. Kõik on uus, ruumikas, avar, perspektiiviga. Mõned kilomeetrid edasi Rapla poole. Maidla kolhoos. Endise madala lodu asemel uhkelt kraavitatud heinamaad. Samuti Märjamaa ümbruses, Pärnu-Jaagupi rajoonis, Kasari luhtades. Aga ka vanal Virumaal, Alutaguses, saartel. Maastiku, maa pale on igal pool teine ja uus.

Muidugi, kõik vana ei ole veel päris kadunud. Vast-rajatud kultuurheinamaade, karjakopliite ja uudismaaväljade vahel leidub küllaldaselt võsastikke ja soolont-

sikuid. Kõige uue ja kaasaegse sekka ehitustes vilksatab vanu, osalt isegi ripakil taluhooneid. See on loomulik. Samuti see, et uut moodi töösse ja elusse suhtuvate inimeste hulgas askeldab omajagu ka vanades töökspidamistes või igandites kinni inimesi. Ja ehkki nende osatähtsus ei ole määrav, ehkki nad enamasti leplikult annavad oma panuse üldises ülesehitustöös, pole mingi ime, et tuleb ette hõõrumisi uue ja vana vahel. Muidugi mitte poliitilisel pinnal. Ei, vaieldakse praktiliste asjade üle. Näiteks maisikasvatamisest ja selle väärtusest loomatoiduna. Ei ole kaugel ajad, kus paberil pandi maisi maha kümnete hektarite viisi, tegelikult aga külvati katselapikesi, et mitte narrida põldu ja ilma jääda kaera- või odraterast, mis oli ette kindel . . . Seda pettemängu mängisid kohati kaasa isegi kolhoosiesimehed ja põllumajanduse spetsialistid. Uuel ei ole alati sugugi kerge võita. Ka maisil ei olnud. Alles eelmine suvi paiskas kõhklejad lõplikult sadulast. Mais võitis.*

Kuid ega mais pole ainus uus, mille suhtes vana tõstab häält. Elu põhjani ümberkorraldamise käigus tuleb mitmesuguseid asju ette. Et uus võidab, et uus on parem -- see on teaduslikult ammu tõestatud. Aga ta peab ilmekalt jõudma iga inimese juurde, peab iga üksiku ümber veenma ja kasvatama. Alles siis on kõik läbinisti teiseks saanud, uue näo ja mõtte omandanud.

Tormiliselt areneva tööstuse mõju külale on säärane, et tõmbab sealt ikka veel töökäsi ära. On kolhoose, kus kurdetakse tööjõu nappust, ehkki elutingimused on seal vahest lahedamad kui põrandapinnaga maadlevates tööstuskeskustes. Kuid tänapäeva sotsialismiajastu inimene, eriti noor, ei otsi enam rakendust oma võimetele põhimõttel «kus parem». Ei. Ta läheb sinna, kus on huvitavam, haaravam, kus saab kaasa lüüa selles, mis on ajastule iseloomulik, suur ja võimas. Narva soojuselektrijaama ja Kunda tsemenditehast ei nimetata asjatult komsomoliehitusteks. Need rajati tõesti tuhandete töölis- ja ülikoolinoorte kätega, rajati vaimustusega. Ent noored ruttasid mitte ainult ehitustele. Samal ajal kui mõned kolhoosid kurtsid tööjõu puudust, astusid kümned ja sajad põllumajandusest ja karjakasvatusest huvitatud noored säärase kolhooside liikmeks, nagu Rapla V. I. Lenini ja Rakvere Ed. Vilde nimeline kolhoos.

Need eeskujulikud, edukalt uusi menetlusi rakendavad majandid ei ole kunagi tundnud puudust tööjõust. Milles on siis asi? Kas mitte selles, et see põlvkond, kes sammub kommunismiehitajate esiridades, ruttas oma võimeid andunult rakendama uue ja perspektiivikindla huvides? Ja kas pole seegi üks iseloomulikke jooni maa tänapäeva palges?

Uue võiduleaitamises on kirjanduselgi oma osa täita. Probleemid, mis kaks-kolmkümmend aastat tagasi ahistasid meie külaelu, on kadunud. Nende asemel on tekkinud ja tekivad hoopis teised. Püüda tabada ning kunstilistes kujudes lahti mõtestada seda, mis edasi viib, avada takerdumise või mahajäämuse juured — see on praegu peamine. Kuid peamise konkreetne esiletoomine ei ole sugugi lihtne ülesanne. Kogu elu iseloom, terve meie maa pale on nii otsustavalt muutunud, et vanade tarkustega siin midagi ei tee. Tervesse küsimuste kompleksi on vaja värskelt süveneda, isiklikult kogeda. Näha-kuulda maarahva igapäevaseid rõõme ja muresid, elutunnetust, selle arengut, ühe sõnaga — elada tänapäeva maaellu sisse. Alles siis võib katset teha mõtestada selle elu palet, mis on iseenesest värskel, rõõmus ja selge, mis nooreneb iga päevaga ning võtab aina huvitavamaid ning omapärasemaid jooni juurde. Seda nii väliselt ja üldiselt kui ka iga inimese juures eraldi. Aga just inimesest tulebki kirjandusel lähtuda. Inimesest, kelle tööviljana kõik kujuneb, sünnib, uue näo võtab. Seda loovat tööinimest on vaja julgemini, konkreetsemalt ja suuremas plaanis näidata meie kaasaja kirjanduses. Sest: «Leninliku käsituse järgi seisab loominguvabadus selles, et minna koos rahvaga, luua vaimseid väärtusi rahva jaoks ja rahva huvides.» (N. S. Hruštšov.) Peale rahva huvide nõukogude kirjandusel aga teisi huviseid ei olegi. Rahva elu, selle uus pale ongi meie kirjanduse suureks sisuks ning ülevaks hingestajaks ja jääb selleks alati.

MEES OMAL KOHAL

Meie rahvuseepose kangelane Kalevipoeg oli julge meresõitja, vapper sõdur, aga eelkõige tubli põllumees.

Kalevite kallim poega,
Märssi seljas, mõõka puusas,
Seadis adra aisadelle,
Pani hobu adra ette,
Rakendas ruuna künnile;
Hakkas sooda sahkamaie,
Kuiva maada kündemaie,
Arupinda pööramaie.

Peaaegu igal pool teab vanem rahvas näidata tohuid kivimürakaid, mida kangelane põldudelt kaugele lennutanud, teab Kalevipoja künnivagusid ja tema hiidruuna kabjajälgi. Eriti palju on Kalevipoja nimega seotud paiku Virumaal. Siin sündis 1803. aastal lauluisa Friedrich Reinhold Kreutzwald, siinsamas lähedal mõned aastad varem ka Kreutzwaldi sõber ning «Kalevipoja» koostamise mõtte algataja Friedrich Robert Faehlmann. Ligemale 120 aastat lauluisa ja ta sõbra sünnist hiljem tuli siinsamas Virumaal Kadrina lähedal ilmale praeguse «Kalevipoja» kolhoosi esimees Harald Faelman, kes meesliinipidi on Fr. R. Faehlmanni sugulane.

Kui rahvas oma muistseid vägimehi eepostes ja lauludes mäletab hiidudena, siis nüüdsed mehed on enamikus päris tavalised inimesed. Tapa rajooni «Kalevipoja» kol-

hoosi esimees Harald Faelman on pigemini lüheldast kui pikka kasvu — 169 cm, kolm sentimeetrit alla eesti meeste keskmist pikkust. Tõsi, õlgade laiuselt on Faelmanil oma kolhoosis ja rajooniski raske vastast leida. Juba maast-madalast rüगतud raske keheline töö on käed, eriti aga õlavarre- ja seljalihased tugevaks kasvatanud. Ent mehe tugevust, ta tõelist sisemist jõudu tuleb siiski otsida ta näost. Esimesel pilgul ei taba silm siingi midagi erilist. Heledavõitu siledad, peadligi kammitud juuksed, tugev sirge nina, korrapärane suu, hallid silmad. Säärased tugevad piklikud näod on eestlaste juures tavalised. Ja kui võõras, kes Faelmani ei tunne, astub esimest korda «Kalevipoja» kolhoosi kontorisse, ei suuda ta ei riiete ega millegi muu välise järgi taibata, kes neist lühikesele hommikusele nõupidamisele kogunenud meestest on tavaline kolhoosnik, kes brigadir, kes üle vabariigi kuulus esimees, kelle juurde teiste kolhooside esimehed, agronoomid, raamatupidajad sõidavad nõu küsima, rajoonikomiteede sekretärid, ülikooli ja akadeemia töötajad õppima. Jah, esimesel pilgul kaldud seda tüüakat, suurte kätega tagasihoidlikku ja napolisõnalist meest pidama transporditööliseks, traktoristiks või ükskõik kelleks, mitte aga esimeheks, keda millegipärast oled harjunud enesele ette kujutama siiski pisut siledamana.

Suurem hulk mehi siirdub õue, kes auto, kes traktori rooli taha. Hetkeks jääme kolhoosi kontorisse raamatupidaja Karl Antoniga kahekesi. See viiekümnendates eluaastates tagasihoidlik mees on töötanud linnas vabrikukontorites, pärast Suurt Isamaasõda aga asus maale, laksutas arvelaua nuppe hobulaenutuspunktis, sihtis arvutuslükati kriipsu traktorijaamas ja teeb seda nüüd kolhoosis. Aga peale arvutuslükati näeb ta ka muud. Vähegi vabal ajal töötab koos perega kolhoosipõllul, õhtuti võtab osa isetegevusest. «Kalevipoja» raamatuid peab ta juba selle asutamisest, 1949. aastast alates, ja teab seepärast üksikasjaliselt kolhoosi tosina-aastast elukäiku. Mitte alati polnud «Kalevipoeg» oma nime väärt. 1953. aastal oli siin kolhoosniku normipäevatasu õige napp — vana raha kopikad ja teravilja grammid, praegu aga on keskmine päevatasu üle kolme rubla uues rahas. Inimesed on needsamad, isegi juhatus pea-

aegu sama, mis mõned aastad tagasi, ainult kolhoosi esimees on teine. Muidugi, partei ja valitsus oma seaduste ning määrustega on vahepealsete aastate jooksul kolhoositalurahva elu korraldamisele palju kaasa aidanud — eriti hästi mõjus see, et kolhoos ise sai oma põldudel töötavate kombainide, traktorite ja muude põllutöömashinade vahetuks peremeheks —, kuid need sammud puudutasid ühtlaselt kõiki põllumajanduslikke artelle, ka neid, mis praegu on veel mahajäänute killas.

«Noh, mis imevõimuga siis? . . .»

«Seda olen minagi mõelnud,» vastab raamatupidaja. «On kolhoose, kus esimeheks on kõrgema haridusega agronoom — ei jõua meile järele. On kolhoose, kus esimehel samuti nagu meie Faelmanil pole agronoomi kutses, see-eest aga mitmekümne-aastane juhtiva põllumajandustöötaja praktika — ikka ei suuda meiega sammu pidada. Muidugi pole ka meie Faelman maale võõras, ta on siin sündinud ja üles kasvanud, muidugi tunneb ta põldu ja karja, aga see ei ole peamine . . .»

Ma ei küsi midagi, mõnikord on aga su ilmes rohkem küsimust, kui sa seda sõnadesse suudad panna.

Karl Anton ei rutta vastamisega, vaid hoiab mõtlikult käes valget, tihedate numbriridadega arvutuslükatit, liigutab selle läbipaistvat, peene musta kriipsuga tselluloidosutit, nagu püüaks ta lükati numbritelt vastust leida. Lõpuks teeb ta esimehe kohta oma bilansi:

«Põldu ja karja peab esimees muidugi kah tundma, aga peamine on see, et Faelman tunneb inimesi.»

Inimestetundmise kohta on kirjutatud palju tarku raamatuid, rahvasõna ütleb inimestetundmise kohta aga lühidalt ja lihtsalt: «Et inimest tundma õppida, selleks pead ta seltsis vähemalt vaka soola ära sööma.» Muidugi võib ka pärast seda inimeses veel eksida, aga vaka soola on Faelman enamiku praeguse «Kalevipoja» kolhoosi liikmete seltsis siiski ära söönud, kuigi ta on kolhoosi liige alles kuuendat aastat. Siinkandis ei ole inimest, kes juba ammu enne Harald Faelmani esimeheks saamist poleks tundnud teda ennast, ta isa Johannest, venda Augustit, ta sugulasi ja omakseid, samuti nagu Harald Faelman — Veskiantsu Harald — tundis ja tun-

neb kõiki kolhoosis elavaid inimesi mitte üksnes näguga nimepidi, vaid teab ära ka nende vead ja head.

Ta sündis 41 aastat tagasi mitte kaugel Kalevipoja künnivagudest — Neeruti küngastest Lante külas, mis moodustabki praeguse «Kalevipoja» kolhoosi tuumiku. Ta isa Johannes Faelman oli 18-hektarilise Veskiantsu talu omanik. Ema Berta sünnitas kolm poega ja ühe tütre, ent kui Harald, noorim lastest, oli poolteise-aastane, suri ema ja lapsi hakkas kasvatama vanaema Mai. Isa haris väikese talu põlde suure hoolega, seepärast otsesest puudust Veskiantsul ei tundud, aga jõukusest oli asi kah kaugel. Lapsed õppisid koolis korralikult, ometi rohkemat kui kuueklassiline algharidus, mis kodanlikus Eestis oli maksuta, ei suutnud isa neile ühelegi anda. Ei jätkunud kõigile lastele kodus ka tööd. Noorim, Harald, läks viieteistkümne-aastaselt võõrast teenima. Isakodus põllutööga harjunud, murdis ta seda varsti võõrasteski taludes mehe kombel ja juba kuueteistkümne-aastaselt sai päevilisena täismehes palga. Aga päevilisele jätkus taludes tööd ju ainult suvel kibedal heinaniidu, viljakoristamise ja masindamise hooajal. Vahepeal tuli olla raudteel remonditööliseks, sumada turbarabas ja talvel koorida metsaparisniku propse. Isamaasõja ajal võitles Harald Faelman Eesti Rahvuskorpuse ridades ning võttis osa paljudest lahingutest. Velikije Luki all kaotas ta oma venna Elmari, lukussepa ja automaaturite roodu rühmaülema. Nõukogude armees teenis Faelman 1946. aastani. Tulnud tagasi kodumaile, hakkas ta isa asemel pidama väikest Veskiantsu talu. Kolm aastat pärast sõja lõppu valiti ta külanõukogu esimeheks, siis valla täitevkomitee aseesimeheks, siis kohaliku tarbijatekooperatiivi esimeheks. 1. juulil 1955 suunati Faelman kodukolhoosi «Kalevipoeg», mis tol ajal oli rajooni üheks kõige mahajäänumaks. Praegu aga väärrib kolhoos juba oma nime.

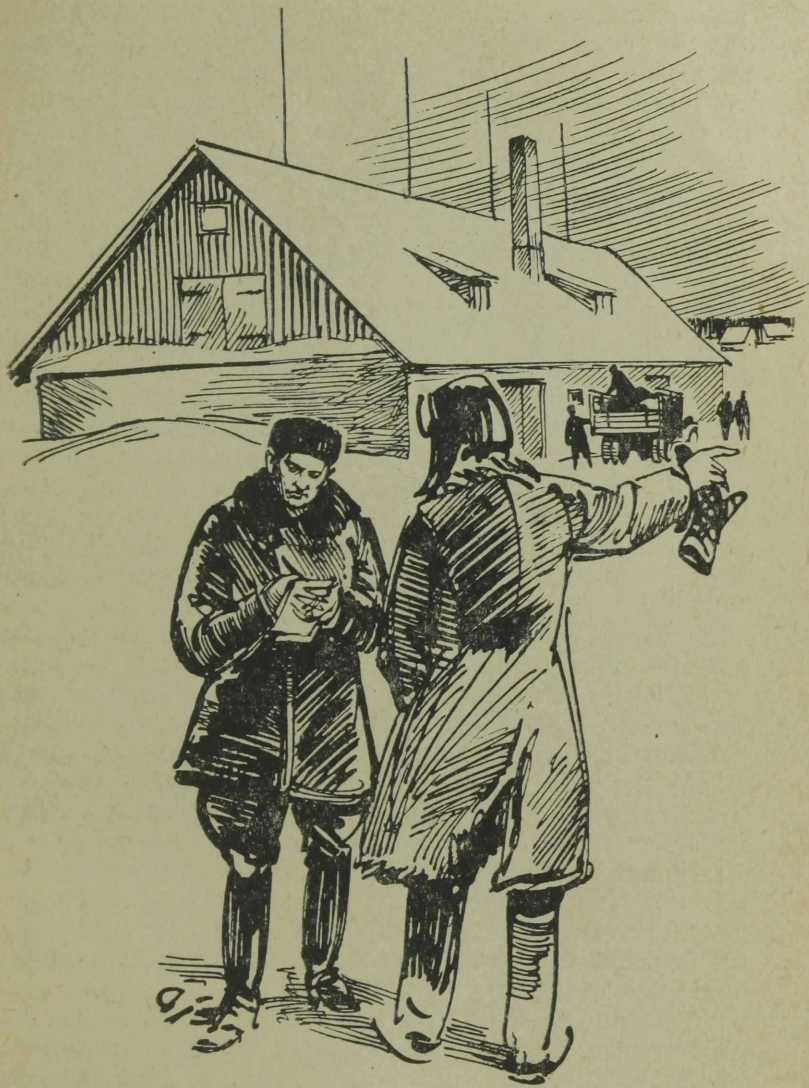
Jah, Faelman tunneb oma kodukolhoosi inimesi. See tundmine ei ole aga mingit üldist laadi, vaid ta oskab inimestega ka ümber käia, nagu oleks ta seda kunsti õppinud maailma ajaloo kõige suurematelt isikustelt. Spartacusest, mehest, kes pani kaks tuhat aastat tagasi värisema tollaegse maailmavalitseja Rooma müürid, teavad ajaloolased jutustada, et, saanud üles-

tõusu juhiks, jäi Spartacus oma kaaslaste vastu niisamasuguseks lihtsaks heasüdamlikuks inimeseks, nagu ta oli varem. Või missuguse seesmise liigutusega loeme S. Gili, Lenini isikliku autojuhi mälestusi sellest väheldast kasvu hiiglasest, kes, loonud maailma esimese sotsialistliku riigi, jäi ometi igati lihtsaks, isiklikus elus äärmiselt vähenõudlikuks seltsimeheks. Harald Faelman ei juhi riiki, vaid ainult kolhoosi, kus elab mõnisada inimest, see aga ei tähenda, et tal poleks võimalusi ennast tähtsaks puhuda, nagu see mõne esimehe, juhataja või direktoriga mõnes teises kolhoosis, ametiasutuses või tehases paraku siiski veel juhtub. Ega muidu rahva seas ole kujunenud pilkesõnaks, et mida väiksem laev, seda kärarikkam, tähtsam ja ülespuhutum on sageli selle laeva kapten. Niipalju kui sai «Kalevipoja» inimestega rääkida, on nad veendunud, et nende tüükat maakarva esimeest ei suuda ei suur ega väike amet murda — Faelman jääb Faelmaniks. Rääkisin artelli «Mineraal» endise tehnilise juhatajaga — Faelman oli aastaid tagasi selles artellis lühikest aega lihttööliseks, seebikivikeetjaks. Ikka seesama tugev, rahulik, enesekindel maamees, kes enesestmõistetava väärikusega oskas siis käsku täita, nagu ta nüüd oskab ise käskida. Aga kas sõna «käskima» esinebki Faelmani juures selle tavalises tähenduses? Minu meelest ta pigem a r u t a b inimestega küsimuse läbi, v e e n a b neid, ja siis teevad inimesed ise, mis tarvis, juba ilma mingi käsuta.

Esimest korda sõitsin «Kalevipoja» kolhoosi 1958. aasta oktoobris ja juhtusin siia parajasti juhatuses koosoleku ajaks.

... Sügis, päev kaldub vara õhtule, väljas rabistab külma vihma. Juhatuses ruumis — selleks on endise veidi jõukama talu hoone — on siiski hubane ja soe. Ka juhatuses liikmed on reipad — hoolimata lühikesest päevast, hoolimata segama kippunud vihmaailidest jõuti täna kartulivõtmisega siiski lõpule. Nüüd veel põllul kartulikuhilad õlgede ja mullaga kinni matta, siis on käesoleva aasta pakilistemate välistöödega otsad koos.

Koosolek algab peaaegu märkamatu. Kolhoosi esimees loeb sõrmedel ette jooksvad küsimused, mis oleks tarvis ühiselt läbi arutada, ja siis algabki nõupidamine, mida selle sõna ranges tähenduses raske on koosole-

kuks nimetada. Ei koosoleku juhatajat, ei protokollijat (ainult raamatupidaja Anton teeb mõned märkmed), rääkimata pateetikast ja kõrgelennulistest, teinekord tühjadest sõnadest, mida siin-seal meie koosolekutel paraku siiski veel vahel kuuleb. Mida teha kevadiste pullvasikatega (neid on kolhoosis kolmkümmend üks)? Kui need praegu, sügisel, maha müüa, on hind madal. Kevadel, ütleme märtsis, on hind teine, sööta jätkub, pullid on kevadeks ju hoopis kopsakamad, ainult ruumide kitsikus teeb muret — uus karjalaut, mis mõni aasta tagasi ehitati, kipub napiks jääma. Arutatakse läbi kõik vähegi sobivad ruumid ja leitakse lahendus. Kui pullid jäetakse ületalve, siis hobuseid tuleb kohe sügisel kümne võrra vähendada. Miku, kaval ruun, meeldib oma tasaduse tõttu naistele — nende läbi (karjabrigadir Leonore Masingu eestkostmise tõttu) päästis ta eelmisel sügisel oma naha ja teeb seda samal kombel selgi aastal. Leedil, Džentelmenil, Lordil, Printsil ja veel mõnel teisel neljajalgtsel tiitlikandjal tuleb aga «Kalevipojaga» igavesti jumalaga jätta, sest traktoritega, nüüd veel iseoma traktoritega, tuleb töö tulusam.

Kolhoosis on mitu veoautot. Üks juhtidest kutsutakse armeesse aega teenima. Keda võtta ta asemele? Kolhoos on kuulus, saabunud on kakskümmend sooviavaldust. Vaekausile jääb kolm, lõpuks kaks meest, keda kõik juhatuse liikmed nii nägu- kui tegupidi tunnevad. Juhti ei ole aga tarvis mitte tavalise veoauto, vaid «virtsabussi» peale. Lugu on nii, et «Kalevipoeg» ostis virtsavidamise tsisternauto, millega ta oma loomalautade virtsa, aga ka lähedal asuva Kadrina aleviku rahva imbkaevude sisu oma põldudele, heinamaadele ja kultuurkoplitele veab. «Virtsabussi» juht olla ei ole just peen töö ja seepärast küsib brigadir Jakob Ivask, et kas uus ongi nõus seda kohta vastu võtma.

«Eks leidu ka neid, kes haisu ei karda. Faelman ise vedas virtsa, ei jäänud haisu külge. Printse meil autorooli taha tarvis ei ole,» lausub juhatuse liige Rosalie Mõek.

«Ah, mis see hais tähendab, paneb aiva habeme kasvama,» naljatab Faelman ja katsub oma lõuga, mis igahommikusest «kombainiga» ülekäimisest hoolimata õhtuks juba uuesti habemetüükaisse kipub.

Kõikjal lööb Faelman ise käed külge. Ja kui esimees tööd paljaks ega prostaks ei põlga, siis ei sünni seda ka teistel teha. «Virtsabuss» ise aga on kolhoosi majanduses vägagi oluline lüli. Kuidas temaga veetav materjal küll kolhoosi esimehe habemekasvule mõjub, see on teaduslikult alles välja selgitamata, kuid virtsa saanud põldudel on nisu vägev ja kultuurkoplites hein rinnuni. Kui eepose Kalevipoeg oli demiurglik kündja, siis nüüdne kolhoos «Kalevipoeg» künnab, aga ka väetab maad, teades, et narrid sina põldu ühe korra, narrib tema sind üheksa korda tagasi. Seepärast tulebki «virtsabussi» peale eriti tubli juht valida ja talle ka korralik palk maksta.

Töötasu poolest on «Kalevipoeg» meie vabariigis esimene, kes kaotas tasu maksmise normipäevade järgi. Põllumajanduse Ministeeriumis leidis inimesi, kes sellele algul vastu seisid, pidades normipäeva-süsteemi kolhoosikorra lahutamatuks osaks. Elu aga näitas, et «Kalevipoja» kolhoosis oldi õigel teel. Mõnes Eesti NSV kolhoosis tuli ühe tööpäeva kohta 2,5 ja isegi 3 normipäeva. See kutsus esile «normipäeva inflatsioon», teisalt aga ei soodustanud alles aasta lõpul väljaarvestatav tasu tööviljakust. Kui seesama Põllumajanduse Ministeeriumi ametnik, kes uuele süsteemile vastu seisis, sai ise kindla kuutasu ja võis oma perekonna büdžeti koostamisel igal ajal naisele või ämmale öelda, kui suur on ta teenistus, siis normipäevade järgi selgus kolhoosniku veebruaris tehtud tööpäeva tasu alles üksteist kuud hiljem, järgmise aasta jaanuaris. Iga kolhoosnik võtab aga ühistööst märksa innukamalt osa, kui ta juba sama päeva õhtul kodustele söögilaua ääres võib öelda, palju ta täna tööd tegi ja selle eest teenis, pealegi, kui ta naine ja lapsed teavad, et isa saab palga kätte mitte alles aasta pärast, vaid juba lähemal ajal. Ja kui kindla rahalise töötasu arvestamine oli võimalik sovhoosides, tööndusartellides — miks ei pidanud see olema võimalik kolhoosis?

Kui asi oli juhatuses põhjalikult läbi arutatud, otsustas kolhoosi üldkoosolek 1958. aastal üle minna rahalise töötasu maksmisele. Nüüdsest peale polnud kolhoosi liikmel oma töötasu kättesaamist vaja enam pikalt oodata, see makstakse kassast välja iga uue kuu algul.

Muidugi, kolhoosides praktiseeriti varemgi lisatasude süsteemi ja normipäevade arvel ka igakuist avansseerimist, aga see tegi arvepidamise keeruliseks. Pealegi jäi avanss ikkagi ebakindlaks rahaks, millele inimesel oli raske ehitada oma kodust eelarvet. Igatahes on nüüd just otsese rahalise töötasu tõttu tööjõudlus ja seega ka kolhoosi ning kolhoosnikute tulud veelgi tõusnud.

Kuna Harald Faelman ei ole iialgi olnud ei tehasedirektor ega laevakapten, vaid et kogu ta senine elu on lähedalt seotud maaga, siis peaks ja võiks veel rääkida agrotehnikast, kultuurkoplitest, põldheinast, maisist, sigalast, karjast, sellest, et «Kalevipoja» «virtsa-buss» veab kolhoosi põldudele ka lähedal asuva ümbräe järve muda. Ning ka sellest, et praegu, mil nõukogude rahvas sammub kommunismiehitamise hiiglateel, on «Kalevipojalgi» uued konkreetset perspektiivid: piima ja liha tootmises täidetakse siin seitsme aasta plaan hoopis lühema ajaga. Võiks rääkida ka uudismaadest, mille kasutuselevõtt juba käesoleval aastal lahendab «Kalevipojas» karja söödabaasi probleemi. See kõik on õige: agrotehnika põllumehele on sama mis kompass meremehele. Kuid ükski kapten, olgu ta laev ja navigeerimise riistad kui head tahes, ei jõua kaugele, kui ta ei tunne oma meeskonda, kui juht ja meeskond ei moodusta ühtset teotahtelist kollektiivi. Olgu see merel või maal, tehases või kaevanduses, kõikidest tehnikatest kõige olulisem on inimestega ümberkäimise tehnika. Ja olgugi et Harald Faelman ei ole ei agro- ega zootehnika eriharidusega spetsialist (mida muidugi ei saa pidada vooruseks), on tal asendamatu takti inimeste kohtlemisel, «antropotehnikat», kui nii võib öelda. Ja kuigi ma pole veel «Kalevipoja» kolhoosi esimehe seltsis vakka soola ära söönud, siis iga uus kohtumine temaga veenab mind üha enam, et kui me räägime inimestest, kes on omal kohal, siis üks neist on Harald Faelman.

Viimaste aastate jooksul olen tihti sõitnud «Kalevipoja» kolhoosi, kuuekümnenda aasta suvel tõin siia oma kaheteistkümnenda-aastase poja, et ta linnalapsena õpiks tundma maaelu ja põllutööd. Poisile meeldis loomadega askeldamine ja kolhoosis viibimise aeg mõjus talle hästi. Läänud aasta märtsikuus kohtusin Faelmaniga Tallinnas põllumajanduse eesrindlaste nõupidamisel.

Ikka seesama rahulik, humoorikas, kahel kindlal jalal seisev maamees, kelle kätt (kui selle haare ainult nii tugev ei oleks!) on lausa rõõm suruda.

«Kuidas käsi käib?»

«Ikka käisest läbi.»

1961. aasta maipühad võtsin vastu samuti «Kalevi-pojas». Kolhoosi agronoom ja traktorist abiellusid, olin nende pulmas, käisin Faelmani ja ta sõpradega jahil. Rahvas nimetab Harald Faelmani kuldaväärt meheks ja paar aastat tagasi autasustati teda Lenini ordeniga. Rahvas valis Harald Faelmani vabariigi ülemnõukogu saadikuks, esimesel istungjärgul sai temast Ülemnõukogu Presiidiumi liige. Demokraatia, tõeline tööinimese demokraatia, kes teises tööinimeses austab endasarnast, on Harald Faelmani loomuse lahutamatuks osaks ja ta edu saladuseks. Tema jaoks ei ole administratiivses mõttes sõnu «üleval» ja «all» («ülevaltpoolt tulevad korraldused», «altpoolt tulevad signaalid»). Keegi pole veel kuulnud, et Faelman oleks enesest ära langenud, oleks kärkinud või sõimelnud. Ühesuguse rahuliku, maameheliku väärikusega kõneleb ta nii kolhoosi karjatalitaja kui ka ministriga. Seejuures on ta nõudlik ja järjekindel. Leiab viga laita kas ministeeriumis või iseoma kolhoosi karjafarmis, teeb ta seda mõnusa huumori, tõsisemal juhul pilkega — ja saavutab tihti rohkem kui mõni teine kõvade sõnadega. Ta on lahutamatu osa rahvast, ning see lahutamatu side rahva ja kommunistliku parteiga, rahva eesrindliku väesalgaga, mille liige ta on 1951. aastast alates, annab talle võitmatu hiiglase jõu. Harald Faelmani puhtas kodus, kus peale ta enese elavad veel ta abikaasa, kaks last ja seitsmekümne-aastane, igati alles kõbus isa Johannes, on raamaturiivil suure Lenini kogutud teoste eestikeelne väljaanne aukohal.

Nende ridade kirjutaja isa sõitis kogu elu merd. Parima kaptenina mäletas isa seda vana meremeest, kes oli osanud laeva juhtimist nii korraldada, et võis igas sadamas laevalt lahkuda, usaldades selle uueks reisiks rahuliku südamega mõne abilise, tavaliselt esimese tüürimehe hoolde. Kõik võrdlused on libedad ja pole ehk sünnis sarnastada laeva kolhoosiga, seda aga võib küll öelda, et Faelman kuulub selliste kaptenite liiki,

kes on osanud kolhoosilaeva elu ka nii korraldada, et kuigi olles mees omal kohal, võib ta igal ajal oma kohalt ära minna, ilma et kolhoosi juhtimine selle all kannataks. Ta ei ole ennast kaptenisillal muutnud asendamatuks. Ja seda, just seda pean ma Faelmani suurimaks saavutuseks. Kui saagade sangaritel on küljes asendamatuse hõng ja hiilgus, siis see alla keskmist kasvu põllumees on saavutanud oma hiilguse, uue kangelaslikkuse kvaliteedi just sellega, et ta sügavalt demokraatliku juhtimisstiiliga kogu aeg kasvatab endale kümneid asendajaid, ilma et tal enesel seejuures oleks veel mingit kaptenisillalt lahkumise kavatsust.

Partei on isikukultuse teravalt hukka mõistnud. «Kalevipoja» terves, maameheliku vaimuga kolhoosis pole isikukultuse umbrohul mingit söödamaad ja seepärast võrsuvadki siin just hästi teised, kasulikud kultuurid.

Kui peaaegu kõigil vana mütoloogia hiidkangelastel oli peale vooruste ka oma «Achilleuse kand» (kellel liigne auahnus, kellel oma isiku suurekspuhumine), mis lõpuks saigi neile saatuslikuks, siis Harald Faelmani taolistel miljonitel uutel tavalise inimese väliste mõõdetega tänapäeva kangelastel ei ole «Achilleuse kanda», sest nad ei eraldu rahvast. Nad tõusevad koos rahvaga, nende saatus on rahva saatus, nende jõud on rahva murdumatu jõud.

Friedrich Robert Faehlmanni ja Friedrich Reinhold Kreutzwaldi sünnikodude lähedal asuv «Kalevipoja» kolhoos on saanud Harald Faelmanis kolhoosi nimele väärilise esimehe.

ON LIIGUTAVALT TORE

On liigutavalt tore,
et olemas oled,
et elad, et hingad, võid haista
mahaniidetud heina
või värsket leiba
ja kõigi meeltega maitsta
metsi, niitusid, järvi,
et südant omad,
aju ja närve,
et võid nagu sõstar
või tomat
võtta päikeselt värvi,
et pole veel maamulla omad
su käed ega jalad,
mis, sitkesse vormi valat,
ei väsi
täitmast, mis nendele käsid.

Kui tore on elada ajal,
kus aju oma katsesarvi
jumalakartmatult ajab
taevasse majja
kesk tähtedeparvi,
ajal, kus pole kapla
ega vaia,
mis me teadmisteapla
ja jultunud vaimu
veel kinni peaksid,

ja kui ka sõgedad laimu
me pea peale külksid
ja otsiksid meiega tülisid,
meid neaksid,
et me ei mõtlegi muule,
kui vaid eelkõige
täita kärgi
oma tuleviku mesipuule
ja ennast eeskujuks seada,
siis on meie uhkuseks teada,
et nendegi tulevik on väljalõige
m e i e jooniste järgi.

Milline õnn on elada ajal,
kui pole aknaile vaja
ristata paberiribasid,
kui võid vaadata tähtede pestud silmi,
kui ei uju su pea kohal pilvi,
mis tibaksid
mürki su veresse,
ajal, kui võid armuda meresse,
kus miinid ei hulbi,
ajal, kui võid armuda õitsvaise aiusse,
kus tumepunaselt puhkend
on nelgid ja tulbid,
kui võid armuda maailmalaiusse
ja inimesse, kes kõlab uhkelt!

INIMENE, MAA JA KAKS OOKEANI

1959. aasta suvi algas minu jaoks õnnetult: kala ei olnud. Ma otsisin teda kaks nädalat, kammisin läbi kõik juba lapsest saadik tuttavad kalakohad Väikeses väinas, aga paistis, et meri oli solvunud. Paar hommikut tulin väinalt kas päris ilma või peaaegu ilma kalata, kusjuures see «peaaegu ilma» on niisama halb või halvem kui täielik jännijäämine. Ainult ühel hommikul pani paarikilone havi südame värisema, ainult korra hüples paadi põhjas koha, aga teistel päevadel olin ma paljas nagu Moskva kalamees. Mõningaid neist Moskva kalameestest-teoreetikutest ma tundsin ja usun, et kui neile õnge otsa satuks kas või kilone havi, lõpeks asi närvi vapustusega või artikliga «Vetšernaja Moskvas». Ma kuulan kõrvu kikitades ja austusega, kui hästi nad tunnevad kalade hingeelu ja missuguse pöraka nad peaaegu oleksid kätte saanud, kui ainult... Jah, kui ainult!... Selle peatüki peategelane Georgi Golõšov rääkis mulle, et ta püüdnud ühest Moskva-lähedasest jõest kaks suurt kala. Golõševi kalad oleksid võinud suurteks jääda, kui ainult ta poja Nikita pehmeid lapsekäsi poleks tõemagnet hakanud teineteise poole kiskuma, jättes esimese kala pikkuseks kahe peo vahele kaheksa sentimeetrit ja teise, suure jaoks kaksteist. Ma uskusin nii Georgi Ivanovitši soovunelmat kui ka Nikita silmamõõtu. Kõik oleneb ju oskusest näha ja vaadata. Igatahes on paljud Moskva kalamehed tõelised luuletajad, kes elu sinises jões leotavad unistusteussi ja ootavad, millal selle neelab sädelevasoomuseline

soovunelm. Käärid tegelikkuse ja unistuste vahel on alati olemas olnud, ja kuigi meil pole võimalik imetleda suurt kala, peame imetlema loovat fantaasiat, mida kahjuks küll pannile panna ei saa.

Kuid ma ei saanud läbi oma koduküla minna suurte soovunelmate ja kolme ahvenaga — siin usutakse ainult ahvenaid. Ja mind hakkasid piinama korduvad trafa- retsed unenäod suurest kalast. Kunagi Gruusias kordus unenägudes sama visalt suur päts musta leiba. Ja nüüd see neetud püüdmatu, kättesaamatu soovunelm — suur kala. Freudistid oleksid sellest pagan teab mis välja lugenud. Mina aga teadsin: kui ma seda kala, kes unenägudes teravahambulisi lõugu laksutas, kes näitas kord oma jutulist selga, kord pärlvalget kõhtu, kes puged kord havi, kord koha, kord säina, kord angerja nahka ja kelle mõõdud ööst öösse kasvasid, kui ma oma suurt kala kätte ei saa, on suvi rikutud ja uni rahutu. Ja ma ei saanud teda kätte.

Siis tuli sõita Moskvasse — suvisesse, tuuletusse, kuuma, asfaldilõhnalise. Sõitsin ja otsustasin, et ma niipea Eestisse tagasi ei pöördu, vaid sõidan Vladivos- tokki või Petropavlovskisse Kamtšatkal ja sealt edasi juba Vaikse ookeani põhjaossa, kus meie vaalafлотилл «Aleuut» sel ajal püüdis. Olin kindel, et unenägude havi punastab oma mannetust tundest esimese vaalake- se ees ja et Vaikne ookean on heldem. Tollal töötas Põhja-Mereteede Valitsuses veel Aleksei Fiškin, keda ma Kaliningradist mäletasin. Pöördusin tema poole. Aleksei Mihhailovitš lubas mind vaalapüüdjatega kokku viia.

Samal päeval kohtasin Golõševi. Suvine, päevitanud, energiast särtsuv, just tagasi tulnud ühelt oma lugema- tuist komanderinguist — just niisugune inimene sobis mu plaanide ja mõtete kaasosaliseks. Golõšev kuulas mu plaane täiesti ükskõikselt. Vaatasin oma vana seltsi- meest imestusega — teda ei vapustanud vaal, kašelott jättis ta külmaks. Närvideta inimene, tuim inimene! Mõtlesin, kuidas küll elukutse inimese ära rikub! Golõšev on aerometeoroloog, tollal oli ta veel Aeroloogi- lise Keskobservatooriumi direktor ja temataolised inimesed vahivad rohkem taevast kui merd. Ja on lootusetu ülesanne tuua inimene pilvedetaguste meteoro-

loogiliste protsesside juurest elava, suure kala juurde. See, kes on istunud sadasid tunde aerostaadigondlis, ei mõista pinguletõmmatud õngenööri muusikat.

«Reisi marsruut...» ütles Golõšev.

Ma katkestasin teda: «Vladivostók või Petropavlovsk Kamtšatkal.»

«Must meri, Dardanellid, Vahemeri, Suess, Punane meri, Adeni laht, Sokotra saar. Sealt algame.»

«Mis Sokotra?»

Golõšev jatkas: «Järgmine peatus on Džakartas. Sealt edasi — rida punkte Vaikse ookeani troopilistes laiu-tes.»

Ei püüa ma oma suurt kala! Jumal temaga...

«Võib-olla, seda täpselt ei tea, peatume Singapuris.»

Minus hakkas plõnksuma kitarr:

«В бананово-лимонном Сингапуре,
-пуре, -пуре,
когда поет и плещет океан.»

Golõšev oli just tagasi tulnud Mustalt merelt, kus «A. I. Vojeikov» tegi proovisõite. Nendega kontrolliti teaduslikku aparatuuri, sealhulgas ka meteoroloogiliste raketide väljalaskmise seadeldist.

Nii.

«Hea täht on A,» kirjutab luuletaja. «Armastus» sellega algab, ja «algus» ja «au».

«M» on keskpärane täht. Sellega algab «mamma» (kes meid vaalade juurde ei laseks) ja «mure» ja «meri» ja «m o i r a». Sellega algab «muusika». Ja sellega algab «marsruut», piinav sõna, sõna-ämblik, kelle võrgus me rabeleme ja kes meid enam lahti ei lase. Dardanellid, Adeni laht, Sokotra, Džakarta, Singapur... Troopilised laiused, India ookeani sinine vaikus, lendkalad, uperpallitavad delfiinid võõrilaines, hai kiskjakere parda taga, korallisaared, palmid ja õnnelikul juhul hula-hula tüdrukud palmide all. Kõike seda pakub meile vastutulelikult ja peibutavalt üksainuke sõna — marsruut. «Rida punkte Vaikse ookeani troopilistes laiu-tes.» Maapealne paradiis — söö banaane, mängi doomino, kõlguta jalgu. Nõnda kõlab sõna «marsruut»! Kuid kavala kaubareisijana varjab ta meie eest oma

teist poolt, mis on samuti seotud «rea punktidega Vaikse ookeani troopilistes laiustes»...

«Aeg-ajalt tekitab mõni kajakas mõtte, et maa pole kaugel — üksik unustatud saar, mis maetud vetekõrbesse. Kuid kajakad, nukrad kajakad on sulle selle kohta ainsaks märgiks. Sa ei näe ühtegi juhuslikku kaubalaeva, ühtegi pargast ega kena kuunarit, isegi mitte ainsat kalapaati; see on tühi kõrb. Ja pikkamööda täidab see tühjus su südame ebamääraste kurjade aimustega.» (W. Somerset Maugham «Vaikne ookean».)

Golõšev, kes juhatas «Obi» mereekspeditsiooni aerometeoroloogilist rühma, on küllalt palju viibinud neis laiustes. Vaevalt aasta tagasi tuli ta kolmveerand aastat kestnud ümbermaailmareisilt. Mul oli seljataga Atlandi ja India ookean. Kuid maagiline «marsruut» mõjus meile täpselt ühtemoodi.

«Kuidas jääb? Sõidad?» küsis Golõšev ja ta tumedad säravad mustlasesilmad olid meie Antarktise-reisi partorgi ja samal ajal ka «marsruudist» lummutatud poisikese omad.

«Sõidan.»

«Aga vaalad?»

«Las elavad.»

«Vaat, see on printsiipiaalne otsus!» kiitis mind Golõšev, kuigi otsus oli kõike muud kui puhtprintsiipiaalne. «Üks, kaks ja valmis!»

«A. I. Vojeikov» sõitis Vladivostokki ilma meieta. Teadlased tegid laeva pardalt teadusele tähtsaid mõõtmisi, mõõtsid Punase mere veetemperatuuri kahe kilomeetri sügavusel, uurisid Somaali-hoovust. «Vojeikov» peatus Singapuris. Jäime ilma troopilistest laiustest, banaanidest ja sidrunitest. Ja praegu tantsib talvine Jaapani meri meie ümber oma lumist hula-hulat.

Esimene, mida ärgates näen, on jäätunud illuminaatorid. Vaevaliselt imbub neist läbi koidueelne arglik valgus, külma päeva kuulutaja. Ja kuigi kajut on soe, laevad need lähestikkuasuvad jäätanud klaasringid meisse tubli annuse pardatagust udust kõhedust. Külma tungib meisse nägemismeele kaudu ja hetkeks tundub, et toda ebasõbralikku halli hämarust ei läbi mitte ükski «Vojeikovi» kõrge vöör, vaid ka sa ise lähed talle vastu poolpalja rinnaga. Vaadata jäätanud illuminaatoreid

või inimese silmi, kes sind vihkab, on sageli üks ja sama.

Täpselt kell kaheksa kostab kõigist laevareproduktoreist Golõševi komando:

«Tunni aja pärast lastakse välja meteoroloogiline raket. Kõrvalistel isikutel võortekilt lahkuda! Sulgeda illuminaatorid! Kordan: tunni aja pärast lastakse välja...»

Sellest momendist ei vahi illuminaatorid meid enam vaenulikult. Päev astub oma õigustesse. Praegu võetakse all, laeva kõhus, hiiglaslikus monteerimisruumis raketilt valge surilina ja aeglaselt tõuseb ta mööda pikka kaldpinda tekile, pikk, roheline, hõbedapealine iludus. Tunni aja pärast kuulan telemetristide juures ta luigelaulu...

Läksin sillale ja jäin seisma Golõševi kõrval. Otse meie all võortekil valas Rem Vassiljevitsš Sedõhh raketisse kütet, tehes seda, nagu alati, äärmise ettevaatusega ja mõõdetud, täpsete liigutustega. Nagu alati, oli ta ka täna palja päi ja ma mõtlesin ennast lohutades, et külalaps Sedõhhi kõrvad on tehtud mingist sünteetilisest, ebainimlikust ainest... Tekil oli 16 kraadi külma, tuul — oma kuus palli — puhus Nord-Westist. Kamtšatka hingas meie peale ja Sedõhhi kõrvad tegid selle käes läbi oma järjekordset kangelaslikku eksperimenti. Eduard Ježov seadis päris ninasse, 10—15 meetri kaugusele raketikahurist, üles oma kalli kaamera. Sellest, missuguse korrapäratusega hingeaur ta suust lendas, võis mõista, et ta jälle kasvatab oma assistenti Robsoni. Kahuri juures peksid käsi kokku Kolja Markin ja Jevgeni Šurõgin. Sest see tund, mis lahutab raketi tekiletoomist ja üleslendu, koosneb kontrollimisest, kontrollimisest, kontrollimisest ja seejuures pole ainustki tööd, mida saaks teha kinnastatud kätega. Võortekil toimus näilisel aeglane, aga tegelikult iga detailini ning liigutuseni läbimõeldud tegevus, viimane lihv, et kallid aparaadid Jaapani mere kohal kummuva taeva saladused meile avatud raamatuks muudaks.

Raketi väljalaskmiseni jäi nelikümmend viis minutit. Võorteki kummisküljeline kolmnurk elas rahulikku, läbikaalutud elu ja siit, ülevalt vaadatuna, lõikus kontrastse pildina Jaapani mere rahunusse välja. Koitis. Idas

riivasid oma alumiste äärtega merd sünged tumesinised lumepilved. Siis lõi tõusev päike oma värvidemõlluga kõik segi: ülalpool pilvi — purpur ja kuld, allpool — veripunased pilveääred. Aga laeva kohal, seal, kuhu raket kihutama pidi, püsis taevas kahvatuhall, selge ja külm. Üle tihedate valgelakaliste lainete lendas külm aur ja paistis, et me vaatame merele suurest kõrgusest — kuskilt pealtpool pilvi. Jaapani meri, talvine Jaapani meri muudab oma nägu iga päev ja peale selle veel neli korda ööpäevas — hommikune, keskpäevane, õhtune, öine.

Raketi väljalaskmiseni jäi nelikümmend minutit. Ma seisin Golõševi kõrval, kes oma tähelepanu vöörteki ja mere vahel jagas, ning mõtlesin: kui palju kordi me juba komandosillal nõnda koos oleme seisnud, Atlandil, Lõuna-India ookeanil, samuti ka siin. Palju kordi.

Me saime Golõševiga tuttavaks Antarktise-reisil «Kooperaatsial». Esimesel ekspeditsiooniliikmete parteikoosolekul tuli valida ajutine parteibüroo — Kalinigradist Mirnõini. Kandidaadid jutustasid lühidalt oma elulood. Tõusis pikk sportlaslik, tumedajuukseline ja tumedasilmaline mees, keda ma seni tundsin kui professor Bugajevi kajutikaaslast. Georgi Golõšev, sünniaasta 1913, kommunistlik noor 1930. aastast, partei liige 1938-ndast, tehniliste teaduste kandidaat. Kolmandas komplekses Antarktise-ekspeditsioonis «Obi» mereekspeditsiooni aerometeoroloogilise rühma ülem. Töötab ZAO direktorina. Me valisime ta parteibüroo sekretäriks.

Hiljem luges ta meile kaks loengut meteoroloogilistest raketidest. Head loengud, kuulsin ma öeldavat, ise taipasin neist vähe. Mind hämmastas, kuivõrd suur autoriteet oli tihti naerataval, tasakaalukal ja liikuväl Georgi Ivanovitsil, see, et teda juba kõik tundsid. Ekspeditsioonis oli palju «Golõševi inimesi», tema uusi ja vanu töökaaslasi ja need juba oskasid vaadata tema naeratuset taha! Golõšev oli abivalmis, sõbralik (kui trafareetselt ma ometi kujutan oma vana seltsimeest!), kirjutas seinalehe jaoks artikleid, tormide ajal tundis end koduselt — ja kõik. Raketid lamasid «Kooperaatsia» trümmis ja aerometeoroloogiline töö viibis poolnes. Ja kui ma korduvalt kuulsin: «Golõšev — see on vast inimene!» paistis mulle, et tegemist on mingi

romantilise ülepaisutamise, noorte töötajate kalduvusega luua endale ebajumalaid, vene iseloomule (nii mõtlesin ma tollal) omase nõrkusega superlatiivide vastu — ja seda nii heas kui halvas. Kutsuda inimest ees- ja isanime järgi nõuab meilt, eestlastelt, pikaajalist harjumist ja seetõttu nimetasin ma mõttes, samuti oma märkmetes, Golõševi lihtsalt ZAO-ks. Mis see ZAO on, seda ma algul ei taibanud. See kõlas salapäraselt nagu muistne Hiina. Ja alles hulk aega hiljem, kui ma ZAO-s — Aerometeoroloogilises Keskobservatooriumis käisin ja selle asutuse tööst aimu sain, kui vana professor rääkis lennukite jäätumise seotud probleemidest, kui kõneldi sellest, et ZAO lendurid otsivad ohtlike pööristorme kümne kilomeetri kõrgusel ja püüavad tabada nende esinemise seadusepärasusi — alles siis mõistsin, kui kindlalt Golõšev on seotud maaga ja et niisama koduselt või veelgi kodusemalt kui Atlandi või India ookeanil tunneks ta end pea kohal kummuvast pilvitus või pilvises, helesinises või sünges õhuookeanis, oma nooruse ookeanis.

Mirnõis kadus ta kohe laevalt ja lendas Tolstikovi ning Trjošnikoviga koos Ligipääsmatuse poolusele otsima kohta rajatava Sovetskaja jaama jaoks. Tema hooleks oli sellel kuusteist tundi kestnud lennul aerometeoroloogilised vaatlused. Tagasi tulles naeratas ta võidukalt:

«See poolus on meil käes!»

Siis algasid maha- ja ümberlaadimised. Aerometeoroloogilise rühma varustus, mis toodi kohale «Kooperaatsiaga», tuli ümber laadida «Obile». Praod, halb jää, pikad pausid — ja nende vaheaegadel metsik tempo. Neil päevadel naeratas Golõšev harvemini, vahetevahel aga naeratas nii sarkastiliselt, et võttis igasuguse isu vastu vaielda. Ta jäi kõhnemaks, muutus karmimaks. Algas tõeline töö. Ja siis kadus «Ob» koos Georgi Ivanovitšiga. Lühidalt — hea, abivalmis inimene läks üle su tee, praegu on ta kuskil külmas kauguses, teel Rossi mere poole. Sinu ümber on teised inimesed, samuti head ja mehised, ja uute muljete mõjul hakkab ta kuju tuhmuma. Jääb lehekülg päevikusse, põgus hele mälestus ja tunne, et selle inimese heas naeratuses on just nii palju karmust, et selle all rahul-

olust hapnema ei läheks. Nii oleks kõik võinud lõpedagi.

Kohtusime uuesti Austraalias, Adelaides, kuhu «Ob» saabus Uus-Meremaalt. Samal päeval jõudis Adelaidesse ka Inglise kuninganna ema ja sellepärast oli «Kooperaatsial» emigrante vähem. Vist üsna paljud meist, kes pidid hommikust õhtuni vastama küsimustele leivahinna, korteriüüri, töö, õppimisvõimaluste kohta ja muidugi kuulama jutte läänemaailma vabadusest, külmutuskappidest ja televiisoritest, olid veidi tüdinenud ja seepärast tänulikud Tema Kõrguse emale. Me olime kõik vastas, kui «Ob» otsad kaile andis. Sadamavõimud meid veel jäälohkujale ei lasknud ja mereekspeditsiooni mehed olid nagu pääsukesed reelingul rivis. Ja kui nad nokad lahti tegid — missugune armas laul sealt kostis! Seesama vene keel, mida emigrandidki rääkisid, seesama, milles «uus Vertinski» — Leštšenko laulis «Jalta, gde rastjot zolotoi vinograd», aga kui teisiti ta kõlas! Meie vahel polnud ju aja, eelarvamuste ja vale müüri.

Golõšev, pea number nulliga paljaks aetud, näost pargitud ja päevitanud, paistis mulle kahekümneviie-aastasena. Ja ehk ta oligi seda tol päeval. Hiljem läksin tema kajutisse «Obi» ahtritekil. Ta istus rätsepa moodi põrandal ja uuris mingi keerulise muusikakombaini üht mehhanismi, mis automaatselt plaate vahetas. See mehhanism meenutas inimese kätt. Rahvast nii «Obilt» kui ka «Kooperaatsialt» käis sisse ja välja ning põrandal kükitav Golõšev naeris, et ta kummardab lääne ees.

«Ob» oli tollal läbinud juba üsna olulise osa keerukast marsruudist ja aeroloogide rühm, keda Golõšev juhatas, teadis teatavate rajoonide raadiosondide ja meteoroloogiliste rakettidega läbiuuritud atmosfääri ülemistest kihtidest seda, mida maailmas veel keegi enne meid ei teadnud, ning mis hiljem moodustas väga olulise osa «Obi» mereekspeditsiooni teaduslikest tulemustest üldse.

Kuid sellest meil juttu ei tulnud. Golõšev küsis, kuidas raamat edeneb. Me läksime kaile, kus liiv hammaste all ragisema hakkas. Ma rääkisin. Ta soovitas tungivalt, õigemini nõudis vanema seltsimehe õigusega, et ma rõhutaksin meie ekspeditsiooni puhtteaduslikku,

ilma ühegi sõjalise või strateegilise eesmärgita iseloomu, meie teaduse rahulikku iseloomu. Sel ajal kirjutati lääne ajakirjanduses, et Mirnõi olevat Nõukogude allveelaevade baas ja aatomilaengutega raketite stardiplats. Nähtavasti seadeldis, mis meenutab inimese kätt, aga ainult ka meenutab, vahetab kuskil automaatselt vanu kulunud nõukogudevastaseid plaate, täidab eetri ja tuhandeid tonne paberit. Golõšev tuli ikka ja jälle selle juurde tagasi ja meie jutuaamine, mis algas nalja ja naeruga, lõppes tõsiselt. Ja hiljem, India ookeanis, tundus mulle sageli, et Golõšev seisab mu selja taga.

Golõšev haarab mikrofoni:

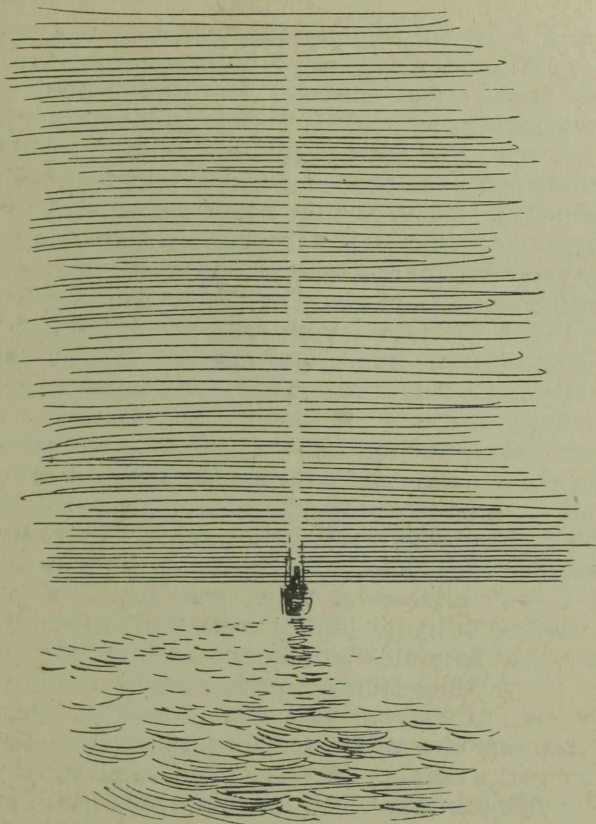
«Raketi väljalaskmiseni on jäänud kolmkümmend minutit. Kordan...»

Peen vaier, mis on kinnitatud ühe otsaga raketikahurile ja teisega raketi sabasse, tõmbub pingule nagu pillikeel. Alus, millel raket lamab, on pööratud nii, et hõbedane pea sihib peaaegu horisontaalasendis oleva kahuri ümarasse avasse. Markin ja Šurõgin haaravad vandist ja pikkamisi libiseb raket kahurisse.

Päike on end merest lahti rebinud. Üksikud jäälaigud tekil, üleuhanud lainete jäljed, hõõguvad roosakashallilt. Ja kui poleks nii külm, võiks uskuda, et minuti-kahe pärast hakkab meri keema — aur voogab, hõreneb ja kuhjub ta kohal, moodustab frontaalseid laineid, saari, künkaid, mille tipud päike lumiselt õhetama paneb. Suurim katlamaja — maailma meri, peab siin, Ohhoota värvate ees pakasega sõda. Tugev tuuleil kihutab üle teki halle udutorte, rebib raketikahuri ümber olevate meeste riideid. Ježov tõmbab pea reelingu varju, ta nägu on pakasest punane ja tige. Ka Sedõhh tõstab käed tahtmatult kõrvade juurde.

«Ahaa, Sparta hakkab kõrvu hõõruma!» ütleb Golõšev. Ta on täna heas tujus.

... Aga tagasi Golõševi juurde. 1958. aasta lõpul elas Moskva ühes hotellis. Minu juures istusid parajasti mõned ametivennad, prosaistid ja kirjanduskriitikud, kui Golõšev külla tuli. Ma ei saalga, et tahtsin temaga kelkida, uhkustada oma seltsimeeste ees. Istusime hilisööni. Golõšev rääkis vähe: veidi Argentiinast, veidi Tšiilist, veidi Lihavõtte saarest ja aku-akudest. Endast ja oma tööst ei rääkinud ta midagi. Ta kuulas,

naeratas, nõustus. Mulle näis, et ta ei tundnud end just koduselt. Aga kui ma järgmisel päeval ühelt oma seltsimehelt küsisin, kuidas Golõšov meeldis, vastas see:

«Tead . . . Sa tunned teda muidugi paremini. Aga talle ei pääse ligi.» Ja veidi hiljem: «Inimese juurde pääseb kõige kergemini tema kirgede ja nõrkuste kaudu. Kui neid pole, siis . . .»

Jah, siis . . .

Golõšov suitsetas ega öelnud ära ka klaasikesest konjakist. Kuid nähtavasti olid need niivõrd väikesed inimlikud nõrkused, mis inimest veel inimlikuks ei tee. Ma

ei osanud oma kolleegile midagi vastata. Ka mina ei teadnud Golõševil olevat niipalju inimlikke nõrkusi, mis ta täisväärtuslikuks, sisemise konfliktiga kirjanduslikuks kangelaseks teeksid . . . Tollal ma ei teadnud ju veel seda, mis ma nüüd tean ja mis mu kriitilise seltsimehe arvamust mõningal määral pehmandanud oleks. Golõšev kardab. Golõšev, kes on kodus kaasaegses ja kõige kaasaegsemas nõukogude tehnikas, kardab minu teada ainsate asjadena maailmas esmaspäevast päeva ja arvu 13. Vaatab mingil aparaadil numbrit: 535, või 724, või 931 — liidab üksikud arvud, saab 13, ja hakkab kahtlema, kas säärase numbriga aparaat ikka täpselt ja usaldatavalt töötada võib. Ta püüdis mind veenda, et 13. raadiosond, mis «Vojeikovilt» üles lasti, täitis oma ülesande halvemini kui kaheteistkümnes või neljateistkümnes. Lõpuks otsisime välja kõik andmed selle raadiosondi kohta. Tõepoolest, mõõtmiste järgi lendas kaheteistkümnes 300 meetrit kõrgemale ja neljateistkümnes pool kilomeetrit kõrgemale, kuigi see vahe kuskil 25—26 kilomeetri vahel pole teab kui suur ja kuigi raadiosondipalle lõhkes meil tekil juba nii enne kui ka pärast kolmeteistkümnenadat. Muide, esmaspäeva kohta. Laevastikus tõepoolest kardetakse seda päeva. Ja mul tuli tublisti vaeva näha, et veenda tüürimehi ja teadlasi: vene meretraditsiooni järgi kardetud esmaspäev on palju nõrgem ja vähem hull kui eesti reede, mida teadlik inimene tõesti kartma peaks. Halb on, kui reede ja 13 kokku satuvad. Ja hiidlased ütlevad viiereedese kuu kohta: «Seda kuradit annab kinni pidada!» Viiereedese kuud on, ja see peaks olema teaduslikult kontrollitav, kõige tormisemad. Muidugi, ka esmaspäev, kui tõsiselt võtta . . .

Miks ma ei salli jutukaid inimesi? Kui ma üldistust tegemata esitan selle küsimuse ainult endale, siis võin vastata: sellepärast, et nad ei lase mind rääkida. Meil on vaja õppida kannatlikult kuulama nii seda, mida me ei näinud minevikus, ja seda, kus veel aimamisi, veel nõrgalt, aga tugevnevalt, kõlab homme. Ja kui osata kuulata, on kaasaegne kangelane jutukas. Muidugi — rauga nägu ja kaevikutest uuristatud, pommi-dest segipaisatud maad on kergem kirjeldada kui noore inimese nägu või nisupõldu. Seda teab

igaüks. Aga paraku on sageli nii: me istume päevade viisi täissuitsetatud toas, vaidleme ta üle kähiseva väsimuseni, määrame nagu keemikud ta üksikuid, mitte alati peamisi elemente. Ja läheme siis rahuldustundega laiali: astusime sammukese tõele lähemale. Aga võib-olla astusime kaks sammu kaugemale? Sest see, kellele me kulutasime oma aega ja ajusid, töötas samal ajal maa all, maa peal, sõitis õhus, seisis laeva komandosillal, konstrueeris rakette ja andis teise, puuduva poole kuu atlasest. Me kuulasime sel ajal ennast, mitte aga teda, jutukat kaasaegset. Ja veider asi — mida elukaugem on inimene, seda enam, seda osavamalt oskab ta lobiseda oma kaasaegsest, seda kindlamad on ta seisukohad oma «suure tundmatu» kohta ja seda enam lööb läbi Nikolai-aegne etaloon. Kui ma võtaks kokku tunnid, mis viimastel aastatel taolise loba kuulamisele on kulunud, tekib tahtmine üle parda hüpata.

Paar aastat tagasi kõrvaldati Toompeal Eesti NSV Ministrite Nõukogu eest miilitsa valvepost. Sellest värvast võib nüüd läbi minna ilma loata ja kontrollita. Ja kohe pärast seda nägin inimest, kes tuli nõutult tagasi:

«Ma ei saanud sisse minna. Miilitsaid ei olnud!»

Aga mis teha inimesega, nagu on seda Golõšov? Teda ei tohiks, kui aluseks võtta vana, salaja käibel olev etaloon, üldse olemas olla. Sest mingi, mitte kuradilegi kõlbava teooriakese järgi, selle ammu mahavõtmist ootava salajase valveposti järgi teel tõelise hinnaalandusteta, kõige kõrgemaid nõudmisi taluva kangelase juurde peavad kirjanduslikus kangelases voorused ja vead tasakaalus olema. Mind vihastab, missuguse varjatud naudinguga me sageli tuhnime kaasaegses inimeses olevate igandite kallal, kui suured spetsialistid me oleme sel alal. Me kirjeldame neid puudusi nõnda, nagu kirjeldaksime uurijale kallist eset, mille juhuslik suli meilt ära varastas. Kas mitte siin pole üks põhjusi, miks meie kirjanduses nii palju poolhaigeid ja haigeid vanu intelligente ümber hulgub, kusjuures neid intelligente kujutatakse sageli ebaintelligentselt. On muidugi masendav, kui inimene, kes ei suutnud taluda tormakalt sissemurdnud uut ajastut, laskis endas surra või tappis endas Mozarti: nõustun — see on tragöödia. Kuid meie peamine ülesanne pole valvata ega kirjeldada sur-

nuid. Peab lõppude lõpuks minema inimese juurde, kelles Mozart elab!

«Raketi üleslaskmiseni on jäänud viisteist minutit. Kordan . . .»

Aeglaselt pöörab raketikahur nina üles ja moodustab tekiga peaaegu täisnurga. Ja selle komando ajal läbis- tab laeva esimene ootusärevuse laine, nõrk pinge, mis nüüd juba minut minutilt suurenema hakkab. Meri taandub, jääb ainult vöörteki kummisküljeline kolm- nurk, nina nürinurgas kinokaamera, mille juures Ježov käsi kokku taob; jäävad mehed, kes ikka ja uuesti kont- rollivad raketti, kus on nii palju nende kannatlikkust ja tööd; jääb rakett, mis sihib külma heledat taevast ja meie lapsepõlve inglite sabasulgi.

Inimene, kelles elab Mozart . . . Ma usun, et Golõševis, nagu igas inimeses, kes armastab oma tööd ja oma töö mõtet, — ma usun, et tehnikast läbisõeldunud Golõše- vis elab Mozart, ja kuigi tema mitte eriti väärt laulu- hääli seda ei reeda ja maailmale valjusti ei kuuluta, löi ja loob temas oma kordumatut, eht-Golõševlikku süm- fooniat, kord rõõmsat, kord süngemat, kuid alati täis sedasama pinget, mis siin laevas tekib sõnade puhul: «Raketi üleslaskmiseni on jäänud viisteist minutit!»

Ainult idioot võib naerda ühtelugu. Väliselt rahuli- kul, tasakaalukal, lõbusana näival Golõševil on olnud elus küllalt momente, kus muusika mürtsub raskelt, võib-olla koguni piinavalt.

Inimesel, kes on sedavõrd seotud õhuookeaniga nagu Golõšev, oli kindlasti ränk, kui ta tuberkuloosi haiges- tus ja kui teda kõrge vererõhu tõttu enam lennata ei lubatud. Seltsimehed lendasid, tõusid pilvede taha aerostaadid, mille üks konstruktoreid ta on, teda aga kisub maa tinaraskelt tagasi, seob ja hoiab kinni. Ja just neis olukordades avaldub kõige selgemini inimese tiibade kandevõime.

Mõni päev tagasi jäime seisma reidile. Saatsime üles raadiosonde, okeanograafid tegid oma igapäevaseid mõõtmisi, meteoroloogid koostasid ilmastikukaarte, raketikahur oli aga puldanisse mähitud ja raketid, täiesti valmis üleslennuks, lamasid monteerimisruumis valgete linade all. Lokaator ei töötanud. Komponent, keeruline seadeldis, mis on ehitatud vurri printsiibil

samuti nagu gürokompas ja mis hoiab lokaatori aluse horisontaalasendis, ükskõik kuidas laev ka ei õõtsuks, see komponent lakkas töötamast ja lokaator rabeles laine taktis nagu joobnu. Oli vaja ta kiiresti korda seada. All, laeva põhjas, komponendiruumis, kuhu läks kitsas järsult laskuv metallredel, vaheldusid mehhaanikud, püsis aga kolmik: Roždestvenski, Golõšev ja esimene mehhaanik Tšovalov. Läksin alla siis, kui nad olid, kordagi tekile tõusmata, töötanud juba kolmkümmend tundi. Mõtlesin, võib-olla nägi Golõšev oma elu sünge muusika tundidel välja nii, nagu siin. Ta oli määrdunud, õliga koos, silmad väsinud ja tuhmid. Ja esmakordselt märkas, et tal on nelikümmend juba seljataga. Komponent kuulab ükskõikselt, mis tema kohta räägiti. (Teda oli väga raske lahti võtta.) Golõšev meenutas mulle vana vaest mustlast, keda oli raske isegi sugulaseks pidada selle Georgi Ivanovitšiga, kes istub oma suures kabinetis Aerometeoroloogilises Kesklaboratooriumis. Kuid väsinud olid ainult Golõševi käed ja nagu. Keegi pöördus tema poole:

«Minge, puhake pool tundi!»

Golõšev urises:

«Kuradile! Laske mõelda. Kus võib viga olla?»

Ja lisas, nüüd juba sõbralikumalt:

«Enne ma üles ei lähe, kui komponent korras on. Mõtleme loogiliselt: kus võib viga olla?»

Komponendi parandamine kestis peaaegu nelikümmend tundi. Siis tulid Roždestvenski ja Golõšev üles, läksid duši alla ja väljusid sealt endiste tuttavatena, nagu poleks seda neljakümmet tundi olnudki. Golõšev jõudis enne magamajäämist veel ühele ekspeditsiooni-liikmele peapesu teha. Aga praegu, kui ma neid ridu kirjutan, näen ma enda ees kahte Golõševi: üks neist on harilik, teine aga vana mustlase moodi, kes pingeliselt arutab: «Mõtleme loogiliselt, kus võib viga olla?» Ja see õline ning väsinu on niisama tõeline kui teine, viisakas ja rahulik.

Inimestel, kelles Mozart elab, kes tunnevad oma kohta ajas ja kellele vastutustunne oma maa ees on muutunud teiseks iseloomuks, nendel, kelle töö kogusumma on meile hindamatu väärtusega — neil inimestel kehtib elus üks kirjutamata seadus: inimene peab alati

võtma endale kohustusi, mis on kas lähedased ta võimete piirile või võimete piiril. Ja just selle tõttu suudavad nad püsivalt allapoole jätta oma eilse lennulae.

«Raketi üleslaskmiseni on jäänud kümme minutit!»

Kõik jälgimissüsteemid lülituvad sisse. Telemeetria-ruumis hakkavad ekraanil hüppama rohelised elektrijänesed. Lokaator muutub valvsaks. Pinge tõuseb.

Mees minu kõrval alustas lihtsalt, nagu alustavad kõik, kes hiljem moodustavad kaadritöölise tuumiku. Lõpetas seitse klassi, läks tööstuskooli ja töötas 1934. aastani lukksepana. Kuid juba tollal, 1932. aastast alates, on Golõševi elu seotud lendamisega ja paljudeks aastateks jääb õhuookean ta teiseks koduks. Ta lendas õhupallidel, lõpetas lennukooli, lendas keskaeroklubi plaaneritel ja lennukitel, oli sama klubi juures instruktoriks, temast sai parašütist. Ja Kommunistliku Noorsooühingu X kongressi eel, kui korraldati mitu parašütistide-suusatajate dessanti, millest võtsid osa kommunistlikud noored ja ka vanemaealised, oli Golõšev grupi juhiks, mis Smolenski lähedal alla hüppas. Sealt tulid nad suuskadel tagasi Moskvasse ja pidasid teel loenguid meie lennunduse ja parašütismi tulevikust. See oli kindlasti tore, nooruslik üritus, mida Golõšev siiani meelde tuletab. Ja suurte kogemustega parteilane muutub seda tehes uuesti kommunistlikuks nooreks, vahetevahel lausa pioneeriks . . .

Ivan Hirmsa ajal «некий смерд Никита, боярского сына», ehitas endale tiivad ja tahtis lendu tõusta. Selle eest võeti tal pea maha. Palju hiljem, kui tiibade ehitamist ja lennata tahtmist ei peetud enam kuradi kavaluseks, kui inimesed hakkasid pilvede taha tõusma aerostaatide ja stratostaatide gondlites, võttis õhuookean neid sageli ebasõbralikult vastu, väga paljud hukkusid. Kuid just õhuookeani vastupanu ületamisega kasvasid ka julged inimesed, kes riskisid, otsisid teed ja seadsid endale ülesandeid, mis olid inimvõimete piiril. Björnsterne Björnson ütleb kuskil: «Sest meie oleme alati võitnud, välja arvatud siis, kui me kaotasime . . .» Katsetati, kaotati, katsetati uuesti — nurjus, kuid isegi nurjumisega liginesid nad eesmärgile.

Mitte igasugune kadedus pole taunitav. Kadeduses võib olla ka niisuguseid motiive, mis teda õilistavad,

puhastavad inimlikult ja talutavaks muudavad. Ma võin kade olla luuletajale, kes kirjutab värsid, mis mind vapustavad, või heale novellistile. Ma oleksin kade inimesele, kes kirjutaks romaani, mis vastaks neile veel ähmastele, ent juba kujunevatele nõuetele, mida seame homsele nõukogude romaanile. Seesugune kadedus seab meid otsekohe õpilase ossa ja ükskõik, kuidas ta meid ka närib — sunnib pingutama, muudab paremaks ja enda vastu nõudlikumaks. Säärane kadedus on vaba väiklusest ja jätab kadestatu eeskujuks.

On üks liik kadedust, mida me tunneme isegi kõige parema sõbra vastu: kadedus (kui ta on sinust vanem), et me ei saanud olla koos temaga ta noorusaastatel ja (kui ta on noorem) tänases päevas sündivatel vikerkaarvärvilistel aegadel, mis tulevad pärast meid. Ei tohi küll olla ahne, aga kui tead, et Golõšev on istunud aerostaatide ja stratostaatide gondlites 2000 tundi, siis mõtled, et poleks palju, kui ka sulle antakse sellest kas või kaks tunnikest. Praegu aga võin üksnes kujutleda hiiglasuurt õhupalli, selle all rippuvat gondlit, mille sees on mehed ja aparaadid ja mis liigub õhuhookeanis nagu paat hoovuses, ja vaikust, mis neid ümbritseb, ja pilvi, mis ujuvad all nagu jääväljad, ja mõtteid, mida inimene seal mõtleb. Tõepoolest — võib ainult kujutleda, kui mitte . . .

Kunagi nägin, kuidas üks aus saarlane nuhtles oma kaheksa-aastast kasupoega. Nuhtles mure ja armastusega ja kordas ise: «Ah aus! Ah julge!» Kui ma asjalooa lähemalt tutvusin, sai selgeks keretäie põhjus. Kasuisa oli kasupojalt küsinud:

«Kelleks sa oma elus mõtled hakata?»

«Vargaks!» vastas kasupoeg. Kujutlen, kuidas niisugune vastus elupõlise kaluri hinge löikas.

«Missuguseks vargaks?» küsis ta kohkunult.

«Ausaks vargaks ja julgeks vargaks!» vastas kasupoeg.

«Sihukest varast polegi!» raius kasuisa.

«On!» kinnitas kasupoeg. «Aus varas on see, kes võtab nii, et kõik näevad. Ja julge varas on see, kes võetud asja tagasi ei anna.»

Sellest tulenevalt kostis Saaremaa kadakate vahel viltuläinud filosoofi hädakisa.

Kuid vahetevahel on kirjanduses vaja olla aus ja julge varas.

Teinekord aga avab võõras raamat su ees tõepoolest sinu kangelase selle külje, mida sa asjata ja piinavalt kaua oled otsinud. Ja sa võtad sealt niipalju, kui on vaja su idee toetamiseks. Ses ei näe ma mingit surmapattu, vaid pean ausat ja julget vargust kirjanduses lubatavaks nähtuseks. Seesugune varas on alati ausam kui varguse varjaja.

Niisiis. Julgemalt, röövel!

Minu ees on raamat, tore, sisukas, mõtlemapanev raamat. See on Nõukogude Liidu teenelise meistersportlase Profiri Polosuhhini «Sportlase-õhusõitja ja parašütisti märkmed», välja antud 1953. aastal. Polosuhhin oli aga Golõševi üks õpetajaid ja lennukaaslast. Ta on tuntud parašütist, on püstitanud sel alal palju rekordeid ja üldse on tal suured teened parašütismi kui julgete meeste spordi, ja mitte ainult spordi arendamisel. Parašütism, sellega kaasaskäivad raskused ning võlud, seiklused, õnnestumised ja nurjumised, lennud aerostaatidel, substratostaatidel — kogu see teise ookeani tuuline ja kõrge maailm avaneb Polosuhhini raamatus kaugena ja ühtlasi lähedasena. Jah, ja ka vaenulikuna. Polosuhhin hüppas näiteks kord öösel 5000 meetri kõrguselt ja pidi 65 sekundi jooksul langema suletud langevarjuga, s. o. 4000 m. Kontrollimata sekundimõõtja jäi aga 58-ndal langemissekundil seisma ja Polosuhhin näeb, kuidas talle kohutava kiirusega kihutab vastu midagi tohutut ja valget — öine lumega kaetud maa. Ja pea-aegu sel momendil, kui ta suudab avada langevarju, paiskub ta hange ja kaotab hirmsast löögist teadvuse. Kaua lamab ta haiglas, kaua aega ei lubata teda hüpata, kuid kohe pärast täielikku tervenemist pöördub ta tagasi vana armastuse juurde ja ikka uuesti langeb ta sajakilone hästitreenitud keha vastukihutava maa poole.

Meile kõigile jätavad oma jäljed töökaaslased, sõbrad, seltsimehed. Meid kujundab kollektiiv, lihvib liigse maha, annab puuduva juurde. Kas olete märganud, kuidas abielupaarid, kes on kaua koos elanud, sarnasteks muutuvad. Isegi näolt. Hakkavad sarnanema naeratused, kõnemaneeer, kõnnak; vaatenurgad asjadele nihkuvad lähemale ja lähemale. Sealjuures kujundab muidugi

tugevam nõrgemat. Kui eestlane abiellub lätlasega, jääb kodukeeleks läti keel ja väga harva vastupidi. Hiljuti kohtasin ma abielupaari, keda ma polnud kaua aastaid näinud. Mees on tüse, poksijatüüp, ilmselt suure tahtejõuga, äärmuseni mineva egoismiga ja just nii rumal, et mitte kunagi oma poolvillastes seisukohtades kahelda. Kolleegid on talle konkurendid ja ainult konkurendid. Kui seadus lubaks, lööks ta nad kõik põrandale. Naine oli tal aastate eest nõrguke, sale, sinisilmne. Ja hämmastav oli nüüd näha, kuidas ta ilusat nägu moonutab aeg-ajalt toosama põlglik kramp, mis kuulub ta mehe füsiognoomiasse, kuidas ta kannikesesilmadest vaatab äkki vastu egoistlik vihaleaetud härg. Õnneks on taolised metamorfoosid siiski haruldased. Normaalne ja terve inimene haarab instinktiivselt hea järele ja tugevatele toetudes muutub tugevamaks.

Golõševi ümbritsesid noorusest peale tugevad, targad ja julged inimesed; inimesed, kelle mõistus ei lämmatanud riskimistarvet ja vastupidi. Ta sattus varakult oma keskkonda. Väga paljud ta noorusaastate seltsimehed on hukkunud — kes lendurina, kes parašütistina. Need, kes elavad... Jah, need, kes elavad — alles Polosuhhini raamatu järgi sain ma teada, mis mees on Semjon Gai-gerov, keda ma Antarktise-reisil hakkasin armastama tema lopsaka huumori pärast. Aga kui palju pikki, mitukümmend tundi kestnud lende on ta kontos, kui palju on neis julgust, riski, olukordi, mis alles aastate möödudes võtavad humoristliku varjundi. Või aeroloog Babarõkin, vana õhuhunt, Antarktise-ekspeditsiooni ajal Sovetskaja jaama ülem, keda ma Komsomolskaja jaamas kohtasin ägedas vaidlushoos ladude, marsruudi, kütte ja kartulite üle. Halvasti, neetud halvasti tunnen oma jutukat kaasaegset ja mul pole sellest kergem, et võib-olla tunneb keegi teda veel halvemini.

Boris Nevernov, Golõševi sõber ja lennukaaslane, hukkus Suure Isamaasõja ajal. Kuid ma kuulen ta häält võõra raamatu lehekülgedelt. Parajasti valgustab ta algajatele õhusõitjatele, kommunistlikkudele noortele õhusõidu seiklusi ja võlusi:

«Lendasime kord Golõševiga. Tuli aeg maanduda. Meie all on küla. Tuul on väga kõva. Avame klapi, laseme aerostaadi alla, haarame lõhkajast, kuid see ei

avane. Kui põrutas gondli vastu maad! Meil mõlemal lendasid mütsid peast ja jäid sinna aasale. Meie ise aga kerkisime jälle pilvede alla. Noh, teate isegi, kui raske on uusi vormimütse saada... Otsustasime maksku mis maksab maanduda. Laskusime uuesti, avasime lõhkaja ja sattusime puu otsa. Puu pidi peaaegu murduma, meil aga polnud häda midagi.

Külanoored olid vist põllul tööl ja meie ümber kogunesid vanaeided. Ohivad ja tänitavad. Üks küsib: «Kullakesed, kas teil juhtus avarii, et õhupall lõhkes, või peab see nõnda olemagi?» Golõšev vastu: «Seda, mammi, nimetatakse normaalseks maandumiseks.»

Ükskord püsisid Golõšev ja Nevernov 600 m³ aerostaadiga 32 tundi järjest õhus. Ja võib-olla seal valmisid Nevernovi peas taolised õilisõudse romantikaga lood:

«Lendan aeglaselt üle küla. Madalalt-madalalt, otse majade kohalt. Öö on kuuvalge, kõik on näha nagu päeval. Järsku kuulen hääli. Vaatan, tare juures istuvad tüdruk ja poiss. Kõrval on lõõtspill. Poisi teine käsi on ümber tüdruku piha. Tüdruk ütleb: «Mis sa nüüd, Koljake! Eluilmas ei karda. Säärasega nagu sina ei karda ma midagi!»

Sellepeale lausun mina ülevalt rahulikult:

«Oi, kole!»

Vaatan, mu kangelased jäid vakka, piiluvad igasse külge. Siis ma ütlesin uuesti, nüüd juba hauataguse häälega:

«Oi, jube, jube!»

Ma polnud veel kuigi kaugele kandunud ja nägin kõik. Mõlemad pistsid punuma. Poiss unustas isegi pilli maha.»

Tõepoolest — jääd kuulutama seda kuupaistelist vaikust, milles gondel läbi öise õhuokeani libiseb, näed seda küla, ja maapoi tügevat kätt, ja puude tumedaid varje, ja plika noort punast suud, ja nende kahe elustirdunud ilmeid... Ja isegi seda, kuidas neil süda kurku hüppab tolle taevast tuleva rahuliku «oi, kole!» ajal ja sinna jääbki, kui tundmatu kõikinägija seda hauataguse häälega kordab. Gondel aga libiseb edasi läbi kuupaiste ja vaikuse, maapinnal saadab teda kummaline piklik vari. Võib-olla need kaks on tänaseni lennanud õhutrassidel kümneid tuhandeid kilomeetreid, on võimalik,

et nad on lugenud Polosuhhini raamatut. Aga võib juhtuda, et kaks keskealist kolhoosnikut Moskva lähedalt kuulavad täna kahtlusega südames, kui lugupidamatult räägivad noored taevast ja tähtedest nagu homseist sadamaist, sellest, et maailmas pole olnud ega ole imesid. Nemad aga vaatavad üheskoos vanale lõõtspillile, kolmandale tummale tunnistajale. Neil ometi on oma saladus ja oma ime, mis sündis maailma ainult nende kahe jaoks Boris Nevernovi tahtel.

«Raketi üleslaskmiseni on jäänud viis minutit. Kor-dan...»

Viimased pilgud raketikahurile ja vöörtekk muutub tühjaks. Lokaatoriruumis istuvad mehed ekraanide ette. Kursi korrektiiv, et laine küljelt ei taoks. «Vojeikov» libiseb edasi veel ainult inertsiga. Ja ainus inimene vöörtekil, Eduard Ježov, võtab telefonitoru ja, heites meie poole vihaseid pilke, helistab silda, et teda sealt õigeaegselt hoiatataks ja ta jõuaks kaamera tööle panna. Tema loosung «mitte kasutada solvavaid sõnu!» kaotab antud juhul jõu, sest ükskord varem unustati teda tõepoolest mõni sekund ette hoiatada ja rakett kadus taevasse enne, kui Armeenia poeg ta tabas. Kuna ilm oli hea, kinematograafiline, ei andesta Ježov seda siiamaani. Praegu jäta-vad «Vojeikovi» kolm kokka oma hõõguvad pliidid ja lähevad ahtritekile.

Ja päikest neelates voogab ja voogab üle mere külm aur.

Viis minutit. Golõšev tõmbub veidi-veidi pingule.

1940.—41. aasta talvel, mälestusväärsel talvel Golõševi elus, anti talle ja Fominile ülesanne tõusta substratostaadil suurde kõrgusse ja teostada vajalikud teaduslikud vaatlused. Seda lendu valmistati kaua ette, neid saatsid teele seltsimehed ja sõbrad. Umbes kahe kilomeetri kõrgusel avastasid aernautid, et substratostaadi alumine klapp, apendiks, mis reguleerib gaasi survet pallis, ei avane. Õhusurve langes, paisuv gaas hakkas kiiresti tohutut palli ümaramaks muutma ja surus ohtliku jõuga ta õrna kere külgedele. Veel mõni minut ja kiiresti ülespoole kihutav substratostaat lõhkeb kasvavast sise-misest survest, ülesanne jääb täitmata ja võib-olla... Golõšev tegutses. Oma raskes riietuses püüdis ta gondlist köit kaudu apendiksini ronida. Esimene kord see

ebaõnnestus. Teine kord samuti. Võib kujutleda seda turnimist gondli ja palli vahel, julgust, mida see nõuab, ja kogu pilti, mida ükski kõrvaltvaataja pole näinud. Golõšev tuletab seda praegu muiates meelde, kuid too-kord ta arvatavasti ei muianud. Seesugustel momentidel voolab aeg meist üle nagu kivilaviin, minut on elu pikkune, ja tugev karastatud inimene karjatab hiljem unes. Golõšev ei jõudnud apendiksini, kuid nad avasid ülemise klapi, reguleerisid selle kaudu survet pallis ja, tegutsedes risti vastupidi aerostaatide juhtimise seaduste, tõusid määratud kõrgusele, täitsid ülesande ja maandusid õnnelikult ning tervelt.

«On jäänud kolm minutit! Kordan...»

Piirist... Piiriks, milleni inimene võib tõusta lahtises gondlis, muidugi varustatuna hapnikuaparaadiga, peetakse kümmet kilomeetrit. Kuulsad õhusõitjad Berson ja Zyring tõusid lahtises gondlis 10800 m kõrgusele. Seal, kümne kilomeetri kõrgusel valitseb igavene viiekümnekraadine pakane, õhurõhk langeb 190 millimeet-rini. Paljud pole selle piiri tagant elusatena tagasi tulnud.

1941. aasta jaanuaris ja veebruaris tõuseb Golõšev koos Fominiga kaks korda sellest piirist kõrgemale — jaanuaris jõuab nende õhupall 11200 meetri kõrgusele ja 6. veebruaril püstitavad nad maailmarekordi, tõustes (lahtises gondlis) 12223 meetri kõrgusele.

«Kaks minutit!» Golõšev hääldeb sõnu lühidalt, täpselt, raiuvalt.

Sõja ajal oli kapten Golõšev tihedalt seotud Moskva õhutõrje väeosadega ja samal ajal oli ta Aeroloogilise Observatooriumi direktori asetäitja. Pärast sõda — aastatepikkune pingeline töö automaatsete stratostaatide loomisel, aparatuuri loomine, mis annab õhukoosuse suurtest, inimestele ohtlikest kõrgustest raadio kaudu kõik teadusele vajalikud andmed edasi maa peale. 1949. aastal anti talle selle töö eest riiklik preemia; 1955. aastal kaitses ta samal teemal tehniliste teaduste kandidaadi väitekirja.

Sageli võib tehnika inimese tervikuna ja jäägitult neelata. Valemite maailm võib asendada talle peaaegu kõike — kirge, armastust, rõõmu, muret, muusikat. Ma olen kohanud sääraseid teaduse rüütleid ja teaduse

märtreid, meie maale ülimalt väärtuslikke inimesi. Muidugi on ka Golõševi maailm suurel määral tehniliste probleemide maailm ja ta huvidesfäär, aeroloogi huvidesfäär, asub pilvede taga. Kuid mitte kunagi pole ta lakanud huvi tundmast inimeste vastu, kelle tööd ta juhtima ja koordineerima on pandud; alati on ta jäänud vilunud, suure vastutustundega parteitööliseks ja organiseerijaks, kes teab, et inimene, eriti noor inimene on keerulisem kui ükski mehhanism. Mind on korduvalt meie pika tutvuse kestel imestama pannud, missuguse visadusega ta mõnda noort, distsiplineerimatut või lihtsalt laiska väänkaela — säärast, keda on tahtmine koos ta veri-värske diplomiga ja upsakusega kajutist välja visata, — püüab mõtleva panna elu eesmärgi ja vastutustunde üle, mis peab olema oma maa ja kollektiivi ees. Ja ta suudabki mõtleva panna — säästmata sealjuures oma närve ja aega.

«On jäänud kuuskümmend sekundit!»

Golõševi ja Mestoni raamatus «Õhusõidu ja lennunduse alused» kirjutatakse, et möödunud sajandil arvestas vene teadlane Arendt suure täpsusega välja linnutiibade kandevõime. See on väikestel lindudel 0,24—0,36 grammi igale ruutsentimeetrile, suurtel 0,6—0,78. Vahetevahel olen ma võib-olla valesti ja ülekohtuselt kandnud need arvestused üle kirjanduse, eriti luule valdkonda, kus tigeda, pabulaid nokkiva varblase ja kõrgel lendava, kaugele nägeva, teravapilgulise merikotka vahel on lausa kosmilised kaugused, palju suuremad kui Arendti arvestustes. Ja siis, kui kuuled, kuidas varblased oma varblasperspektiivist säutsuma hakkavad, hüüatad nagu vanamees Laxnessi «Müüdnud hällilaulus»:

«Minu lind on luik!»

«Kolmkümmend sekundit!»

Nagu kinnikülmumata järv lumes ümbritseb «Vojeikovit» äkki lapike Jaapani merd, kust tuul udu ära ajas. Terasesed, külmad, valgeharjalised lained lähevad ja lähevad ja kaovad uuesti udu valge kanga alla.

«Viisteist sekundit!»

Kui võtan endale vabaduse ja kujutlen Georgi Golõševi linnuna, siis on tiibade igale ruutsentimeetrile langev koormus suur ja tiibade kandevõime samuti. Tal on tugevad ja treenitud tiivad. Praegu jälgib ta vaikides

sekundiosuti liikumist, ta nägu on keskendunud ja kin-
nine. Praegu on tema jaoks olemas ainult sekundiosuti
ja rakett.

Aga Golõševi tiivad — eks ole neid kasvatanud Polo-
suhhin, hukkunud Fomin ja Nevernov, tema seltsimehed
maal ja mõlemal ookeanil. Inimesel, keda kasvatas
Kommunistlik Noorsooühing ja kellele hiljem Partei on
palju andnud ja kellelt Partei on palju nõudnud, sellel
inimesel ei saagi olla nõrku tiibu. Need on inimese tiiv-
vad, «kelles Mozart elab».

«Kümme sekundit!»

Süda taob kiiresti. Sekundid astuvad minevikku
mürtsuva sammuga. «Viis sekundit! . . . Kolm sekun-
dit! . . . Protjaška!»

Telemetristide ruumis hakkab töötama filmikaamera
ja laevaninas sulab Ježov oma aparaadiga lahutamatuks
tervikuks.

Sõna nagu piitsaplaks:

«Start!!!»

Rakett läks.

PÖLLUD TUNNEVAD PEREMEEST

PAAR TUNDI ESIMEHEGA

Hommikul kella kaheksa paiku peatub kolhoosikon-
tori ees mootorratas.

Keegi ehitusvalitsuse mehi. Ja kohe kiruma! Ja-jaa, mõtelge ainult: ta on juba kolmandat päeva «esimehe jahil».

Mis nüüd seda, esimeest on suvel üleaedselgi raske kätte saada. Ja ometi astub Gustav Nikopensus igal hommikul korra kolhoosikeskusest läbi, istub viis minutit oma töölaua taga, ajab õuelviibijatega suutäie juttu ning — mõistata siis, kuhu kanti ta kihutas: kas Mustajõe või Ridali suunas. Või sõitis hoopis Kanepi teed Roosiküla poole?

Gustav Nikopensus on hommikuti varane nagu õige põllumees kunagi. Ta pole kantseleiniimene. Olla ise seal, kus käib kõige kibedam töö — see on talle igapäevaseks harjumuseks. Egas muidu polekski võimalik saada ülevaadet suure kolhoosikollektiivi kõigist toimetamistest, mida taibukas töömees päris tabavalt nimetab «meekogumiseks».

... Mul, peab ütleva, vedas. Sain peaaegu käigult hüpata esimehe kõrvale, ja nüüd sõidame mööda küm-
jat heinamaaveert loovõtjate juurde. Teed ega auto-
rööpaid siin pole, ent ei ole ka raputamist: juba korista-
tud kultuurheinamaa serv oleks nagu laia betoonrulliga
tasaseks vajutatud. Teispool põndakut tärisevad niidu-
masinad, kummargile kooldunud aru- ja kerahein ula-
tuks kindlasti mulle vööni.

Taamal, ristikupõllul, töötab kümnekond rõukupani-
jat. Ristik on kasvanud hea, seda taipad juba rõu-
kude tihedusest. Kusagil tagapool põbiseb traktor
lohistiga. Päikesesädeluses välgatavad hangud; loo-
rehal istuv tumedakiharaline tütarlaps sunnib raud-
jat kiiremale käigule — näha, et tal on teiste reha-
meestega kas ametlik või mitteametlik sotsialistlik
võistlus.

Gustav Nikopensus küünitab maast rohekaspruuniks
muutunud ristikutuusti, katsub kõrre vintskust, nuusu-
tab ja vangutab pead: hein oleks nagu nätske veel, aga
kärbistele asetamisega ei tohi viivitada. Mine tea, mis-
sugused ilmad tulevad!

«Noh, kuidas on — kas ikka madalrõhkkond?» küsib
üks meestest, muhelus näol.

«Jah, veab vihmale. Baromeeter ei peta...» Ning
nähes, et sarrameistri küsimus oli riukaline, asub ise
pealetungile: «Oi sind, Juhanit, küll! Mäletad, kuidas
möödunud suvel ristisid mind «ilmatargaks», ise aga
oleksid peaaegu määndanud küünitäie ristikut... Oi
Juhan, Juhan!»

Juhaniks hüütu kaob teisele poole sarda, ilmselt ta
pelgab edaspidist juttu. Naised turtsuvad naerda.

Sõidame teise ja neljandasse brigaadi... Veel mitmes
ja mitmes kohas kohtame heinalisi.

Hea on vaadata, millise pilguga möödab esimees kau-
gete metsatukkadeni ulatuvat seemneheinapõldu.

«Nagu lilleaed, eht lillemeri!» hüüatab ta, ja üle tema
näo libiseb naeratus, milles on nii uhkust kui ka
rõõmu... Tõepoolest: ristik on siin imeühtlane, üks-
ainus roosatav tuttideväli, mille kohal sumisevad mesi-
lased ning levivad nurmede meeldivaimad lõhnad.
Pagana ilus! Kuid mitte üksnes ilu ei pane esimeest
rõõmustama: küllap ta mõtleb proosalisema asja —
seemnesaagi peale.

Sõidame mööda sirget põlluteed, mis on Kalinini-
nimelise ja «Aurora» kolhoosi piiriks. Mis lummutis see
siis on: Kalinini-nimelise kolhoosi poolsetel põldudel
kasvavad paremad viljad kui «Aurora» omadel? Para-
jasti on nisupõld nisupõlluga kohakuti — vaata ja
võrdle! Praegune lopsakuse ja kasvu vahe tähendab
vahet ka terasaagis, tsentnerites.

Millest siis see? Põllud pinnaselt nagu kaksikõed, aga sigivuselt lausa võõraslapsed. Ja ometi tunnen ka «Aurora» esimeest Varikut kui tublit agronoomi!

Pärin Nikopensiuselt.

«Siin on arvatavasti mitu asja. Esiteks — külviga nad pisut hilinesid, see oli üheks suureks miinuseks. Teiseks — meil said põllud paremini haritud ja rohkem väetist, see pani orased naeratama. Aga kõige olulisem — põlevkivituhk...»

Jaa-jah, selle kivi all vähk peitubki. Põlevkivituhk! Põldude lupjamine! Põhja-Eestis pole see küsimuseks, seal lupja ülearu. Ent punetav oblikas Kagu-Eesti põldudel karjub põllumehele näkku: happeline, happeli-ne!

Kui Võru tööstuste tuhamäed saaksid pajatada, küllap nad opereeriksidi soliidsete arvudega — nii mitu ja mitu tuhat tonni põlevkivituhka on aastate kestel veetud Kalinini-nimelise kolhoosi põldudele. Pidevalt, aastast aastasse. Sest varasem lupjamine kaotab pikapeale mõju; saad aga lupjamisega kümne aasta jooksul vaevalt ringi täis, kui tuleb taas uuesti alustada. Muidu suuri saake ära loodagi.

Mõtlen, et kolhoosile on kasulikki, kui esimees ja agronoom kannavad ühist perekonnanime. Hea on vist seegi, et vastutust pole võimalik puha teiste kaela lükata ega perekonnalt minema pühkida; vastutus jääb nagu pitsat dokumendile, kuhu on kirjutatud: kohuse-tunne...

Käime ka kolmandas, Tilsis brigaadis. Räägitakse, et töödistsipliin siin lonkavat. Ent vilju ei saa laita ning ka heinatöö läheb ladiusalt...

Ring on täis... Ei, rukkipõllu kohal lendab vareseid, koplialial kükitab hakke. Vaevalt on auto peatunud, kui röövlinnud minema kihutavad. Hei, jahimees, hiljaks jäid! Tunnevad püssilõhna... Ja see tibula kohal laisalt tiirutav haugas... Küllap on teda varemgi kostitatud haavlitega, miks ta muidu libiseb kõrgust võttes kauge kuusiku suunas...?

Seekord veel pääses.

Aga esimehel on kolhoosis juba «hommikune ring peale aetud».

Põlgaste ja Mustajõe ümbruse rahvast on vanast ajast peale peetud laulurahvaks.

Ma ei tea, palju siit on sirgunud muusikakuulsusi, ent seda tean kindlasti: rajooni üks parimaid koorijuhte — Ilmar Patrasson — on pärit Mustajõelt ning töötab muusikaõpetajana Tilsis ja Vana-Koiola koolis.

Niisiis — kui koorijuhiks on oma nurga mees, laskem lauludel kahekordselt kõlada!

Entusiaste see aga veel ei rahuldanud. Ükskord esimehe sünnipäevapeol pääseski (mine küsi enam, kelle suust) liikvele mõte: mis oleks, kui asutaks õige kolhoosi puhkpilliorkestri? See sõna — nagu vetruv kummipall — pörkus algul seinast seina, hüppas huultelt huultele, kuni hakkas omandama juba kindlaid kontuure.

«Kas on üldse mõeldav?» kaheldi. «Meie tingimustes ei tule küll vist pasunakoorist midagi välja!»

«Miks siis mitte?» küsis esimees, kes oli mõttest kinni haaranud.

«Pole pille...»

«Kultuurisummad meil on. Muretseme...» õhutas esimees.

«Pole mängumehi...» arvas skeptik.

«Palume kas või eitesid mängima, aga orkestri me teeme!» pöörutas esimees.

«Pole inimest, kes juhataks...»

«Aga Ilmar Patrasson?»

«Ta pole juhatanud ühtegi puhkpilliorkestrit. Kooliski vehkimist palju — tea, kas hakkab?»

«Agiteerime,» toetasid esimeest juba mitmed.

Puikles Ilmar Patrasson mis ta puikles, aga viimaks tuli nõusse hakata. Ei olnud verivärskel orkestrijuhil küll midagi peale tiitli — ei noote, ei pille ega mängijaid. Pillide pärast käidi Leningradiski, kuid sealt ei õnnestunud saada täiskomplekti. Viimaks — oh õnne! suunati üks komplekt rajoonikeskuse kauplusesse...

Kolhoosi raamatupidaja ja aktiivne pasunamees Peeter Tattar märgib erizurnaali kõik orkestriga seotud sündmused selle organiseerimisest peale. Seda päevikut nimetab ta orkestri ajalooks.

Palusin «ürikust» mõningaid andmeid. Siin nad on. 1960. aasta veebruaris muretseti pillid, märtsi lõpul tehti koos pillide jaotamisega esimene proov. Alguses ikka kaks tundi teooriat, siis tund «törtsutamist». Nõnda igal teisipäeval.

Või mis muud jäigi üle? Ainult paar meest olid varem estraadiorkestris alti või kornetit puhunud, teistel oli ainult hea tahe. Näiteks autojuht Väino Hilp tegi tollal noodi ja kirja vahel vaevalt vahet — sõbrad kahtlesid tema muusikalises kuulmiseski — aga mängima kipus. Nojaa, vastsetel pillidel pidi olema noore armastuse ahvatlevust. «Nii, Väino, kui suudad huulikule hääle sisse puhuda, pole asi veel lootusetu. Küllap meil tuleb ka dubleerivat koosseisu vaja!» arvas koorijuht.

Aga millise vastukontserdiga külanaised tervitasid värsked muusikamehi!

«Ai-ai-ai! Küll on lugu, küll on nuhtlus. Nagu midagi targemat teha enam ei oleks...» hädaldasid nad kobaras klubiuksel ning katsid kätega kõrvad: armutu törtsutamine tahtis rebestada kuulmenahka.

«Sulgege ukсед-aknad! Muidu kohutab teie viieteistkümnest «tuhajuhanist» koosnev orkester tõesti eided ära,» ruttas naljatoonil soovitama Võru üks populaarsemaid orkestrijuhte Hendrik Juurikas.

Leidus ka kopikahingelisi, kes nutsid taga pillide ostmiseks kulutatud raha.

Aga sellegipärast käisid orkestriproovid kindla korra järgi, vaatamata aastaajale, ilmastikule, teeoludele ja kolhoositööde pakilisusele.

Debüüt oli vana aasta õhtul kolhoosi nääripeol. Mõne kuuga oli jõutud õppida neli kontserdipala (neist kaks marssi) ja seitse lugu tantsuks. Saal ei tahtnud mahutada publikut. Peo lõppmulje oli üllatavalt liigutav. Ka eilsed kõhklejad hüppasid lavale, tulid naised lilledega, ning hurraahüüete saatel kanti kätel aukohale nii dirigent Patrasson kui ka üks initsiaatoreist, bassimängija Gustav Nikopensus.

Arvestaja Rein Saag näitab mulle rändvimplit «Põlva rajooni parimale puhkpilliorkestrile». See toodi kaasa rajooni kunstilise isetegevuse ülevaatuselt, millest kevadel suure kõhklemise peale osa võeti. Nagu näha, võib

aasta jooksul puhkpillidegagi imet teha. Peaasi — kui on mehi!

Aga et pille oli rohkem kui mehi, ei tõrjutud ka naiste abi lausa tagasi. Agronoomile — Nelly Nikopensiu-sele — sobis teine klarnet suurepäraselt ja ta arvati orkestrantide põhikaadri hulka nagu tooniandev isikus kunagi.

Kuid pasunamehi on veelgi vaja. Kasutamata seisavad teine bass ja üks trumm. Rajoonis liigub jutt, et ega Kalinini-nimelisse kolhoosi väljastpoolt teisi tööle võetagi kui ainult pillimehi. Tuleb autojuht tööd saama, küsib esimees sissejuhatuseks:

«Pillimees oled?»

«Põle mõhkagi,» raputatakse pead.

«Laulda oskad?»

«Ainult «Kooraste valssi».»

«Noh, siis saab sinust veel mees. Hea küll, vormistame...» Ja mees arvatavat vabariigi kolhoosiklubide esimese puhkpilliorkestri koosseisu...

Eelpooltoodud dialoog võib sulatõsi olla (seda kinnitavad omadki inimesed), sest hiljuti dikteeris esimees rajoonilehte kuulutuse, mille tekst oli järgmine:

«Põlva rajooni M. I. Kalinini nimeline kolhoos vajab autojuhte ja traktoriste. Soovitav puhkpillimängijad...»

Üheaegselt suure pargipeoga tähistati jaanipäeval ka orkestri aastapäeva. Ehkki see oli veel ainult kümnes esinemine, võib juba kuuldugi põhjal öelda, et orkester on vägev.

Pühapäeva varahommikul kogunevad pillimehed keskuse juurde. Ees on sõit ja üheteistkümnes esinemine. Head kohtumist laulupäeval Põlva kaunis Intsikurmus!

ÜKS NOORMEES SEISIS SILLAL...

Uus nädal algas selge päikesepaistelise ilmaga.

Lapsesilmne laotus üksikute laisalt purjetavate pilveäbarikkudega nagu naeratas vaatajale vastu. Üleeilsest päev otsa valavast vihmast polnud enam suurt jälgegi: ainult heinamaa peamagistraalis vulises vesi häälekaft ning silla juures lool olev piiga kõneles kahjutundva

tooniga: «Jah, rahvakunstiõhtu jäigi mul nägemata, vihm hirmutas ära...»

«Kartsid rõivaid leotada või?» küsiti sillalt. Küsijaks oli aasta kahekümne kahene noormees, poisikeselikult kileda häälega. Küllap see hääoligi esimeseks, mis tõmbas ta omanikule tähelepanu. Lähemal silmitsemisel võis noormehe välimuses märgata midagi koomilist, korrapäratut. Päevitus ei suutnud varjata tedretähti, mis katsid esiletungivaid põsenukke ja kühmjat nina. Vististi alles äsja kasvama jäetud punakas vurruharjas ei sobinud noormehe näo ja kujuga, selles oli vägivaldsust, keigarlikku uhkeldamist. Laiatriibuline ülikond oli kortsunud, püksid näisid igatsevat tulise triikraua järele.

Ja ometi oli noormehes ka midagi meeldivat, mis alles pikemal pilgul sai nähtavaks, hoovas nagu tema sisemusest ja kutsus seda silla käsipuul nõjatuvat inimest üheaegselt nii noomima kui ka toetama.

Eks noormehe sellest nimetust omadusest oli haaratud ka temaealine neiu, ja ehkki neiu väätnötked käed libistasid kibekiirelt rehavart ning saod kasvasid jõudsalt, reetis murelik kurd tüdruku laubal, millest tal on parajasti asja mõelda.

«Aga sina, kas sa oled nüüd puhkusel?» küsis neiu, sugedes sahisevat saopead.

«Puhkuu-sel,» venitati vastumeelselt.

«Kodukant pole sul ju siin?»

«Ei, ema elab Haanjas. Kuid siin on veel tuttavaid, tulin neid vaatama...»

«Aga ei leidnud kedagi?»

«Kus sa täna leiad! Ainult Ossil pärast laulupäeva sinine esmaspäev, põõnas voodis — teised kõik puha heinamaal. Nojaa...» tahtis noormees veel midagi lisada, kuid märgates teekäänaku tagant veerevat GAZ-i, tõmbas hõlmad koomale ja pea õlgade vahele.

Nüüd on nad kohakuti... kas peatub?

Ei, mööda kihutas!

Noormees hingab kergendatult. Kinganinale kougitud kruusakivi tegi kraavi kohal vuhiseva kaare ja sulpsatas konnaosjade vahele, paisates üles pritsmeid. «Nagu kivi, nii pritsmed...» sähvatas äkki mõttes ja silmad kiindu-

sid uuesti kraavipõhja, kus pärioolu kooldusid pikad sitked veeheinad . . .

Nooruki ja autosistuja vahelkorda näis teadvat või aimavat ka tüdruk. Hetkeks ta jättis töögi ja küsis:

«Sa siis ei suuda veel unustada?»

«Ega jah. Tead, kergesti ma ei solvu, aga kui juba solvatakse, siis . . .»

«Mis seal nüüd nii viha pidada. Ega temagi ju halva pärast,» ütles tüdruk lepitavalt.

«Halva või hea pärast, aga käpardiks ei oleks tal sobinud mind siiski sõimata!» lausus noormees. «Nüüd, uues töökohas, pole ma veel halva sõnagi kuulnud. Tähen-dab, viga polnud niipalju minus, kui . . .»

Aga mine tea veel, kellel oli rohkem süüd — kas esimehel või temal, kolhoosi tollaegsel zootehnikul? Teinekord muutuvad inimesed ilma näilise põhjuse ta leppimatuks, nagu tahtes üksteisele näidata oma iseloomu ränikõvadust. Või mis tüli seal oligi — noormees paistis ükskord olevat saamatu, esimees nimetas teda «käpardiks» ning sellest piisas, et solvuda. Zootehnik esitas juhatusese lahkumisavalduse, mis järgmisel koosolekul leidis rahuldumist.

«Olime ka ise kergemeelsed. Ja üldse meie elu seal . . . Üks igavene tramburai,» ütles noormees, tuletades meelde oma töö- ja korterikaaslasi.

««Laulumees» läks enne sind, Valter pärast,» aitas tüdruk meenutada.

Lugu ise oli nii. Nemad, kolm noort spetsialisti, said vanas mõisahäärberis ühistoa. Esimene töökoht, esimene iseseisev eluseadmine tõi algul kaasa paljugi meeldivat, kuid nooruslikku energiat ei ammendanud. Mida teha õhtutundidel, pärast tööd? Rahvamajas pidusid ju korraldati, aga noorte meelest muidugi harva, harvaks kippusid jääma ka kinoetendused. Laulukoorist ja näiteringist võis ju ka osa võtta, kuid kokkuvõttes oli isetegevusproovegi vähe. Vabal ajal ei keelanud keegi raamatute laenutamist, õppimist. Loetigi silmad valusaks, ent ikkagi jäi üle pikki igavaid õhtuid, mida ei osatud millegagi täita.

Suurt igavusetunnet oskas leevendada ainult Laulumees. Sobivamat hüüdnime tema jaoks ei oleks leitud ka seitsme kuuma tuha alt. See paksuke veterinaarveis-

ker omas sünnipärase lõbususe kõrval hiilgava laulunde: tarvitses tal raadios uut meloodiat ainult kord või paar kuulda, kui «viis oli vinnas», ja ehkki «sõnad seisis veel sõlmes», kõmasid vana häärberi meetripaksused seinad juba vastse laulu kajast.

Aegamööda liitusid Laulumehhe häälega korterikaaslaste hääled ning isemoodustunud trio repertuaar muudkui täienes.

Kuid... õnnetused ei hüüa tulles, kinnitab vana sõnagi. Kolhoosis haigestusid põrsad. Tööd oli zootehnikul, rabelemist veterinaarvelskril. Neile tundis kaasa toakaaslane Valter, brigadir. Esimees ei andnud hetkekski hingerahu: siin — ole hea! päästa haigestunud kärsakandja, seal — palun väga! tee profülaktikat, kolmandas kohas hävita kärkseid, neljandas desinfitseeri... Kõik kiire ja hädavajalik.

Päevaks-paariks vaibus laulgi.

Ainult Laulumees ei suutnud laulu jätta. Kord, süstides üht vingusninalist, ümises ta ka sigalaleitsakus «Mariinat». Oleks ta või veidigi märganud, millal esimees ilmus uksele. Laulumees pillas ehmatusest süstla, kui käratati:

«Seitse siga sillas, aga tema — Mariina, Mariina! Lollpea...»

Ja esimees oli läinud.

Kuid sellest piisas. Laulumees saabus õhtul mornina, tegi kaaslastelgi tuju ülemäära sandiks.

«Eh, isegi matustel lauldakse — ainult meie esimees on indiviid, põlgab laulu,» ohkas ta ja viskus kummuli voodisse. Tuppa sigines masendav vaikus.

Kolmandal õhtul tuli Laulumees koju purjuspäi, kaasas paar «poolikut» ka sõprade jaoks.

«Võtame... sureva laulu terviseks!» hüüdis ta, täites järjekordset klaasi. Ja siis kergendusohkega: «Kui laulda ei või, siis mängimist pole meil keegi keelanud. Noh, poisid!»

Kitarr hakkas plõnksuma polkataktilis. Pööningult leiti vana tamburiin. Mõjuv kuulmeid kõrvetav löökpill sai tühjadest pudelitest, millele lusikad-kahvlid tagusid «ainulaadset kõla». Kuulama jäid laomehed ja karjatalitajad: muusika oli keev ja meeletu. Naaber teises majasapis keeras kokkunuks ukse lukku...

Varem oli viinamärga proovitud ainult harva, nüüd aga muutus see «kolme kosilase» lemmikharrastuseks.

Võib-olla oleks üksainus heatahtlik sõna pannud neid pidama? Kuid kaastöötajad jälgisid vaikides kolme noore inimese elukommete lõtvumist, ka kolhoosi juhatus ei liigutanud sõbralikuks noomituseks sõrme.

«Aitab sellest elust! Homme lähen,» ütles ühel õhtul Laulumees ja asus kohvrit pakkima. Tupp sigines raske meeoleolu. Olid nad ju oma tee alguse päevade üksluisuses jõudnud sõbruneda, muutuda üksühele kui mitte vennaks, siis vähemalt heaks kaaslaseks. Nüüd aga — mine tea, kus jälle kohtutakse?

Laulumehe lahkumist ei tähistatud liikudega.

«Küllalt! Küllalt!» kordas ta.

«Aidake parem kohvrid bussijaama!»

Ise said oma nõrkusest jagu, kuigi kalli hinnaga. Aga kas igäüks seda suudab?

Paari kuu pärast andis ka zootehnik lahkumisavalduse.

«Ükski maja ei püsi ühel nurgal,» öelnud brigadir lõpparvet saades.

... Olgu kuidas teistega on, aga vähemalt sillalseisjat tõmbab siia tagasi mingi seletamatu igatsus: ikkagi esimene töökoht ja mälestusi-muljeid hea külvi võrra hinge idanema jäänud. Palju tuttavat on selles maastikus, ümbruses — kas või seesama kraaviäärne niidumassiiv rohkete küünide ja heinarõukudega, või maanteelähedased lopsakad koplid, kus hommikuti võib kepslemas näha noorkarja... Ja ununenud pole ka Lahe ümbruse inimesed, kelle hulgas on küll rabedaid ja kinisi, kuid aruharva upsakaid või pahatahtlikke...

Jah, esimene töökoht!

«Noorukit tema esimesel töökohal on vaja tähelepanelikult toetada ja suunata,» ütlemine üldsõnaliselt. Aga millega ise konkreetset kaasa aitame, puukoorest pirukatega või? Tühipaljas jutt jääb ju selliseks «pirukaks», millel pole täidist ega maitset. Igavus ja meeoleolu langus teevad oma töö. Selle üle on vaja mõtelda ka siinse kolhoosi partei- ja komsomoli-algorganisatsioonis.

Ja veel. Ma ei kavatse kaugeltki neid noormehi õigustada, kuid uisapäisa öeldud sõna on vahel järsk ja ohtlik nagu Ridali kurv.

... Põlist seppa olen millegipärast harjunud ette kujutama ikka tugevana, laiaõlgse, karulike liigutuste, raske sammu ning raudse sõnaga.

Karl Pehter on aga liigutustelt väle, isegi kärsitu ja tema kõnes pole hoopiski sepalikku karmust. Aga mille järgi teen kindlaks tema staaži, see on kare sepapihk. Jah, eht sepapihk! Oma tahmasuseski austatum kõigi pihkude seas. Küll seda on lihvinud lõõtsahoob, paitanud vasaravars, küll seda on silitanud süsi ning pingutanud pihid! Räägitakse, tõelise sepa pihk ei tundvat tulelõomagi.

Meie kandis elas mees, keda kutsuti Must-sepaks. Olla kahmanud teine ääsist tulise sõe suitsu süütamiseks. Aga parajasti astunud sepapatta naabrimees huvitava jutuga. Eks sepal läinud kuulamisõhinas suitsusüütaminegi meelest. Kuulanud, kuulanud, järsku tundnud: kange kärsahais! Vaata sirakat! — kõrvetas kopikasuuruse pruunika laigu peopessa...

Jutustan Karl Pehterile selle loo. Naerame. Ei, Karl Pehter pole hoopiski sõnaaher. Ta on vaid võõrastega pisut umbusklik: mine tea, torkavad jälle lehte!

Esimest korda haaras ta sepavasara pihku 15-aastasena. Ja mitte niivõrd kutsumuse kui vajaduse pärast. Läheduses ei olnud seppa. Ei ole naljaasi minna iga tühise asja pärast kümmekonna versta kaugusele. Varsti tuldi ka külast paluma: ole hea poiss, terita-tao mulle adraväits, rauta hobune! Niiviisi kasvaski sepaks ilma õpilas- ning sellipõlveta.

Kui Karl Pehter 12 aastat tagasi oma ümbruses esimeste hulgas kolhoosi astus, oli ta juba tunnustatud sepp. Loomulikult paluti tal oma ametit jätkata. Ja nii ta siis töötabki. Ainult töötingimused on nüüd muutunud: endise sepaonni asemel sisustati meistriteestele avar töökoda, kus ei puudu elektri jõul töötavad frees- ja puurmasinad. Nüüd ei tarvitse käsitsi isegi lõõtsa tõmmata. Vajuta nupule ja suitsu ning tahma nelav ventilaator on nagu kohisev põrgulõõr...

Aga rauda taguda, jah, seda tuleb veel ise, oma tarkuse järgi ning oma käte jõul.

Sepal on alati tööd. Näe, kellelgi on vankri juhtraud purunenud, paneb mehel kas või heinaveo seisma. Vana vankrimeistri käes on see naljaasi. Ääs vuhiseb, säde-med lendavad ja alasile käivad tuttavad kõlksatused... Mis need 68 aastakest siis õige on, kui kätes tunned rammu nagu nooruseski.

... Regina Kumm, rajooni üks parimaid lambakasvatajaid. Peeaegu uskumatu, kuidas ta näo järgi suudab tunda kõiki oma hoolealuseid ligi veerandtuhandepealisest karjast! Seal põrnitsebki vana juhtjäär Andres, keda peab igaüks kartma. Näe, nüüdki koolutab ta oma tugevat pead, raske sarvekera valmis meeldejäätav hoop andma...

Ent Regina Kummiga on isegi Andres sõbralik. Ikkagi omainimene. Kui palju on talitajal vaeva nähtud, iga utekest puhastatud ja poputatud, et kari suureneks ning pügi annaks rohkem villa. Raske on eriti talledega; peab ühtelugu vaatama ja valvama. Aga noh — töö on huvitav: tema talitajaks oleku ajal on paranenud ka lamaste tõu- ja villaomadused, ja eks katsu veelgi paremat.

... Erika Kusnetsi staaž seatalitajana on õige lühike — kaks aastat. Tema hoole all, kui kaasa arvata ka põrsad, on täpselt 200 kärsakandjat. Ja katsu sa laudas, kus pole veel ühtki tööd mehhaniseeritud, saavutada Erika Kusnetsist rohkemat!

«Kui saaks juba uude sigalasse, küllap siis ehk näitaks... Hakkaks tulema lihatsentnerid. Nüüd on mul juba lastest ka suur abi...»

Jah, nägin, kui usinasti askeldasid sigala juures tema tütre Helgi ja Tiiu, esimene alles üheksa-, teine neljateistaastane.

Koos tublide karjakasvatajate Lehiste, Halliku, Aasa ja Kahariga taotleb ka Erika Kusnets kommunistliku töö lööklase nimetust.

... Vestleme veisefarmi juhataja zootehnik Helmut Kriisaga. Lehmade arv suureneb. Ka piimatoodang kasvab, kuid mitte veel nii, nagu peaks. Ja ta ruttabki esitama oma kaalutlusi. Esiteks — lüpsihooajal, vähemalt maikuust oktoobrini, üle minna kolmekordsele lüpsmisele. Teiseks — suvel koplites loomi paremini joota.

Kui kas või ühel leitsakulisel päeval ei saa lehmad korralikult juua, kaotab iga grupp paarkümmend kilo piima.

Kuulan, märgin. Ammu see oli, kui lautades polnud veel elektrilüpsi, ei olnud paljut muudki. Nüüd on. Rõõmustavad saavutused, millega M. I. Kalinini nime kandev kolhoos tähistab NLKP XXII kongressi.

Kuid kõige rohkem rõõmustavad need suurepäraseid inimesed, kelle pilgud on homses.

LÜÜRİKAST

Suveleitsakut ja tolmu keerutav autobuss poetab seekord Lahe teeharule ainult neli reisijat.

Vaevalt saab bussi roheline kere kaduda viljaväljade vahele, kui hakkame ka meie astuma.

Ees kraaviserval hüplevad teineteisel käest kinni hoides lapsealised tüdrukud, kummardudes aeg-ajalt lilli noppima. Tädi usaldas nad minu hoolde . . . Minu kõrval astub ebamäärastes aastates lodevasammuline naine, tusedusest hingeldades ja solvumisest punetades. Jaajah, seda jõudsin ma juba teha!

«Kas te, meeskodanik, minu pakke siis ei suvatsegi . . .?» See tuli peaaegu kiljatuseks. Olin valmis lastelt kandmiseks võetud libedasangalise kohvri juba teetolmu pillama ja kahmama tundmatu teekaaslase pakside järele, kuid mulle anti ainult kõige kogukam ja arvatavasti ka kõige raskem, mille ümber seotud nöör löikub nüüd valusasti peopessa.

Nii me siis astume. Edasi, sinna, kus paistavad pargi põlispuud. Astume südasuve teel, küpsevate viljade vahel, pilgud uitamas kauguses.

Ja äkki. «Vaatan ja mõtlen — kus oli enne maal ikka olemine! Meelõhn, lilled, huiked ja puha . . . Suvitus . . . Aga nüüd? Ära küsigi. Vanast kodusest lüürikast pole jälgegi — kadunud on karjakella kõla, harva kuuled hobustki hirnumas . . .»

«Lüürikat ikka leidub. See on uus, te ehk ei taba . . .» püüan selgitada, vastu vaielda.

«Jaah, uut on küll palju, aga kas ka paremat?» lausub ta pihilevõtja tooniga. «Peremeeste ja sulaste vahel ei

olnud meie kandis küll vahet. Ka mu isa pidas sulast. Tõusid koos, esimese kukelaulu ajal. Sulane sai veel lõunauinakugi teha. Ja mõlemad käisid adra taga üheaoliselt, jalas mullast ning varbahigist vettinud pastlad, nartsud narmendamas...»

Ahaa, tuntud jutt, aga kõrvale viimasel ajal võõras kuulda.

«Kas teie isa oli jõukas?» kohman küsida.

«Mis ta nüüd jõukas. Aga ta oli ikka omaette pere-mees.»

«Ja kandis eluaeg pastlaid?»

Minu suunas heidetud pilk kõneleb ainult üht: vaiki pigem! Hea küll, madaamike, mõistan. Pastlad kulaku jalas pajatavad pigem ihnsusest ning veel millestki muust, mida võiks viia ühise nimetuse alla: teeseldud rahvamehelikkus. Sulaste põli on teada, mind sa ei püüa — olen ise seda leiba söönud.

Aga et praegu pole maal lüürikat, vaat sellele vaidlen vastu.

Kas juba need kaks kaugele ette jõudnud pääsusilma, kelle heledad kleidid vilksatavad veel põliste pargipuude vahel ja kelle pilgus on meie noore põlvkonna uljus, ei häälesta teid lüüriliselt?!

Või see kaugete sinetavate kuplite ning metsatukkadega maastik?

Aga see sihvakas ja kiiresammuline karjanaine, kas kogu tema püüdlused ei ole puhas lüürika? Või need noorikud, kes laudaustel heleda häälega hõiguvad juhtlehmi?

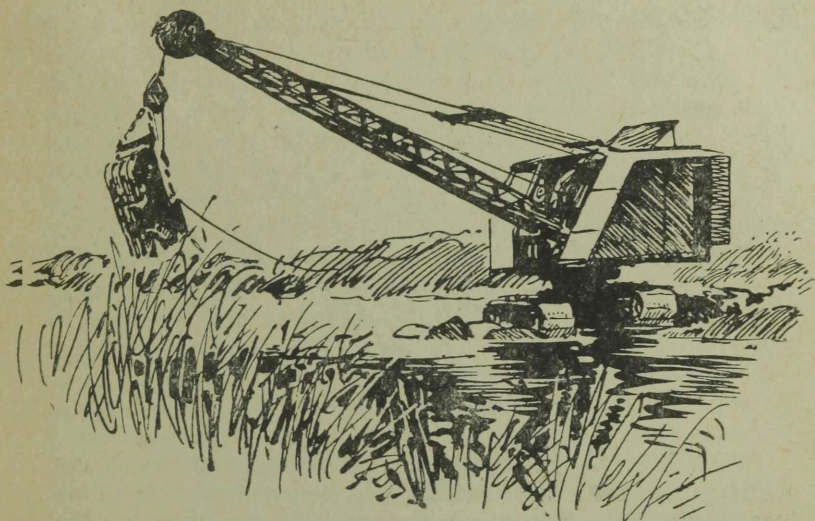
Teistmoodi hääled, teistmoodi lüürika...

Aga see kultuurheinamaa seal all nõos, kus varem korises soo? Praegu näed seal kümneid heinalisi, mürisevad traktorid ja pärisevad niidumasinad...

Kui palju ilu on tolles kollektiivses heinatöös!

Ent metsa taga, seal, kuhu on jäänud veel tükike vesist ning pehmet jäätmaad, müttab hommikust õhtuni ekskavaator, koogutades alatasa oma teraskaela. Kas see hiiglaslik «kraavihall» ja «tiigikaevaja» polegi siis osake meie tänapäeva lüürikast ja kas inimesest, kelle käsku too tohutu kopalõksutaja nii kuulekalt täidab, ei tuleks nagu peremehesest kõnelda?!

Oi, kuidas kõlab nimi — elu peremees!

Aga siin, rajooni ühes paremas majandis, mõtlen ma kogu kollektiivist — peremehelik, kommunismi rajav kollektiiv!

Mul on lihtsalt heameel tulla tuttavasse kolhoosi, kus vili lõhnab nii koduselt ja hein kutsub sind kaarele, kus vastutulija surub kaua ja südamlilikult su kätt...

Ma ei tea paremat tunnet, kui astuda suvisel päeval mööda põlluteid, tõusta kõrgemale kühmule ja lasta pilgul käia üle lokkavate viljade, meeled ja mõtted maa-elus kinni...

«UUS ELU»

AJAMÄRGID

Väike-Maarja ja Rakvere vahelise maantee ääres Aburi küla kohal on «Uue Elu» nimelisse kolhoosi juhatav teeviit. Suure ja selge kirjaga kollane lauake valge kiviposti küljes. Ümberringi tavaline Pandivere maastik: lainjad põllud, rühmadena asetsevad talud, metsatukad, mis kuplitel kasvades nagu hallid kulissid üha udusemalt horisondini taanduvad. Maantee Aburi väljade vahel on sirge, lai ja tasane. Autojuhid «võtavad» siin kiirust, nende ainitine pilk jookseb teel ning tavaliselt ei jälgi nad muid viitasid peale liiklusmärkide. Igavlev kaasasõitja on jõudnud istme seljatoele naalduda ja endasse süveneda, või on kinnitanud pilgu kuskile kaugesse punkti mõtteloiduses, mille endaga toob kaasa kiire sõit. Ainult kogukad liinibussid peatuvad kohusetundlikult viida juures, poetades alla külasse suunduvale teele moodsa kandekotiga vanaperenaiseliku muti või värvilise tekliga õpilasnooruki.

Kui palju ükskõikseid pilke sõidukitest on riivanud nii sümboolset viita! Ja jäänudki ükskõikseks ning süvenematuks.

Siiski, kord, kui must, lakist ja niklist läikiv «Volga» andis teetsal bussile sõidueesõiguse, tabasin enda kõrval kahe noormehe vahelise dialoogi:

«Vahva, ah? Kommetest näha, et kolhoosi masin.»

«Jõukalt elavad! Päris sobib nimega!»

Kuigi nad kandsid Põllumajanduse Akadeemia värvimütse, ei näinud nende pilk masinast kaugemale. Nende

tähelepanekud ei küündinud vanade elumaja-rehalalobudikkude vahel valendavate uute eterniitkatusteni, ei televiisoriantennideni uutel ja vanadel majadel, ei alla metsa äärde, kus seisavad reas suureaknalised siliikaatkividest farmihooned. Muide, «Volga» rooli taga istuvat päevitunud ja kõhna lihtsas ruudulises särgis meest — ENSV Ülemnõukogu saadikut ja kolhoosi esimeest Heino Kokkutat — pidasid nad lihtsalt masina palgaliseks juhiks, kes «sõidab rajooni peremehe järele».

Ärgu mõtelgu lugupeetud üliõpilased, tulevased agroomid või zootehnikud, et selle episoodiga on tahetud kive nende kapsaaeda loopida. See on ainult näide, kui tihti mõtleb inimese silm libiseb üle uue elu avaldustest ja viitadest, kuidas kõik see, mis alles nelja-viie aasta eest tähelepanuväärne tundus, on täna saanud tavaliseks ja märkamatuks.

Ja veel — ka profülaktilises mõttes peaksid nad välja kannatama niisuguse märkuse: kui ma juhtusin tulevaste kolhoosi-esimeeste vahelist dialoogi kuulama, võtku nad juba nüüd teatavaks, et kinolik stseen neile järelekihutavast masinast on üsna eluvõõras. Praktika on näidanud, et omal kohal on esimehed, kes ka väliste tunnuste järgi ei erine tavalisest lihtsurelikust, kas või palgalisest autojuhust.

Nõnda siis, ühel hommikul astun selle viida juures bussist maha ja otsin üles kolhoosi kontori. Pool tundi pingutan partorg Tammeranna närve, teise poole jooksul sõelub raamatupidaja Kalvet oma paberiuputusest kopsakamad arvud minu ette. Ja siis on siin majas mu lõikus läbi. Tegelikult polnudki selleks erilist vajadust, sest teadsin varem, et kolhoos on rajoonis paremate kirjas. Küll aga sai sel kombel märkamatult luba küsida kohaliku rahva «elutuppa» vaatamiseks. Tammerand ei keelanud — mine tea, ehk tuleb võõraste silmade kaudu midagi seesugustki lagedale, mis endal on kahe silma vahele jäänud. Kui jah, siis ütelgu ma temale tingimata ära.

Õhtuks jõudsin oma ringiga vaevalt pool kolhoosi läbi käia. Päev oli kulunud põldude vahel, karjalautades, meeste juures metsas, kuhu läksin lõkkesuitsu mörkja lõhna järgi. Õhtutunni sinakas hämus, kui metsa sakiline turi toetas vaikkollast taevatriipu, tulin läbi

Koonu mõisa pargi. Mustad varesed karjusid kurjasti vööra inimese peale. Lagunenud häärber sihtis tuhmide akende kooljapilgu puude hämarusse. Hea meel hakkas, kui nägin alleel ootavat inimest.

«Mõtlin, ega varesed ilmaaegu, ju keegi ikke seie ära eksind.»

Mees ütles, et temal olevat Maarja kanti asja, ja pani oma nahkteradega viltsaapad astuma. Minu rantallaga kummikutel andis päris pingutada, et seda sammu kaasa teha. Kümme telefonipostivahet edasi muutus samm lühemaks, jutt aga pikemaks.

«Tänapäeva elu tuletab kangesti meelde üht polkat minu noormeheeast. Sai käidud Koeraveres, liisuvenna Lasinurme Indreku pulmas. Naisevõtmise valu tuli teisele südatalvel, kõikse kangema pakase aegu, sestap see trall toas toime pandi. Indreku isal olid kitsast kätt kambrid, rahvast aga kogunes rohkesti. Sääl seda polkat uhuti, et eluks ajaks meelde jäi...»

Koonu küla mees peatus ja surus käed taskutesse. Kasina lumega talveõhtu, tähtede sära ja üksikud helkjad aknad põldude taga, lumeväravate riburida ja vaikus, tine vaikus sulgus meie ümber.

Ta süütas suitsu. Tikuvalgel nägin tallenahkse karbuse ja kasukakrae vahel suurt sarnakat nägu, mille alumine pool oli hoolega puhtaks kraabitud. Sügavad suukolkad, kirvena kitsas ja kumer nina, tollipikkused kulmupuhmad allapoole sorakil... Tikk kustus.

«Teab's seda Indrekut, kust ta niisikese pillimehe oli välja koukind, öeldi saarlane olema. Kui ta kuramus mängima hakkas, lõi rahvale justkui humalavine pähe. Paarid lasid toas tiiru, saarlane venitas keskel lõõtsa. Toidulauad lükati ligistikku ja vanamooridel, kes pulma tulevad sööma pärast ja laua taga teevad ilmlõpmata soss-soss, neil põld kambris kuskil asu. Kuhu sa veel oskad kange pakasega minna? Köögipoolel omad sugulased ja pererahvas lastega, tagakambrisse majakraam tõstetud ja uks kinni. Ei eitedel jäänd muud nõu, kui vihtusid polkat kaasa. Saarlane aga, noh seda... kiirendab tempot! Meil noortel oli lõbu, mis neist söökidest ja külajuttudest! Peaasi, et tantsida saab!

Eks eitedel läks selle hüppamisega keskpaik heledaks. Kes laua ligi sai, krahmas verimaugu pihku või piruka-

tüki, mis ette juhtus. Sõi ja kepsutas. Kui ahnitses, ajas kurku ja pidi ukse taha minema. Kui väsis, sama teed — kasukas selga ja kodu poole! Kes tempot ei oskand hoida, sellele tallati kanna pääle. Nõnda ühtesoodu videvikuni välja. Saarlane ütles küll, et «löpetan õige, õhtu tuleb peele», aga lasi veel tunni või teise. Kui ma ükskord külitati rekke sain, oli iga kondiots ramp ja silmad rasked. Aga süda lustitas ikke sees ja metsa vahel lasin omaette kõva naeru. Ei mäleta, mis-pärast...

Oli see jah alles pulm ja polka!»

Paberossiots hõõgus pimeduses. Mälestuste mõjul oli ta hetkeks jutulõnga kaotanud. Kümnekond sammu edasi, siis jätkas:

«Oma kolmkümmend aastat on sellest mööda, aga aeg on läind, nagu oleks lehm keelega nilpsand. Oma-teada on elul kogu aeg polkatuurid peal old. Enne olid talutööd ja Maapanga intressid, siis tuli sõda ja kolhoosimine. Nüüd viimastel aastatel va ramp vanadus tükib ligi ja hakkab jo elule jalgu jääma...»

Välimuse järgi seda ütelda ei saa. On suurt kasvu mees, sirgeseljaline, järsku, nagu mõõdetud sammuga, kes võib küll veel polkat tantsida. Ütlen, et vanadusest on tal vara rääkida.

«Sina arvad nõnda?»

Ta süütab uue paberossi. Tugevate konksus sõrmede vahel hubiseva leegi vastuhelk küütleb uurivates silmades.

«Aga ütle siis, kui sa nii tark oled, mis tõvest see polkasamm mul käest ära kaob? Samune, elu naksab iga päevaga õelamalt kannu pihta.»

Millest ta seda aru saab?

«Kunsttükk selles seisabki, et õigel ajal asjast aru saada. Kui ma talu pidasin, oskasin ikke õiget külviaega tabada. Lähen hommikul põlluservale, päike paisatab, linnukesed lirstavad, muld on tahe. Võiks külviga algust teha. Nõnda ainult mõtlen. Ühel teatud hommikul asin külimitu kaendla, sedulgarihmaga üle öla, ja see ongi õige külviaeg. Kes mulle seda ütles? Kui mitut-sugu ajamärke oled tallele pand, siis pärast nende peale ei mõtle ega oska õieti öelda, missugune neist toimetuste-määrajaks tuleb. Peaasi, et sa kõik nende järele ära

teed ja tempot käest ei kaota. Uusi ainult tuleb hoolega tähele panna. Seda jah.

Ule poole minu meheest olid ajamärgid talumehe tarvis ühesugused. Ehk küll maailm mässas ja sõda mitu korda meie külastki üle käis, põllul tuli ikke ühteviisi rässida. Muret neil aegadel oli, saksa vihkasin sündimisest saati, punaste peale räägiti ka kõiksugu jutte. Kui Aburi rahvas omale Maarja kandis esimese kolhoosi tegi, kadus öösiti uni silmist. Kümne küünega oleks oma maalappi hoid! Esimest korda elus ei oskand ajamärki tähele panna ja samm läks segamiste. Meie küla mehed venitasid veel aasta. Mis sellest tulu oli — hallid juuksed tulid pähe...»

Vaikib. Võib-olla on ta endast rohkem rääkinud, kui kavatses? Talvisel teel ja öhtusel tunnil on oma võim inimese üle.

«Ukse taha ma tolle pärast veel ei läind,» jätkab Koonu küla mees. Suitsuots veab sinakas pimeduses hõõguva juti.

«Aastate viisi olin Koonu kolhoosis juhatuse liige, revisjonikomisjoni valiti. Kolhoosis põld viga, raudrakesse sääli kedagi ei pandud, elada võis. Tegime ühismajandi tööd teinekord pooliti koerakaela, sest oma sajandikud, siga, lehm, lambad, õunapuud ja mesilased võtsid rohkem aega ja hing oli nende küljes vanaviisi kinni. Ju sellepärast kolhoosis õige samm käest kohe ära kaduski. Tulime kuidagi ots otsaga kokku. Teised kolhoosid ümberkaudu aga kosusid, tulusid arvestati miljoniga. Eks seegi old ajamärk, aga no kes meist oskas seda tähele panna! Rajoon vahetas esimehi, juhatuses istusime meie paigal. Mis see pillimeeski teha saab, kui tantsijate taguotsad tina täis? Või teab, ehk põld esimeestegi hulgas niisugust saarlast, kes oleks tempot tõst?»

Üksikud autod vuravad mööda, rebides minutiks valguse-varjude heitlusesse teeäärseid puud-põõsad ja telefonipostid. Vuu-uh! Tagatulede punakas kumas siuglevad tee peal pikad lumekeerud... ja masin kaob kää-naku taha.

«Kaua see nõnda kesta võis?» sülitab Koonu küla mees suitsuotsa tee äärde. «Noorem rahvas kadus kui tina tuhka. Kes kaugemalt õnne otsima, kes samasse

Väike-Maarjasse tulukamat ametit pidama. Brigadiridel näpud põhjas — inimesi on väheseks jäänd, et tööd endistviisi teha.

Ühel päeval tulid rajoonimehed. Eks nad käind ennegi tihti meil, no sel päeval tulid niisuguse nõuga: lähete Aburi «Uue Eluga» kokku. On kõva kolhoos, miljonär, rahvast ja masinaid küll-küll. Kokkuta, esimees, on majandusmees number üks, küll nad teidki õrrele aitavad...»

«Kas aitasid teid ... õrrele?»

«Sina, noormees, ära mind takka sunni! Kui inimene oma eluga rehnutit peab, nagu Oru Pearu ütleb, siis ei või teda takka sundida. Pearut ma olen näind, mul on televiisur kodus. Pearu ja Andres on kohe nagu oma küla mehed.

No-jah, sa kuulad, et ma arutan kolhoosi asju? Pearu ja Andres arutasid Vargamäe asju, sest nende maastaap oli paljalt Vargamäe. Mina pean kolhoosi asju arutama, sest minu maastaap on nüüd «Uue Elu» kolhoos. Kolhoosi asju arutada on tükk teisem töö kui naabrimehega krundipiiril rehnutit pidada. Ühest tükist oleks elu otsekui lihtsam. Lähed hommikul tööle ja brigadir juhatab kätte, mis ja kuida teha tuleb. Aga teisest küljest, kui ma juhatuses koosolekul olen, pean kõige kohta sõna kaasa ütleva. Nii tehnikas kui zootehnikas, agroomias ja majandusasjades. Teinekord on veel kõikse raskem see, et pead mõne inimesegi kohta otsuse tegema, keda ju lapsepõlve ajast tunnend. Kui siin pea ei jaga, tallab elu armutumalt kannu peale, nagu meil Koonu kolhoosiga juhtus...»

Olevi metsatukad jäid meist maha. Üle Ilumäe kerkis nähtavale Tamsalu töölisasula tulede kuma. Sealtpoolt tuli autokolonn. Ärina väljade vahelisel lookleval teel jooksis kui hõõgivate silmadega soekari. Raskes veos jõurates kadusid masinad Väike-Maarja poole. Ärina koerad haukusid neile kohusetundest suutäie saateks, hakkasid siis aga igavusest ulguma. Vana lömmis peaga kivituuliku must siluett seisis vastu tähepurust taevast. Tema kohal siras suur ja liikumatu Veenus. Sellest sai mu teekaaslane inspiratsiooni «elurehnuti» jätkamiseks.

«Enne kui kottu välja tulin, kuulasin päevauudised ära. Rakett olla täna kella neljateistkümne ajaks ligi-

kaudu kahe miljoni kilomeetri kaugusele jõud. Kui mulle kümne aasta eest oleks öeldud, et nad massina kuule ja tähtedele lennutavad, minu meelest oleks ütleja suurem luiskaja old kui Vassivere rätsep Hallipardi Tiitsu, kes mu oma silme all valged kasukanahad mustaks valetas. Aga täna vaatab noor ja armas naisterahvas televiisurist otse silma sisse ja ütleb tõemeeli, et kuust on meil nüüd eest ja takka selge pilt.

Kui ma näen seda tuuleveskit, mis alles minu meheas tiibu liigutas, näen Veenust ehk Ehatähte, Taeva-sõela, Kooti-Reha ja Põhjajanaela, mis igiaegu on selgetel öödel ühteviisi pilkund, siis ei mõista enam ära arvata, mis see tähendab, et nüüd inimese valmistatud massin nende juurde lendab. See on üks uus ajamärk, mille tähendust minu mõistus enam ei võta. Mõistus, mis eluea on mullas ja külatanumail purgand, ei jaksa nii kõrget lendu kaasa teha. Ja sina ütled veel, et ma ei ole vanaks jäänd? Näe, kuda tempo hakkab käest kaduma ja suures polkaringis naksab elu kanna pihta. Pea see ukse taha minek ei tule . . .»

Sellises kokkuvõttes ei olnud siiski saatusele alistumise nooti — pigem trots, soov oma aastatega kiusu ajada ja neist üle olla.

Teeveerel seisis suur tõmbi ninaga auto, koormalasu lumest ja tolmust hallvalge. Juht käis ümber masina, tonksis jalaga kumme ja võttis tsellofaankotti krabistades õhtueinet.

«Külamehed, suitsu on?»

«On, on,» tõi mu teekaaslane «Belomori» paki lagedale.

«Rakvere laomehed tegid hinge täis,» seletas sohver vabanduseks. «Neli tundi ootasid koorma järele. Kõik suitsud said otsa, õhtul ei ole osta kah kusagilt.»

Uuris Koonu mehe joppkasukat, minu sügispalitut ja baretti.

«Kaugele lähete?»

«Mina lähen Tartusse ikke,» oli teine lahke seletama. «Vennapojal on pulmad, saab üksiti kõiki sugulasi näha. Kiltsist rongiga . . .»

«Noh, istuge siis sisse,» läks sohvri tuju kohe teiseks. «Viin sind, peremees, Tartusse välja. Suitsud on sõidurahaks. Ajad juttu ja aitad und peletada.»

Oli noor mees, autoklubi müts peas, päevinäinud nahkpluus seljas ja põikivöödiline lips ees. Põskedel sinetas päevane habemetõng. Niisugused pikaotsameheda-sfaldirüütlid on üsna iseteadvad, ent aktiivsed vestluskaaslased. Neil on kaleidoskoopiline muljetepagas, süsteemitu ja linnulennult haaratud.

«Noh, mis kolhoosis uudist?»

«Head uudised! Meile tuleb korraga mituteistkümmend noort haritud inimest tööle. Tamsalu Keskkooli lapsed...»

Sohver, paljunäinud mees, muigas umbusklikult. Diisel müdises, tuledest valge tee jooksis masina alla, kabiinis oli uniselt soe.

Koonu küla mees seletas ajamärke ja pidas «elurehnutit».

KUIDAS ELADA?

«Oma kolmkümmend aastat on sellest mööda, aga aeg on läind, nagu oleks lehm keelega nilpsand.»

... Ja käest libisenud elu lõpus tunda, et «igiaegu ühte viisi pilkund tähtede all toimub nüüd asju, mida mõistus enam ei võta»!

Kuidas elada, et siis, kui kõik on tagasipöördumatult möödas, niisugune resultaat inimest ukse taha ei saadaks?

Sel ööl ei tulnud und. Ma kuulasin akna taga kohisevaid puid, tuult, mis undas unkas ja lõgistas siibrit. Võõras saatus tiksus painajana kella numbrilaua taga. Mu teekaaslast, Koonu küla meest, viis auto öistel teedel Tartu poole...

Mis sundis teda minuga, võhivõõra inimesega, jagama oma elulugu, oma muret? Oli see ainult harjumus täita igav-tühje kilomeetreid lopsaka jutuga, sellega, «mis sülg suhu toob»?

Ei, see oli «elurehnut», mida põhjustasid «ajamärgid», trotslik soov oma aastatest üle olla. Tõenäoline, et ta oma otsiva vaimu sunnil elas viimaste aastate progressi läbi palju sügavamalt, palju vastuolulisemalt, ning minuni jõudis talvisel teel ainult pikkade mõtiskluste kaja. «Kuhu nad lähevad, kuhu nad mind viivad —

need, kellele ma lapsest saati olen leiba kasvatanud?» näis ta küsivat.

Enne kui taipasin, keeras küsimus terava otsaga tänapäeva, konkreetset ka minu enese vastu. Kuidas elada, et kolmekümne aasta pärast ei seisaks ise niisuguse situatsiooni ees? Kas on seda üldse võimalik vältida? Elu edasiminekuks, areng on paratamatus, millele vanadus on alati kibedat lõivu maksnud.

Pealegi jäävad elust maha ka noored inimesed. Kahjuks pole paljud neist nii ausad nagu Koonu küla mees, et söandaksid tunnistada: «Selle ajamärgi tähendust ma enam ei taipa!»

Kuidas elada?

Järgmisel hommikul sain ELKNÜ Väike-Maarja Rajoonikomiteest kutse 25. veebruaril võtta osa ülerrajoonilisest abiturientide päevast Rakke Keskkoolis. Aega jäi neli ja pool päeva. Läksin kolhoosi.

Taevas, hall ja umbne nagu malmpada, oli oma servad kusagile lähedale, Aburi metsa ja Lilleküla leppapuhmaste taha maha surunud. Sulailma tuuleke silitas põldude konara hommikul sadanud lumest läbi. Teeäärse tüüaka paju okstelt kukkusid suured potsuvad tilgad.

«Nõõ!»

Kõndisin vankri järel ja vaatasin, kuidas lumi keerdu koorikuna rataste ümber. Puhtale lumele jäid jäljetriibud.

Randmäe Kaarel istus veenõul, piht vimmas, nina maa poole. Mida ta mõtles? Ah, mis seal mõtelda, lihtsalt tusatses. Kui palju on kolhoosi asjameestele räägitud, et see töö tuleks teisiti korraldada. Mis see olgu, et kanala juurde kaevu ei saa! Ega's ole tegemist oma kümne kanaga, et nad seasöötmise kõrvalt ületalve pead. Siin vea tuhande linnu jaoks vett, sööta, puid, turvast. Ja munadki tuleb ära vedada!

Veeplaskud kolksusid, hobune lingutas kõrvu.

«Nõõ!»

Anita kõndis vankri kõrval ja laulis tasakesi. Viisikatkend, nukralt hingestatud ja leebe, tuli Anitale hõbedaste väljade ja uduse silmapiiri tagant. Temaga juhtub seda tihti. Langevad käed minutiks rüppe või kõn-

nib põlluteel kodu poole, aga teinekord, kui teeb kanala ust lukust lahti, liigub tumedates silmades naeruvirvendus, ja laul, sõnatu kui tuulekannel, tuleb tema juurde.

Ta ruttas tüüaka paju tagant otse üle põllu kanala poole — ehk jõuab enne midagi ära teha, kui mees veevoori treppi ajab. Ruttas, ja võib-olla esimest korda paljude aastate jooksul jäi õuele mõtlikult seisma. Lumi oli tihedalt kolmeharulisi jälgi täis tikitud, kuid alles puhas, pühapäevalaudlina sarnane. Kanakari, määrdunud-valge, kokutav ja kaagutav, kogunes kohe tema ümber. Aga nagu tavaliselt nägi ta ainult sagivaid linde, ilma et nad tema mõteteni oleksid jõudnud. Oleks neist mõnel mingi viga, puuduks mõni hakkajam või isekam, nõuaksid nad süüa, siis jah . . .

Anita seisis ja mõtles. Laul ei lahkunud tema juurest.

Tõstsite veenõud trepile, mees sidus hobuse kuuri juurde ja sättis oma tööle minema.

«Kaarel! Ehk siiski . . .»

«Naah, arvad või? Sulle neist nüüd küll abi loota ei ole.»

«Kas just mulle! Aga kolhoosi nad tulevad, ja midagi ikka paremaks läheb.»

Mees pidi veel kord käega lööma, kuid ta pilk riivas naist ja kämmal tõusis ainult lõuani paaripäevast habemetõnga silitama. Naine istus veenõul, väike, naeratav, punetavad karedad käed sülle poetatud. Kaarel peitis hetkelise helluse kareda kõhatuse taha.

Päev läks oma rada. Viissada, seitsesada, tuhat, tuhat ükssada nelikümmend . . . Anita luges mune kastidesse. Käed valutasi õlgadest. Hommikul juhtusid katlapuudeks paar jämedat notti, lõhkus neid, ja niiske ilma seltsis löi reuma välja. Kodus oleks vaja käia. Ema, kaheksakümne-aastane vananimene, on haiglane. Ega ta alati ootagi, aga ometi on tal hea meel, kui keegi päeva sees kodus käib. Kaarel läks siit otse töö juurde. Hea, et aitab veegi uue karjalauda juurest ära tuua.

Karjalaudas olid naised arutanud Tamsalu abituriientide kolhoositulekut. See sõnum levis kulutulena. Paljud kahtlesid, teised olid seda kindlamad. Nagu Anitagi. Kolhoos vajas ju nii väga tööjõudu, tasus korralikult, miks ei pidanud nad tulema?

Naised ütlesid, et inimeste jaoks, kes üksteist aastat

koolis käinud, on kolhoositöö raske. Nad ei harju kunagi sellega, et farmitöolistena peavad aasta ringi hommikul kella neljast jalul olema. Põllubrigaadis ei saa ka alati kuue või seitsme tunniga õhtule, suvel vaata, et pole mahti iga päev Porkuni järveski käia.

Anita neid jutte kuulama ei jäänud. Naistel võis ju õiguski olla, aga millegipärast on nende ennustused pisut või palju, viimasel ajal ikka palju tühja läinud. Nemad näevad ainult seda, mis nende jaoks raske on. Kas nad mõnikord oma tööst rõõmu ka tunnevad? Miks Habakuke Hermiine ja Lesseli Mare nõnda ei kurda, neil ju niisama raske töö ja varane tõusmine? Küllap sellepärast, et ka Mare ja Hermiine juurde tuleb niisugune hea vaikne viisike hõbedaste väljade ja uduste hommikutegi tagant. Tuleb töörõõmuna. Seepärast ei tundu toimetused enam nii rasked, kui nad tegelikult ehk ongi.

Anita lõpetas katelde alt tule ja hakkas sööta valmistama. Kõrvalt vaadates, kuidas ta toidukastidega askeldas, katelde kuumast aurust kartuleid ja juurvilja tõstis ning neid peenendama hakkas, oleks tahtnud teda väga aidata. Aga ma mõistsin kohe, et niisugune katse oleks halvasti välja kukkunud. Minu juuresolek häiris teda niigi. Ta nagu püüdis varjata oma töö iseloomu, rasket primitiivsust, libistas poolsalaja rätikunurgaga üle higise lauba ning riivas mind kiire äreva pilguga. Nähtavasti kartis ta, et võiksin tema igapäevase töö kohta ütelda midagi halba, nimetada seda üksluiseks ja väsitavaks. Nagu noor neiu, kes esimest korda oma armastatuga vanemate ette ilmudes ja teda kõrvalt, teiste silmade läbi vaadata püüdes avastab oma äravalitus ebameeldiva joone, niiviisi tundis vist Anitaagi ennast pikkadel minutitel, mis liiga põhjalikult avasid tema «armastatu» iseloomu. Ta püüdis seda katta iseendaga, liigutuste kergusega, püüdis raskemaid töid edasi lükata, minu mõtteid ja vaadet mujale juhtida.

Mõistsin Anita sõnatut palvet.

Väljudes nägin ukse vahelt, kuidas väike naine kummardus söödanõu tõstma, sirutades käe nurgelise liigutusega ette, otsekui valu ja vajaduse vahelt läbi põigates. Nõu raskus tõmbas käe kohe sirgu ...

... Kui ettekandja sööklas või müüja poeleti tagant

ulatab mulle munapaari, siis näen selle kerge liigutuse taga sirgumas Anita Randmäe käsi. Niikaua, kuni seitse-aastak on põllumajanduslike tööde mehhaniseerimise täielikult lahendanud.

Udune somp väljade kohal oli üles tõusnud ja pilvedeks koondunud. Päikesest safrankollastena libisesid need itta. Ere valgus langes sinavast lõhest sambana alla ja mähkis mõisapargi raagus puud suitsjasse vinesse. Tuulgi, maadligi ja malbe, tõi endaga kaasa sula mulla hõrke lõhnu ja seda erilist, mitte millegagi võrreldavat kevadehingust, mis sundis unustama, et kalendrileht näitab alles küünlakuu lõppu . . .

Mustadel varestel, Koonu pargi põliselanikel, oli ärev nõupidamine. Tiivad sorakil, nokad lõuna poole, kraaksusid nad oma pesade juures. Mõni julgem tegi kõrge tiiru pargi piirides ja laskus kaaslaste hädakisa saatel kohe varjavate okste vahele.

See ei olnud kevadine ärevus — põhjus oli üsna eriline. Nende puutumatu territooriumi lõunaservale olid tulnud Väike-Maarja Kolhoosidevahelise Ehituskontori mehed. Neid tundsid nad juba uute loomalautade ehitamise ajast, kui lõunatunnil puude all tuli välkus ja sabasuled ning sulekandjadki kukkusid. Seekordsete võoraste juurest tuld ei välkunud ning jultunud linnud asusid ise rünnakule. Nad lendasid kisades meeste kohale ja viskasid alla seda, mis varestelegi süüa ei kõlba.

Mehed läksid varsti ära, aga neist jäid söötis põllunurgale puust vaiakesed. Varesed keksisid vaiakeste juurde, keerasid pead viltu ja kraaksusid vihaselt. Rahu Koonu pargis oli kestnud üürikest aega. Järgmisel päeval tulid ekskavaator, autod ehituskividega, uued mehed. Lõunatundidel välgatas jälle puude all tuli ja mõni sulistest kisakõridest kukkus okstes rabistades alla. Kui palju varesed ka ei karjunud, praegu on platsil kahekordne elumaja. Uute inimeste uus kodu.

Kui ma neil päevil väljaspool kolhoosi käisin ja kuulasin mõne inimese arvamusi Tamsalu Keskkooli abiturientide kohta, tulid meelde Koonu varesed.

Need «kohtumised» olid niisugused.

Rajoonikeskuse söökla. Lõunatund oli läbi. Igavlev ettekandja seisis, nina vastu akent, Kaks meest rippusid tühjade kottidena laua najal. Tigidad kilavad silmad. Lääpas kummikud. Kirjud pintsakud, kauboisärgid. Õllepuдели ümber klammerdunud käel must murdunud küüs. Juhutöölised.

«Tunnevad no-ooti! Kokkupal viie tuhande eest ka-atuseid lüüa, ead laiad pi-ilpad!»

«Sants läbi! Mis saadud, see saadud . . .»

Õllepuudel oli tühi.

Teine «kohtumine varestega» oli Simuna bussis.

Õlist parkunud kämmal hoidis kinni istme seljatoest. Kämbla ja lambanahkse kasuka vahele surutuna seisis selgesilmaline esimese klassi poiss. Kasuka kaenlaaluse ja poisi pea vahel, ahta kolmnurga taga viiksus suur lillaks maalitud suu:

«Jessas-M . . . riia! Mis sa räägid! Nad lähevad kaloosi!»

«Kavalusest, kavalusest!»

Sosin tuli istmelt, mille kohal konksu otsas rippusid kaproonist võrkkott ja ajalehte pakitud kingad.

«Mõttele, kus teevad omale nime! Esimesed vabariigis, ja kogu klassiga! Missugune iseloomustus! Räägitakse, et nad kõik saavad järgmisel sügisel ülikooli ilma eksamiteta sisse!»

«Aga ikkagi — missugune ohver!» vingus lilla suu. «Sääl kaloosis on ju nii raske töö ja hirmus hais . . .»

«Traktorid on ka!» ütles esimese klassi poiss valjusti. Kolmas juhtum. Ma ei räägi enam «varestest».

Seisin bussi oodates Tamsalu uues toiduainetekaupluses suurte akende ees. Väljas oli hämar õhtu.

Minu selja taha väikese lauakese juurde tulid kaks elatanud naist sisseoste kandekottidesse sättima. Üks neist, madalaks vajunud õlgadega, kulunud plüüsmantlis, kibe kurd suu ümber, rääkis:

«. . . Minu kuus talve kooli ei kõlvanud tõesti muuks kui talutööks. Aga mispäraast peab tema samale tööle minema? Ah, missugust muret ta mulle teeb! Jookseb uksest sisse, ise nii rõõmus, ja hüüab: «Kui õnnelik ma olen — me kõik läheme koos kolhoosi!» Millest tal tänaseni puudu on olnud? Ainult õppimise ja riiete jaoks ta mul ongi. Õnnetu tähe all on mu laps sündinud, mis-

sugused ajad! Kui ma ainult niikaua elaksin, et näeksin, kas tal on elus rohkem õnne kui minul tookord . . .»

Emaarmastus on pime. Loodan, et ta siiski elab niikaua, kuni mõistab: tütre õnn on raske, kuid suur õnn, sest ajad ja mõisted on teistsugused kui tookord.

Abiturientide kokkutulekuni Rakkes on jäänud üks päev. Seal ütlevad asjaosalised ise oma sõna, seega oleks tarbetu rohkem vareseid otsida.

Kuid «vareste» otsimisest vajalikum oli minna kolhoosi.

24. veebruar 1961. Ilm on jürikuine. Traktorid müttavad põldudel, viiesahalised järel. Karjamaalepikus losutab laiguke suureteralist ja vett täis lumeräbu. Kiiresti üle taeva libiseva pilvevahu alt pudeneb põllule parv pruunikashalle linnukesi. Lõokesed! Küünlakuu lõokesed! Nad keerutavad koltunud lutsernipõllu kohal ja libisevad võsa riivates päikesepoolse kingunõlva taha. Lubavad varajast kevadet, kui siin enam midagi lubada ongi!

Küla vahel «trehvan» Koonu küla mehega kokku. On tööriivais, õlal pool tosinat vastset viglavart. Tuuldunud sarnade all pesitseb peidetud muhelus, lõua ümber hall habemekonts nagu härmatis. Imelik, see teeb teda palju nooremaks!

«Tere, tere! Noh, kas ajamärgid ennustasid nii varajast kevadet?»

Astub juurde, silmad lõbusalt kurjad, ja vajutab mulle kämbla õlale nagu ulakust teinud nooremale pojale.

«Sina ära mulle jalga ette säti! Ise olete taevalaevadega kõik minu ajamärgid p . . . e keerand. Tule parem meestega sõnnikut vedama!»

Ja mõõdab jälle oma pika sirkliga teed lautade poole.

Mnjaa! Ei siin tule tõsisest jutust midagi välja, varajane kevad on karjalasketuurid peale ajanud.

Agaga kui otsekohene olla, siis pole minagi neist kaugel. Jätaksin sellesama kilomeetriposti juurde maha oma ameti, mis mõnikord sunnib tõsist nägu tegema. Küsiks Koonu mehe käest vigla ja tõstaksin uute lautade juures juba lapsepõlveaegadest tuttavat rohekaspruuni massi, nii et pihud rakkus. Seal kuulaksin mõne «ise-

õppimisest» targaks läinud äti juttu: «Kõik see luhvt, mis sa siit sisse lõetsutad, on ammoniaak ehk lämmastik. See kasvatab easte, sest vaata, kui sa ikke viljale seda va s... a annad, siis tuleb kasvujõud!»

Veel parema meelega esitaksin kolhoosi esimehele oma traktoristipaberid ja küsiksini masina. Kas või nädalaks... kui kont kauem vastu ei pea. Neil pidi parajasti üks mees vajaka olema.

Hulkusin sel päeval kaua põldude vahel. Leidsin tosinate kaupa lüürilisi kevadisi killukeksi, sattusin neist vaimustusse ning unustasin eesmärgi, mis mind siia tõi. Kui palju värve, lõhnu, hääli! Kui palju ilusaid kergeid mõttekesi, mis kohe hajusid nagu suvised pilvetup-sud taevasinas. Kerge ja hea on elada kevadise taeva all ja lõõritada nii, et nokk on alati allatuult!

«Uue Elu» viida juures teeäärsele kivile puhkama istudes tajusin peaaegu visuaalselt, kuidas Suur Aeg minust pika sammuga mööda astus. Kas jõuan talle järele?

Jätsin kõik abstraktsed mõisted kivi äärde ja kõndisin traktoriadra taga, mis viie vaoga keeras teistpidi sügisel kündmata jäänud põldu. Koh! koh! ohkas kummuli kukkuv kamar ja mattis sõnniku enda alla.

«Uue Elu» Koonu osakonna aida juurde juhtusin parajasti siis, kui töövägi pidas suitsutundi. Paar hobust konutasid juba pikemat aega puude all. Kollaste ustega madala palkhoone ees istusid kolm meest, imesid paberossi ja vaikisid sügavamõtteliselt, pead viltu. Jutt oli vist käest ukse alla kassiauku karanud, sest mehed vaatasid sinnapoole. Paistis, et mingi põhilise küsimuse juures oli tekkinud lahkarvamine.

Aidamees ja veskimõlder Tambi Karl küsis kohe, mis mina uute inimeste kolhoosituleku situatsioonist arvan. Jässakas, jahutolmust hall vanamees seisis veskiruumi uksele, parem jalg pool sammu ees, üks käsi püksitas-kus, teise käe sõrmede vahel suitsupits. Minu vastust ootamata jätkati diskussiooni.

«No sinul, Tambi, seda tiplumaatiat jätkub! Ega muidu ilmaasjata rahukohtunikuks valitud. Aga Härma Hilda ütleb, et noored tulevad organiseeritud korras. Niikuinii võtavad võimu oma kätte!»

«Kuule, kuule, Rediksaar! Esiteks: ma ei ole valitud rahukohtunikuks, vaid kolhoosi seltsimeheliku kohtu eesistujaks. Jah. Teiseks: Hilda arusaamised on vanast üksikmajapidamise ajast. Mis sa arvad? Jah. Et krunt läheb noorte kätte, aga vanad pannakse sauna elama?»

Mehed naeravad, Rediksaar vaatab jälle kassiauku, kust tema tarkus näib tulevat. Leiabki veel ühe nuki, mille ta kanda kinnitada.

«Noh, tulevad, teevad tööd ja tahavad roppu raha saada. Kas siis noor inimene selle vähesega lepib, mis minusugune saab?»

«Nõndaks. Tasu käib töö järele. Jah. Eks saaksid sinagi rohkem, kui iga päev väljas oleksid. Aga seal on sul õigus küll, et nemad, noored inimesed, selle vähesega ei lepi...»

Rediksaar tõstab iseteadlikult õlanukke.

«... Vähesese tööga, tahtsin ütelda. Vaataks, noor inimene ei loe sedasi iga oma sammu, nagu meie teeme. Jah. Kolhoositöö on praegust veel niisugune, et neid lugemata sammusid tuleb palju teha. Sinul aga on iga samm täpselt arvel, justkui oleks kilomeetrimõõtja küljes.»

Rediksaarel on paks nahk, niisugused väikesed torked ei tee talle midagi. Tambile on ta juba aastaid abiks käinud vilja enne farmidesse saatmist «elektriveskist» läbi laskmas, ikka samas hallhämarias aidaotsas. Mõnikord müttavad nad sõnatult terve päeva ning näib, et jahutolmuste kestade all voolab aeglaselt vana külm veri, mis väljaspool veskit toimuvale enam ei reageeri. Tegelikult on see ainult vaidluse «vegetatsiooniperiood», mille jooksul Tambi teeb iga paari tunni tagant minutilise pausi ja ütleb tasakesi paljutähendava «da-daa» või «nõndaks». Rediksaar ei ole nii intensiivse mõtte-tegevusega. Tema opereerib peamiselt nende arvamustega, mida ta kuuleb kolhoosikontori eestoas, kus ta vabal ajal istumas käib. Siis jõuab hetk, mil mõni töö homse peale lükatakse ja...

«Rediksaar, kuule, jah! Sina loed kah lehti, mis sa arvad...»

Tambi on üllatavalt edumeelne. Rediksaar kohalik konservatiiv. Aida hämaruses välgatab teinekord üsna põhimõttelisi teravusi. Kuid kuuekümne kaheksa aasta-

selt ei võeta enam teise sõnu südamesse ja kumbki peab visalt oma joont.

«Vaataks, Rediksaar,» arutab Tambi. «Maa vajab noori inimesi. Jah. Põllumajanduse olukorda saab parandada, pleenumi otsustes on see sees. Aga selle tarvis on vaja palju tööd ja jõudu...»

«Minu jõust piisab ainult igapäevase leiva teenimiseks,» ajab Rediksaar oma jonni.

«Väga õige. Meid, vanasid, saab veel niisugustena ära kasutada, nagu me oleme. Et midagi uut ette võtta, seda meie enam ei suuda. Vaataks, Rediksaar. Vaata hoolega...»

Sinihalli roomiktraktori taga lohiseval plaadil seisid viglavartele toetuvad inimesed, küljega või seljaga sõidusuunas. Mürisev masin rappus ja kõikus, sõites täiskäigul üle rönkliku põllu. Tundus, nagu oleks ta magneti jõul enda järel tassinud kummaliselt liikumatuid inimesi, kellel jalad kõvasti maa küljes kinni.

«Nõndaks. Kas vaatasid ära?»

Rediksaar uuris kassiauku.

«Uut Elu» esindasid Rakkes abiturientide kokkutulekul kolm inimest: esimees Heino Kokkuta, agronoom Evald Kungas, kolhoosi Aburi osakonna juhataja Anni Koemets. Nad on väärt, et nendega lähemalt tutvuda.

Niisiis: esimehe kuuerevääril on ENSV Ülemnõukogu saadiku lipuke, ta õpib mittetstatsionaarselt EPA-s, on kolhoosi esimeheks seitsmendat aastat. Evald Kungas on tegelikult Väike-Maarja Riikliku Sordivõrdluse Katsejaama Ärina osakonna agronoom ning kasutab oma katsepõllukeste hingeshoidmiseks «Uue Elu» ressursse. Pisut arusaamatul kombel on ta ühtlasi «Uue Elu» komnoorte sekretär. Kui palju temast kolhoosile kasu on, seda näeme hiljem. Igatahes korpulentse kogu ja autoriteetse esinemise poolest, millega ta isegi Kokkuta veidi varju jättis, võib eeldada võimekat inimest. Anni Koemets on väheldane brünett noorik, kellel kolhoosis küllalt palju tööd ja kes sellele lisaks on komso-moli rajoonikomitee mittekoosseisuline sekretär. Tal on väga tähelepanelikud pruunid silmad, palju varjatud energiat, mis tahtmatult avaldub kiire liigutuse või ilmemuutuse puhul. Kuid kõige olulisem — temas on

tervenisti säilinud nooruslik uudistav huvi tuleviku vastu, mis iseloomustab abituriente peale viimast edukat eksamit. Palu ainult, et ta rõivastuks sinisesse valge kraega vormikleiti, ja võid ta rahumeelega panna istuma kümne Tamsalu neiu ja kolme noormehe hulka. Ning samal ajal on Anni neile vanemaks õeks, kelle silm on oma kogemuste põhjal harjunud inimest hindama, kelle huultekurdu ja laubale on töö graveerinud esimesi muremärke.

Meie maal toimub iga päev sadu kohtumisi inimeste vahel, mida avalikkusele kirjeldatakse kui palavaid, erutavaid, suurejoonelisi, südamlikke. Kui elamuslikult need terminid annavad edasi kohtumist Rakkes 25. veebruaril, pole minu otsustada. Lisan ainult oma subjektiivse mulje.

Kunagi juhtusin artiklile noorukist, kelle silmadelt eemaldati kae Filatovi meetodi järgi. Paarkümmend reakest tavalisi sõnu. Samas lehes oli palju põhjalikumaid, huvitavamaid artikleid...

Kuu hiljem, kui ronisin Ebavere mäel triangulatsioonitorni tippu, kevadhommikul, paar minutit enne päikesetõusu, sai mulle artikli olemus mõisteta-vaks...

Au Suurele Mõistusele, kes sa annad inimesele tagasi valguse, päikesetõusu ja raske töö!

Rakkes kohtunud abituriente võiks võrrelda noorukiga, kelle nägemine taastati Filatovi meetodil, — kirurgiks NLKP Keskkomitee jaanuaripleenum.

Aasta-aastalt on noori läinud maalt linnadesse. Töötavad tehastes, kontorites, kauplustes. Paljud on kerge õnne jahil jõudnud umbtänavasse. Kuidas keegi. Kasutu on vaielda ühe või teise töö tähtsuse või erikaalu üle. Kuid ühiskonna arengus on üldisi ülesandeid, mille lahendamisest sõltub tulevik. Käesolev ülesanne — maa, põline toitja, kutsub tööle!

Sel päeval oli Rakke Keskkooli saalis palju pidulikust, peeti retoorilisi kõnesid, ning oli ka lihtsaid sõnavõtte, kus peorõivais inimesed ei olnud käibelolevate loosungite diktofoniks, vaid rääkisid südamest südamesse.

«Meie läheme sinna, kus meid kõige rohkem vajatakse,» ütles päeva nimelaps Maie Meriloo.

«See otsus ei tulnud iseenesest. Meie Tamsalu Keskkooli üheteistkümnnes klass ei ole kollektiivi ideaal, meil on veel iga päev igasuguseid jagelemisi, kuid me lepime siiski kõiges kokku. Sel aastal, õppetöö algusest peale, me püüdsime saada üksmeelseks kollektiiviks. Jäime peale tunde oma klassi ja alustasime mõttevahetust niisugusest küsimusest: kas on õigem elada rohkem iseendale või ühiskonnale? Vaidlesime selle üle, kas tahtjõudu on vaja kasvatada. Siin kuulsid kõik kriitikat enese kohta. Rääkisime kangelaslikkusest. Kas ongi nii ideelisi inimesi olemas, kes jäägitult oma isiku tagaplaanile suruvad? Ja nagu ikka, oleksime meie tahtnud nendeks olla. Rääkisime ka armastusest ja isegi lastekasvatusest. Kogu aeg püüdsime midagi lahendada. Siit sai meile selgeks, kuivõrd kallis on inimesele aeg, iga minut tema elust. Saime aru, et üksi ei suuda meist keegi midagi ära teha. Just siit tuligi kollektiivselt töölemineku mõte. Me kasvasime selle otsusega täiesti ühte ning tahtsime minna niisugusesse kohta, kus nõutakse särtsu, julgust, pealehakkamist, tahtsime teha midagi niisugust, mis oleks kõikidele vajalik. Siit tuligi otsus minna kolhoosi. Me oleme enamikus maalapsed, töö on meile tuttav, ja kellele veel ei ole, sellele õpetame. See on meie mineku põhjus, mitte avalikkuse tähelepanu.»

Avalikkuse tähelepanu oli Maiele väga koormav. Ärevusest õhetavana sulges ta mõneks hetkeks silmad, kui kino-, televisiooni-, raadio- ja fotomehed teda oma instrumentidega ründasid. Nähtavasti püüdis ta nendel hetkedel keskenduda oma ülesandele, oma mõtetele. Ta pidas tuleproovi vapralt vastu. Võib uskuda, et tal jätkub meelegindlust ka «Uues Elus», kui mõnikord tõsiasjade ees ei saagi silmi sulgeda.

«Kuidas me kolhoosis elama hakkame? Praegu me mõtleme nii: vähemalt aastaks jääb meie kollektiiv kokku. Selle ajaga selgub, mis meist kellestki saab, kuidas me töötanud oleme, kus me hakkame edasi õppima...»

«Kolhoos võib teist mõned saata siis juba stipendiaatidena kõrgemasse õppeasutusse,» ütles esimees Kokkuta.

«Me arutasime ka seda, et kolhoositöö on raske. Kuid me oleme koolivaheaegadel juba «Uues Elus» tööl käi-

nud ning teame, et kolhoosnikud ei ole mingid üliinimesed. Kui nemad ei väsi, ei tohi ka meie väsida. Muidugi, meie veel oma võimete piiri ei tunne. Tööd hakkame tegema ausalt, südamega, mitte ainult tasu pärast.

Me unistasime mõnikord, et hakkame elama vanas talumajas, ka sellest, kuidas me seal siis kõik korda teeme. Aga . . .»

«Täna alustati teie majale vundamendi ladumist,» ütles Kokkuta.

«See on isegi parem. Esimesest septembrist alustame tööd oma õhtukoolis. Seame sisse üldkohustusliku hommikvõimlemise. Igaüks meist peab kuus ostma ühe raamatu, tellima ajalehe või ajakirja. Nii ei lähe kellelegi koormavaks, aga me saame kõike lugeda. Kõige tähtsam — me usume, et saame alati säilitada hea meeolu. Kui kaks-kolm meist on halvas tujus, siis kümme inimest korraga ikka ei ole. Me suudame neid mõjutada, me ajame nad naerma. See on enesekriitilisest seisukohast juba suur pluss. Me viime kolhoosi oma isetegevuse ja spordi, ja hakkame seda tegema koos oma kolhoosi rahvaga. Tahame, et tänapäev tuleks ühes meiega kolhoosikülla!»

Sellel kokkutulekul saadeti üleskutse kõikidele vabariigi keskkoolide abiturientidele: lähme tööle põllumajandusse!

Kõik ei lähe; nende hulgastki, kes lähevad, hälvib üks või teine, saab jooksikuks. Alati on see nii olnud. Kuid säilib avangardne osa, saab tugevaks, karastub.

. . . Mõni päev hiljem vaatas talv tagasi. Loodetuisk mätsis teed umbe, hanged aia äärde. Torm juuris hiiglasikuuski, murdis pooleks haprad haavad.

«Mu küünlakuulõokesed, mis teist nüüd saab?» mõtlesin. «Palju torme ja külmi öid on veel ees. . .»

Iga kord, kui päike välja tuli, laulsid nad endiselt põldude kohal.

Kuidas elada, et elu kannu peale ei astuks?

Ajamärkide olemust ei saa võtta üksnes mõistusega, neid peab tundma südamega. Kui oled osake rahvast, kes ajamärke püstitab, ei saa niisugust küsimust tekki-dagi.

Jürikuu põldude vahel küsisin endalt, kuidas jätkata lugu «Uuest Elust». Minu lõokesed ehtasid pesi. Ükskõik kui vara hommikul ma põldudele läksin, olid nemad end juba laotuse alla kruvinud ja puistasid laiali laulu sillerdavaid helmeridu. Kui palju joovastavat kevadet, elu jätkamise ekstaasi on nende tillukestes südames!

Hea oleks elada nii, ainult momendi pidulikkusele! Talvised tuisud ja jääminek on möödas. Maa aheldavast külgetõmbejõust oleme lahti saanud — inimene lendas 108 minutiga ümber maakera. Teadlased arvutavad uute lendude trajektoore, koostavad kosmonaudi toidurežiimi. Seoses nende uurimustega jõudsid algoloogid järeldusele, et üheks maakera elanikkonna toidu-probleemi lahendajaks võib kujuneda rohevetikate perekond *Chlorella*. Arvutati välja, et kui üks kolmandik Eesti NSV pindalast panna *Chlorella*-kasvanduse alla, võimaldaks see valgu- ja rasvarikka toidu kogu maailma elanikkonnale.

Juri Gagarini jürikuine lend veenab paadunud skeptikutki, et inimõistusel pole piire. Võitlus käib ainult selle nimel, kuhu, milliste eesmärkide lahendamiseks mõistust suunatakse. Progressiivne mõte otsib teid teiste planeetide tundmaõppimiseks, maailma täiuslikumaks tunnetamiseks, kapitalistlik — hangeldab kuuaktsiatega. Progressiivne mõte otsib võimalusi igale inimesele toidu, töö ja kultuuri andmiseks, kapitalistlik sünnitas — pilkeks nälgivatele inimestele — kahetonnise piruka miljonär John Kennedyle sünnipäevakingiks. Progressiivne inimkond mõistis lastetapjate üle kohut, kapitalistlik reostab mandreid, vett ja õhku aatomiplahvatuste radioaktiivse tolmuaga, mis ähvardab lapsi ning lapselapsi vördjateks moondu misega, surmaga...

«Maailma elu on keeruline,» õhkavad mõned haprad, jõuetud inimesekesed.

Ei, ei ole keeruline. Tüsilik, vastuoluline näib ta ainult inimesele, kes on harjunud tavaliste mastaapidega. Koonu küla mehe mastaabis on terve kolhoosi probleemid. Tamsalu noored käisid enne eksameid oma tulevast töökohta ja maja vaatamas. Anita Randmäe tõi

aasta esimeses kvartalis kolhoosiaita üle 47 000 muna ja sai rajoonis oma tööalal esimeseks. Aburi osakonnas kasvatas Anni Koemets katsepõllul 900 tsentnerit maisi hektarilt. Lüpsjad Adele Taits ja Hermiine Haabakukk saavad oma lehmagrupil aastas 83 ja 59 tonni piima...

Süvenegem korraks faktidesse, need näitavad tänaste Koonu ja Aburi küla inimeste erikaalu. Nad on kaugel tavalistest mastaapidest. Kui elu oleks nende inimeste jaoks keeruline, mõtestamatu, kui nad ei teaks, mille poole püüda, kuidas nad siis seda kõike saavutaksid?

Saatsin aeg-ajalt partorg Tammeranda tema käikudel põldudele ja farmidesse, mõnikord istusime söödinukal või kivivarel ning pidasime koos «rehnutit». Ma kasutasin eespool korduvalt «tema prille» ühe või teise episoodi kirjeldamiseks, ning tegin seda ilma südametunnistuse piinata. On inimesi, kes teevad oma tööd nii, et neid ei panda iga päev nagu tähelegi, kuid nendeta ei tulda kuidagi läbi.

Ühel päeval läksime vana sepapaja juurde. On niisugune losu noorte kaskede vahele jäänud. Lähedal on maisipõld. Kui mustad varesed tulevad külvatud seemet välja kraapima, istuvad nad algul vana paja sari-katele. Luuravad, kas pole ohtu.

Jätsime rattad tee äärde. Tammerand tahtis vaadata, ehk on siin mõni pulgake, mida veel kasutada saab. Ei olnud, puha vanaraud.

Sees oli hämarus, niiske kopituslehk. Ääsil tuhk tihke nagu muld, lagunened söed. Vaikus.

Tammeranna päevitunud nurgeline nägu oli tuhm, pingul, heledad lokiid juuksed segi. Pikk ja tugev, seis ta kustunud ääsi ees.

Ütles: «Reitalu läheb kolhoosist ära.»

Sirgus, vaatas veel kord ringi.

«Ei, tõepoolest, siit pole mitte midagi võtta. Teeme noortega kolhoosi korrastamise pühapäevaku ja viime selle rämpsutiili.»

Läksime uue lauda juurde. Oli lüpsiaeg. Vaakuumpump turtsus, ükselt oli kuulda, kuidas lüpsimasinad tegid ptah! ptah! Kannukaanel, kontrollklaasi taga pulseeris pisut vahutav piim.

Naised kogunesid troppi Tammeranna ümber. Igaühel oli midagi südame peal. Tammerand on kolhoosis

olnud lühikest aega, aga inimesed tunnevad teda hästi. Tema inimesi veel paremini. Igaühel on omad tähelepanekud.

Tahtsin üksi olla. Kes meist ei taha mõnikord üksi olla? Eriti siis, kui keegi, tagasihoidlikult öeldes, sind alt vedas. Läksin edasi.

Laudas on üle saja lehma, ühesugused rusked ja kerekad. Kütked kõlisevad tasa, mõni loom surub koonu automaatjootja kopsikusse ja rüüpsib vett. Aeg-ajalt ohkab keegi raskelt, peaaegu et... inimlikult. Mõni sirutab mulle märja külma nina vastu, teisel võtan sarvest kinni. Sarv on soe, sile, loom uurib altkulmu tõsise pruuni silmaga, milles veikleavad rohelised ja hallid täpid.

Miks zootehnik Andres Reitalu «Uue Elu» kolhoosist ära läheb?

Mõistsin järsku, miks ta selle paari kuu jooksul, mil ma kolhoosi teid tallasin, ühteviisi kaugeks ja võõraks jäi. Igalt farmiukselt lugesin tema nime. Söödaratsioonitabelite all oli tema allkiri, lakooniline, ilma liigse konksu ja kriipsuta. Mõnikord istus ta kontoris laua taga, liikumatu, mõtlik; ei söandanud teda segada. Juhatuse koosolekul, esimehe toas, laudas läppama läinud söödakasti juures, lõpnud looma kohta akti koostades rääkis ta ikka ühteviisi rahulikult, sordiini alt tuleva rinnahäälega. Tema kõrge õpetlaselaup ja hajameelsed arukad silmad meeldisid kõikidele farmitöölilistele. Ka mulle, kuigi farmide, eriti sigala olukord rääkis tema kahjuks. Püüdsin väe-vägisi olla objektiivne: inimene tuli alles aasta tagasi rajooni täitevkomitee põllumajandusinspektsioonist, kohaneb, otsib teid olukorra parandamiseks. Tal on kõrgem haridus. See, et ta kantseilaua vahetas sõnnikuhaisulise farmi vastu, räägib ise enese eest.

Lehm tõmbas sarve peost lahti, puhus põlglikult.

No miks, pagana päralt, Reitalu kolhoosist jalga laseb?

Ma ei leidnud oma mõtetele vastust.

Läksin välja. Vasikate ja noorloomade talitajad korrastasid ümbrust. Härma Hilda, mõnusa ja käbeda olemisega kuuekümnenaastane vallaline, kurtis kohe:

«Mette ei tia, kuidas seda risu uue lauda ümber nõnda

palju kogub! Reitalu, ea mees, rääkis ju ammuilma, et oleks vaja seie korda luua. Nüüd ta, vaeseke, olla grip-perisse jäänd, mitu päeva ei ole enam tema «Moskvitsu» näha . . .»

Maas vedelevaid kuivi lauaotsi vaadates tuli meelde, mida räägiti Anita Randmäest. Möödunud kevadel vedas ta saekatri juurest lauaotsi ja roikaid kanala juurde ning ladus need kuivama. Talveks olid puud et kõlisesid.

Vana-aasta õhtupoolikul nähti teda sara all tavalisest kauem saagimas ja lõhkumas. Uusaasta hommikul leidsid laudanaised pesuruumist pliidi eest kingituse: igaühe jaoks oli peeneks lõhutud ja punti nõõritud sületäis tulehakatist. Hea on niisugustega tuld teha, kui katlapuud kõik toored on. Näita ainult tikku!

«Mis sa jumalajõude ikke seisad,» ütles Härma Hilda mokaotsast ja tõi mulle kehva kätt, varre otsas loksuva kirve. «Tule seie! Rautatud kastiramp seisab, tülinaks ees. Ea suur riist oli, veeti teisega praaka, aga enam ei kölba kuhugi. Võta kerves ja tee peeneks!»

Kõhklusin. Tea, kas tohib? Võib-olla et kellelgi on selle kastiga teised plaanid?

Hilda läks kurjaks: «No mis sa veel lummid? Jõud ei käi üle?»

No olgu peale, Hilda! Kui sa ise tahad!

Miks Andres Reitalu kolhoosist ära läks?

«Uue Elu» kolhoos ei läinud omal ajal tüüpilist rikastumiseteed: ei ehitanud tärklisevabrikut, ei soetanud rebaseid ega naaritsaid. Siin asuti tõukarja kasvatamisele. Kui vajalik ja kui raske see on, selge seletamatagi. Aga inimesed püüdsid ja tagajärjed olid head. Kui «Uue Eluga» liideti Koonu kolhoos, kus loomakasvatus oli halvemmas olukorras, suunas põllumajanduse inspeksioon siia tööle oma tõuaretuse zootehniku, kolhoosi kaadri tugevdamise eesmärgil.

Õeldakse: uus luud pühib hästi! Alguses oli seda Reitalustki näha. Ent mõne kuuga, isegi aastaga on raske saavutada edu loomakasvatuses. On vaja pikka ja väsimatut tööd. Nii saigi kolhoos noorele zootehnikule proovikiviks. Uues, kuid halvasti projekteeritud sigalas süvenes influentsanakkus, mõne aja möödudes leidis loomakarst Koonu laudas veiste tuberkuloosi juhud. Tõufarmid

võeti maha. Üksikute inimestega tekkisid vastuolud. Kui Vinni sovhoos otsis zootehnikut-selekttsionääri, jättis Reitalu kolhoosi ja leidis põhjused äraminekuks.

«Plaanid jäid plaanideks,» ohkas ta, kui viimast korda Aburi sigalast läbi kõndis.

On neid, kes oma töö juures üksnes olesklevad. Lihtsad, korralikud, isegi töökad inimesed. Esimesel pilgul näib, et nad täidavad oma koha ühiskonnas. Viimastel kuudel kolhoosi zootehniku töökohal oli Reitalugi niisugune. Koostas plaane uude sigalasse ventilatsiooniseadmete ehitamiseks, et kaotada niiskus ja sellega nakkuskolle. Kuid samal ajal vaatas vargsi ringi uue töökoha järele. Kas niisugused inimesed viivad tootmist edasi, kas nad annavad tänasele homse ilme? Kes pidi teie plaanid teoks tegema, Andres Reitalu? Enamus kolhoosi loomakasvatajatest pani teile suuri lootusi, nagu partei rajoonikomitee ja põllumajanduse inspektsioongi. Kas inimeste usaldus ei tähendanud teile midagi?

Head spetsialisti iseloomustavad töö tulemused, mitte plaanid. Tema töös pole ainult rõõme, rohkem on väsitavaid pisiküsimusi, piinavaid otsinguid ja katsetusi, üks suur eesmärk. Niipea, kui ta viimase kõrvale heidab isikliku kasusaamise eesmärgil, kaob hea nimi. Kas kõrgema haridusega zootehnik Andres Reitalu teab seda aabitsatõde? Teab, kuidas siis . . .

Kolhoosis tuleb temast nüüd harva juttu. Et ta muidu tubli mees oli, suhtuvad inimesed, kel käed-jalad tööd täis, kogu loosse liberaalselt: oli, jäi jänni ja kadus. Oli suurte teadmistega, kuid nähtavasti õrn teadlasetüüp, maatöö on aga raske. Vinnis — seal teine asi: tugev majand, tugev kaader, küllap kuuleme veel tema kohta häid sõnu!

Vana kasti lõhkusime ära. Härma Hilda tõstis lauad hunnikusse — hea tulepuudeks võtta.

Ärataja tärises. Kõrr-rär-rärr . . . Viisin ta õhtul toa teise seina, kapi otsa. Muidu oleksin näpuga peale vajutanud ja edasi maganud. Rär-rärr . . . ! Kell on pool neli! Rär-rärr . . . !

Ah, oleks selle kaupluse kaebusteraamat mu käeulatuses, kust ma kella-põrgulise ostsin! Miks te müüte

äratuskelli, mis vastikule kärinale lisaks ka tantsu löövad ja püüavad kapi otsast alla hüpata?!

Hommik on sompus. Visalt kaovad udu ja öised varjud põlluteedelt. Päikest ei ole veel, rääk ragistab rukkis.

Ühel teeotsal pörkan kokku Hövelsoni Tönuga. Poiss sõtkub kõigest jõust rattapedaale, ise küürus, pole aega pilku kõrvale heita.

«Tere hommikut, Tõnn!»

Ei saanud aru, kas vastas midagi, tuulepluus tõusis turja peal veel rohkem punni. Aga küll lõi näost õhetama, küll võib ikka noores mehes olla palju kuuma verd! Kust ta tuli, nii vara? Ahaa! Nojah, nekruti-eas, eks me ole kõik seda teed käinud. Ega ma kellelegi ei räägi, Tõnn, kui sa päeval DT rooli taha tukkuma ei jää. Siis räägin küll, sest maisipõld ja sinu habe, mõlemad ühes kasvustaadiumis, tahavad alles võrdselt harida. Kui tukkuma jääd, annan sinu «personaalküsimuse» ilma pikemata laudanaiste arutada!

Koonu osakonna farmijuhatajale Lesseli Marele ma enne lautasid järele ei jõua. Korraaks näen punast kirja pearätikut lepiku ääres. Kui sellele teeotsale jõuan, läheb tema juba laudauksest sisse.

«Jõudu!»

Ta kaalub piima. Tal on silme all tumedad varjud. Öö on küll lühike, kuid pole sedagi ära maganud. Miks?

Tal on paljus vastuoluline elulugu. Kui aga inimeses säilib võime tunnetada, otsida uut, ei vanane ta moraalselt. Mare on noor. Kes teaks täpselt, kui palju on Marel aastaid? Ta ütles: «Minu arvates ei ole veel kõike head tahet ära kasutatud. Tööaega ei ole vaja pikendada, kuid...»

Ja läks. Öeldakse, Mare lööb laudas välku. Ära teda otsima hakka — seisa minut paigal, käed kõrval, ta tuleb ise sinu juurde.

Tõstame piimanõusid. Külma metall, mida nii varasel tunnil valmistatud puudutama ebameeldiva tundega, on ootamatult soe, isegi nagu tuline. Lüpsisoe piim!

Miks jäi Mare uksest välja vaatama? Lubjatud seinataustal tundub tema nägu väga pruunina. Sirge nina,

pisut kumer kõrge laup, kohevad tumedad juuksed, silmad heledad, selged...

«Kas Kokkuta tõepoolest ära väsis? Pingutas ennast üle?»

See on esimene kord, kus ma kuulen Maret teisest inimesest tagaselja rääkimas. Mare süüdistab.

«Mõtlesin kogu öö. Kuus aastat oli esimees, ja korraga...»

Ometi on see nii.

Eile õhtul oli erakorraline juhatuse ja volinike koosolek. Kui teatati päevakord, tekkis kontoris võõrastav vaikus. Loojang heitis otsmisest aknast tuppa laia valgusevoo. Sinepikollase. Esimees istus selle taga, kulunud nahkpluusis, kõhnas kortsudeta näos süüdlaslik pinge, pleekinud karmid juuksed turris.

«Jätkame päevakorda!»

Ta tõusis kirjutuslaua tagant tundi vastava poisikesena, kellel õppetükk pole hästi selge. Seletas: õpib Põllumajanduse Akadeemias neljandat aastat. Mittestatsionaarselt. Sel aastal on ta jäänud võlgu nii mitu arvestust, teda võidakse eksmatrikuleerida. Ja praegu on moment, kus ta ei käi üle enam ei kolhoosijuhtimisest ega õppetööst. Ühest tuleb teise kasuks loobuda...

Ei, Kokkuta, sind me ära ei lase!

Otsekui kuum tusk käis ruumis ringi. Tuletati meelde vanu asju heast ja halvast küljest. Üteldi otse välja: ega sa, kulla mees, üksi enese tarvis ela! Kuidagi uudselts sai talle selgeks, kui tugevasti on ta seotud kolhoosiga, inimestega. Ta ei teadnud enam, kas tal on õigust ära minna.

Siis tulid niisugused küsimused:

«Vaataks, mis sul on perspektiivis? Mis sust siis saab, kui diplom taskus?» küsis Karl Tambi.

«Kuidas sa nii äkki ei oska ilma kõrgema hariduseta kolhoosi juhtida?» nõudis Lesseli Mare.

«Tahad teaduslikku kraadi?» kavaldas Koonu mees.

Need olid küsimused, mida ta ise oli palju kordi kaalunud. Sellistele ei olnud raske vastata.

Kui lõpetab ja temast saab kõrgema haridusega agroom, tuleb ta kolhoosi tagasi. Ka teadusliku kraadi taotlemise mõte pole talle võõras. Miks ei või kolhoosi esimeheks olla teaduslik töötaja? See on muidugi kauge

tulevik. Kuid lähem nõuab, et praktiliste kogemuste taga oleksid teoreetilised teadmised, diplom. Lähemate aastate põllumajandusliku tootmise kasv, areng...

Ühe sõnaga, esimees Kokkuta ei taha elust maha jääda.

Aga kolhoosi tulevik?

Murti palju piike.

Jälgisin Kokkutat. Ta kuulas inimesi, ärev, nukker. Ta oli siin nagu kõrvaline isik, tema üle otsustasid teised. Ajuti lülitus ta ümbrusest välja, pilk takerdus kuhugi ja rusked varjud tõusid põskedele. Mis talle meenus?

Kuus aastat... Mahajäänud kolhoosist rajooni tugevamate hulka...

Kas need inimesed tõesti ei näe põõsa tagant metsa? Või on ta midagi oma mõtisklustes kahe silma vahele jätnud?

«Südamega olen vasta, mõistusega ei ole. Südant ma ei usu. See vana karp on mind ennegi alt vedand,» ütles mulle Koonu küla mees.

Näis, et õhtul kujunes arvamus siiski Kokkuta kasuks. Otsustava sõna ütleb üldkoosolek. Kui Kokkuta vabastatakse, jääb ta ometi inimestele ja kolhoosile võlgu...

Usalduse!

«Kas on kuulda, kes tuleb uueks esimeheks?» küsisin Marelt.

«Räägitakse — Metsson. Kui valitakse...»

Rajooni komsomolikomitee teine sekretär! No-jah, noormees on kutsega agronoom, varem kolhoosis töötanud. Temast on viimasel ajal head kuulda. Pealtnäha aeglane, vaikne, kuid missugune iseloom! Kangekaelne, uuriv, töötab pingega — nii räägitakse. Ta pole halb paarimees Tammerannale.

Maret see esialgu ei veena. Ei veena kedagi, enne kui mees ennast ise töö juures näitab.

Sel aastal oli äike enne jüripäeva — tulevat rahutu suvi. Rahutu oli seegi hommik. Äikesepilv nagu visati üles, korruga prahvatas pea kohal elus tuli ja hakkasid potsuma suured piisad. Tee tolmas, piisad veeresid hernekena. Taga tuli kohisev valge juga.

Põikasin vanasse häärberisse varjule, varestest polnud kippu ega kõppu.

Uus prahvatus. Saal oli hämar, valgetel kaminakividel välkus terrassinine helk. Lagi hakkas nutma. Otsisin paremat varjupaika.

Ühele uksele oli kriidiga kirjutatud: «Kein Druchgang!»

Lükkasin ukse lahti. Kunagi oli see olnud väike nurgatuba, nüüd aga oli tagumine sein maha varisenud, kuid lagi terve ja pidas vihma. Jäingi siia seisma. Õhk oli puhas, paar meetrit eespool vihma ja vanade puude mühisev sein.

Pottkividest müüri ja seina vahel oli väike nišš, sealt paistis koltunud paberitükke. Koukisin neist ühe välja — mulle meeldib leida vana ajalehte või kirja. Koos kopituslõhnaga tuleb sündmus või inimene kümnete aastate tagant, ja sa tunned erilise selgusega, kuidas aeg on edasi läinud.

Rebenenud tükikesel oli saksakeelne kalligraafiline käekiri:

«... ma tunnen, et meie võit on ligi! Eluruum, Ost! Kui ma kõnnin oma isaisade valdusel, elan selles mõisas, mille me tagasi võitsime, siis olen ma väga õnnelik. Kunagi peavad need külaelanikud selle mõisa mulle täielikult taastama...

Vulgus! Su kõri on jälle minu talla all!»

Teisel küljel oli harjutatud allkirja, mitmeid kordi üksteisest läbi põimitud:

Heinz Kunzel
(SD Oberleutnant)

Pesin veejoas käed puhtaks. Prr! nagu oleksin kõdunevast laipa puudutanud!

Pilv vajas ära. Kui Ärina sigala juurde jõudsin, oli päike väljas. Mesikas lõhnas, ristik ajas pärast vihma pea püsti, veepiiskades kiiskas puhas kuldne valgus. Lõokesed kruvisid end taeva alla. Kümned võbelevad punktikesed puhta taeva ja taanduva sünge pilve taustal puistasid helisevaid helmeridu elujaatamise ekstaasis.

Sigala eterniitkatuse auras, lahtine aken kiikus ja loopis päikeselaike. Suur hall hoone tukkus keskhommikuses rahus.

Sead olid välilaagris, püherdasid poris pärast vihma. Mõnest puhtamast oli näha, kuidas päike oli tal kere roosaks kütnud. Põrsad nagu mudakäikid ronisid vana turjal ja kriunusid, nõudsid süüa.

Talitaja August Kuhlbah istus puupinu ääres ja luges raamatut.

«Tulid?»

Ja luges edasi. Me tunneme teineteist juba pikemat aega. Ta tuli sigalasse tehnikajaamast. Oli sealgi heade töömeeste kirjas, kuid naisele oli tookord sigalasse abi vaja. Nüüd hoolitseb ta nuumikute eest. Midagi uut tõi ta endaga kaasa — hea oskustöölise tiheda päevakava. On pool tundi aega, istub ja loeb raamatut seakasvatusest.

«Proteiin, see tähendab... lihtvalgud. Süsivesikud... Kuule, ma ütlen sulle, varsti ei ole kuue klasiga sigalal kah enam töökohta saada. Proteiin, süsivesikud, söötühikud! Kuradi päralt, keel läheb sõlme. Aga küll ma jagu saan. Sa ei kuulegi mind, mis ma räägin! Kuhu sa vaatad?»

... Ümberringi on «Uue Elu» maa, tavaline Pandivere maastik. Lainjad põllud, rühmadena asetsevad talud, metsatukad, mis kuplitel kasvades kulissidena horisondini taanduvad. Koonu pargi ääres on uute inimeste uus maja, kõrval vana, lagunev häärber ja mustad varemed. Uus maja pole veel päriselt valmis — see oleneb meist, millal ta valmis saab!

MÕTTEGA
KÕIGIST SU LINNADEST

Lasnamäe kõrgel
õhtusel veerul ma seisan.
Oi laiu taevaaluseid tuuli
ja pilvi, mis pehmelt siluvad juust.

On õhtu — ja ometi hommik.

Nagu tuksuvad sooned
hargnevad teed
siit, mu südame juurest
ja jalgade eest.

Nagu teatejooksjad,
lihased naha all pingul,
siit tõttavad teele
mu soovid:
võtta ja anda!

Oi linnu, mis lendavad mööda —
Tallinn, Kunda ja Sirgala!

Anda ja tunda!
Ja tehaste võimsad
punased korstnad
puhuvad vägevat viisi
mu sammude saateks.

Sirgala, Kunda!
Süttivad kümned tuhanded tuled.
Vilkuge, tuled,
mu teatejooksjate tõrvikud!

Sina mu äratad taas,
minu maa,
igal hommikul
mõttega kõigist su linnadest.

Mööda põllupeenraid,
alevivaheid radu
ja kaugusse viskuvaid
siniseid maanteid
jooksen ma rinna
oma soovide
tuhande pinguli rinnaga.

Oi meeletut ruttu
rongide tühina,
autode mürina,
traktoriragina seltsis!

Ja puhkepeatusi
järvede ääres
või mere tuulisel rannal,
kus kuivavad võrgud!

Sa mu valgete kaskede,
mustade kuuskede,
punaste pihlade maa!
Iga päev
oma marjade rõõmu
ja tüvede puhtust
ning okaste karedat hellust
sa paned mu põue.

Su soolane meri
must eemale uhub
kõik tühised mured,

ja su tehaste
võimsad punased pasunad
puhuvad vägevat lugu
minu südame
jooksu rütmis.

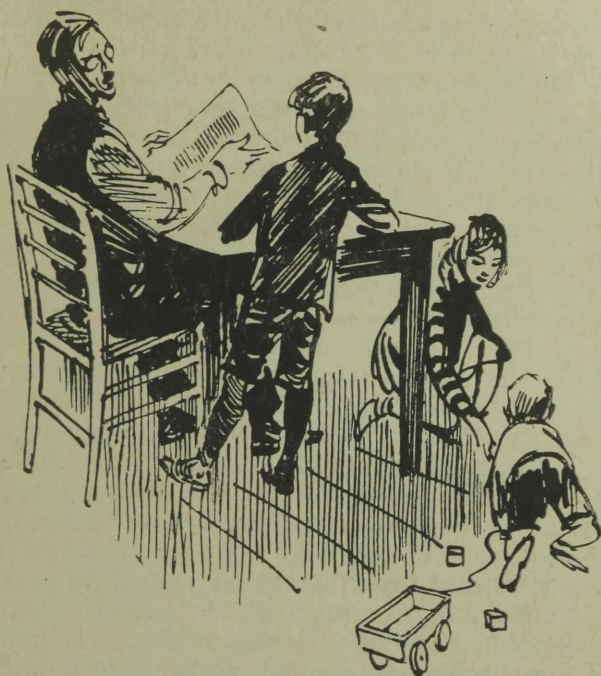
ISADE VASTUSED

Mu vend oli sel ajal kümne-aastane ja talle jäi meelde, kuidas isa seda ütles. Kõik olevat olnud nii nagu ikka, kui isa töölt koju tulnuna sõi suppi ja luges «Päevalehte». Missuguselt leheküljelt aga leidis ta äkki sõnumi, mis sundis teda kummalise tooniga lausuma:

«Lenin on surnud!»

Teade inimese surmast on kümneaastasele poisike-sele võrdlemisi kauge ja väheütlev. Mis võis aga olla isa toonis, kui ta need sõnad erilise mõjujõuga välja ütles? Venna küsimusele — kes on Lenin — ei olevat isa midagi vastanud. Küllap köitis teda sõnum ja ta vist ei pannud poisi küsimust tähele. Kas ta oleks osanudki vastata? Kui palju võiski ta sel 1924. aasta talvel teada inimesest, kelle töö, mõtted ja unistused sulasid selleaegses kodanlikus ajakirjanduses üheks karika-tuuriks? Pealegi oli siis, just neil aegadel, valitsemas Eestimaal ärev väljarändamise palang ja Brasiiliasse ümberasumise kurss oli mu isa kõvasti köitnud. Ka kõige suuremad sündmused mujal võisid talle sel korral pakkuda ainult kõrvalist huvi. Mu isa polnud mees, kes oleks võtnud trükisõna puhta kullana. Kodanlaste valed Leninist ja Suurest Oktoobrirévolutsioonist töö-tas ta oma peas arvatavasti üsna põhjalikult ümber ning moodustas niiviisi oma tõe ja omad arusaamised asja-dest. Need ei pruukinudki olla tõelisest tõest väga kaugel. Aga siiski polnud see tõeline puhas tõde, sest muidu... oleks ta otsekohe kuulnud poja küsimust.

Ja ta oleks vastanud:

«Lenini taolised inimesed ei sure kunagi.»

Võib ette kujutada, kuidas teadlikum mees neis oludes oleks ajalehe kõrvale heitnud ja rääkima hakanud...

Kaevur Peetsalu, tema töökaaslane, oli alles hiljuti surnud hirmsat piinarikast surma. Lohakalt kindlustatud laest langes talle peale kolmekümnepuudane paelatakas, lõmastas käe, purustas pooled ribid, tekitas sisemise verejooksu. Mees elas, kui seltsimehed ta välja kandsid ja rullikul asulasse toimetasid. Kaevanduse vana arst Rinne, keda kutsuti doktor Piibuks, andis vihaselt esmaabi. Doktor oli alati vihane, kui inimesed liiga raskesti haigeks jäid, eriti vihane oli ta aga nende hooletute peale, kes raskeid vigastusi vältida ei osanud. Vigastatu vajab operatsioonilauda. Kaevurite jaoks oli see Tartu linnas. Selleks oli vaja õnnetu Kohtla jaama toimetada, seal Narva rongi oodata, Tapal uuesti Tartu

rongi oodata. Kaevur Peetsalu suri Tapal. Jättis maha naise ja kolm last. Ei mingit pensiooni. Nii vist pidigi olema. Ei! Juba ammu enne seda tegutses partei, kes polnud nõus asjade säärase arenguga. Seda parteid juhiti Lenin. Tema parteil oli selge programm — hävitada kord, mis jätab tööinimese saatuse hooleks. Venemaal oli vapustav programm juba tegelikkuseks saanud ja kui uues riigis veel neil aastail viletsus üle maa kõndis, siis võisid selle põhjusi kõige paremini seletada need neljateistkümne riigi valitsejad, kes interventsiooni ja näljaga püüdsid lüüa inimkonna suurimat kangelastegu.

Meie elasime kahekordses paekivist majas kuuekesi ühes toas. Pole vist mõtet nimetada, et oli kitsavõitu. Mööbliks ainult raudvoodid, taburetid, nagisevad viini toolid ja dünamiidikastidest ehitatud riulid. Meie kõrval elas lesknaine kahe pojaga. See oli kaua aega mu meelest kõige puhtam ja ilusam korter. Pidasin neid väga rikasteks inimesteks. Ei ma osanud mõõta hinda, mida see pere oma tibatillukese majandusliku paremuse eest oli maksnud. Alguses suri kleenukesel lesknaisel üks poegadest. Suri üheksateistkümne aasta vanuselt. Seesama tiisikus tappis mõni aasta hiljem ka tema inglänöolise tütre, kes sai elada aasta vähem. Nii jäigi perele rohkem leiba ja ruumi. Aga mitte ainult seda. Vanem poeg sattus hooletult kindlustatud kaevanduse strekis lae alla ja kui ta Tartust tagasi tuli, siis polnud tal teist jalga. Aga kaevanduse juhataja oskas inimesi läbi näha. Ta märkas hästi töölisi, kelle pilgust piilus välja hunt. Märkas ka neid, kes väga agaralt haarasid vastu tulles mütsi peast. Nii sai lesknaise ühe jalaga poeg saeveskisse arvepidajaks. Riigis, kus jõukust maitsetes petis, spekulant ja sotsialismi laimaja, elas ka lojaalne ametnik märksa lähedamalt kui tööline. Ikkagi puhtam korter, parem riietus ja kaapkübar, mida oli hõlbus tänulikult kergitada.

Üleval korral samasuguses korteris elas maja suurim perekond. Kaheksakesi ühes toas. Käisin seal poistega mängimas. Seal oli hästi kodune tunne. Natuke kadedaks tegi ainult nende laste isa ja ema, kes nii hästi läbi said. Nendel polnud kunagi tülisid, isegi mitte palgapäevadel ja kirikupühadel. Poisid, nagu ikka poi-

sid, kiitlesid tihti oma isa kõikvõimsa jõuga. Jälginis vahel mehe musklite mängu, kui ta ennast pesi. Olid tõesti võimsad käsivarred. Aga vist kunagi ei lähe meelest üks õhtu seoses selle perega. Väljas tuiskab talv. Istume köögis. Niisugusel õhtul on paekivist maja elanikel parem olla hõõguva pliidi läheduses. Keegi koputab tasakesi uksele. Tuleb sisse minu sõber ülevalt korralt ja jääb arglikult ukse juurde seisma. Võtab natuke aega, enne kui ta tasasest pominast selgub, milles asi. Nad on leivata. Palgapäeval tooksid nad selle kohe tagasi. Mu isa, kes istub karvamütsis laua taga, lükkab põneva kriminaalromaani kõrvale ja kuulab. Ootan otsust. See ei lase kaua oodata. Ta võtab noa ja sõnalausumata lõikab neljakilosest pätsist üle poole ära. Tunnen sele-tamatut rõõmu. Vist mitte ainult selle pärast, et me teisi võisime kord eluski aidata. Nii puhas see rõõm küll olla ei saanud. Peamine, nagu mäletan, oli uus teadmine — leidub veelgi vaesemaid inimesi kui meie. Nii see oli. Riigis, kus Vene revolutsiooni kujutati ainult näljana ja epideemiana, oli veelgi vaesemaid töölisi, kui olime meie. Nemad ülevalt korralt meilt rohkem leiba ei laenanud. Võib-olla tuli see ainult perekonnapea uhkusest. Oli ta ju ikkagi omal ajal aednikupoisina Prantsusmaal ja Belgias paremaid päevi näinud. Aga võib-olla läks nendel natuke lahendamaks pärast seda, kui nad ühe oma poistest Jõhvi surnuaiale viisid. Sel ajal läks nii mõneski peres kergemaks, kuna doktor Piip ei jõudnud üksinda tervet kaevanduse asulat desinfitseerida.

Ühel külmal selgel talveõhtul kuulsin, kuidas väljas karjus naine. See oli üks kolme lapsega lesknaine alt korralt, mu ema töökaaslane põlevkivi laadimise platvormilt. Jälle lesk? Jaa. Jälle üks neist, kelle mees oli andnud oma elu kaevandusele, mis oli kord riiklik ettevõtte, kord aktsiaselts — nii nagu kasumeid parajasti jooksis. Kui ma esimest korda kuulsin selle suurekasvulise kinnise naise kisa, tabas mind õudustunne. Hiljem aitas mind asjatundlikkus. See naine pöördus oma peigmehe poole. Nüüd me teame, kes ütles, et usk on töörahvale oopiumiks. Teame ka nende sõnade sügavamat tähendust. Siis ei teadnud ma veel midagi. Ei teadnud aimatagi, et lesknaise tavaline kinnisus

ja enesevalitsus tuli usuoopiumi annusest, mida palve-
majas jagas väikese tasu eest «lugija-vend», et ta elu-
raskuste koormat nurisemata vedas lootuses tähistae-
vale. Ainult aeg-ajalt haaras teda soov kiiremini
eesmärgile jõuda ning ta jooksis siis hallide juuste
lehvides käredate pakasesse ja pakkus ennast igave-
seks pruudiks igavesele peigmehele. Aga see seal süsi-
mustas olematuses ei hoolinud isegi noortest iludus-
test, keda maapealsed peigmehed olid kõige raske-
mas seisukorras hüljanud. Küllap oli ta sajandite
vältel küllastunud naistest, kes tulid ennast oma elu-
raskustes pakkuma.

Üleval elas veel üks perekond, kelle nimegi olen
unustanud. Seal oli minust vanem poiss, kes sai koo-
lis tuntuks sellega, et läks ükskord kiuslikule õpetajale
käsitsi kallale. Oli kõva poiss. Kõige kõvem oli tal pea.
Kaheksa aastaga lõpetas neli klassi ning siis ta loobus
koolist ja kool temast. Aga sõjaväes tõusis kaprali
auastmesse. Kõik see, mis teda praegu meenutama sun-
nib, tuli hoopis hiljem ilmsiks. Siis, kui üks teine kap-
ral Berliinis ajas ärevaks maailma, kadus turske sünge
noormees tükiks ajaks silmapiirilt. Kui ta jälle tagasi
tuli, siis jutustas ta võitmatutest kindlustustest, mida
ta oli oma käega ehitanud Narva jõe. Vähe sellest.
Ta oli oma juttudes õige kindel, et «varsti läheb lahti
venelaste klobimiseks». Ta tugevad kaevurikäed näi-
sid lausa sügelevat. Liiga kõva pea ei suuda hoomata
internatsionalismi põhimõtteid. Aga seda agaramalt
kasutab natsionalism just säärast materjali oma lamedas
ehitustegevuses. On omamoodi traagika, kui tugevad
kaevurikäed on ühenduses niisuguse peaga ja kui selle
pea üle valitseb kaval vaenlane. Kui me 1944. aasta
sügisel üle Emajõe tulime, siis meenutas mulle üks
saksa grenaderi mundris maaslamaja seda klobimis-
himulist poissi. Väga võimalik, sest katsid ju eesti gre-
naderid selles lõigus sakslaste rindejoone õgvenda-
mist. Aga mul polnud kombeks lähemalt uurida surnud
vastaste näojooni. Võib-olla eksisin. Võib-olla ta elab
ja mõtleb nüüd hoopis teisiti. On ju päid, mis arene-
vad ainult eriti raskes elukoolis.

Aitab meie majast. Ei oleks tulnud mu isal kauge-
male minnagi omast majast, et rääkida sellest, mille

vastu võitles Lenin. Inimene, kes nii suure energiaga, nii haarava oskuse ja andekusega võitles elu ebaõigluse vastu, jääb alati rahva hulka, ei sure kunagi. Iga aastaga saab vanemaks tema algatus. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ajalooline arve kasvab ja täieneb rahvaste pidevas loomingus.

Olin tol korral liiga väike, et küsida koos vennaga, kes oli Lenin. Aga nagu öeldud, oleksime siis mõlemad jäänud ilma selge vastuseta. Liiga palju risu, liiga palju väärdõpetusi, väärtundeid, väärusku varjas veel tõde. Täpse tõe jälile jõudsiime siis, kui üle Eestimaa puhus 1940. aasta juunikuu tuul, seesama tuul, mis kuulutas enda lahutamatuks sugulaseks Suure Oktoobri tormiga.

Väga võimalik, et sel 1940. aasta suvel, kui me juba töötasime ja õppisime uut moodi, võis küsida mõni tšehhi poisike kusagil Sudeedimaa agulis oma isalt:

«Kes on Lenin?»

Mis oleks vastanud sealne isa? Okupantide raske saapakanna all polnud kerge anda õiget vastust isegi siis, kui see oli teada. Maal, kus tervete asulate hävitamine võttis aega ainult mõni tund, oleks õige vastus võinud maksta enneaegse hukkumise tervele perekonnale. Ja siiski levis tõde, levis surmahaukuvate automaatide, verekoerte, okastraadi ja põletusahjude kiuste...

Võib-olla just praegu, kui ma neid ridu kirjutan, või sina, lugeja, neid ridu loed, istub kusagil Belgia kaevanduse töölismajas erksapilguline poisike ja ootab isalt vastust oma äsjasele küsimusele. Poleks küll sugugi juhuslik, kui paljunäinud, söetolmust täpilise näonahaga mees pärast rasket üleriigilist streigivõitlust vastab oma pojale:

«Me peame minema leninlikku teed.»

Tean, et parem on rääkida faktide keelt ning mitte anduda rändavatele oletustele. On siis vähe fakte, arve, nimesid, mis hoopis asjalikumalt kinnitavad seda, mida kavatsesin nende mõlgutustega väljendada. Aga siiski, kui jääd mõtlema Oktoobrirevolutsiooni rahvusvahelisele tähtsusele ja tema ulatussele, siis visandub silme ette just niisugune seos. Põlvkond põlvkonna järele, läbi risu ja räga, läbi kaotuste ja otsimiste, läbi pettuste ja mahituste jõuab ühiskond tõelise tõe juurde, meie

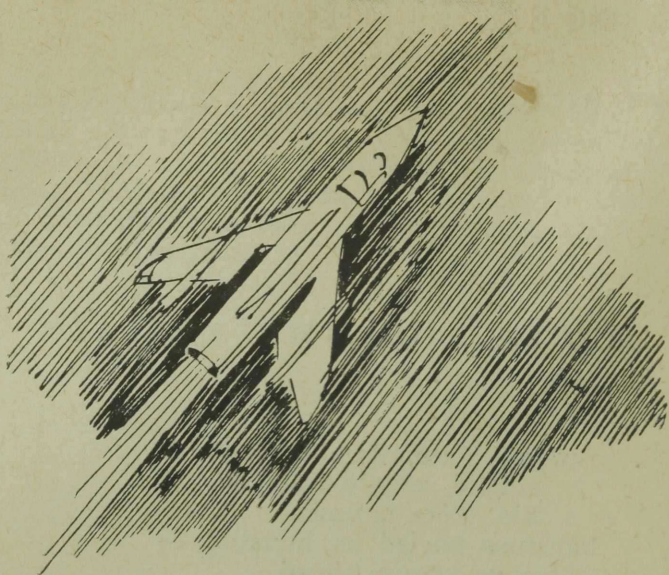
partei kolmanda programmi elluviimise juurde. Kõikjal üle kogu maailma leidub alati kümneaastaseid küsimishimulisi poisikesi. Ja kõikjal leidub nende isasid. Ainult tuleb juurde lisada: ajalugu õpetab. Isade vastused muutuvad iga aastakümnega targemaks, tõelisele tõe lähedasemaks.

RUUMI ON RUUMIS KÜLLALT

Ruumi on ruumis nüüd küllalt
kõigile, kõigile, kõigile!
Ela, tööta ja lenda!
Mõistuse purjed on hiivatud —
laevugi kiiruse tiivad
maailmalaotusse viivad.
Uhkeks võid pidada end sa,
ei teisiti olla see võigi!

Ent uhkeldes teist ära riiva!
Olgem üllad!

Ka kõrguste kõrguses ära unusta —
kõike suudad,
hoiad kinni või muudad,
kui teist kaasinimest tunnustad.
Küll hommikul, õhtul, küll ööl
miljon kaaslast, kaasmaalast on tööl,
et luua
ning tuua
loomingutulle
kõik parim endast,
et sa avastaks, lendaks!
Ja mis õnnestub sulle —
seegi kuulub taas kõigile!
Ei see teisiti olla ju võigi!
Nii see algas,
kui algas
nõukogude aeg,
suur tänane Punane Praegu!

Ning teostuvad kavad nii tavatud —
lennuliin on kosmosse avatud:

«Oi, kui tore! Kui tore!»

Nagu lapsena varem,
pisut hirmukahkvel,

tahad näha, kõike haarata ahnelt.

On tõesti,

tõesti

ümar

maakera helesinises säras,

äraunustamislilledest pärjas!

Kui kihutad temaga kõrvu

ta sinilehvlevas kumas

pimehiilgava põhjatuse sõrval,

sul silmad täis tähtede ergust.

Sind hellitab kergus —

oled kõigest valla!

Kuid siiski pigistab, pureb,

kiusab ja kutsub sind alla

mingi mureke-mure,

veel lahendamata mure.

Stopp!

Löögem ka sellele tõttel

siis pihta kõik käed ja mõtted!

PER ASPERA AD ASTRA

Per aspera ad astra!
Täis tähti taevaruum
ja nõnda kutsumas ta
kui armusosin kuum.

Per aspera ad astra!
Nii aastatuhanded,
täis ootust, maa peal astu,
lend vaid kui silmapett!

Per aspera ad astra!
Soovunelm on see kõik!
Küll tõusnuks, kuid ei lastud,
küll lennanuks, ei võind!

Per aspera ad astra!
Hüüd ilukõnene
— ei nõudnudki see vastust —
sai kiusuks mõnele.

Per aspera ad astra!
Ei jumal ega usk
võind hingekõrvet kasta,
vaid suurdus miilav tusk.

Per aspera ad astra!
Täis tähti taevaruum
ja nõnda kutsumas ta
kui armusosin kuum.

Per aspera ad astra!
Tõtt, priiust vajas maa —
vaid rahvas, tões ses kasvand,
ka tähed kätte saab.

Per aspera ad astra!
See igavene hüüd,
see loosung tões vastses
realiteet on nüüd!

Per aspera ad astra!
Täis tähti taevaruum
ja nõnda kutsumas ta
kui armusosin kuum!

SUUR KOLMAPÄEV

Kohe selsamal päeval, kui esimene kosmonaut oli õnnelikult maandunud, kohtusid kella seitsme paiku klubis neli omavahel tuttavat inimest, kui mitte öelda sõpra.

Seda kohtumist ei saa pidada täiesti juhuslikuks. Kuigi ükski neist neljast polnud sõrmegi liigutanud selleks, et teistega kokku saada, oli ometi neid kõiki kodust välja toonud ühine soov vahetada mõtteid ja muljeid, jagada vaimustust ja rõõmu, veeta selle ebataavalise, maailma ajaloo ainulaadse kolmapäeva õhtu pidulikult, teha tast lihtlabaselt öeldes pühapäev.

«Selle päeva võiks tõepoolest riiklikuks pühaks kuulutada,» ütles eakas daam, ametnik kusagilt ministerriumist. «Pealegi,» lisas ta oma lauakaaslastele otse noorusliku kelmikusega otsa vaadates, «on mul põhjust seda päeva ka isiklikult, või õigemini, perekondlikult pühitseda.»

«Isiklikult, perekondlikult või ühiskondlikult?» küsis daami lauanaaber, rahvakohtunik, kulme kortsutades. «Kus on siin õieti piirid? Meie kõik oleme praegu õnnelikud ja vaimustatud inimese esimesest lennust kosmosesse. Aga oletagem, et teil oli täna peale selle veel oma väike isiklik põhjus rõõmu tunda. Ent kas meie, teie kaaskodanikud, ei saa ka sellest mingisugusel kombel osa, näiteks mõne kauni naeratuse näol?»

«Üsna igavaidki arutlusi, millest lõpuks kooruvad välja meelitused, on ju päris hea kuulata,» arvas eakas daam endise kelmikusega.

«Samasugune lugu on kuritegudega,» jätkas rahvakohtunik. «Kindlad piirid isikliku, perekondliku ja ühiskondliku vahel puuduvad isegi seal, kus kuritegu on kõige isiklikum, näiteks enesetapmise puhul. Või ei tunnista teie enesetapmist kuriteoks?»

«See on muidugi vaieldav, kuid palun, jätke täna kuriteod,» ütles rahvakohtuniku vastas istuv tüse, kuid veel võrdlemisi noor kiilaspea.

Selles seltskonnas oli kolm meest ja ainult üks naine, kes oli aga väga energiline ja kogukas, jumevate põskedega halliks minevate juuste raamis. Tema vastas istus laudkonna noorim mees. Nende eavahe võis olla oma kaks-kolmkümmend aastat, kuid see ei takistanud neid täna teineteisele lausa armunult otsa vaatamast.

«Jah, ei maksa täna kuritegudest rääkida,» ruttas noormees kiilaspead toetama. Ja samas daami poole pöördudes: «Palun, jutustage meile oma väikesest isiklikust õnnest, ja kui võite, tehke meid sealjuures mõne võluva naeratusega õnnelikuks.»

Õeldes seda heitis ta pilgu rahvakohtuniku poole ja muigas.

«Minu väike isiklik õnn? Mul ei olnud kavatsust sellest lähemalt rääkida, nimetasin seda ainult muuseum ja tahtsin vaid ütelda, et minu rõõm oli täna kahekordne.»

«Huvitav oleks seda siiski kuulda,» arvas noormees.

«Noh, mul oli täna kolimise päev,» vastas daam. «Kas see küllaltki palju ei ütle?»

«Kolisite?» küsis kiilaspea teeseldud kohkumisega. «Ega ometi mitte Veenusele?»

Kõik puhkesid naerma, isegi süngeilmeline rahvakohtunik.

«Ei, uude korterisse. Mis te naerate, seltsimehed — uude korterisse uues majas. Võib-olla ei suuda te täielikult mõista, mis see tähendab. Seda tuleb igapäev endal läbi elada, kusjuures peab omama perekonda nagu mina. Mul on kaks poega ja kaks tüdart. Tütardega ma pidin siin kokku saama; kui nad tulevad, siis te näete ... Üks on neljateistkümnene, teine alles kümme aastat vana. Nende rõõm, see on maailm omaette. Vaevalt said nad eelmisel ööl silma kinni. Tõusime vara, hakkasime pakkima. Üks poegadest pidi tööle

minema, teine jäi koju abiks. Mina läksin uude korterisse enne teisi, tütreid pidid sõitma esimese kolikoor-maga. Noh, selles kõiges pole midagi erilist — perekond kolib, nagu ikka kolitakse. Aga äkki, kujutage ette, ma kuulen, kuidas mu tütreid teineteise võidu trepist üles jooksevad ja ise kisendavad: «Ema! Ema!»

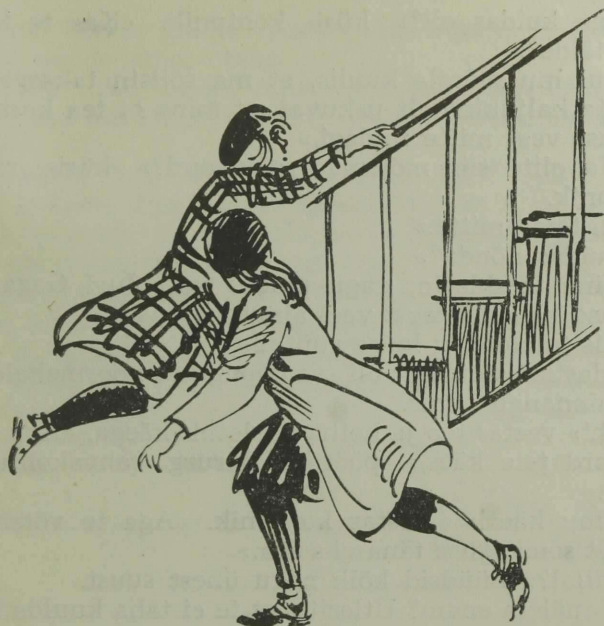
Ma kokkusin, mõtlesin, et ei tea, mis nüüd on juhtunud, ja avasin ukse. Nad tormasid sisse, haarasid mul ümbert kinni ja hingeldasid: «Gagarin!» — «Mis Gagarin teil on?» — «Käis kosmoses, lendas.» — «Kosmoses?» — «Sa ei tea, ema?» — «Ei.»

Lapsed öeldakse mõnikord halastamatud olevat. Ja tõepoolest, see, et mina nende suurt uudist veel ei teadnud, näis neid mitu korda õnnelikumaks tegevat. Oleksite pidanud kuulma, kuidas nad minu teadmatusel puhul hõiskasid! Siis me avasime aknad ja kuulsime, kuidas Moskva rääkis, ja nägime, kuidas päike paistis ja inimesed selles kevadises päikesepaistes tänavatel seisid, küll rühmiti, küll üksikult, ja ahnelt kuulsid, iga sõna. Aga lapsed, minu tütreid, vaatasid mulle otsa selliste võidurikaste nägudega, nagu oleksid näidanud nad mulle uut maailma, täiesti uut, uute inimestega ja uue päikesepaistega. Nii oli minuga ja sellised olid minu muljed. Kuid oleks huvitav kuulda, kuidas teie selle üleva hetke vastu võtsite? Kus te parajasti viibisite? Mis te tegite?»

«Mina ei olnud nii õnnelikus olukorras kui teie,» vastas kiilaspea, kes osutus kirurgiks. «Just siis, kui paljud ja väga paljud esimesest kosmonaudist raadio-aparaatide juures istudes kuulsid, ei tohtinud mina peale oma töö midagi kuulda ega näha. Võite isegi arvata, mis on kilpnäärme operatsioon. Aga kui ma viimaks lõpetasin ja inimestega kokku puutusin, siis näis minulegi, et neis on midagi uut, mida ma varem märganud ei olnud.»

Kui kirurg lõpetas, hakkas noormees oma lugu jutustama.

«Ma viibisin paar kuud merel,» ütles ta. «Täna varahommikul jõudis meie laev Pärnu, kuid mu mõrsja elab Tallinnas. Pidasin pisut aru, võtsin siis takso ja kukkusime kihutama. Taksojuht näis lüürilises meeleolus olevat; küll ta keeras oma raadiot, otsis aina muu-

sikat. Ma unistasin peatselt jälleenägemisest ja mul ei olnud midagi selle vastu. Olime peaaegu pärale jõudmas, Tallinn hakkas juba paistma, kui kuulsime TASS-i teadaannet inimese edukast tagasisaabumisest esimeselt kosmoselennult. Meie tunded? Pagan neid oskab kirjeldada. Hakkasime äkki, autojuht ja mina, kaks võhivõõrast inimest, teineteist sinatama! «Vaata, mis teevad!» ütles tema ja tahtis millegipärast pidurdada.

«Mis su arus on?» hüüdsin mina. Jah, ma tahtsin nüüd pärale jõuda nii kiiresti kui veel vähegi võimalik. Mitte ainult sellepärast, et mu väljavalitu töötab teises vahetuses. Ei, seda ma just ei kartnud, et ta kodust enne ära läheb, aga ma hakkasin kohe lootma, et olen esimene, kes selle erakordse uudise talle teatavaks teeb.»

«Just nagu minu tütredeki,» tähendas eakas daam.

«Selles asjas on inimesed vist kõik ühesugused,» arvas noormees.

«Aga kuidas oli?» küsis kohtunik. «Kas te lootus läks täide?»

«Kui mu mõrsja kuulis, et ma sõitsin taksoga, siis näis ta kaljukindlalt uskuvat, et mina ei tea kosmose-
lennust veel mitte midagi.»

«Ja olite siis mõlemad pettunud?» küsis rahva-
kohtunik.

«Ei, tema mitte.»

«Kuidas nõnda?»

«Mina teesklesin, nagu poleks mul Juri Gagarinist
ja tema kangelasteost veel aimugi.»

«Siis te olete ju lausa rüütel!»

Endastmõistetavalt oli see daam, kes noormehele sel-
lise hinnangu andis.

«Ah!» vastas too ja heitis hooletult käega. «Aga nüüd
on kord teie käes,» pöördus kirurg rahvakohtuniku
poole.

«Minu käes!» imestas kohtunik. «Aga te võtsite ju
minult sõnaõiguse tänaseks ära.»

«Millal?» hüüdsid kõik nagu ühest suust.

«Ei mäleta enam? Ütlesite, et te ei taha kuulda kuri-
tegudest. Ma saan ju väga hästi aru teie tunnetest,
aga mina pidin hoolimata päeva suurusest süvenema
ühte lahutusprotsessi.»

Eakas daam hakkas esimesena naerma.

«No kuulge!» hüüdis ta etteheitvalt. «See on juba
liig pidada abielulahutust tänapäeval kuriteoks.»

«Teil on täiesti õigus,» möönis kohtunik suurima
rahuga. «Kuid asja arutamine paljastab sageli detaile,
mis seisavad väga lähedal kuriteole või on kuriteod, mis
jäävad karistamata nende liigse eraelulisuse tõttu. Ma
ei saanud istuda raadioaparaadi ees, kuid ma kuulsin
sekretärit, et inimene oli kosmosesse lennanud ja sealt
õnnelikuna tagasi tulnud. Kohe varsti algab protsess.
Minu meeleolu selle arutamisel? Uhkus inimese pärast.
Ja siis äkki tänase protsessi inetuim detail: armukade
mees usutleb oma naist ämma surivoodi juures! Ah,
olen hullemaidki asju kuulnud, kuid täna oli kõik see
nii kontrastne. Mõtlen praegu: kui saaks siin kirurgia
aidata.»

«Kirurgia ei tee siin midagi,» vastas kiillaspea. «See
vajab pikaajalist ravi väga mitmesuguste vahenditega.»

Samal hetkel jõudsid pärale tütarlapsed, keda eakas daam, nende ema, ootas.

«Mulle tuldi järele; minu väikesed kosmosevallutajad viivad mu ära,» pöördus naine sedamaid laudkonna poole.

«Gagarin jutustab, et kosmoses olevat väga ilus,» ütles kõikide üllatuseks noorem tüdruk.

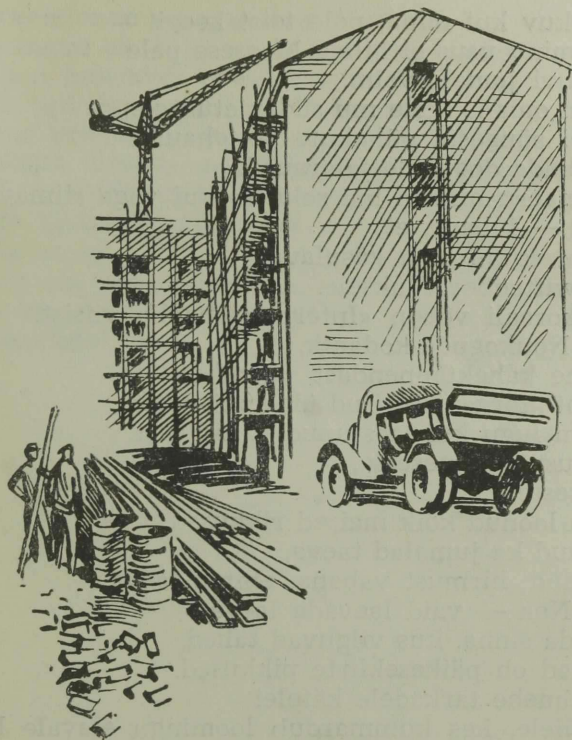
«Ei, kas polnud see nõnda, et meie Maa paistab sealt väga ilusana,» parandas teda õde.

«Kodus kontrollime,» arvas ema.

Aga kirurg vaatas rahvakohtunikule paljutähendavalt otsa; ta silmad naeratasid ja oleksid nagu öelnud, et ilu pole inimese kasvatamisel just viimaseid vahendeid, vaid on üks neid redelipulki, mis kõrgusse viib.

T Ä N A

Täna päikesest sõõm
ja tuultest sõõm!
Kõik tusased tagahoovid
talveprahist on puhtaks roogitud.
Täna südame külge,
jah, tänase südame külge
on tuhanded uued soovid
ja vastne rõõm
nagu pungi täis kevadoks poogitud.
Täna õitseb ka paas ja lubi ja tellis.
Kraanamürin ja haamrite rütmikas toks.
Tänavjõest mühab liikluse uminat.
Taeval korstnagrafiidi lõbusad joonised.
Sülelevad puuhiiu käevarred soonised
sinist kõrgust
ja mesilaste suminat.
Linn helendab kevade akvarellis.
Ja otsekui paradoks
paehalli kaljuna okstevõrgust
kerkib kirikusein,
raskelt kui mure, tummalt kui väljanutmata lein.
Kaarjat akent puudutab õitsev vahtraoks.
Uksest, kus peitel on kätkenud puusse
rõivastevolte ja habemekiharaid,
väljuvad naised, hardusest ohatel.
Veekalkvel kõrvalpilk kevadet kohates
keeldub nii heale kui kurale vaatamast.
Nuhtlevad huuled, palveile iharad,

siniseks kriipsuks on surutud valjult,
— usufantaasia surnud kaljult
sosistavad nad: kõik on saatanast!
Mind nad uurivad tõrjuvalt-trotsivalt:
Patune!
Vaatavad veel ja lisavad: Uskmatu!
Pilgud siis ülesse pööravad otsivalt...
Taevas on soe, suvepilvedest hatune.
Mina ja patune? ...
Hästi! Las olla ma pealegi patune,
— sündisin, eks oli patt juba seegi...
Aga et uskmatu?!
Vabandage, ei!
See on vale, on laest võetud laim.

Nii uskuv kui mina, pole teist keegi!
Kuid minu usus ei hiilga Moosese pale
ega lehvi jumala vaim.
Usk on omane igale mu südametuksele,
seda ei süngesta pühakute pettehauad
ega ahelda dogmade jalarauad.
Head naeru hindan ma rohkem kui vaga silmavett.
Niisiis — lubage, et
täna naelutan oma käsulauad
värsi-wittenbergi uksele.
Oma koraali võtsin «Internatsionaali» viisist.
Mina, Nõukogude kodanik,
inimene kahekümnendast sajandist,
pean hästiorganiseeritud ühismajandist
rohkem lugu kui laostunud paradiisist.
Mina usun inimesesse,
inimesesse,
kes on loonud kõik maised rikkused,
ja teinud ka jumalad taeva,
aga nüüd, hirmust vabana, ehitab laeva,
mitte Noa — vaid laevade laeva,
et sõuda sinna, kus vilguvad tähed,
kus teed on päikesekiirte pikkused.
Au töömehe tarkadele kätele!
Au sellele, kes kummardub loomingu elavale lättele!
Soovide mägi on tuhandetipuline.
Olgu tervitatud desarmeeritud Maa,
mida saadab Kuu punalipuline!
Töölisklass on hõõguvat rauda tagudes
tunnetanud iseenda
miljardikäelist rammu,
— tema kaotab ka orjuse, sõjad ning nälja.
Kogu maailm kord jõuab välja
kapitalismist kui koopaajastust.
Ma liitunud kätes näen sõpruse kajastust,
näen kõrvuti valget, kollast ning musta venda.
Aeg kindlalt peab vasakut sammu.
Oras haljendab uudismaa vagudes.
Nüüd kuulaku see, kes usub nõidusse,
ja see, kes on taeva või põrguga nõus,
kuula sinagi, nukker öde:
Mina usun kommunismi võidusse,

olen veendunud arengu enda jõus!
Sõna saanud on tõeks, — m e i e sõna ja tõde!
Linn helendab kevade akvarellis.
Ja tulevad noored, silmades arm.
Uus loomiserõõmu tänane tarm
tuikab ehitava maa kõikiveenvasse kõnne.
Täna õitseb ka kivi ja lubi ja tellis.
Ma kiidan tänast päeva.
Ma usun,
jah, ma usun homsesse
ja suurde
inimlikku õnne.

PARIM ON EES

Suvised vihmad tüütasid mind. Vahel tundus, et hallid külmad vihmajoad on igaveseks liitnud taeva ja maa. Siis hakkasin lugema fantastilisi romaane, mis mind teistesse maailmadesse kandsid. Nõukogude fantastide romaane helgest tulevikust ja Lääne romaane süngest tulevikust. Meie raamatuid rahust ja vaenlaste raamatuid sõjast. Raamatuid inimesest, kes alistas masinad, ja raamatuid masinatest, mis orjastasid inimese. Kommunismi ja kapitalismi fantastikas oli kõik risti vastupidine. Ometi oli jutt ühtedest ja samadest teadustest, mis ei tunne piire.

Augustikuu viimastel päevadel lakkasid äkki vihmajoad. Lõi särama nii selge ja noor päike, otsekui oleks suvi otsustanud korduda uues variandis, et Eestisse tuua saamata jäänud soojust. Võib-olla sellepärast tunduski raamatufantastika kohe vaesemana kui elu.

Minus ärkas liikumistung. Sõitsin Tartusse. Algul lihtsalt uitasin tänavatel, mis olid täis üliõpilasi — tuhandeid puhanud, lõbusaid, pidulikult rõivastatud noormehi ja neidusid. Vanast linnast õhkus noorust. Öppeaasta algust järgmisel päeval oodati kui pidupäeva.

Lugemisest sündinud mõtted teadusest põimusid kummalisel kombel mõtetega nende inimeste noorusest, kelle suured avastused ja parimad raamatud alles ees ootavad. Mul tekkis soov vestelda teadlastega, kelle hulgas pole ühtki akadeemikut ega hõrenevate juustega professorit. Vestlused omakorda aga sünnitasid selle kirjutuse, mis lüürilisest sissejuhatusest hoolimata tahab olla rangelt asjalik.

Astusin ülikooli arvutuskeskuse ruumi. Mind ümbritsesid noored inimesed, eilsed või üleeilsed üliõpilased. Nemad moodustavadki arvutuskeskuse loomingulise kollektiivi. Päris poisinägu on veel napolisõnalisel, arvutustesse süvenenud Rünno Mullaril, kes tegeleb tootmise planeerimise küsimustega, sageli unistavalt naerataval Ain Korjusel, kes lahendab keeleteaduslikke probleeme, ja paljudel teistel, nende hulgas ka dotsendi kohustetäitjal Ivar Kullil, kes uurib planeerimise matemaatilisi meetodeid ja kellele ainult prillid teatavat soliidisust lisavad. Kull asendab praegu arvutuskeskuse juhatajat dotsent Kaasikut. Andekas noor teadlane Ülo Kaasik, kommunist ja hiljutine komsomolitöötaja, kes sai äsja Tööpunalipu ordeni, viibib teaduslikul komandeeringul teisel pool ookeani.

Kõnelus algab küberneetika arenemisteede arutlusega. Mõned nimetasid küberneetikat alles hiljaaegu «võltsteaduseks». Hiljaaegu... Tundub, et see oli eelajaloolisel ajal.

Arvutusmasinad on üle võtnud juba sadade matemaatikute töö. Ilma nende masinateta on võimatu arvutada mikromaailma keeruliste protsesside käiku. Nendeta oleksid olnud mõeldamatud Gagarini ja Titovi lennud kosmoselaevadel «Vostok-1» ja «Vostok-2». Kuid küberneetika õitseng seisab alles ees. Palju sellest, mida praegu suudab inimese aju, teeb tulevikus masin.

Mida nimelt? Leiutab nagu Lomonossov? Kirjutab näidendeid nagu Shakespeare? Mõtleb nagu Spinoza? Võib-olla saabub aeg, millal inimest on võimatu eraldada robotist, nagu poola kirjaniku S. Lemi romaanis «Kas mister Jones eksisteerib?». Selles romaanis nõuab mingi Ameerika küberneetikakompanii, et tunnustataks tema täielikku omandiõigust inimesele, kelle kõik kehaosad, aju kaasa arvatud, on järk-järgult asendatud firma toodetega...

Noored teadlased naeravad.

«Ka kõige geniaalsem masin võib teha ainult seda, mida dikteerib ja käsib inimene,» ütleb üks nendest.

«Inimene on elu peremees, kõigi masinate peremees — selles on asja tuum,» lisab insener.

Dotsent Kull muheleb. Temale on töö küberneetika alal ennekõike vabariigi otseste ja aktuaalsete rahvamajanduslike ülesannete lahendamine, mis tulenevad partei programmi projektist.

Transport. Raudteeroobastel kihutavad rongid, maanteedel autod. Sadadel marsruutidel veetakse materjale ehitustele ja tehastele. Kes võib täpselt ja ilmeksimatult ütelda, missugune transpordiliin on ühel või teisel juhtumil ökonoomsem, missugune autobaa-side paigutus kõige ratsionaalsem? Seni lahendati kõik need ülesanded silma järgi. Ja kui palju on veel korralagedust! Kui palju kütteaine ülekulutamist!

Kuid arvutusmasin, saanud vajalikud andmed, võib eksimatult välja töötada parimad ja täpseimad graafikud ning plaanid. Selle kallal töötabki praegu TRÜ arvutuskeskus koos Teaduste Akadeemia Küberneetika-instituudiga.

Esimesed marsruutplaanid telliste veoks ehitustele viiakse lähemal ajal ellu. Esialgsete arvestuste järgi annavad need mitte vähem kui kümme protsenti kokkuhoidu.

Tööstus. Rünno Mullari ja Rahvamajanduse Nõukogu insener Endel Puusepp tegelevad tehasesisese planeerimise matemaatiliste meetoditega Tartu Aparaaditehases. Nad alustasid sellega, et arvutasid välja tööpinkide koormatuse. Elektronmasin sooritas poolteise tunniga pool miljonit tehet. Ilma tema abita oleks see töö kestnud vähemasti kuu aega. Tootmise matemaatiline uurimine võimaldas kindlalt kontrollida plaanide reaalsust, avastada kasutamata võimsusevarud, kindlaks määrata kitsaskohad ja uute masinate vajaduse.

Praegu on veel raske ette näha majanduslikku efekti. Kuid pole kahtlust, et kokkuhoid on suur.

Põllumajandus. Koos Eesti Põllumajanduse Akadeemiaga uuris arvutuskeskuse töötaja Tõnu Akkel sovhooside optimaalsete plaanide koostamist. Arvutusmasinale anti mitmekesised andmed pinnase koostise ja iseloomu, töökulu ja viljakuse kohta ja ta määras kindlaks, mida, kuhu ja kui palju tuleb nendele või teistele põldudele külvata. Tuleval aastal rakendatakse

«Ural-1» abil väljatöötatud plaani katseliselt Luunja sovhoosis.

Keeleteadus. Nende probleemide kallal töötab Ain Korjus. Matemaatika ja elav keel? Täppisteadus ja humanitaarteadus? Mis on siin ühist? Kuid arvutuskeskus abistab eesti keele kateedrit. Keeleteaduslik statistika, erinevate häälikute sageduse määramine, lausete morfoloogiline ja süntaktiline analüüs — kõike seda on vaja teksti kodeerimiseks, programmide koostamiseks, mille abil masin hakkab tõlkima teaduslikke töid vene keelest eesti keelde ja ümberpöörduvalt.

Võimatu on loetleda kõiki probleeme, millega arvutuskeskuses tegeldakse. Alates mängude teooria uurimisest (mängud pole matemaatikuile kaugeltki mitte alati meelelahutuseks; võib kujutleda paljusid üpris tõsiseid masina rakendusvõimalusi jälgides, kuidas masin lahendab maleülesandeid või koostab ristsõnu) ja lõpetades sputnikute ning asteroidide sfääriliste koordinaatide määramisega kosmoses.

Arvutuskeskus saab tõenäoliselt õige pea uue masina — «Ural-2», mis töötab kuuskümmend korda kiiremini kui praegune; siin hakkab tööle vähemasti sada viiskümmend inimest.

«Me hakkame uurima kõige erinevamate majanduslike probleemide matemaatilisi lahendamismeetodeid, teoreetilise füüsika, teoreetilise mehaanika, arstiteaduse, bioloogia, keeleteaduse probleeme, muidugi koos nende teadusalade esindajatega,» jutustab Ivar Kull.

Kõik see on suurepärane. Kuid see on ikkagi miinimum. Seda on raske isegi kujutleda, kui tohutul määral küberneetika vabastab mehaanilise töö ahelaist kommunismi rajava inimese loovad jõud ja mõtted.

II

Arvutuskeskusest siirdusin keemialaboratooriumidesse. Kõhukad kolvid, pikad luigekaelalised torud mustade laudade kohal, metallist ballooneid. Suur kollane päike akna taga ja sajad tillukesed punased, lillad ning rohelised päikesed, mis süttivad torude ja kolbide klaasil. Inimesed valgetes, hapetest laigulistes kitlites.

Orgaanilise keemia kateedri juhataja Viktor Palm, väheldane kõhnavõitu prillidega mees, räägib kuivalt ja asjalikult. Viktor Palm on noor, ent oma nooruse tulisuse alistanud uurimistöö kainele loogikale. Ta on oma teadusesse armunud. Kuigi ta tõelise armastajana ei kuuluta kõigile oma armastust.

Jah, tänapäeva keemia! Kui mitmekesised ja huvitavad on tema teed. Anorgaaniline ja orgaaniline keemia, füüsiline keemia ja keemiline füüsika, biokeemia, geo-keemia, analüütiline keemia . . . Ei ole niisugust loodusteaduse ala, kus ei uuritaks aineid ja nende muundumisi.

Dotsent Palm tegeleb orgaanilise keemiaga. Orgaaniline keemia praktikas, see on — fenool, bensool, atsetoon, piiritused, õlisaadused, see on polümeerid — kautšuk, plastmassid, see on antibiootikumid — penitsilliin, streptomütsiin, gramitsidiin. See on alus edusammudeks biokeemias, mis uurib valgu, nukliinhapete, tähtsaid eluprotsesse reguleerivate hormoonide ehitust.

Mõtlege järele! See tähendab ju kõike, mis meid ümbritseb, — riideid, mida me kanname, esemeid, mida me kasutame, võitu haiguste üle, mis meid piinavad, ja lõpuks meid endid.

Igal teadlasel on oma teema, oma probleem, mis paljudele tundub vaieldavana, oma lahendus, millele ta pühendab kogu oma jõu. Niisugune teema on ka Viktor Palmil. Nimetagem seda tinglikult «kvantitatiivseks teooriaks».

Orgaanilises keemias on võimalikud sajad miljardid erinevaid reaktsioone, mis kulgevad erineva kiirusega ja annavad erinevaid tulemusi. Mingi uue aine saamiseks on vahel vaja sooritada kümneid tuhandeid katseid, kusjuures edu võib sageli olla juhuslik.

Mulle jutustati kunagi lugu ameerika teadlasest, kes leiutas nailoni. Noor teadlane töötas pikka aega edutult, ammandas oma peremeeste raha ja usalduse, tegi oma järgmises katses vea ja tappis enese. Hiljem aga selgus, et just see viga viis avastusele.

Alles üsna hiljuti tundus kõigile vältimatuna lõputu katsetamiste tee, kus juhus mängis tähtsat osa. Kuid viimase aastakümne kestel on teadus teinud suure hüppe edasi. Üha selgemini tõusid esile üldised seaduspärasused, sealhulgas ka kvantitatiivset laadi seaduspärasused. Need võimaldavad näiteks välja arvutada tuhandete ja miljonite reaktsioonide kiirust ja tasakaalu, kui on teada eksperimentaalandmed väga piiratud hulga reaktsioonide jaoks. Kvantitatiivne teooria võimaldab ette arvutada paljude keeruliste reaktsioonide mehhanismi ja lõpptulemusi — selles seisab tema lõppeesmärk.

Et oma mõtet selgitada, toob teadlane lihtsa võrdluse: kujutlege endale päsmrit, mille üks ots on pikem kui teine. Päsmri tasakaalustamiseks tuleks väga palju proovida. Kuid olemasolev üldine valem võimaldab tasakaaluasendi otsekohe välja arvutada, ilma et oleks vaja kordagi katsetada.

Teaduses usutakse ainult fakte. Viktor Palm ja tema töökaaslased teevad sadu katseid, otsides neis üldisi seaduspärasusi. Nad uurivad paljude maailma maade kirjandust. Mõttekaaslasi on Palmil kõikjal. Märkata-

vaid edusamme on saavutanud näiteks tšehhid. Suurt tähtsust omavad ameerika teadlase Tafti tööd.

Muide. Palm jõudis alles hiljuti tagasi Ühendriikidest, kus ta oli teaduslikul komandeeringul. Mõned kuud töötas ta Pennsylvanias State-kolledži laboratooriumis Tafti juures.

Viktor Palm on kirjutanud ülevaate kõigi nende teadlaste tööde kohta, kes töötavad kvantitatiivse teooria alal orgaanilises keemias, ja on selles avaldanud ka oma mõtteid. Üsikusid saavutused, seaduspärasused, mis on kindlaks tehtud paljudes reaktsioonigruppides ja märgitud ülevaates, osutavad juba nüüd uurimispraktikale hindamatuid teeneid.

Kui ma tulevikule mõtlen, siis kujutlen oivalisi lumivalgeid hooneid seni meile veel tundmatuist tugevatest ja kergetest materjalidest. Mõtlen ravimitele, mis hävitavad seni veel ravimatu vähktõve ja pikendavad elu. Ja paljudele teistele asjadele, mida avastab keemia, mille kallal töötavad ka Viktor Palm ja tema kaaslased.

III

Ülikoolist siirdun Põllumajanduse Akadeemiasse. Matemaatika ja keemia juurest agronoomia ja zootehnika juurde.

Dotsent Karl Kurm valmistub linna parteikonverentsiks. Ta on zootehnikateaduskonna dekaan, täna aga algas õppeaasta. Teda ootavad inimesed sovhoosidest ja kolhoosidest. Lühidalt, Karl Kurmil on tööd palju. Vahel, nagu praegu, pole tal aega isegi võrkpalli mängida, mis on tema lemmiksport.

Kurmil pole esialgu aega ka literaadiga vestelda. Ta püüab mõne lausega jutustada oma tööst.

«Täidame plaane...»

Mõnest sõnast mulle muidugi ei piisa. Tahaksin, et teadlane avaks oma töölaboratooriumi, tahaksin näha kogu protsessi — pärikkuse saladustest kuni liha kül-luseni, mis ilmub kaupluste lettidele.

Kurm on loomulikult mitšuurinlane, nagu kõik inimesed, kes on vahetult seotud tegeliku elu seaduspärasuste uurimisega. Ta ei usu muutumatute geenide päri-

likkusse. Ta teab, kuidas keskkond mõjustab ja muudab elavat organismi, kuidas neid muutusi juhtida.

Teaduse ülesandeid lahendades tegeleb dotsent Kurm praktiliste asjadega.

Kultuurkarjamaad on meil suurepärase traditsioon. Kore- ja haljassöötasid on vabariigis palju. Neid tuleb veelgi rohkem. Agronoomid taotlevad, et rohi karjamaadel sisaldaks suure protsendi valku. Tõsi küll, see pole kerge. Taimed vajavad valgu sünteesiks lämmastikku. Lämmastikväetisi on meil esialgu aga veel liiga vähe. Kuid agronoomiateaduskonna dekaan, noor teadlane Sau ja teised uurivad võimalusi, kuidas mulla rikastamiseks lämmastikuga võimalikult otstarbekamalt kasutada ristikut, mis seda sarnastab otse õhust.

Niisiis, sööt karjale on olemas. Miks siis lihatootmisel seni pandi pearõhk seakasvatusele? Kas mitte sellepärast, et eesti tõuloomad — punased ja mustakirjud — ei ole liha-, vaid piimaloomad?

Teadlaste ettepanekul toodi Briti saartelt šorthorni ja herefordi tõugu pulle. Nende kolmas ja neljas põlvkond annavad uue tõugrupi, mis järsult tõstab vabariigi lihatoodangut. Ja siis saab uue sisu sõna «liha-probleem».

... Sammun taas Tartu tänavail. September toob juba Emajõelt jahedat hingust. Vist hakkab sadama. Kuid mind ei võlu enam fantastilised romaanid. Linn ei ole täna nii pidulik kui viimasel augustikuu päeval, kuid seda asjalikum. Ja sellel asjalikkusel on oma võlu. Põllumajanduse Akadeemia üliõpilased siirduvad kolhoosidesse, üll treeningülikond, seljakott seljas. Ülikooli avatud akendest kostab dotsent Kulli hääl. Sõidab mööda tumeroheline «Moskvitš» — Karl Kurm tõttab parteikonverentsile. Sinna sammub ka Viktor Palm.

Kuhu ja kelle juurde veel sisse astuda? Võib-olla füüsiku ja filosoofi Kardi juurde, observatooriumisse, arstiteadlaste või ajaloolaste juurde? Muide, teaduses võib lõputult rännata ja alati avastada uusi maailmu ning uusi inimesi.

Tõlkinud E. Roks.

KUTSUMUS

Oli septembri keskpaik — kartulivõtmise aeg. Lesk naiskolhoosnik, kelle juures ma oma hilist suvepuhkust veetsin, käis iga päev kartuleid võtmas. Läks hommikul videvikus ja tuli õhtul videvikus. Teistel tööhooaegadel, nagu olin tähele pannud, ta nii virk ei olnud. Ei heinaajal, ei viljakoristamisel. Siis jättis ta nii mõnigi kord päevi vahele ja näpistas töötunde vähemaks. Vabanduseks tõi, et tal on ka omal majapidamine — lehm, lambad, seapõrsas, kanad, kapsaaed — ja et ta ema, kes on tal koduhoidjaks, on juba nii vana ning väeti, et vajab ise abistamist. Kartulivõtmise ajal aga unustas ta oma ema vanuse ning väetisuse ja jättis kogu oma kalli majapidamise tema hooleks.

Ka mind kutsus see kolhoosnik kartulimaale.

«Mis sa muidu patseerid mööda põlde ja metsi. Tule kartuleid võtma! Mina saan su päevad omale normipäevadeks, sina saad minu käest talvekartuli.»

Mina katsusin talle vastu vaielda. Väitsin, et mul pole vastavaid riideid kaasas ja et kartuleid talveks vajan ma vähe.

Alguses ta leppiski. Võib-olla sellepärast, et kartulipõld, kus parajasti võeti, asus tema kodukohast nelja kilomeetri kaugusel, ja et mul ei olnud jalgratast sinna sõiduks, nagu oli temal. Kui aga kartulivõtmise järg jõudis tema oma kodukülla, ei andnud ta mulle enam asu.

«Tule aga tule!» käis ta peale. «Näed ka oma silmaga, kuidas kolhoosnikud palehigis oma igapäevast leiba

teenivad. Riided saad minu käest. Vanaemale toome vee kaevust hommikul valmis. Lehma teise kohta panema võime joosta vaootsast — kaugel ta sealt on. No tule, tule — ega see su konti ei riku!»

Mis jäi mul üle. Rumal oli kauem vastu vaielda. Tuli nõustuda.

Samal õhtul, kui mu perenaine mind oma nõusse sai, tuli koju ta vanem tütar. Mõned aastad üle paarikümne noor tüdruk ei ela ega tööta kodukolhoosis, vaid ühes sovhoosis. Tal oli juhtunud väike õnnetus. Õhtul hämarikus, kui ta oli sõitnud jalgrattaga oma töökohast elukohta, oli mööduva veoauto porilaud teda riivanud. Ta oli kukkunud ja vigastanud põlve. Mitte küll luud murdes, kuid siiski nii, et pidi mõned päevad lebama. Nii oli ta siis palunud sovhoosi autojuhti, et see tooks ta emakoju, sest siin olevat tal lebada kõige rahulikum.

Ma tunnen toda perekonda juba ammu, juba kodanlikust ajast peale, mil nad olid alles väiketalupidajad. Tunnen ka tolle perekonna järelkasvu — kahte tütart, nii nooremat kui vanemat, tol õhtul koju tulnud Aimet.

Jah, ta nimi on Aime. Ja kuna ta on mu loo peakangelane, siis kirjeldan ma ka pisut ta välimust.

Tal on valged juuksed, päris helevalged ning nii isekalt õhulised, et ümbritsevad ta õunümarat tumeroosaks päevitunud nägu, nagu kohe-kohe tulde pudenevad võilille seemnebemed. Ei alistu need tal elektrile ega keemiale, ei suurtele ega väikestele rullidele, vaid tükivad igasugusest ondulatsioonist jonnakusega iga üksik ise suunda. Silmad on tal hallikassinised, ümarad ja natuke metsajärvelikud: pinnalt naeruselt säravad, põhjalt tõsiselt sügavad. Nii et kui sa neid vaatad, siis ei saa sa õieti aru, kas nad on väga rõõmsad või hoopis vastupidi — kurvad. Kasvult on ta väheldane, kuid mitte nääpsuke, vaid sitkelt sale ning tugev.

Olen temaga kokku puutunud korduvalt, juba ta lapsepõlvest saadik. Seepärast tean ma temast mõndagi. Mäletan tema õpinguaastaid — eriti keskkoolis käimist, sest see toimus Tallinnas, kus meie kokkupuuted olid veelgi tihedamad — ja ka ülikoolis käimist.

Ei. Ülikoolis ta ei käinudki, vähemalt mitte tavalises mõttes. Kavatses küll minna. Kavatses minna õppima

koguni Moskvasse, sest paar ta klassikaaslast, tema head sõbratari, kavatsesid sedasama. Ka minule rääkis ta sellest. Ja ka mina andsin talle nõu, et ta katsuks minna. Soovitasin, et ta hakkaks Moskvas õppima žurnalistikat. Ma teadsin, et ta armastab kirjandust — loeb väga palju ja katsetab ka ise kirjutamisega —, nii arvasin, et žurnalistika sobib talle kõige paremini.

Kuid Moskvasse ta ei läinud. Ei proovinudki minna, kuigi ta sõbratarid läksid ja ta ise lõpetas üheteistkümnenda klassi hästi. Ka kohalikku ülikooli ta ei läinud, nagu juba eespool mainisin. Selle asemel läks ta kohe samal kevadel, pärast keskkooli lõpetamist maale kodurajooni täitevkomitee põllumajandusosakonda tööle, ja kohe karjanduse sektorisse.

See samm tema poolt oli üllatuseks nii ta sõbratari-dele kui ka mulle ja isegi ta kodustele. Sest sellest kavatsusest ei olnud ta rääkinud kellelegi.

Kui ma siis hiljem suvel, kui teda kohtasin, talt küsisin, et miks ta nii toimis, vastas ta naerdes:

«Tahtsin.»

«Aga minu mälu järgi tahtsid sa ju hoopis midagi muud?» ütlesin ma natuke torkavalt, sest ta napp vastus solvas mind.

«Tahtsin ka muud,» vastas tema, «kuid see muu ei ole elukutse. See võib küll kutseks kujuneda, kui on piisavalt eeldusi. Kui aga eeldusi on vähe, mis siis? Selle m u u puhul ju õppimisest üksi ei aita.»

«Kust sa tead, et sul on eeldusi vähe?»

«Aga kust ma tean, et mul on neid piisavalt? On nii palju, et jätkub kutseks? ... Ilma kindla kutseta ma jääda ei taha.»

«Eeldusi võib arendada.»

«Võib. Ja küllap arendan neid minagi, sest kirjutamist kavatsen ma harrastada ka edaspidi!»

«Oma eelmise kavatsuse juurde jäädes oleksid sa saanud seda teha süstemaatiliselt.»

«Võib-olla. Kuid ma jään siiski oma praeguse kavatsuse juurde.» Ja ta seletas lõpuks, et teda veetles ju Moskva väga. Aga tal oli ka kahtlusi. Peamiselt enese suhtes. Tiibade küündivuse suhtes. Sest keskpärasesse kõrgusesse ta tõusta ei taha. Keskpärasust on ilma tematagi küllalt palju. Pealegi tegi talle muret ka

koduste olukord. Ema teenib seal üksipäini. Siiani koolitas viimane teda, nüüd saadab noorema tütre linna keskkooli. Ise aga jääb päev-päevalt vanemaks. Ja vanaema on juba hoopis vana... See kõik pani teda mõtlema. Ja kui ta siis kuulis, et rajooni vajatakse töötajat ja et töö seal seisab loomadega tegelemises, tuli talle äkki hea idee, et ta läheb sinna.

«Ah, nii! Ah, sa valid siis loomad?» küsisin mina kerge irooniaga. Kuid tema vastas tõsiselt:

«Jaa. Mul oli võimalus valida ja ma valisin selle, mis on mulle südamelähedane.»

«Kas loomadega tegelemine on sulle siis nii südamelähedane?»

«Aga muidugi. Ma olen ju maalaps. Loomadega maast-madalast harjunud. Meil kodus koheldi neid ju peaaegu perekonnaliikmetena, eriti vanaema poolt. See hakkab külge...»

Peale selle rääkis ta veel, et ta töö on huvitav ja vaheldusrikas. Kolhoosides käimine. Inimestega suhtlemine. Ja mitte ainult suhtlemine, vaid ka organiseerimine. Isegi kontrollimine... Igas kolhoosis on isesugune elurütm. Isesugused inimesed — esimehed, karjabrigadirid, lüpsjad-talitajad... Neilt kõigilt võib ta paljupalju õppida. Kuid tuleb ette ka seesuguseid, keda temal enesel tuleb õpetada.

Kui ma pärsin, et kuidas teda, nii noort ning erihariduseta inimest, sellisele kohale võeti, selgitas ta, et meil on vastava haridusega spetsialiste veel vähe — ta asus tööle viiekümnendate aastate algupoolel — ja et ta andis seda kohta taotledes lubaduse, et omandab kiiremas korras ka kutsehariduse. Nii astuski ta varsti Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse ja hakkas õppima zootehnikat.

«Kuidas sa siis õpid, kui sa töötad?» tahtsin ma teada.

«Mittestatsionaarselt.»

«Kas see ei lähe sulle raskeks?»

«Võib-olla läheb. Kuid teisiti läheb raskeks kodus-tele, sest stipendiumist üksi jätkub ainult mulle enesele.»

See jutuajamine meie vahel toimus õige varsti pärast seda, kui ta tööle asus.

Paar aastat hiljem, kui me temaga kahekesi ühel puhkepäeval ta emakodus rabas murakal olime, vahetasime veel kord mõtteid ta elukutse teemal. Siis oli tal juba kaks kursust EPA-t seljataga ja mind huvitas, et kas ta siiski ei kahetse oma valikut ja et kas just see tööala on tema kutsumus.

«Aga mispärast siis see tööala ei või olla kutsumus?» vaatas ta mulle imestunult otsa ja pidas siis terve innuka kõne maha, mis oli umbes järgmine:

«Zootehniku kutse on ju suure perspektiiviga kutse. Meie vabariigis hakatakse ju peamist rõhku panema karjale. Veel aga meil ei olegi seda karja, vähemalt õiget karja, ja kolhoosides, samuti ka paljudes sovhoosides on ainult mingi suri-muri segapuder. Kokku klopsitud ilma igasuguse tõuta ja valikuta sõra- ja sarvekandjatest. Sellest pudrust tuleb alles kari teha. Luua. Kasvatada. Ja see on zootehniku ülesanne. Ja mitte üksi see — mitte üksi karja kasvatamine, vaid ka karjakasvatajate, -hooldajate, -pidajate kasvatamine, sest väga, väga paljud neist on meil veel emaemaaegse mentaliteediga. Seega nõuab seegi tööala loomingulist vaimu, fantaasiarikkust ja isegi fanaatilisust, nagu iga teine loov tööala — näiteks arsti, pedagoogi, teadlase või mõne kõrge ja kauni kunsti viljeleja oma. Mispärast ta siis ei vääri kutsust?»

Mina jäin ka siis veel pisut skeptiliseks. Mõtlesin endamisi, et praegu sa alles õpid ja su töö on ka alles poolteist katsetamine. Kui sa aga asud juba päris töö juurde ja su töökoht asub päris maal — mitte enam isegi selles väikeses raamatukogu, kino ja tiheda bussiliiklusega alevikus, kus asub rajoonikeskus — mis siis saab? Kas sa jääd ka siis truuks oma valikule?

Ärgu mõistetagu mind valesti. Mul ei ole midagi maaelu vastu. Kuid ma arvasin toda tütarlast tundvat. Olin tema suhtes pisut erapoolik ja selle tõttu võib-olla ka pisut-pisut pettunud, et ta ei olnud valinud minu poolt soovitatud ala ning õpinguid.

Kuid mu skeptitsism ei pidanud paika. Aime jäi siiski truuks oma valikule. Jäi truuks ka maale. Läks juba enne, kui ta akadeemia lõpetas, rajoonikeskusest ära,

sest põllumajandusosakond likvideeriti. Ta asus tööle rajooni ühte mahajäänumasse kolhoosi ja hiljem, kui ka see majand likvideeriti ning sovhoosiga liideti, sovhoosi. Viimases töötas ta mõnda aega peazootehnikuna, sest oli selleks ajaks juba stuudiumi lõpetanud. Peazootehnikuna läks tal hästi. Ent kui sama sovhoosi ühes uues, juurdeliidetud osakonnas, kus karja olukord väga halb oli ja kuhu keegi ei tahtnud minna, karjabrigadiri vajati, tegi ta äkki ettepaneku, et teda määrataks sellele kohale. Nähtavasti oli direktoril kergem leida uut zootehnikut kui halba osakonda karjabrigadiri, ja ta võttiski Aime ettepaneku vastu. Ajal, millest räägib see lugu, töötas viimane veel seal. Kuid tol ajal ei olnud see osakond enam üks viletsamaid majandis, vaid paremaid.

Viimaseid peaaegu statistiliselt edasiantud andmeid Aime kohta olin ma kuulnud ta ema ja õe käest, sest tema endaga ei olnud ma vahepeal eriti palju kohtunud. Ja kui olingi, siis olid need kohtumised kõik põgusad ning vestlus nende puhul napp.

Ka tol õhtul, mil me mõlemad jälle kord ta vanematekodus olime, ei saanud me omavahel kuigi palju vestelda, vähemalt õhtu algupoolel mitte, sest ema ja vanaema hõivasid ta täiesti. Nad olid üliõnnelikud, et tütar mõneks päevaks koju tuli. Võib-olla sellepärast, et too viimasel ajal harva kodumaile pääses, võib-olla aga ka sellepärast, et nüüd oli neil pesa mõlemast lapsest tühi — noorem tütar oli juba suvepuhkuselt Tartus, kus ta õppis statsionaarsena. Nii nad siis rõõmus-tasid ja hädaldasid kogu aja Aime ümber nagu kaks üheainsa tibuga kana ega lasknud mind talle ligilähedalegi.

Alles siis, kui öö juba vägisi peale tükkis, jäeti meid kahekesi eeskambrisse, kus me magasime. Kuid siis olime juba mõlemad nii väsinud ning unised, et suuremast jutust ei saanud enam asja. Rääkisime veidi ühestteisest, muuseas ka Veera Saare romaanist «Lõokesed taeva all», mis oli siis hiljuti ilmunud ja meeldis Aimele oma ainevaliku poolest, aga võib-olla ka selle poolest, et Veera Saargi on olnud põllumajanduse liinis töötaja ning et ta kirjutas oma romaani kutsetöö kõrval.

Ainult niipalju oli meil seekord juttu Aime tööalast, et ta läheb varsti kodurajoonist ära. Minu küsimusele — miks? vastas ta, et tahab spetsialiseeruda otseselt tõuaretuse peale. Praeguses sovhoosis tal sellist kohta ette näha ei ole. Seepärast läheb ta teise, uude suure sovhoosi, kus selline koht luuakse ja temale antakse. Ta nimetas ka sovhoosi nime — see sovhoos asub köikidest suurematest keskustest ja liiklusmagistraalidest eemal. Kui ma talle viimast asjaolu meelde tuletasin, naeris ta optimistlikult:

«Oh, praeguse liikluskorralduse juures ei olegi meil paiku, mis asuksid peateedest eemal. Ja teed ei ole tähtsadki, tähtis on, et ma pääsen seal töö juurde, mis on minu meelest praegu kõige vajalikum ning milleks ma tunnen kutsumust.»

Hommikul läksin mina kartuleid võtma, tema jäi diivanile lebama ning lugema.

Kartulipõld asus päris Aime ema maja lähedal veerja voore nõlvakul, kust paistis ära nii õue kui ka eeskambrisse.

Läksime koos Aime emaga. Viimane oli otsinud mulle selga mingi vana treeningdressi ja andnud põlleks ette paigatud koti. Ka tal endal olid seljas treeningud ja põlleks kott.

Võtjaid oli minuga kokku kaheksa. Kõik sama küla perenaised — ühe lüli liikmed ja kõik juba vanemad, välja arvatud paar naist. Kolhoosikeskusest sinna metsakülla kartulivõtjaid ei tulnud. Ka kartulivõtmise masinat ei tulnud. Võtsime juba eelmisel päeval lahtiaetud vagudest kablidega, sest muld oli kivine.

Ah jaa! Peale naiste oli põllul ka üks mees — ka juba vanem, kes sõitis kartulikastiga mööda vagudevahesid, tühjendas meie tööjärjele seatud mõõdukaste ja vedas kartuleid kuhjaasemele.

Ilm oli ilus ja soe. Ja töö ei olnud pooltki palehigine, vaid isegi lõbus, sest naised olid jutukad ning mahlaka suuga. Mida kõike nad seal ei rääkinud. Keda kõike seal läbi ei akseldanud, alates esimehest ja lõpetades mingisuguse Sohviga, keda nad nimetasid Essu Sohviks.

Viimasest nad pajatasid loo, et heinaajal, kõige kuumemal päeval, tulnud too Essu Sohvi loole, pikad kum-

misäärikud jalas. Nemad ütelnud: «Sohvi, võta saapad ära, mis sa vaevad jalgu!» Sohvi vastanud: «Homme võtan. Pesen hommikul kodus enne jalad puhtaks ja siis võtan.»

Kuid neid jutte — lõbusaid ja heatahtlikult nöökavaid — aeti töö algupoolel. Päeva edenedes muutus kõnelaad kiruvamaks ja kõne ise kaldus peamiselt kolhoosi agronoomile. Alustas sellega kastimehe naine — pikk, kiitsakas, suure ninaga naine. Ta seletas, et agronoom, kēs täitvat praegu ka zootehniku kohustusi, andnud temale eile õhtul kõva käsu, et ta peab täna kolhoosi lammaste karja minema haigestunud päriskarjust asendama. Või kui ei lähe ise, siis saatma mõne teise küla naise, kuna lambalaut asub selles külas.

«Hull peast! Kartulivõtu ajal ja käsitsivõtult, kust nii palju normi ja preemiat saab!» hüüdsid teised naised sellepeale läbisegi kooris.

«Muidugi hull. Püsti hull!» kordas kastimehe naine neile järele. «Ma ütlesin seda talle suu sisse. Ütlesin, et mina ei lähe, tehku või tuhka, ega hakka ka kedagi teist saatma — ega ma kubjas ole.»

«Õieti ütlesid! Õieti! Mis ta veel ei taha. Kes see hakkab nüüd lammaste peale oma normipäevi raiskama,» kiitsid teised.

Mind hakkas see lugu huvitama ja ma küsisin, et kas siis lambakarjus ei saa normipäevi.

«Mis normipäev see on! Täpes täispäevast. Pole pooltki — lambaid on ju vähe!» vastasid naised jällegi kooris.

«No aga kuidas siis selle karjaminekuga jäi?» tahtis Aime ema teada.

«Mis ta jäi — tema jaa, minu ei,» vastas kastimehe naine. «Küllap ta kellegi ikka saatis — kas Essu Sohvi või mõne sehvi. Mina ütlesin selge sõnaga, et mina ei lähe.»

Selleks korraks jäi seegi jutt sinnapaika, sest kastimehe naisele tuli äkki tahtmine oma kärmust näidata. Sellest läks lahti võidu kartulivõtmine, nii et jutu jaoks enam aega ei jätkunud.

Vastu lõunat, kui võidujooks viimaks vaibus, tekkis naistel uudishimu, et kelle see agronoom lammaste juurde sai — kas Sohvi või šefi. Otsustati minna lähe-

dase voore harjalt vaatama. Läks üks noorem naine — terasesilmaline ning eriti uudishimulik.

«Noh?» hüüdis kastimehe naine juba enne, kui mineja vooreharjale jõudiski.

Viimane seadis käe kulmudele päikesevarjukuks ja vahtis otsivalt ringi.

«Noh? Noh?... Kes seal on?» hüüdsid nüüd ka teised naised.

«Mina ei näe lambaidki,» vastas vaataja.

«Kuidas ei näe? Oled pime või?» pahandasid teised.

«Kas neid söödil ei ole?»

«Ei ole!»

«Mis sa ajad?»

«No tulge siis vaadake ise, kui mina ajan.»

Kastimehe naine ja teine noorem naine hakkasidki vaataja poole minema. Varsti seisid nad kolmekesi reas mäeharjal ja vahtisid, käed kulmuldel. Äkki karjatas neist too, kes juba varem oli vaatama läinud, kohkunult:

«Sa valitsus! Lambalauda uks on ju kinni!»

«Kinni jah!» kordas kastimehe naine. «Ta kurinahk ei olegi karjast saatnud.»

Ja siis läks lahti põhjamine — kärarikas, tige ja soolane. Ka kastimees tuli juurde ja aitas kahja pidada.

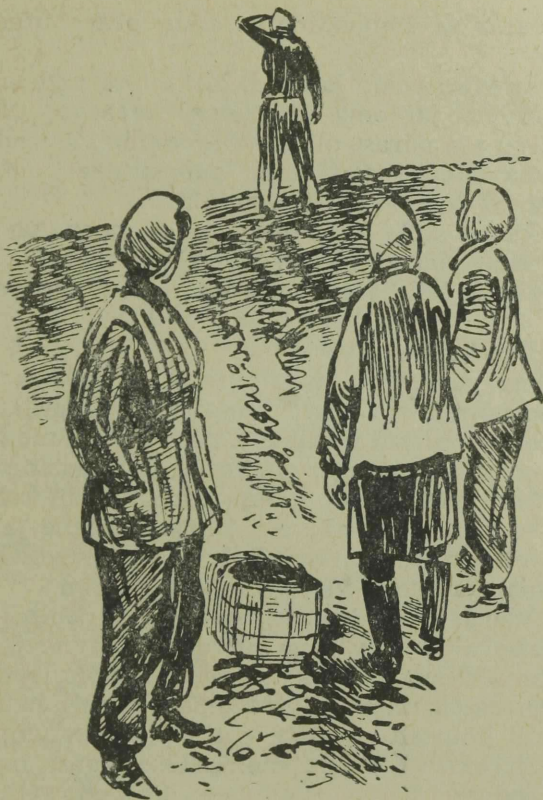
Nad kõik olid tõsiselt vihased. Lubasid õhtul keskusse minna, agronoomil naha nõgestega kuumaks kütta, juhatusel koosolekul ta peale kaevata, ametist maha võtta, partei rajoonikomitees rääkida... Kõige ägedamad põhjajad aga olid kastimehe naine ja Aime ema. Nad otse turtsusid pahameelest ja nende iga teine lause oli:

«Tema, kurinahk, jätab lambad kinni! Kus koha peal ta süda on?»

Nähtavasti oli ka Aime läbi eeskambri akna põllul valitsevat elevust märganud. Ta ilmus toast õuele, mõlemas käes jäme kepitoiakas, ja hakkas nende najal meie poole komberdama.

«Mis teil lahti on? Kas põleb kuskil või?» hüüdis ta eemalt.

Temal, nagu ta eelmisel õhtul oli rääkinud, seisis viimasel ajal aina tuli meeles. Ta töökoha naabruses asuvas kolhoosis oli juhtunud suur tuleõnnetus.

«Mis, põleb!» hüüdis ema tütrele vastu. «Agronoomi raisk jättis lambad kinni.»

«Kuhu kinni?» ei saanud tütar aru.

«Lauta.»

«Miks?»

«Ei saatnud karjast, noh. Maali on haige.»

«Ja mida teie siis siin vahite?»

«Miks me ei peaks vahtima?» pahvatas ema pahameel sellest küsimusest veel rohkem lõkkele. «See on ju kuulmata kuritegu, ilma meelemõistuseta loomi söömata-joomata kinni pidada.» Ja ta hakkas tulvava sõnadevalinguga tütrele kaebama, et kui hoolimatu ning pahatahtlik on nende agronoom loomade suhtes. Ent

tütar peatas ta sõnavalingu järsu pearaputusega ja ütles:

«Mis sa teise peale kaebad. Mine lase nad lahti.»

«Mina?...» jäi ema üllatusest peaaegu tummaks. Alles viivu aja pärast oli ta jälle võimeline rääkima ja ütles juba hoopis teist laadi pahasusega: «Mispärast mina? Mind pole keegi käskinudki.»

«Mis käsku sulle vaja on? Ega sa moonakas ei ole? Kas su oma aru ei ole su käskija?» veenis tütar.

Ema vahtis talle veidi aega otsa, siis teatas resoluutselt:

«Ei, mina küll ei lähe.»

Seepeale pööras ta tütrele selja ja hakkas nohinal kartuleid võtma. Ka teised asusid vagude kallale. Kära vaibus täiesti. Ainult kastimehe naine, kes tõmbas närviselt oma suure ninaga, porises end õigustades:

«No mind kästi, noh!... Aga mina ütlesin kohe selge sõnaga, et mina oma päeva raiskama ei lähe ja ei lähe ka. Las olla kinni. Parem veel — saame sellele agroomi antsakale keerata, mis talle tarvis on.»

Aime vahtis neid sõnatult, suunurgad poolpõlglikult-poolhaletsevalt muigel. Siis pöördus ta ümber ja hakkas eemalduma. Naised ei pannud seda tähele, sest läksid vagudega vastassuunas. Aime ema aga vist hämmastas tütrelt nii hõlpsalt saadud vaikiv järeleandmine. Ta vahtis küürakil olles läbi kaenlaaluse tagasi, nagu veel midagi oodates. Korruga vihvatas ta nagu vedru püsti ja kisendas ärevalt:

«Aime!»

Nüüd nägid kõik, et tüdruk ei läinud toa poole, vaid tee poole. Ta ei teinud ema hüüdest väljagi, vaid rühkis vaevaliselt edasi, helevalged juuksed tuule käes lennus.

«Aime-ee!» kisendas ema veel ärevamalt.

Aime ei teinud välja.

Nüüd viskas ema oma kabli tagasikätt vagude vahele ja pistis jooksu. Kastimehe naine, kes ka püsti tõusis, tammus huuli puredes jalalt jalale. Teised naisedki jäid jooksjat pilkudega jälgima.

Kuna tüdruk oma haige põlve tõttu väga vaevaliselt edasi jõudis, siis sai ema ta vooreharjal, kust tee läbi läks, enne kätte, kui ta põõsaste vahele jõudis pöörduda, ja asus talle harkisjalu teele ette nagu rukkiahk.

Nad mõlemad on ühepikkused ja tööinimeselikult sitked ning tugevad. Nii nad siis seisid seal vastakuti nagu valmist pärinevad sikud purdel. Viimast muljet suurendas veel seegi, et nad seisid meie poolt vaadates voore harjal, pilvitu taeva taustal.

Mis Aime rääkis, me ei kuulnud, sest tema oma häält normaalsest kõrgemaks ei tõstnud. Ema sõnu aga kuulsime kõik.

«Loll! Loll! Lollide-loll!» karjus ta nutusegaselt. «Mis see sinu asi on — ega see sinu kolhoos ei ole! Sina mine tembuta oma sovhoosis. Ah, mina ei saa aru? ... Ah, mina olen vanaaegne — ripun ainult oma ute sabaotsas! ... No tead sa ... Sass!» hõikas ta järsku meie poole, «tule tari see jonnipunn sülle ja tassi koju, muidu trotsib oma põlve päris ära. Ma lähen lasen need lambanärud lahti.» Seepeale pööras ta tütrele selja ja hakkas astuma maantee poole, mille ääres asus lambalaut.

Ta laskis küll lambad välja ja jäi karja, kuid oli seejuures nii vihane, et ei tulnud isegi lõunat sööma. Mina käisin teda veel kütsumas. Pakkusin ennast karja jääma. Tema aga ei võtnud mind kuuldavakski. Ütles, et nüüd on see juba auküsimus. Ka kastimehe naisele, kui see lõunalt tulles käis ennast karja pakkumas, andis ta sama vastuse.

Isegi õhtul, kui ta lõpuks lambad lauta ajas ja koju tuli, pahises ja mühises ta nagu merekari. Kuid samal viisil pahisedes ja mühisedes viis ta tütrele pärast lehmälüpsi kruusitäie sooja piima ja ütles:

«Säh, joo, va muna! Siis jõuad targemini kana õpetada.»

«Ega muna targemini saa õpetada, kui targaks kana ta on munenud,» naeris tütar talt kruusi vastu võttes. Ja siis hakkasid nad koos haigele põlvele kompressi tegema.

Järgmisel päeval läks lambakarja kastimehe naine. Kavatses minna küll Aime ema, kuid kastimehe naine oli jõudnud ette ja lambad varem lahti lasknud. Ülejärgmisel päeval aga läks too terasesilmaline, kes avastas, et lambalauda üks oli kinni, sest agronoom ei olnud veelgi lambakarjusele asetäitjat leidnud. Nii käisid need kartulivõtjad vist peaaegu kõik kordamööda

lambakarjas, kuni päris karjus terveks sai ja ise jälle oma ametisse asus.

Ja agronoomi peale ei kaevanud neist keegi, ei juhatusele, ei parteile. Kas nad said aru, et kust see agronoom saadab, kui keegi ei lähe, või unustasid lihtsalt, nagu unustasid selle väikese vahejuhtumigi teiste suuremate ja põnevamate reas.

Minule aga jäi see vahejuhtum meelde ja ausalt öeldes isegi väikese süütunde varjundiga, sest minulgi ei tulnud seal sündmustesaginas ning selle jälgimise õhinas pähe, et võiksin minna ja lambad laudast lahti lasta.

Mis aga Aimesse puutub, siis tema suhtes ei ole mul enam kaksipidi mõtlemisi. Tean, et ta on teinud oma valiku õigesti, et ta on tõepoolest karjakasvataja — just k a s v a t a j a, kes oskab kasvatada mitte ainult karja, vaid ka karja pidajaid ning hooldajaid, ja et tal on sellele alale kutsumust.

VÄRAVAST VÄRAVASSE

1.

Suure tehase kaadriülema tikutoosi sarnases ooteruumis istus ainult kaks meest. Kunstnahaga ruuduliseks vooderdatud uks ei suutnud summutada valju kõnekõminat — neli-viis käitise töolist avaldasid seal millegi üle rahulolematust. Kuid kaadriülem ei jäänud sõnu võlgu, tema terav, vali ja tüdinenud hääl kostis teiste hulgast välja nagu herilase vurin kärbeste suminast.

Ootajaist lüheldasem, toekam ja püsimatum tõstis tähelepanule manitsedes tõntsaka sõrme, kallutas ümara pea ühele õlale ja sosistas:

«Kostab paukuja mees olevat. Kuid säärastega saab harilikult asju ajada. Põrgib mis põrgib, aga südameelt pole nad halvad inimesed. Mitte niisugune nagu meie oma. Naeratab näkku, no mesi mis mesi, aga selja tagant sihhib sulle niisuguse võmmu kuklasse, et oled ninali maas.»

Rääkijal oli kuum. Nööpis pintsakuhõlma lahti ja vedas laia ruudulise taskurätikuga üle kaela ning punetava näo. Ta hallid ja kiired silmad vilksasid välisukse poole. Õllepoe poole tõmbab, muigas tema kaaslane Jakob Hunt endamisi. Ennist too punasenäoline ju ahvatles: neil seal kabinetis kulub oma lahinguks igavik, kui läheks ja viskaks püstijalu poti õlut? Mis teha, kui inimesel kurk kuivab, võib-olla sõi hommikul heeringat ja ilm ka täna nõnda kuum, et lausa praeb. Või

on see tal harjumuseks? Igal inimesel on oma nõrkusi ja veidrusi, ühel margikorjamine, teisel vähipüük, kolmandal õllebaar. Halb inimene ta kindlasti pole, silmavaade lahke ja keel usaldav. Jakob Hundi arvates liigagi usaldav. Kuid ega kõik pole nõnda kinnised ja endassetõmbunud nagu tema ise. Ainult et välimuse järgi küll ei oskaks oma naabrit keevitajate kirja lugeda. Kuid just keevitaja koha pärast ütles ta siin oma kallist aega raiskavat. Ennem võiks teda pidada aednikuks. Või põllumeheks. Ka liharaiujaks.

Jakob Hunt kopsis tasakesi oma kõvera käepidemega kepi otsaga põrandat.

«Kas ei saanud läbi? Ma mõtlen, et sina oma mesimagusa kaadriülemaga.»

«Ah, mis mul temast! Ja temal minust veel vähem. Paljuks temal aimu oli, kuidas ma töötan või olen. Aga tsehhiülem sõi hinge seest. Too on meil pikakasvuline loigam, säärikud jalas ja must barett peas nagu hispaanlasel. Ta oskab ikka siis su selja taha sigineda, kui seda kõige vähem ootad. Ja alati on tema jaoks vähe tehtud. Vähe ja halvasti. Mõne mehe isu ei saa ju iial täis. Aga palgast maha arvestama on kärmas, ikka praagi eest ja puudunud päevade eest. Keerab tööliised ka üles. Tahavad kommunistliku töö tsehhi nime saada. Aga mina olen säärane mees, et kuulsus on mulle õhk. Kas see annab mulle saapad jalga või palitu selga, küsin ma? Mina tahan raha teenida, mul neli last kodus ja naine ning ämm ka veel...»

«Vaevalt nad siingi raha kamaluga loobivad...»

«Siin on head tariifid. Ma tean. Ja vaba korter on neil ka olemas, kaadriülema enda suust kuulsin.»

«Olete tuttavad?»

«Trehvasime jalgpallivõistlustel ühele pingile istuma. Ta on kibe fanaatik, tagus südametäiega kaabu lömmi, sest pall aina istus omameeste väravas nagu linnuke pesas. Ma kuulsin, kuidas ta üht noormeest tööle meelitas. Kuulsat jalgpallilõvi. Ja söödaks oli tal õnge otsas just vaba korter...»

Uks lükati lahti ja salkkond noori mehi ja neiusid vajus ooteruumi. Nad vist ei saavutanud oma tahtmist, sest jätkasid üksteisele kinnitamist, kui tähtis oleks

kõigi noorte eraldi brigaadi koondamine. Nagu sügise kuldnokaparv valgusid nad ooteruumist läbi.

«Sinu kord,» äigas naaber uuesti rätikuga üle näo.

Jakob Hunt vedas kepiotsaga põrandat mööda ringe. Ta kõhkles. Ja veidi ka kartis — kunstnahaga polsterdatud ust ja terava ning valju häälega meest selle taga. Palju, palju aastaid polnud ta palujana, töötisijana üheski eesruumis konutanud! Võib-olla tõusta ja oma teed minna?

«Mine sina pealegi enne . . . Mul pole kiiret.»

«Sa olid enne mind siin.»

«Olgu peale. Ma veel kaalun, kas lähen end üldse pakkuma või mitte. Mul on varuks pool tosinat kuulutust, milledes otsitakse keevitajaid. See siin vist ei sobi mulle.»

«Kui just nõnda . . .»

Punaseäoline tõusis, tõmbas pintsaku sirgeks, kõhatas rusikasse ja avas ukse.

Jakob Hunt pani kämblad kepi käepidemel teineteisele. Käed olid liiga suured, nad justkui ei kuulunud Jakobi kõhnapoolse, kuigi soonilise ja sitke keha juurde. Mehe pilk puhkas uurivalt neil kätel. Jah, ilusad nad just pole, mõtles ta. Parema käe keskmise sõrme küünest on ainult pool järel ja seegi kõveraks ning mügerlikuks kasvanud. Sõrmede nahk oli kohati pragunenud, lõhedesse imunud rauatolm, õli ja tahm olid neid mööda peene ja keeruka mustri graveerinud. Neid käsi võib kas või tund aega seebi ja sooja veega küürida, kuid valgemaks nad sellest ei lähe. Ehk kui just nahk maha hõõruda . . . Niisugused on nad ikka olnud, mõtiskles mees. Töömehe käed. Sõrmed, mida võib kasutada sepapihtide eest. Käed, millest hoitud keevitusaparaat sulatab rauale ühtlase ja tasase palistuse, justkui õmblusmasinaga vuristaks . . .

Mees nõksatas mõtteist, sest polsterdatud uks rebiti lahti ja ümarapealine pigem lendas, kui astus ooteruumi. Ta nägu õhetas nüüd veel rohkem kui enne ja peaaegu oleks ta sülitanud, kuid põranda puhtus kohutas teda ja ta neelatas paar korda.

«Sinu kord!» sähvas ta.

«Kas sind ei võetud?» küsis Jakob ja ta hääles oli pettumust ja kahetsust.

«Ei võetud! Mina ise ütlesin ära. Tähenärija! Ikka miks, mispärast ja kuidas nõnda? Mul on tööraamatus paar märkust... Juhtub ju, et hilineb inimene teinekord... Puudunud olen ainult paar päeva, võib-olla ka kolm, kuid mitte rohkem. Taevake, mul on neli last, naine ja ämm, seal tuleb ette mitmesuguseid tähtpäevi, mida peab pühitsema. On see siis patt, küsin ma? Aga meie tsehhiülem, toosama hispaanlane, kellest sulle rääkisid, on krõmpskaun, mitte inimene. Too siin ukse taga pole raasugi targem. Kohe nina viltu, et meil on kõva distsipliiniga tehas, võiksime teid vaid proovile võtta. Proovile! Mind, kes ma olen kakskümmend aastat vabrikutes töötanud. Seenele sõitku, vabu kohti praegu sama palju kui tähti taevas. Ära parem end siin vihas-tama mine, läki linna. Keel on nõnda kuiv et...»

«Ei ma tule,» tõusis Jakob. Ta oli punanäolisest pool pead pikem ja seistes näis veel kõhnem ja soonilisem kui istudes. Polnud just raske kujutleda, mis kaadriülema juures juhtus ja mis juttu seal aeti. Jakobi suunurk, millest jooksis mööda sügav vagu, tuksles, nagu kipuks mehele naer peale. «Ma tahan just selle tähenärija juures oma õnne proovida.»

Ta rõhutas sõna «tähenärija», kuid punanäoline ei märganud oma erutuses, et teda ei usutud.

«Kuidas arvad. Kuigi lollisti teed.»

Surus kollaseks pleekunud ja laiguti põlenud nokatsmütsi pähe ja tormas välja. Jakob Hunt seisatus hetke nagu julgust kogudes polsterdatud ukse taga, koputas siis ja astus sisse.

Kaadriülema kabinet oli ooteruumist vaid kukesammu võrra suurem. Noore, väga noore näoga mees kraamis laualt kokku mitmesuguseid pabereid ja ajalehti ning aknast poolviltu sisselangeva päikesevalguse joomes tantsiskles tolmutüümekeste müriaad. Mehel oli helehall sinakate joonekestega ülikond seljas, punaste vöötidega lips lõua all ja kandiliste raamidega prillid ninal. Prillsilm, mõtles Jakob, kellel oli harjumuseks inimesi enda tarbeks hüüdnimedega varustada, ja tundis laua taga istuja vastu mitte millegagi põhjendatud antipaatiat.

«Ma tulid töökoha pärast,» ütles Jakob, kui oli istunud Prillsilma vastu toolile. Ta pani jälle käed oma

konkskepi kõverale käepidemele ja terashallide, veidi pilukil silmade pilk uuris noort meest, nagu tahaks ta tolle näo iga joonekest mällu vajutada.

«Millise?» Kaadriülem katkestas kraamimise, laskus tooli seljatoele ja uuris nüüd omakorda külalist. «Meie teatasime kuulutuses terve rea töökohtade vakantsusest . . . see tähendab, et vajame paljudele aladele inimesi.»

Prillsilma hääli oli praegu rahulik, maheda ja laulva kõlaga, nii et Jakob Hunt endalt imestunult küsis: kas ma ennist läbi ukse kostvad hääled tõepoolest segi ajasin? Võimatu, just tema kaikus üle teiste. Võib-olla harrastab ta õhtuti näitekunsti ja treenib end töö ajal?

«Ma olen keevitaja. Nii elektril kui gaasil. Kuid mul on ka tinutaja kutse ning tunnen sama hästi valutööd . . .»

«Teie tööraamat?» sirutas Prillsilm käe lauale. Kehklev vanamees, põlastas ise. Tunnen niisuguseid — sõnadesga kümnel alal meister, tegelikus töös aga soss-sepp. Kuid osakonnajuhatajad on ärritatud, käivad ise või helistavad mitu korda päevas kaadriosakonda, et kas saab juba uusi töölisi. Justkui tema, Peeter Pihlak, omaks nõiakeppi, millega neid maa alt välja nõiduda.

Jakob Hunt teeskles, nagu poleks kaadriülema küsimust kuulnud ega väljasirutatud kätt näinud, ja venitas:

«Ma oleks tahtnud kuulda töö tingimustest . . .»

«Kus te seniajani töötasite?»

Jakob kõhkles hetke, aga nimetas siis suure põlevkivitööstuse nime.

«No-oo?» venitas Prillsilm ja uuris uuesti ja tähelepanelikumalt Jakobit. «Kas pealinna tuled meelitavad?»

«Ma pole liblikas, et tule peale lendan,» vastas Jakob veidi ägedamalt, kui oleks tahtnud. «Tulin tööle.»

«Te küsisite tingimuste üle,» põikas Prillsilm kähku endisele teemale tagasi. «Nad on umbes samasugused kui seal, kus seni töötasite. Ma mõtlen palka. Muidugi on meil tükitöö, plaani ületamise eest tulevad preemiad juurde. Meie peame silmas tööliste majandusliku huvitatuse printsiipi . . . hm-hm . . . Spetsriietuse annetasuta. Saate abilise, niiöelda käealuse. Dušš sooja veega töötab. Meil on oma kultuurimaja . . . Mitmes kategooria teil on?»

«Kategooria mul muidugi on... Kui teil töötingimused nõnda kenad ja lahedad on, nagu mulle ette lugesite, millest siis küll tuleb, et teil äkki nõnda palju uusi inimesi tarvis on?»

Ta käitub kui revident või prokurör, kaugeltki mitte kui kohaotsija, mõtles Pihlak ja tundis, et tal kusagil rinna all kibeleva ja sügeleva hakkas, — kindel tundemärk, et ärritus varsti üles kurku tõuseb. Ta heitis pilgu laia rihmaga käekellale ja võpatas. Lausa uskumatu, kui kaugele olid väsimatud osutid juba rühkinud. Pihlak kiirustas lauasahtleid lukku keerama.

«On's teile uudiseks, kuidas kogu meie tööstus kasvab? Ka meie laiendame tootmist ja vajame uusi inimesi. Palju uusi töökäsi. Muide, miks te seniselt töökohalt lahkusite?»

See oli kättemaks. Kui kellelgi on siin praegu õigus pärida ja norida, siis ainult temal. Jakob Hunt aimas, miks kaadriüleva silmad prilliklaaside taga nõnda võidurõõmsalt särasid. See varjatud kahevõitlus kiskus teda kaasa, ta liigutas sõjakalt oma tugevaid sõrmi ja teeseldes, nagu poleks küsimust kuulnud, ründas kangekaelselt:

«Aga korter? Kas korteri annate?»

Seda küsimust oli Pihlak oodanud. Nõnda palju kui inimesi töökohta kuulamas käis, uuris igaüks: kas korteri saab? Ent ikkagi erutas see küsimus teda nõnda, et unustas võtme lukuaugus ringi keeramata. Jah muidugi, anna neile kõigi mugavustega korter, alles siis võtavad nad kaalumisele, kas tulla tööle või mitte. Ta pilk libises uuesti üle Jakobi. Raske oli selle mehe vanust määrata. Sügavad vaod näos jutustasid paljudest ja mitte just kergetest aastatest, kuid silmad olid väga terased ja noored. Käed on tal töömehe omad, seda näeb esimese pilguga. Kuid aastaid on tal kindlasti üle viiekümne, kindlasti. On üks vaba korter. Kahetoaline, köögi, vanni, vee ja kõige muuga, mis mugava korteri juurde kuulub. Kuid kas oleks mõistlik panna selline hea korter nii vana mehe all kinni? Töötab mõne aasta ja läheb pensionile ja ära looda, et ta siis käitise korteri vabastab. Kuid ainult niisugune korter annab lootust, et «Välgu» kesktormaja tuleb nende käitisesse üle. Nõnda terava löögiga kesktormajale poleks aga kahju

kas või kahest korterist. Kui kusagilt õnnestuks hankida veel osav ja kiire väravavaht, pääseks meie jalgpallimeeskond juba vabariigi esivõistlustele ja ega siis pole ka võistlusreisid mööda teisi vennasvabariike enam kaugel . . .

Ja Pihlak ütles:

«Korteritega on ka meil kitsas nagu igal pool . . . Võib-olla saaksime teid esialgu paigutada ühiselamusse.»

«Mul on perekond.»

Lapsed on tal kindlasti juba täiskasvanud, neil on aeg vana tiiva alt välja lennata, eidega kahekesi võiksite aga ilusasti ühiselamu toas elada, mõtles Pihlak ja vaatas uuesti kella. Viimane aeg! Poistel on täna võistlus, aga alguseks ta enam staadionile ei jõua. Pihlak oli haige inimene. Jalgpallihaige. Kuidas seda mitte haiguseks nimetada, kui ta üheltki jalgpallilahingult ei puudunud ja sealt alati kähedakskarjutud hääle ja kibedakssuitsetatud keelega koju tuli. Varem mängis ta ka ise, kui aga silmad prille nõudsid, tuli sellest loobuda. Proovis kord ka prillidega mängida, kuid juba esimesel löögil leidis pall tema kunstsilmad üles ja Pihlak oleks peaaegu pimedaks jäänud. Nüüd oli ta organisaator, hooldaja ning esindaja. Kesktormaja oli nende meeskonnas aga nõrk, väga nõrk, seepärast ta tahtiski «Välgu» eliitmehe üle tõmmata. Lootusi oli, just tänu heale ja mugavale korterile. Kuidas võiks temasugune oma tehase patrioot just nüüd selle korteri mingi pensionilemineva vanamehe all kinni panna! Kõigele lisaks on ta kindlasti väsimatu viriseja ning toriseja, kes kunagi millegagi rahul pole, kes alati õpetama tikub ja ikka ning alati teistest targem tahab olla. Küllap sõi senises töökohas kõigil närvid läbi, nii et talle hundi-pass anti.

«Ühiselamus saame ehk teile omaette toa kombineerida. See oleks muidugi ajutiselt, kuni uue korteri leiata . . .»

Telefon sirises. Prillsilm võttis laisa ja tüdinenud liigtusega toru ja hüüdis — ja-ah. Ta kuulas algul vaikides, heitis paaril korral Jakob Hundile kõhkleva kõrvalpilgu ja venitas siis:

«Ah keevitajat . . . Muidugi saan ma aru, et ka keevitustööd võivad kõik meie plaanitaimised uppi lüüa . . .»

Ei, pole veel kedagi võtta olnud... õigemini, just praegu on siin üks mees, kes ütleb end selle ala mees olevat. Ma pole seni ta pabereid näinud... Küll ma katsun, muidugi püüan...»

Aeglaselt liigutusega pani Pihlak toru hargile ja jäi sellele üksisilmi põrnitsema. Jakob Hunt taipas kõnelusest, et mingi ülemus nõudis keevitajat. Ta muheles endamisi, nähes Prillsilma kimbatust ja kõhklust. Tal ju on vaba korter, Punanägu kindlasti ei luisanud. Kas ta tööpoolest hoiab seda kellelegi pallitagujale?

Kaadriülem rebis end mõtteist lahti ja pöördus taas Jakobi poole.

«Kui teil on vähemalt neljanda kategooria paberid ja ka muidu dokumendid korras... ja kui lepите ühiselamuga, siis võime teid tööle võtta.» Ütles nõnda ja vaatas vilksti telefonile, nagu kartes, et see võib protesteerides tärisema pista. Ent telefon vaikis...

Jakob Hunt laskis sõrmedega teise käe nukkide vahele nipsu. Kui oled neljanda kategooria mees... Milline hinnaalandus! Kuid palli sa nõnda kõvasti taguda ei jaksa kui too teine, seepärast astu kõrvale. Sokutab Miinaga ühiselamu nurka nagu vanadekodusse, endal heategija nägu ees. Hoopiski mitte nagu härra Maueril kakskümmend viis aastat tagasi, kui ta tödmanguvale noorele Jakobile ütles: «Sul on naine ja lapsed? Pere-kondadega inimesi meie ei palka...»

Imelik, et see kauge pildike just praegu silme ette vupsas. Seoseta ja sidemeta, nii nagu mõnikord selgesse taevasse ilmub ei tea kust pilverüngas. Rohkem endale kui kaadriülemale ütles Jakob:

«Kolmekümne viiendal aastal...»

Nagu kaalutledes, kas jätkata või mitte, jäi ta vait. Prillsilm heitis talle kiire pilgu. Tollel vanamehel polnud põrmugi hädasolija ilme, kas ta koguni ei narrita teda?

«Milleks te siia kolmekümne viienda aasta tirite? On see mingi ähmane vihje? Mul pole tühjaks targutamiseks aega.»

«Jah, milleks siia kolmekümne viies aasta!» ohkas Hunt sügavalt, nagu öeldes: sina seda nagunii ei mõistaks. Otsekui kaugeid mõtteid ja mälestusi maha raputades ajas ta selja sirgu. «Lipsas üks mõte peast läbi,

minuealisel mehel on ju igasuguseid mälestusi...» Ta tõusis. «Ma siis lähen. Vabandage tülitamise pärast.»

Prillsilm tõusis järsu ropsatusega. Kulmud olid tal kipras, korraks näksas isegi hammastega alumist huult. Mingi hääl sosistas talle, et ta ei talita praegu õigesti. Need sügavad vaod näos, veel rohkem aga rahulikud, kindlad, otsekohesed silmad kuuluvad ausale ja heale inimesele ja need käed on tööinimese, vilunud töölise osavad käed... Ja just keevitajat on praegu tehases rohkem tarvis kui kedagi teist. «Korteri suhtes...» Mingi tomp tõusis kurku ja tõi kõhahoo peale. «Välgu» kesktormajata on meie meeskond tömp ja löögivõimetu, too aga läheb varsti pensionile, paneb vaid korteri igaveseks kinni. Nähtavasti oli viimasel argumendil rahustav võim, sest kaadriülem Pihlak jätkas: «Nagu juba ütlesin, et ühiselamus, seniks kuni parema leiatega.»

«Ei, ma tänan. Jumalaga!»

Kepiga vastu põrandat kopsides läks Jakob Hunt ukse poole. Mehe sirgele seljale ja tugevale, kindlale sammule järele vaadates kahtles Pihlak: võib-olla polegi ta veel liiga vana, töötab kümme, võib-olla viisteist aastat... Ta sirutas korraks isegi käe välja, nagu tahaks lahkujat kinni pidada, kuid samas langes käsi jälle alla. Peaaegu samal ajal klompsatas ka uks Jakobi selja taga kinni.

Kui Jakob mööda koridori välisukse poole läks, ruttas talle pikka kasvu vimmas mees vastu. Ta oli sinises kitlis, rauasädemeist auklikuks söödud barett peas. Pooljoostes kihutas ta Jakobist mööda, peatus siis äkki, vaatas tagasi ja hüüdis:

«Hei, mees, ega sa pole see keevitaja, kes töökohta otsima tuli?»

Jakob Hunt peatus. Ka süda justkui seisatus. Ta aimas, et see on toosama osakonnajuhataja, kes telefoni teel Prillsilmalt keevitajat nõudis. Ümber pöördumata, et mitte sinises kitlis mehe pilku kohata, vastas ta:

«Ei, mina pole see mees...»

Ja nüüd kopsis kepiots juba õige kiiresti-kiiresti vastu põrandat, justkui oma peremeest tagant kihutades.

Remondi-tehnikajaama laiad väravad seisid pärani lahti. Jakob Hunt käis valveputkas, kopsis kepi käepidemega vastu akent, kuid ainult unine kärbes tõusis põrinal lendu. Jakob seisis oodates värava kõrval, laskis mööda raske auto, mille veokastis mõnules laiade roomikutega traktor, ning jalutas siis hoovile. Mis valu küll väravavalvuri postilt ära kihutas, mõtles ta ja suundus otse pika ja laia kivihoone poole, millest kostis tema kõrvadele nõnda kodust kolksimist, viilimist, undamist, tärinat.

Suures ruumis seisid kahes reas traktorid ja autod, mõni ilma ratasteta, mõni šassiini paljaks kooritud; liikuva kraana kohmaka konksu otsas rippus vastsest remonditud ja hõbedase värviga kaetud mootorikeha; kaugemal nurgas paukus ja turtsus diiseltraktor, nõgised mehed nagu arstid tema ümber kobaras koos.

Jakob astus üle isekallutaja alt väljaulatuvate kirsades jalgade ja suundus remondijaama tiibehituse poole, kust sähvis keevituse pimestavat valgust. Ikka säuh ja säuh, nii et Jakob pahandades imestas: kes seal niiviisi tsorgib, peab see alles peenike pragu olema, et ainult särtsutada saab...

Keevitajad olid nõnda hoos, et ei märganud Jakobit, kes nende kõrval seisma jäi. Mehi oli kaks. Üks neist, kelle vanust määrdunud näo järgi oli raske ära aimata, istus kaksiraksi traktorisaha murdunud juhtraual, et see paigast ära ei nihkuks. Ta oli mütsi sügavalt silmadele tõmmanud, nii et vaid suu ja ninaots välja paistsid, ja mahvis paberossi. Keevitusaparaati hoidvad käed olid nii peenikeste randmetega, et kui paneks neid kolm kimpu, ulatuksid Jakobi sõrmed nende ümber ikkagi kokku. Tuhmi klaasiga näokate varjas ta nägu, kuid kõhetust kehast, tihedaist juustest, mis kuklas paruka moodustasid, ja peenetest sõrmedest järeldas Jakob, et keevitaja peab veel päris nooruke olema. Sellele mõeldes leevenes Jakobi pahameel. Leek sähvatas ja Jakob pöördus kõrvale. Tsurts! tsurts! Ja jälle vaikus ning pimedus. Jakob hüüdis pahaselt:

«Mis sa niiviisi tirtsutad! Lase sorinal, muidu tassivad juba homme selle raua sulle katkisena tagasi.»

Keevitaja tõstis näokatte üles. Oligi noor, nõnda noor, et lõug polnud vist veel habemenoaga tutvust teinud. Juuksed olid tal uljad, ka müts oli uljalt kuklas, kuid ilme oli mossis ja silmad nagu tõreldasaanud kutsikal. Kui ta aga nägi, et hüüdjaks oli hoopiski võõras mees, turtsus ta vastu:

«Hea öelda, et lase sorinal. Kus sa ikka lased, kui ei jookse. Küllap vool on jälle sant... või aparaat nässus...»

«Pole sellel voolul häda miskit,» ümises vanem mees tõustes ja selga sirutades. «Eeh, kui oleks veel Sass siin. Tema justkui nõidus raua kokku, pärast ole mees ja otsi jätkukoht üles. Nõnda sile ja puhas oli tema töö.»

Sassi pole enam millegipärast tööl, ajalehe kuulutuse peale ei ole uut keevitajat ilmunud ja et häda ajab härja kaevu, on see poiss keevitamise peale pandud. Et sahk mulda saaks. Kõik see oli Jakob Hundile seletamata selge. Poiss pole milleski süüdi, tal endal praegu pisarad kurgus, kuigi ajab pea jonnakalt kuklasse. Nõnda suure raua kokkukeevitamine polegi lihtne, ilma paigata see vaevalt pidama jääb.

Noormehel olid tõepoolest pisarad kurgus. Ta oli praegu tige Sassile, kes kibekiirel tööajal oma pambud kokku pakkis, töökoja juhatajale, kes juba varem teda keevitama ei lasknud, kui Sass veel siin oli, ja iseendale, et ta jänni jäi. Kuid iga antvärk ärgu tulgu narritama, on seesuguseid viigipükse ja valgeid triiksärke ennegi nähtud. Nokamehed. Päevavargad.

Poiss sirutas keevitusaparaadi Jakobi poole:

«Eks lase ise, nõnda et särin. No võta, võta, ära peida midagi silmi mütsisirmi alla.»

Jakobil oli müts tõepoolest veidi silmadele tõmmatud. Tegi seda juba ennist, et silmi helgi eest kaitsta. Nüüd lükkas ta mütsi ülespoole, kõhkles, riputas siis kepi surveõhu paagi kraani külge. Koos aparaadiga andis poiss talle ka näokatte. Jakob otsis kõrvaleheidetud koli hulgast kämblapikkuse raudlati otsa ja seadis selle murdunud kohale. Tsurts, tsurts, tsurts kinnitas ta lapi adraraua külge. Vool oli hea, ühendused korras. Poiss, kes eemal seisis ja ei näinud, mida võõras mees teeb, itsitas:

«Kuula vaid, kuidas soriseb!»

Ta vaevalt lõpetas, kui Jakob alustas. Raud sulas prakku ühtlase joana, helendas ja pildus sädemeid. Jakob tõmbas ümber paiga ühtlase õmbluse ja korrakski ei vaikinud terav särin ega kustunud pimestav helk. Nüüd alustas Jakob murdekoha kinnikeevitamise.

«Pööra!» hüüdis ta silmi tõstmata. Vanem mees pööras pikkamisi lati servale ja sedamööda, kuidas Jakob edasi jõudis, teisele küljele.

Köll! köll-köll! helises haamer vastu rauda. Siis jäi ruumis järsku vaikseks. Ja justkui väga pimedaks. Kuni silmad harjusid ja kõrvad jälle kõrvalruumi tööhääli kuulma hakkasid.

«Sa oled veel kõvem mees kui meie Sass,» noogutas vanem mees ja pani haamri põrandale, vars püsti. «Kas suitsu teed?»

Jakob võttis sigareti. Poiss ei suitsetanud. Vaikides otsis ta endale tegevust — võttis keevitatud raualt maaühenduse, riputas aparaadi konksu otsa ja pani näokatte tahmunud ning täkitud lauale.

«Kaua te seda õppisite?» küsis ta viimaks. Uljust ta häälest ei kõlanud, trotsi ammugi mitte. Küll aga imetlust. Ja veidike ka kadedust.

«Mina töötan rauaga kolmkümmend kaks aastat. Kahekümne üheselt hakkasin peale. Viimased kaksteist olen peamiselt keevitamise peal olnud. Aga sina?»

Poiss lõi silmad maha.

«Esimest... Tööstuskoolis sai ikka proovitud ka... mõnikord.»

«Meie Villu on teorias tugev,» puhus vanem mees mokaotsast tubakapuru maha.

Teorias on tugev, kuid anna raud kätte, ainult sirtsutab, mõtles Jakob tuseselt. Narritakse tööd, suurendatakse praaki ja rikutakse noori inimesi. Poiss ajab muidugi pikka rubla taga, tema hakkaks paugupealt kas või meistriks. Nõnda neid vussereid kasvatame. Noor inimene peab vana töölise käe all nõnda kaua õppima, kuni töö on selge nagu linnu laul.

Noormees heitis vanemale töökaaslasele pahase pilgu.

«Ära tõga ühti... Ma õppisin koolis lukksepa ametit. Kuid millegipärast meeldib mulle keevitamine kõikse rohkem. Nagu kiusab kohe. Mangusin niikaua töökoja juhatajat, kuni jättis mu siia. Seniks, kui uus mees lei-

takse. Ma tahtsin juba siis tulla, kui Sass veel meil oli... Kuid ei juhataja ega Sass olnud nõus...»

Vaata aga, või keevitamine ei anna hingerahu, muheles Jakob. Eks omal ajal olnud temaga sama lugu! Jakob uuris poisi nägu terasemalt. Silmad olid noorukil hallid, sinaka varjundiga, pilk julge ja aus. Kui põsed ja terav nina tahmakriimudest puhtaks küürida, on ta vist päris kena nirginäoline poiss. Säärasest naasklist saaks õige õpetuse all võib-olla väga hea keevitaja. Inimesi on maailmas mitmesuguseid ja tahtmised neil ka hoopis erinevad. Mõni närbub ilma musta põllumullata, mõni annaks kas või elu, kui aga pääseks kinolinale. Mõni ei tea maailmas toredamaid tööriistu, kui on sepa-haamer või keevitusaparaat. Nagu too nooruke kitse-nägu siin. Ükskõik, mis see ka on, kuid igapäev peab olema elus oma suur magnet, mis vastupandamatu jõuga enda poole tõmbab ja elule mõtte, sisu ja värvi annab. Mitte nagu tema poeg Vidrik. Keskkoolis jahtis saksofoni, jalgpalli, raadiovastuvõtja ja küllap tüdrukutegagi ning neelas põnevaid raamatuid. Hädavaevalt vedas end küpsustunnistuseni läbi. Tule mulle nüüd käealuseks, ütles Jakob. Aga poiss aina naeris vastu: teil makstakse vähe palka. Ja hirmus igav on seal ka. Ei mingit põnevust ega meelelahutust. Jah muidugi, meie noored aina valivad ja pilluvad, neil on valimiseks ja pildumiseks liiga palju võimalusi. Mõnigi noor kahukukal käitub nõnda, nagu oleks kogu maailm tema võlglaseks. Teinekord tahaks võtta pükstelt rihma...

«Aga mis asjaõiendusi teil meie juures...?» Küsijaks oli Villu. «Kontrolli moodi ei näe te just välja...»

Poiss istus vanal autoraamil, jalg põlvel. Vanem mees viskas oma keevitatud adraraua õlale ja läks ukse poole, tõstes Jakobist möödudes jumalagajätuks ja tänuks sõrme mütsisirmi juurde.

«Ma niisama... tutvumise mõttes...»

«Kas otsid paremat töötasa?»

Jakob pidi juba kähvama, et sulle kuluks istumise otsale kümme-kond soolast sirakat, kuid kõhatas vaid paar korda.

«Eks ma uuri ka neid töötasi...»

Villu liigutas ninaotsa. See tuli tal ilusasti välja ja andis poisile kelmi vigurivända ilme, kuigi ta oli para-

jasti kelmustükkidest ja viguritest hoopis kaugel. Teda näris suur mure. Ta uuris võõrast küljelt ja kaalus, kas võib teda usaldada või mitte. Õige töömees ei jäta seltsimeest kunagi häтта, otsustas ta lõpuks ja löi jalakannaga maaslamavat jämedat toru, nii et kõmises.

«Näed siin seda vorsti? Pooleks teine. Ja pikuti lõhki ka veel. Joosua — meie hüüame oma töökoja juhatajat ikka nõnda — Joosua hoiatas mind, et ma seda ei puutuks. Solgid ära, ütles, pärast ei saa parandada ka enam. Ma pidin ennist juba omapead proovima, kuid kõhe hakkas. Kui sa aitaks? Õpetaksid, kuidas seda teha. Kui sinusugune keevitaja minu kõrval seisab, siis ma julgeks küll.»

Jakob võttis maast traadijupi ja painutas selle sõrmede vahel rõngaks. Villu polegi nõnda ennasttäis noor kalkun, kui algul välja paistis. Küllap ta vaid kehkles võõra inimese ees. Noorel inimesel pole hõlpus tunnistada, et ta ei oska. Nad tahavad ju targemad olla, vaat et kipuvad meid, vanu, õpetama. Villul on vähemalt oma magnet, ta teab, mida tahab õppida ja teha, kuid tema Vidrikul vist pole. Vabrikusse ei tulnud, läks hoopis... Ah, küllap kerge elu teda ahvatles...

Villu vaatas paluvalt Jakobile. Tal oli nõnda usalduslik ilme, et Jakobi süda hoopis pehmeks läks.

«Mul pole tunkesid kaasas,» torises ta. «Niiviisi põletan äkki ülikonnale augu sisse.»

«Ma toon!» tõlgendas Villu Jakobi vastuse nõusolekuna. «Meil siin kamorkas alati ripub mõni.»

Teadis küll, et seal ripub ainult üks, töökoja juhataja Joosua oma. Joosuat polnud täna ammu näha, küllap istub mõnel nõupidamisel. Villu lipsas juhataja kongi, nagu väikest kambrit hüüti, ja oli hetk hiljem tagasi, uuepoolne ja puhas kombinesoon käe peal. Jakob ajas pintsaku maha. Kombinesoon oli küll kitsavõitu, kuid käed ikka liikuma andsid.

«Eks siis vaatame seda toru...»

Toru oli jäme ja tõepoolest hullusti lõhki. Sik-sakiliselt, nagu oleks välk teda rapsinud. Jakob võttis aparaadi, kuid poiss sirutas käe välja.

«Lase mina. Sa ainult kamanda, kuidas peab. Kui ma ei taipa või valesti teen, anna mulle rusikaga võmm kuk-

lasse. Kas või nõnda, et hambad plaksuvad. Mida valusam, seda rutem ära õpin.»

Naeris ise. Tal olid helevalged hambad, kõik ilusasti reas nagu lapergused pärlid. Ena poissi, muigas Jakob, tossikeste ega nahahoidjate kilda ta ei kuulu. Ja andis aparaadi, istudes ise kaksiraksi torule, et seda kinni hoida. Algul edenes töö poisi käes üsna konarlikult, ja Jakob oleks talle vahepeal tõepoolest heal meele võmmu kuklasse andnud, kuid ei ulatanud. Ning paha-meel lahtus, kui ta nägi, millise tähelepanuga poiss iga ta sõna jälgis. Villu püüdis ja pingutas nõnda, et nina hakkas higipiiskadest läikima. Nad olid toruga nõnda ametis, et ei märganud, millal väheldast kasvu mees nende kõrval seisma jäi. See oli lühikesekspügatud ja kõrbenud värvi vurrudega mees, kulnud tuseselt kokku tõmmatud, näol rahulolematu ja samal ajal kurb-valulik ilme. Ta seisis küljega töötajate poole, ainult siis silmi torule pöörates, kui leek noormehe käe all kustus. Kui Villu tahtis ninaotsale kogunenud jämedat higipiiska ära pühkida ja näokatte langetas, märkas ta seisjat ja kohmetus.

«Meie kahekesi...» kogeles ta. «Tema... Tema käes oleks see muidugi naljaasi, kuid ta õpetab mind. Ega ma ära ei vusserda, küll näete.»

Mees ei lausunud sõnagi, vaid läks pikkamisi sellesesamasse kubrikusse, kust poiss kombinesooni välja tõi.

«Joosua!» sosistas poiss. «Täna näib ta õige nirus tujus olevat, siis on tal alati taba suu ees ja kulm kortsus. Ta on oma eidega haledal kombel sisse kukkunud. Tulehark ja... ja noori poisse vahib ka. Kuid tööd Joosua tunneb ja kellelegi ülekohut ei tee.»

Juhataja tuli uksele ja hüüdis:

«Villu, kas sa nägid, kes mu tunked võttis?»

Villu püüdis kühmu tõmbudes end väikseks teha. Ise kirtsutas jälle nina ja ajas silmad nõnda naljakalt pärani, et Jakob ei suutnud naeratust tagasi hoida. Ta tõusis ja hakkas kombinesooni lahti nõöpima.

«See on minu seljas. Mul polnud oma kaasas, aga kartsin, et sädemed põletavad ülikonnasse augud.»

«Hm-hm!» kõhatas juhataja laitvalt. Ta võttis Jakobi käest riided vastu, pöördus juba, kuid küsis siis: «Ja

üleüldse, kuidas teie meie töökotta sattusite? Mis asju te siin ajate?»

Kui ta nüüd veel ka sissepääsuluba küsib, olen hoopis pigis, mõtles Jakob. Võib-olla tassib miilitsasse, seleta ja tõesta siis, et sa pole pikanäpumees või koguni diversant. Need ju kole umbusklikud mehed. Jakob kohmitses pintsaku kallal ja tõmbas põuetaskust kokkukeeratud ajalehe, ulatades selle juhatajale.

«Ma tulin selle kuulutuse peale...»

Juhataja luges, kortsutas veel rohkem kulmusid ja turtsatas:

«Milline jama!» Ta luges: «Väljaõppinud tööline otsib ükskõik...»

Jakob tõmbas ajalehe Joosua käest.

«See oli eksitus, andsin kogemata vale lehe... Vaat siin on õige. Ma vedasin kuulutusele punasega ringi ümber. Näete, see seal.»

Seda kuulutust Joosua tundis, ta ise koostas selle. «Remonditehnika jaam vajab kiires korras lukkseppi, automehaanikuid, värvijat ja keevitajat.» Sõnale «keevitaja» oli paks sinine joon alla tõmmatud.

«Ah soo...» ümises juhataja. «Siis oleksite pidanud kohe minu juurde tulema, mitte töökojas segadust tekitama. Ütlesin Villule selge sõnaga, et jätku toru rahule. Üht-teist lihtsamat asja lubasin keevitada.»

«Villu on hakkaja poiss...»

«Ninatark. Arvab, et oskab kõike. Kuid ainult käperdab.»

«Te pange ta kõva mehe käe alla, ta õpib varsti ameti selgeks. Tal on keevitaja käsi, seda on kohe märgata. Ja hea tahtmine.»

«Ah!» heitis mees käega. «Jõuan mina siin iga poisikesega jahtida... Nii et keevitaja? Paberid endisest töökohast on?»

Jälle paberid, tusatses Jakob, justkui paberid on tähtsamad kui mees ise.

«Unustasin...»

«Kui uuesti tulete, siis võtke kaasa.»

Juhatajal polnud aega lobisemiseks. Mõelda vaid: tuli töökohta otsima, aga dokumente pole. Teadagi, miks ta need maha unustas. Vallandati. Nüüd häbeneb. Pealtnäha viisaka välimusega vanem mees, kuid välimus on

ju sageli petlik... Seda mõeldes meenus Joosuale ta enda naine, kes õitses nagu roosipõõsas, mille eest aedniku käed hoolt kannavad, ja mehe süda tõmbus kokku.

«Te vaadake vaid, kuidas ta keevitab. Nagu üks surin.»

See oli Villu, kes Jakobile appi ruttas. Juhataja saatis noormehele hävitava pilgu.

«Sina ära topi oma nina...»

Jakob nägi Villu paluvaid ja nõutuid silmi. Tal oli poisist kahju. Teadis küll, et talitab rumalasti, et teda oodatakse õde Liisa viiekümnendale sünnipäevale, kuid ütles ometi:

«Kui võtaksite kas või proovile. Üheks-kaheks päevaks. Ma ei nõua palgalehele kirjutamist ega raha maksmist. Töötaksin veidi, aitaksin teid kitsikusest välja. Ja õpetaksin Villut. Keevitamine on nagu viiulimäng, igaühe käed seda ei võta. Kuid Villu omad võtavad.»

Ise mõtles: kui minu Vidrikul oleksid samasugused

käed. Aga tema otsib kergemat ametit. Või on tema magnet just seal...? Ise kiidab, et huvitavamad ametid pole maailmas olemas, põnev ja vaheldusrikas. Räägib veel, et niipea kui saab korterinurga, kolib omaette elama. Naine teab kõnelda, et tal olevat ka pruut valmis, küllap kavatseb naist võtta. Piimaudemed pole veel jõudnud päris habemeks kasvada, aga juba olgu omaette korter, oma auto, oma töö, oma naine, küllap varsti ka oma lapsed. Endal napilt kakskümmend kolm aastat elatud...

Joosua kõhkles. Talle ei meeldinud hästi see lugu. Imelik mees, kleebib end remondijaamale külge ja nõudmisi ei esita mingisuguseid. Ei korterit, ei kõige kõrgemat palgatariifi, ei päri, kuidas on lood ületundidega ja lisatasudega. Kahtlane, väga kahtlane. Kui just praegu poleks keevitajast nõnda palav puudus, saadaks ta pikema jututa värava taha. Kuid keevitajata on remondijaam nagu mees ilma käteta.

Ta otsustas pikkamisi taanduda.

«Mispärast teil Villu pärast süda nõnda valutab...?»

Jakobi kõrv püüdis juhataja häälest järeleandlikkuse noodid ja hea mõtte valgustusel ruttas seletama:

«Ta on mulle sugulane... ehkki väga kaugelt. Ema palus ka, et ma poisi järele vaataksin.»

Ise kohkus: kui Villu ema äkki kabeliaias puhkab, mis siis? Kuid Villu pilutas vandeseltslaslikult silma, juhataja lõpetas vurrude silitamise ning Jakob rahunes.

«Olgu siis pealegi...»

Nõnda jäi Jakob Hunt remondi-tehnikajaama. Proovi peale. Suristas ise ja laskis Villul suristada. Aeg-ajalt keevitasid kahel aparaadil, nii et ruum oli tuld ja sädemeid täis. Juhataja Joosual oli algul iga poole tunni tagant keevitusruumi asja, ta uuris teraselt valmis töid, kuid ei lausunud musta ega valget. «Head sõna ei meelita selle mehe suust kuldrahaga välja,» selgitas Villu töökoja juhataja iseloomu ja ise säras kogu näost. Pärastlõunal vilksatas Joosua vaid paaril korral mööda.

Tööde järjekord oli suur. Kõigega oli kiire, seda kinnitasid mehed ausõnade ja vannetega. Võis arvata, et Jakobita ja tema käealuse Villuta vaikiks kogu remondijaama tööruum. Kui Villu korraks suures ruumis käis, tuli ta õhetavate kõrvalestadega tagasi. Algul Jakob

kokkus, et poiss läks kellegagi riidu, kuid Villu kirtsutas rõõmsalt nina:

«Kiidavad!»

«Keda?»

«Meid. See tähendab, teid ikka. Keevituse olla sama hea kui Sassil . . .»

Et kiitusest osa ka temale langes ja kõrvad sellepärast õhetasidki, sellest poiss vaikis. Kuid ta püüdis nüüd veel rohkem ja Jakobil oli harva tarvis tema kätt juhtida. Kui nad aga vanale šassiile hinge tõmbama istusid ja mõtteil oli aega ringi luusida, vangutas Jakob enda üle laitvalt pead. Kui rumalasti enda sisse mässisin! Öhtul oodatakse mind öde Liisa sünnipäevale. Liisa elab kaugel ja Viljandi rong sõitis juba tund aega tagasi välja. Enam ei jõua ma kuidagi sinna. Kindlasti hakkavad nad minu pärast muretsema, keegi ju ei tea, kuhu ma kadusin. Proovi peal! Jakob ümahtas nõnda, et Villu kokkus: «Mis?» — «Ei midagi,» tõusis Jakob. «Võtame siis nüüd need diiseli kütusetorud käsile . . .»

Ja jälle unustas ta kõik muu peale töö ja Villu, kellel pidi silma peal hoidma.

Kui tööpäev lõppes ja töölised laiali valgusid, ei teadnud Jakob, mis ette võtta. Ööbi kas või samas vanal autoraamil, tuttavaid tal siin maa-alevikus ju pole . . . Ent see mure oli asjatu, sest Villu kutsus onu Jakobi endaga kaasa. Villu isa oli surnud, ta elas emaga kahekesi. Ema oli matsakas ja veel noor naine, käis kudumisartellis tööl. Jakobit söödeti ja joodeti — aina: heldeke, kas teile meie toidud raasugi ei maitse? — ja pandi väiksesse tuppa diivanile magama. Diivan oli uus, ilusa kirju mustriga, vedrud sees nagu pillikeeled.

Unes nägi Jakob, et ta õpetas öde Liisat raudtorusid kokku keevitama . . .

3.

Järgmisel päeval sõitis Joosua pealinna ja kõik keevitustööd toodi otse Jakobi kätte. Igaüks teadis juba, et Sassi asemel on Jakob, kes on küll kitsi jutuga mees, kuid suur meister ja ei keeldu kunagi head nõu ja abi andmast. Kui pärast Sassi ja enne Jakobit katsusid remondimehed väiksemad murrud ja praod ise kokku

tirtsutada, siis jäeti nüüd kõik Jakobi ja Villu hooleks. Villu keevitusleek oli juba ühtlane ja pikk ning üks ja teine hädaline peatus otse tema juures, et ole hea mees, lase mul need otsad kokku...

Kolmanda päeva hommikupoolikul tuli Joosua Jakobi juurde.

«Läki, direktor ootab.»

«Milleks mulle direktor?» imestas Jakob, kes tööhoos oli unustanud, et ta on võõras remondijaamas proovi peal.

«Vormistame su tööle. Direktor annab käskkirja, mul on temaga kõik räägitud. Ka kõik su senise töö paneme kirja, meie ilma palgata töölisi ei pea.»

Jakob võttis ajavõitmiseks ja arupidamiseks paberrossipaki. Joosua nägi tema kõhklevat ja arupidavat ilmet, tõlgendas seda oma moodi ja lisas: «Korteri anname. Kuulsin Villult, et oled perekonnainimene. Saad toa ja köögi. Korter on hea, kuiv ja soe. Kategooria on sul kindlasti kõva?»

«Kuuks.»

«Seda ma arvasin. Küll näed, palga pärast pole sul põhjust nuriseda. Mul pole muidugi tarvis pikka kõnet pidada ja sind agiteerida, küllap sa juba meeste käest kuulsid, kuidas meil elatakse.»

«Eks tööst ja elust oli juttu küll...»

«No nii. Lähme.»

Jakob ei tõusnud. Tõtt-öelda, talle meeldis remondijaamas. Veidi liiga palju masinaid oli küll kokku kuhjatud, liiga palju vedeles ka vana rauakoli ruumides ja hoovil, kui aga paar pühapäeva hoogtööd teha, oleks kõik puhas ja korras. Ent ikkagi... ah, milline puder ja kapsad!

«Näed, missugune häda — tööraamatu unustasin koos pühapäevapintsakuga Villu ema juurde.»

Töökoja juhataja lõi kärsitult käega.

«Küll hiljem tood. Pass on? Sealt saame andmed, esialgu aitab.»

«Nõnda ikka ei kõlba. Äkki tuleb hiljem välja, et mind ei tea milliste karutempude ja sulitegude eest eelmisest töökohast minema kihutati. Kes siis praegu nii viisi töötult ringi hulgub. Ise veel kuuenda kategooria mees.»

Joosua silus oma kõrbenudvärvilisi vurrusid. Hm-hm, need olid ju samad mõtted, milliseid ta algul ise Jakobi üle heietas. Kuid inimest ei tunta ainult passi ja paberite järgi, silmavaade, käed ja töö maksavad ka midagi . . .

«Ei sulil ole kuuendat kategooriat.» Töökoja juhataja ärritus veidi. «Ja üleüldse ma ei taipa, mis sa punnid? Tahad palka juurde pressida? Ma ütlesin, et maksame sulle kõige kõrgema tariifi järgi. Mida veel? Räägi, püüame korraldada. Võib-olla on kolimise pärast mure? Me anname veoauto. Või kaks, kui sul kraami palju on.»

Jakobi pilk rändas nagu kahju tundes üle ruumi, üle tööriistade, üle tahmunud seinte ning põikas kõrvale Villu hämmeldunud näost. Noormees noogutas julgustavalt ja hooguandvalt peaga ja Jakobil jooksis soe tunne läbi südame. Lühike on nende tutvus, aga juba jõudis poiss temasse kiinduda. Töömeeste sõprus on sügav ja tugev, kuigi ta alati just sõnades välja ei voola. Kuid Villu ei saa teda praegu aidata. Keegi ei saa aidata . . .

Uksele ilmus väravavaht, alatas heasüdamlikult torisev kõhetu eideke, ja viipas Jakobit poole kutsuvalt käega. Jakob kehtas mõistmatult õlgu, Joosua nägi seda liigutust ja pöördus nõnda järsku, et tabas valvuri žesti.

«Mis on?» imestas Joosua pahaselt. «Kärbseid vehid eemale või? Kas jälle jätsid värava ilma hooleks . . .»

«Miilits!» sosistas eideke.

«Kus on miilits? Kellele neid siin tarvis on . . .»

«Küsi seda,» näitas valvur Jakobile. «Ma juhata sinu töökoja teise otsa. Ega tema,» eideke viipas jälle Jakobit poole, «ei tema ole halb inimene, kimbutavad kindlasti niisama.»

Ta andis mulle aega kadumiseks, imestas Jakob. Kui mõtlematult hea süda mõnikord talitab! Kuid säärase usalduse eest võtaks praegu eidekese käte vahele ja hüpitaks kõrgele nagu väikese lapsetopsu.

Jakob jäi istuma. Joosua silis jälle kärsitult vurrusid. Valvur viipas veel kord käega, et kao siis juba. Villu seisis nagu maasse löödud vai, ja ta silmad olid üllatusest, arusaamatusest ja kõhklevast uskmatusest suured.

Valvur heitis pahaselt käega ja tõmbus kõrvale, andes

tee vabaks noorele, uudishimulikult ringivaatavale mehele. Noormees kandis uhiuut miilitsavormi, kuumuse pärast hoidis aga mütsi käes, nii et päike helkis ta valkjaskollakais juukseis. Ta ütles kõigile korraga tere ja astus üle ukse. Nüüd nägi Jakob, et noore militsionääri taga seisis tüdruk. Samuti noor, võõrast ümbrusest pisut kohmetunud, kuid siiski vapralt naerata. Toda mustajuukselist, tähnilise mütsikesega tüdrukut oli Jakob oma kodu läheduses sageli näinud ja iga kord oli siis Jakobil tunne olnud, et tüdruk millegipärast põgeneb tema eest. Küllap too ongi Mare, kellest naine kõneles kui Vidriku pruudist...

«Tulime sulle järele,» ütles militsionäär, ja kui ta oleks pannud käe Jakobi õlale, oleks see kõlanud kui: «Seaduse nimel...» Jakob nägi kohkunud nägusid enda ümber, mõistis äkki, mida remondijaama mehed praegu mõtleavad, ja naeratas:

«See on mu poeg Vidrik.» Jakob noogutas Villule vandeseltslaslikult. «Toosama, kellest tahtsin kasvatada keevitaja, kuid midagi ei tulnud välja...»

«Ema on väga mures,» jätkas Vidrik. «Ja tädi Liisa veel kõige rohkem. Sünnipäev jäi pooleldi pidamata, aina arutati, kuhu sa küll kadusid... Aga see siin on Mare.»

Mare tuli ja ulatas käe. See oli soe ja pehme, nõndasama soe ja pehme oli ta pruunikate silmade vaade.

«Kuidas te mu leidsite?» imestas Jakob.

«Ooh, Vidriku käes oli see naljamäng.»

Kuid Vidrik tegi jälitamise tähtsamaks:

«Eks nuputamist oli mehe eest. Mis hipodroomisõitu sa korraldad? Kolmes kohas käisid uut töökohta otsimas. Ega sa ometi tõsiselt?»

«Kolmes kohas?» ümises töökoja juhataja. «No küll sina aga valid.»

Jakob pani puldankindad keevitusaparaadi kõrvale. Sinnasamasse seadis ka näokatte. Ta tõusis ja vaatas andestust paluvalt ühelt teiselt.

«Sõbrad, näete, kuidas välja kukkus. Poeg tuli järele. Mis parata, pean minema... Mu puhkus lõpeb ühehommel.»

«Puhkus?» tärkas Villus uus lootus. «Aga pärast puhkust? Kas meile?»

Jakobi käsi laskus õpilase õlale.

«Ei tule, Villu. Kuigi süda kipub. Andke mulle, vanale mehele, andeks, kuid... Ma ei tahtnud kedagi narrida...» Jakob pöördus otse Joosua poole. «Ma andsin teile kogemata ühe vana ajalehe. Mäletate, kohe esimesel päeval? Lugesite sealt kuulutust «Väljaõppinud noor tööline otsib ükskõik missugust töökohta.» See oli minu kuulutus. Kolmekümne viiendast aastast. Oh, mitu paari saapataldu ma siis maha traavisin, et kas või juhuslikku, kas või ajutist, kas või mullatööd leida. Kõik Tallinna tehased jooksin läbi. Igal pool öeldi külmalt: ei, meil pole kedagi tarvis. Olin siis noor naise-mees, esimene poeg siputas alles korvis jalgu. Kui nüüd igast lehest lugesin, et aina vajatakse töölisi, vajatakse igal pool ja igale ametile, siis tuligi kiusatus peale, et teen õige veel ühe ringtuuri. Mitte kutsumata nurujana, vaid oodatud abimehena. Nõnda ma jõudsin teie juurde... Äрге olge mulle kurjad.»

Jakob oskas väga ilusat paluvat nägu teha. Töökoja juhataja karm nägu pehmenes, lõpuks ta isegi naeratas ja ulatas Jakobile käe:

«Nii et turisti mängisid! Sulle kuluks narritamise eest mehine võmm kuklasse, aga jäägu pealegi. Ja ole tänatud sellegi abi eest, mida meile andsid...»

Mehed surusid tugevasti teineteise kätt ning kõrvale vaadates lisas Joosua:

«Ma püüan ise Villu jaoks rohkem aega leida. Aitan ja juhatan, kui tarvis. Ma ju endine keevitaja. Meie kasvatame temast meistrimehet.»

Villu justkui tõmbas ninaga ja kummardus, et saapapaela kinni siduda. Võib-olla oli pael tööpoolest sõlmest lahti läinud, kes seda nõnda kaugele nägi... Jumalaga jättes kirtsutas ta oma teravat nina ja ei saanud sõnagi suust.

Jakob astus pikkamisi töökoja hämarusest välja päikesepaiste kätte. Ta läks aeglasel sammul värava poole ja kõigil oli tunne, et nüüd-nüüd ta peatub ja pöördub tagasi.

Ent Jakob astus otse edasi.

Vidrik tõstis käe jumalagajätuks mütsirihma juurde, noogutas Marele ja teineteise lähedale hoidudes ruttasid nad vanale töömehele järele.

XXI SAJANDI MEHHAANISAATORILE

Noor tark mehhaanik!

Kaugel kaunil ajal,
kui juhtub, käsil sul on nurmenõlv,
kus kord mu isa oma vagu ajas,
võib sirbi välja künda adrahõlm.

Ehk märkad, vaatad pruuni põrmu seda,
kust oma saagi võtnud roostekoid?
Kas suudad siis

neid päevi kujutleda,
mil sel metallil säras päikseloit?

Legendilemmik!

Sulle Marss ja Veenus
on lähemal kui aja tume händ...
Et õpikust too paremini meenuks,
tee kaasa värssi meie-aja-ränd!

See raas metalli, kasinam kui pisar,
mehhaanikaepohhi praakdetail,
on varandus, mis sinu esiisad
said päranduseks oma isandailt.

Mis oli veel neil?

Vanarauaristu,
treipingi korjus, hapraks kulund rihm,
peas näljakumin, vatsas hundiisu
ja veres punase Oktoobri kihk.

Ja nõnda mindi kindlustama korda,
mis äsja sündind, haljas, uhiuus:
ta Perekopilt alles laipu korjas
ja Volga stepis närbus nälja suus.

Oi sirbikest!

Mu käel on armi pitser
kui pitser küpsustunnistuse all.
Sealt vaatab põld. Ei vähene see mitte.
Ma sipelgana olen kallal tal.

Kuum päike, high. High, päike, rukis,
need sasis kõrred, otsas kõhnad pead.
Ei tule muidu hakki nad mu kukil,
neid kaua, kaua kummardama pean.

Ja kummardan ning mõtlen:

sarvik ise
on loonud töö, mis väärrib põrgutuld.
Kus masinad on targavändalised?
Eks kuskil ongi. Mitte aga sul.

Loen lehte.

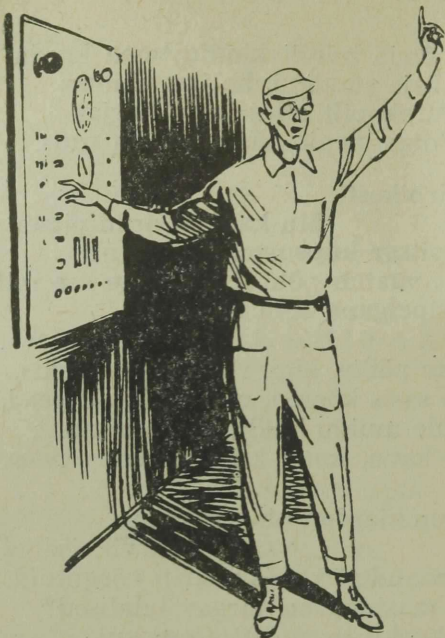
Naeruks pakutakse «Forde»:
«All right, tovarištš! Puhta kulla eest.
Või palu toitma oma leski, orbe
naelsterling, dollar, vana kullimees.»

Kuld . . . Kus on kuld? Ja kui ta riigil ongi,
kust võtab raha kehvik-talupoeg?
Ei. Songi põldu, nagu oled songind!
Või tuleb teha miskit uuel moel?

Ja mõeldes uuest põllul aeti vagu,
uus raius lahti kaevanduse ee,
uus mõte selle labidagi tagus,
mis oma «Fordidele» tegi tee.

Sea ritta nüüd see uue uhke rikkus,
sirp ühte otsa, teise kosmoslaev,
ning vaata eemalt!

Selle rodu pikkus
on meie tee, on meie töö ja vaev.

Mehhanisaator, tulevane meister!
Sa tead, mis jõud on masinate jõud.
Ei põud, ei sajud pure hambaid neisse,
kes selle jõuga kõikjal ühel nõul.

Käeliigutus — ja sada tuhat tonni
sulgkergeks muutub sinu pilgu all.
Kuid ära mõtle:

võimsamat kas ongi
kui väsimatu; kuulekas metall.

Mu sirbitükk, mis unaruses magand,
peab rääkima, et sirpe hoidnud käed
on oma soojust raamatuga jagand,
kust ammutanud rahvas mõtteväe.

See oli jõud, mis tugevam kui teras,
ja selgem oli ta kui kevadpäev.
Kas pole sinu aatomadra-teras
kah gramm metallist, mida hoiad käes?

Teid tõmbab Marsi uudismaa, võib loota,
niisama just kui meid Tselinnõi krai.
On loodud sealgi tingimused soodsad:
ei kodanlust, ei grippi, lutikaid . . .

Jah, olid Maal kord sünged surmalaagrid.
Keel tõrgub juba rääkimastki neist.
Võib-olla muuseumi mõni haakrist
on jäänud mälestuseks barbarest.

Too haakrist polnud ainus surma sümbol.
Ka «vabaduse neitsi» õilis pea
ei põland pommiplahvatuse nimbust.
Hea on, et «neidki» ära elab ea.

Kuid mitte pommid, teras ega aatom
ei õõnestanud sõjakantse Maal,
vaid rahva tahte juht-organisaator,
partei, kel hümniks «Internatsionaal».

Kes uued tõesed me ajudesse rammis,
kes liitis roolil sirbimeeste käed?
Partei, kel töötus võetud on programmi,
et minu põlvkond kommunismi näeb.

Mu tubli põlvkond pilvedel ei aelend,
tal olid maised voorused ja vead.
Tööd murdis, õppis, ostis riigilaene,
peokeerises ei vahtind lõbu pealt.

Kuid siiski — minu generatsiooni
karm ajalugu arvestab ka neid,
kel hingel enam musti mõrajooni,
kui Pulkovo näeb Marsil kanaleid.

Seesugust vigast, tühja hingevälja
umbrohulavaks harib paharet.
Ja tema taimi sealt ei kisu välja
randaaliküüned, traktor, ei rakett.

On ainus tõhus, radikaalne vahend:
löö võltsi kõikjal, iganes kus näed!

Peas, südames — löö südameski pahet,
töös, tegudes — seal sarja iga päev!

Ja sarjame, ja lööme, selgitame,
et ükski vale redusse ei poeks.
Mul värsigagi vahel aurab hame:
neid, juhtub, mõni tagurpidi loeb.

Kuid rusikad ei jää meil siiski vinna.
Hea naeratus ei sure meie suul.
Magnooliaid me istutame sinna,
kus lõõtsub jääne, skeptiline tuul.

Need saavad juured, igakord ei hukku.
Need arenevad, jätku külge jätk.
Ja juba tummas hinges kägu kukub,
soe käsi otsib sõbralikku kätt.

Ent kuis ka teiste aedu me ei hooldaks,
umbrohust puhas olgu enda aed!
Nii rahvas teoga meie tegu pooldab,
nii kommuniste ajalugu vaeb.

Ei väärata meid viletsate virin,
ei vastasleeri laimukära, ei!
Jääb rahvas ausse meie põhikiri,
ja üks programm on rahval ning parteil.

Põlvkonnad kauged!

Mõeldes praegu teile,
ei kahtle ma, et igavesti koht
jääb südameisse Lenini parteile:
talt tiivad saanud töö ja tõe epohh.

ET TULI EI KUSTUKS

Rong kihutab üle Hiinamaa avaruste. Reisijate uudishimulikke pilke saadavad pruunid metsata mäekuplid, mis taanduvad sinistesse, õhulistesse kaugustesse. Kollakal tasandikul mägede jalamil voolavad aga taevasinised jõed, laiuvad erkrohelistes riisipõllud.

Madala vaguniakna juures seisab pikakasvuline keskeline mees. Ta jälgib teraselt möödalibisevat maastikku, teeb hoolikalt blokknooti märkmeid. Vahetevahel astub ta kupeesse, ja lööb pingil lahti suure maakaardi.

«Õpeta siis veel lastele geograafiat, kui sa ise pole maid ja linnu näinud,» ütleb ta nagu enesele. «Kes küll oleks võinud arvata, et sa, Hiina, selline välja näed!»

«Teie olete siis geograaf?» saan sõnasabast kinni.

«Mitte sinnapoolegi,» vastab reisikaaslane ja puhkeb lõbusalt naerma. See naer on lai, ilma igasuguse kavala varjundita, tuleb südamest. Nii võivad naerda ainult lapsed, avameelselt, kogu hingega. «Teen ainult katset seda ala õpetada.»

Huvitav. Me olime sõitnud rongis üle kümne päeva ja alles nüüd tuli välja, et mu reisikaaslane Ants Sillar on geograafiaõpetaja, aga peale selle veel Rakvere Internaatkooli direktor. Käesoleval ajal oleme internaatkoolide mõistega juba harjunud. Selliseid koole on Eestis palju. Tol korral oli kogu asi alles uus. Rakvere Internaatkool oli üks esimestest, kus lapsed, tundes meie valitsuse ja partei erilist hoolt, said kasvatusuue-tüübilises õppeasutuses.

Esimene selline kool. See aga tähendab, et inimene, kes mu ees istub, on valitud välja tuhandete teiste

pedagoogide seast ja edutatud sellisele vastutusrikkale tööpostile. Mis siis tõstab teda teistest peajao võrra kõrgemale?

Esimesel pilgul — mitte midagi. Ta ei paista silma oma seltskondliku oleku poolest, ei teravmeelitse kõrgelennuliste repliikidega, et tõmmata enesele tähelepanu. Nähtavasti ei ole ta ka suur kõnemees, selline, kes libeda jutuga oskab kuulajate silme ette maalida meie tänaste päevade heroilisust, tuleviku suuri perspektiive. Malet ja kabet mängib, aga mitte just väga hästi. Harilikult kaotab. Aga kui kaotab, siis ei ärritu. Koolist, mida ta juhatab, räägib vähe. Ja lõppude lõpuks, kes ütleb, et kõik direktorid on lausa kullatükid, ilma igasuguste puudusteta. Võib-olla aasta on kohal ja leitakse tema asemele parem. Elus on palju selliseid juhtumeid.

Rahvatarkus aga ütleb: et inimest põhjalikult tundma õppida, tuleb sul temaga ühise laua taga süüa ära puud soola. Mõnest grammist siin ei piisa. Tähendab, aega, aega on vaja. Ja see aeg hakkaski üha enam ja enam kõnelema Ants Sillarist kui tublist pedagoogist, oma eriala entusiastist, kui suurepärasest, targast ja laia silmaringiga inimesest.

Me ronisime koos kõrgele Hiina müürile. Seisime tugevas mägede tuules ja vaatasime alla. Raske müür tõusis ja vajus piki kaljude teravaid külgi, kõneldes kunagisest tohutust tööst, sellest, et inimeste võimel pole piire.

Äkki oli Sillar kuidagi muutunud. Ma ei tundnud ära endist tagasihoidlikku ekskursanti. Ta hingas tugevalt, täie rinnaga. Tema silmadesse oli tekkinud eriline helk, mis kõneles suurest sisemisest põlemisest. Ta rääkis:

«Milline tohutu jõud on inimestel! Imesta ja vaata! Milliseid imesid nad sünnitavad maailma! Kõik see mõttetus loodi kunagi vere ja orjuse hinnaga. Millisteks tegudeks on aga võimeline vaba inimene! See tänane sugupõlv, kes elab praeguses Hiinas või meil, Nõukogude Liidus! Inimene — see kõlab uhkelt!»

Sellest hetkest alates hakkasin ma Sillarit nägema uuest küljest, sellelt poolelt, mis vagunis oli jäänud kuidagi kahe silma vahele. Näe, mõtlesin, kõnemehe

polegi ta halb. Rajoonikomitees aruannet kooli töö kohta esitades ei jää ta arvatavasti häтта. Aga peaasi: kindlasti on ta kommunist, kellel on ajaloo arengukäikudest ja üldse sellest, mis maailmas toimub, selge pilt. Ta on uue poolt. Hindab ja armastab inimest.

Sellistel ekskursioonidel käib mitmesugust rahvast. Osa neist on väikekodanlikud rändajad. Nende suurimaks unistuseks on sellistelt käikudelt kaasa tuua ainult mõni eksootiline ese, kleidiriie, mida Tallinna poodides parajasti ei ole. Muu suhtes jäävad nad külmaks. Mõnedel rändajatel on vaatevinkel kitsas. Nad ei näe elu igaveses tõtlemises ja arengus. Ei näe neid idusid, milledest edaspidi kasvavad suured ja tugevad puud.

Ants Sillar erines järsult sellistest. Ta lausa ahmis endasse igalt poolt muljeid ning kinnitas need tugevasti mällu. Ta rõõmustas siiralt kõige üle, mis oli uus, mis näitas rahva edasiminekut. Ta fotografeeris ja kirjutas, korjas taskutesse mägedelt ning teedelt igasuguseid kivikesi, puitu ja metalli. Teistest kauem jäi ta vaatama mõnd orgu või üksikut puud...

Veel üks episood.

Viibisime Šanghai Internaatkoolis. Palituhõlmad eest lahti, hõredad ja valkjad juuksed pisut turris, astus Ants Sillar läbi uute kooliruumide. See on ju sama koolitüüp, mis on saanud eluõiguse ka Rakveres, siit umbes 20 000 kilomeetri kaugusel. Aga kui palju ühiseid jooni!

Mida siit võiks õppida ja kõrva taha panna? Kas mitte seda, kuidas on organiseeritud töö mitmesugustes klassides-tsehhides? Kas mitte seda, kuidas õpilased töötavad ja õpivad katsepõldudel ja karjafarmides? Kas mitte seda, kuidas koolis on organiseeritud iseteenindamine, kuidas lapsed pärast koolitundide lõppu koristavad klassid, asendades kooliteenijaid?

Jah, küsimusi ja mõtteid tekib sellisel hulgal, et teinekord hakkab nagu piinlik, et kogu aeg aina küsid ja pärid. Mõnel võib tekkida selline mulje, et Rakvere koolis polegi midagi head. Olgu. Mõtelgu mõned nii. Sillar ei pane seda pahaks. Tema pole tulnud lõbureisile, vaid õppima.

Nüüd seisab Sillar hiina laste keskel, kes seovad

talle kaela punase pioneerirätiku. Hellad ja õrnad on väikesed käed. Õpilased tunnevad juba näost, et see võõras lahkepilguline onu on nende sõber. Tema silmad on usaldatavad.

Ants Sillari pikk kuju on veidi vimmas. Käsi paitab pisikese tüdruku süsimusta pead. Silmadele on laskunud niiske läige, läige, mis ei tule kurbusest, vaid rõõmust ja heldimusest. Millest ta sel hetkel mõtleb? Kes teab. Võib-olla sellest, kui südamelähedase elukutse on ta endale valinud. Aga võib-olla sellest, kui väga vajab noor põlvkond tublisid, ausaid ja kohusetruid kasvatajaid, kes juhatavad noori ellu, et nad seal oma teed käiksid õigesti, ei väärataks ega eksiks, et nad viie meelega tunnetaksid seda suurepärase maailma, milles neil tuleb elada, ehitada ja luua.

*

Üle paari aasta on sellest reisist möödunud. Elu läheb edasi pikkade sammudega. Meie kunagised rännukaaslased on igauks oma tööpostil. Mõnest on kuulda rohkem, teisest vähem. Aga Ants Sillarist olen vahepeal kuulnud õige palju.

Löön ajalehe lahti ja loen esimeselt küljelt: Ants Sillarit, Rakvere Internaatkooli direktorit, on autasustatud tubli töö eest Lenini ordeniga.

See on alles uudis! Mõnus tunne voogab läbi südame, otsekui enesel oleks selline autasu rinnal. Tubli, Ants, ei uskunud, et see hetk nii ruttu saabub!

Teises lehes on aga foto vabariiklikult parteiaktiivilt. Seal teiste hulgas on tuttav kuju — Ants Sillar. Kinokroonikas näidatakse õpetajate nõupidamist. Näe, kõnetooli astubki vana tuttav. Tähelepanelikult kuulatakse tema ettekannet.

Siis satub kätte rajooniajaleht. Sealt on lugeda, et rahvasaadik Ants Sillar võtab valijaid vastu sel ja sel kuupäeval. Tuleb välja, et internaatkooli direktor on üle rajooni tuntud, hinnatud ja lugupeetud isik. Ta on rajoonis üks neid, kelle õlgadele pannakse terve kohustuste koorem.

Kord Rakveres viibides käisin sealses rajoonikomitees. Oli hiline õhtutund, masinakirjutajad ja korista-

jad ammugi lahkunud. Lõppes partei rajoonikomitee büroo istung. Uks avanes ja koos raske tubakavinguga valgusid koridori väsinud nägudega inimesed. Nende hulgas Ants Sillar, rajooni parteikomitee büroo liige.

Tema palged olid kahvatud, pikk ja sirge nina otsekui kitsamaks jäänud. Silmade all olid sügavad kurrud, otsmikul — väsimusevarjud. Igaüks, kes on järjest seitse-kaheksa tundi mingil nõupidamisel istunud, teab oma kogemustest, et see töö pole kerge. Pealegi, kui küsimused ei puuduta otseselt sinu eriala, vaid hõlmavad igasugust ainevalda, mis on seotud rajooni elu ja oluga.

Hüvastijätul ütles Sillar:

«Eks siis astu teinekord kooli sisse. See on siinsamas külje all. Küll leiame tunnikese aega juttu puhuda. Täna, näe, pole mahti. Hommikul tuleb minna kolhoosi põllumajandust vaatama. Õhtul on aga loeng maailmaruumist ja selle tekkimisest. Tuleb ette valmistada. Pole ju spets selles küsimuses. Punnisin küll vastu, et palju tööd. Aga kes seda usub. Ega vist sinulgi tööst puudu ole?»

Sajab tuhkpehmet lund. Üle Rakvere õhetavad tuhmid tuled. Ants Sillaril on palitukrae tõstetud tuule kaitseks kõrvadeni. Nii ta läheb, pikk, pisut vimmas, kollane portfell kaenla all. Selles portfellis on kooli aasta-aruande mustand, mida ta bürool olles mitmete sõnavõtude ajal vargsi täiendas. Peaks seda ajakest rohkem olema! Päevad on nii kohutavalt lühikesed...

*

Internaatkool on uus koolitüüp meie maal. Ma ei taha hakata pikalt ja laialt selgitama tema eelseid, võrreldes teiste üldhariduslike koolidega. Ütlen ainult ühte: siin väljendub kõige selgemalt meie nõukogude valitsuse ja kommunistliku partei hoolitsus kasvava sugupõlve eest.

Milliseid suuri summasid kulutab riik igale internaatkooli õpilasele aastas! Nende käsutuses on mugavad ja valgud kooliruumid, puhke- ja magamistoad, võimlad, söögisaalid, töökojad. Õpilased saavad kooli poolt

riietuse, söögi ja õppeabinõud. Lastel pole muud muret, kui ainult täiendada oma vaimseid ja kehalisi võimeid.

Tõsi, Rakvere Internaatkool on praegu veel kitsas. Kitsas just õpilaste eluruumide poolest, mis asendavad neile kodu. Aga juba käesoleval aastal saadakse sellest kitsaskohast üle. Uued ruumid on peaaegu valmis.

«Lähme neid vaatama,» ütleb Ants Sillar ja ta silmavaade räägib, et tahab mulle midagi erakordset näidata.

Lisakorpus on kolmekordne ja ligi sada meetrit pikk. Avarad moodsad aknad vaatavad nelja ilmakaarde.

Käime ruumist ruumi. Ma ei usu oma silmi. Millised elutoad siia küll tulevad! Ühed seinad on värvitud roosakaks, teised oranžiks, kolmandad taevasiniseks. Kõik on õhuline ja avar, jätab puhta ja viimistletud mulje.

Sillar müksab mulle külge ja ütleb:

«Selle mõtte tõin kaasa Rootsist. Seal ühes koolis oli nii. Mulle meeldis. Algul taheti kõik ruumid värvida ühte värvi — kollaseks. Hakkasin vastu. See ei maksa ometi midagi, kui me kollase värvi asemel kasutame ka muid toone. Teeme ju lastele. Kodud peavad olema kaunid, rõõmsad ja hubased. Selles on küsimus.»

Eks seegi fakt iseloomusta direktorit.

Pikk koridor, kus laotakse maha heledat parketti, eraldab laste eluruumid üksteisest. Siis tulevad mänguja puhketoad. Pimikud. Laboratooriumid. Lugemissaalid...

Pesuruum sädeleb valgetest kahhelkividest. Vana töömees viimistleb siin parajasti jalgadepesu vanni.

Sillar ulatab talle käe.

Vana töömees ei võta esialgu direktori kätt vastu. Pühib oma määrdunud sõrmi vastu põlle ja ütleb:

«Must teine. Võib-olla määrib.»

«Vaata, kus jutt,» sõnab Sillar. «Töömehe käsi, ja määrib? Sellist juttu meie koolis ajada ei tohi. Mis lapsed ütlevad, kui seda kuulevad. Näe, minul enesel on käed tindiga määritud. (Sulepea on selline, et laseb tinti läbi. Otsin Rootsist...»)»

«Aga kas selliseid koolimaju, nagu meie siin ehitame, seal ikka on?» pärib töömees uudishimulikult. «Ise pole nii kaugele saand.»

«See on pikk jutt,» ütleb Sillar. «On. Muidugi on. Aga kelle jaoks? Sina, papike, ei saaks oma poega seal

sellesse kooli panna. Raha on vaja, rasket raha. Sellistes koolides õpivad kaupmeeste ja töösturite lapsed.»

«Jah, eks ta ole,» räägib meister ja tema silmades hakkab elama nagu kauge kadunud mälestus. «Küll on ikka ajad edasi läinud. Kes võis minu nooruses mõtelda, et lastele ehitatakse selliseid koole...»

Sillari nägu on muutunud samuti tõsiseks. Lapsepõlv... Vanem vennas pani ta istuma logisevale vankrile ja saatis Viljandisse kooli. Pidi seal olema ka internaat, aga missugune see oli! Kitsas, niiske, määrduvad urgas. Lõunaks pandi suur pada tulele ja keedeti suppi. Iga laps viskas sellesse katlasse kodunt kaasa toodud lihatükikese. Sellest pisteti enne puutükk läbi, kuhu oli lõigatud lihatüki omaniku nimi... Internaati tuli niigi viletsast kodust toimetada mitu sülda puid ja muud kraami...

Läheme tagasi läbi rõõmsate ja päikesepaisteliste ruumide. Oleks nüüd tulnud siia meie möödunud noorus! Kuidas siis küll elaks ja oleks. Ei maksa rääkidagi. Aga

aeg ei pööra oma ratast tagasi. Ta jätab meile ainult mälestusi ja häid kogemusi. Ja kui me neid kogemusi saame kasutada selleks, et kasvatada uut sugupõlve kõige kaunima moraali, kommunistliku moraali vaimus, siis see ongi meie õnn. Ka Ants Sillar ei soovi midagi rohkemat.

*

Igal noorel on oma eluideaalid, see, millele ta end tulevikus pühendab. Ants Sillar ei unistanud õpetajakutsest. Ta tahtis saada hoopis sõduriks. Lõpetas kodanliku sõjakooli ja sai allohvitseriks.

Sillar tegi «mahvi» noortele ajateenijatele. Andis käsklusi «püsti» ja «pikali». Õpetas puhastama püssi, et selle raud hästi läigiks. Nii oli see rahu ajal. Aga Suures Isamaasõjas tuli Sillaril endal kätte võtta seesama relv ja minna tegelikule rindele.

Sillar nägi verd ja lahinguid, nuusutas pommiplahvatuste vingu. Ta nägi põlenud ja tuhaksmuutunud varemeid, purustatud koolimaju. Nägi lapsi vereloikudes ja ahastavaid emasid...

Sillar tuli sõjast tagasi hoopis teistsugusena, kui ta sinna läks. Kogu tema olemus oli käinud nagu läbi suure puhastustule. Ta hakkas nägema üllaid ja inimlikke eesmärke, eesmärke, mille saavutamiseks tuleb inimestel pühendada kogu energia. Teda hakkas veetlema õpetajakutse, ala, mis pole ühenduses hävingu ja surmaga.

Kuidas saada aga õpetajaks, kui pole oskusi ja kogemusi, kui pole lõpetanud ühtegi klassi mõnes pedagoogilises koolis? See oli raske küsimus.

Türi Keskkoolis patsutati talle õlale:

«Sinusugust meest ongi meil tarvis.»

Sillar nõustus, sest kool tõmbas teda enda poole lakamatult ja tugevalt. Siin oli seda õhku ja ümbrust, mida ta vajab, millest ta lahingute vaheajal oli unistanud. Ja kui ta kord juba koolis on, siis leidub sada võimalust, et tõeliseks pedagoogiks saada.

Sillar töötas hoolega. Ta lõpetas mittestatsionaarsena Tartu Pedagoogilise Kooli, siis Tallinna Pedagoogilise Instituudi. See oli raske, unetu ja pingeline aeg, mis ta

laubale tõi palju sügavaid kurde, aga kasvatas vaimu ja tahtejõudu.

Siis oli ta Türi Keskkooli direktor. Ja sealt määrati ta kui hea pedagoog Rakveresse.

... Istume tema kabinetis. Selle pörand on piinlikult puhas. Linoleum läigib klaasina. Kappidel sädelevad hõbekarikad, mis on võidetud mitmesugustel võistlustel. Rakvere Internaatkool on kuulus nii spordi kui ka õppe-
edukuse poolest.

Aga millest see kõik oleneb? Millest?

«Vaata,» ütleb Sillar. «Minu arvates pole olemas nii-võrd halbu õpilasi, kui halbu õpetajaid. Kõik oleneb neist. Tähtis on see, kuidas sa noortesse suhtud, kuidas sa võidad nende usalduse. Tähtis on see, kui sa suudad kasvatada sellise kollektiivi, kes on aus, edasipüüdlik, kes ei salli valskust ega väärust. See kollektiiv peab tunnetama kogu südamega seda aega, milles ta elab, seda, et ümberringi on sotsialistlik ühiskond, et me ehitame kommunismi. See ongi edu võti. Selline kollektiiv suudab teha kõik.»

Ta jutustab mulle mitu lugu.

Koolimajja toodi küttepuid. Puud vedelesid tükk aega väljas vihma ja tuule käes, ilma et keegi nende vastu oleks huvi tundnud. Käskida poisse oleks võinud, aga teadagi, mis on käsualune töö — igav ja tuim. Võtsin kasutusele teise võtte. Ütlesin poistele:

«Käesolev talv tuleb meil võrdlemisi raske.»

«Miks?» pärisid õpilased.

«Aga sellepärast, et kütte saime kätte hilja, sügisel. Praegu on see väljas vihma käes ja liguneb.»

Ja siis tegid õpilased i s e ettepaneku puud ära saagida ja korralikult kuuri laduda. Hästi ja kiiresti läks see töö.

Teine lugu. Ühele 5. klassi õpilasele oli ema kinkinud kella. Me ei kiida seda heaks. Milleks sellisele poisikesele kell? Ainult uhkustamiseks. Õpetaja vaatas tunni lõpul oma randmekella ja ütles:

«Lapsed, tunni lõpuni on jäänud aega 5 minutit.»

Samas tõusis aga kellaomaniku käsi. Poiss hüüdis:

«Vale. Tunni lõpuni on jäänud kuus ja pool minutit.»

Kollektiiv võttis talt muidugi kella ära. Annab kevad del tagasi.

Jah, pedagoogide töös on vajalik suur leidlikkus ja lähenemisoskus, et tungida inimese südameni. Palju tuleb õpida Makarenkolt.

Mitmed vanemad ei oska oma lapsi õigesti kasvatada. Nad veeretavad raskused tervenisti õpetaja õlgadele.

Sillari kulm tõmbub kortsu.

Ta võtab lauasahtlist kirja, mille talle on läkitanud Rein P. isa. Isa mõjutab direktorit, et ärgu see mingil juhul lasku tema poega Tallinnasse, isegi mitte haiglasse. Poeg võib siis tulla koju...

Kuidas saab laps kasvada isata, kui tal see on? Lapsel on ju otse loomusunniline tarve isa sõna või pilgu järele. Ta tahab kuulata tema häält, tunda käte isalikku puudet. Paljud väiksemad lapsed, kes on tulnud kooli lastekodudest, kelle vanemad on surnud, küsivad:

«Õpetaja, kus on mu isa? Millal ma teda näen?»

Ja tal tuleb väga tihti asendada neile väikestele nende olematute isade helli käsi...

Sillaril pole vestlemiseks rohkem aega. Tal tuleb jällegi hakata kirjutama aruannet kooli möödunud aasta töö kohta. Tõsi, head on koolis palju. Aga vähe pole ka puudusi. Kärmelt märgib sulg, mida tuleks teha. Ateistlikule propagandale pööratakse vähe tähelepanu. Siin ja seal on õpilased tundide ajal passiivsed. Osal gruppidel pole päevikuid. Kommunistlikud noored ei juhi pioneere. Sööklas pole vajalikku korda...

Mida vahedam on pilk puuduste vaagimiseks, seda kergem on minna edasi avaramale teele.

Samas astub sisse õppealajuhataja.

Olge lahke. Tallinna Internaatkoolist saabus grupp kasvatajaid. Sooviksid teid kuulata kümmekond minutit.

Mis seal parata. Siin käib palju asjahuvilisi nii lähedalt kui ka kaugelt. Tuleb aidata ja abistada.

Seal nad juba istuvadki kõik õpetajate toas ja haka-takse aina küsimusi esitama:

«Mida te näiteks teete, kui laps lõhub mingit inventari?»

«Millise karistuse määrate, kui keegi kaotab kindad?»

«Kuidas on teil korraldatud köögitoimkond?»

«Kuidas te jagate õpilasi gruppideks?»

«Milline on teie kui direktori osa kogu kasvatus-töös?»

Viimane küsimus Sillarile eriti ei meeldi. Pöörab pilgu kõrvale. On see siis hetkel nii tähtis? Aga ehk siiski... Tema osa kogu koolitöös on võrdlemisi väike. Ta tugineb peamiselt oma tublide õpetajate ja kasvatajate kaadrile, keda ta, ausalt öeldes, on tõesti tähelepanelikult ja nõudlikult valinud. Üksi ei teeks ta midagi.

«Ah siis sellepärast teistele koolidele ei jäägi midagi head üle. Kõik paremad tulevad siia,» öeldakse naljatades.

Sillar laiutab käsi.

«No-no. Aga küsige neilt enestelt, kas nad olid just sellised, kui siia tulid. Õpetajaid tuleb kasvatada samuti nagu õpilasi. Kas on õige?»

«Õige.»

Nüüd minnakse järjekordselt vaatama koolimaja, mildest iga nurgake on Sillarile tuttav, koduselt armas. Parajasti on tunnid lõppenud. Lapsed koristavad klasse. Nende väikesed näod õhetavad, silmades on erksat sädelust. Ühes ruumis asetavad tüdrukud kõrgete akende ette õrnu kardinaid. Tuba lõhnab tärklise ja triikimisaurude järele. Samas on toredad kardinapuud, mis valmisid kooli töökojas osavate poiste käte all. Need kardinapuud on hästi silutud, poleeritud pinnad helgivad. Kas see kõik ei tee rõõmu!

Laste magamistoas on valged sängid. Nad on korralikult üles tehtud. Otsekui ema hoolitsev käsi oleks kõiki silunud. Pesemisruumis on riiulitel hambaharjad kõik ühtemoodi rivis, vaatavad vasakule või paremale. Isegi luitunud tolmulapil on oma kindel koht...

*

Täna on koolis tähtis päev. Poisid on pannud selga tumesinised ülikonnad, tüdrukute kleitidel valendavad pidulikult lumivalged kraed. Aulas mängib orkester. Poodiumil on erkpunaseid lilli.

Presiidiumilaua taga võtavad istet külalised, töötajad komsomoli rajoonikomiteest, passilaua ülem. Grupile õpilastele antakse täna kätte nõukogude passid ja komsomolipiletid.

Ants Sillar surub tugevalt iga uue nõukogude kodaniku noort teotahtelist kätt. Seejuures tunneb ta hinges otsekui esmakordselt pärast pingelisi tööpäevi suurt rahuldust. Tähendab, on siiski midagi tehtud, mis ei kao ega hävi üleöö, vaid jääb püsima aastateks, mis astub julgete sammudega homsete radade poole. Hea on teada ja tunda, et su silmadesse vaatab tänane kodumaa tänulikult ja lahkelt.

K O M M U N I S T

Ta jälgi lumeväljul tuisk,
ja kõrbeis liiv on matnud,
on ikka suurte teede tolm
ta saapaid katnud.

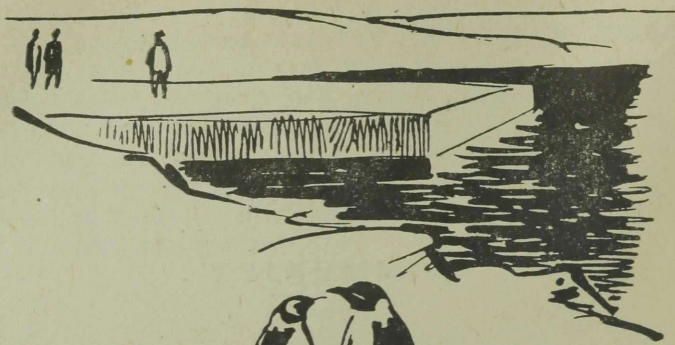
Kus iial sündimas on uus,
kus tööde hääli kuuled,
seal on ta käimas teiste ees,
näol karmid tuuled.

Ja elu tärkab seal, kus käib
see inimene-looja:
aed võrsub, uutest koldesuist
lööb vastu sooja.

Pais peatab vee, martäänidest
on öiti kuma taeval,
või algamas on vastne reis
me kosmolaeval.

Teoks tehes julged mõtted, mis
on köitnud inimvaimu,
teid näitab, millest polnud veel
maailmal aimu.

Ükskõikselt möödumata sealt,
kus ülekohut silmas,
ja kindlalt seistes kõige eest,
mis head maailmas.

MIKS TE VAIKITE, KIVID!

Gildihoonete rusked katuseviilud
taevalaotusse tungivad
nii nagu kiilud.
Kõnniteele, kus lehed
ja valguselapid,
võreaegade mustrid hommik valab.
Ammu sillutist tallavad
väikesed jalad —
peaaegu kive riivavad mapid...

Need mapid! ...
Täna nad on nii paksud.
Täis on neid tänav
ning mööduv tramm.

Põiktänaval aga,
kas kuulete,
raksub
jäik rautatud saabaste
marsisamm!

Kas siis tühjade teede
tuisus ei käinud
närudes lapsed, kel puudus leib?
Kas talveõil hange ei uinunud neid?
Kas me okastraat-aedu,
barakke ei näinud?

Kas siis tänavail
heledaid raamatulehti,
mis ükskord inimsoo laternaiks tehti,
ei sõtkunud tundetu saapakand?
Kas majad,
mis kerkinud kätevaevast,
tühjadel,
söestund silmil ei kisendand
oma ahastust
vastu suitsund taevast?

Astuvad väikesed jalad...
Kaob unnates tramm.
Aga kivil
raksatab
ühtlane samm:
Die Fahrstrasse frei!
Links! Zwei-drei!
Khakivärvi mundrites
marsivad rivid.

Miks te siis vaikite, kivid!

VALGE BRIGADIR

Mustalt algab see lugu valgest brigadirist: 1960. aasta detsembrihommik on pime ja märg, suisa vihma soliseb üle suurte majamürakate Kreutzwaldi tänavas. Ühes korteris tirtsatab äratuskell üpris lühidalt, pereema peo surub tiriseja pealael nupu kohe alla ja peagi valmistab kõrget kasvu sihvakas naine köögis varast einet kolmele õige pikale mehele. Neist isa, hallipäine arst, tuntud terapeut, töötab IV Vabariiklikus Haiglas Pärnu maanteel. Kaks poega — mõlemad insenerid — töttavad üks «Tööstus-», teine «Kommunaalprojekti». On veel neljaski pikk mees peres, see kõige noorem, kes õpib Tartus kolmandat aastat arstiteadust.

Oleme näinud nii sageli naiste käsi võileibu valmistamas, et me seda enam ei näe ega vaatagi. Aga selle pereema kaks kätt ja kümme sõrme ei lase vaatleja pilku lahti: need on imeosavad, kindlad, pikad ja paindlikud, julged ja tundlikud sõrmed. Otsekui iseseisvad elusolendid. Ettevaatlikult tõstab ta nendega riulilt alla siidpaberisse mässitud paki ja vastab oma mehele naeratades:

«Ei saa minust täna masinaga minejat, sõida pealegi üksi. Ole selle libedaga ettevaatlik! Lähen jalgsi — hommik vihmamuusikat täis, saab kuulata. Näe, selle õrnukese paki pean tervelt kätte toimetama.»

Võtabki hoolikalt kaenlasse siidpaberis paki, teise käe otsa portfelli ja asub oma igahommikusele teekonnale. Ei, liiga märg on see tänane muusika, rentslis sulksub, torudest ladiseb, taevast tilgub! Umbes poolel teel, keerates ümber tänavanurga, leiab töölemineja tald

selle kõige libedama koha. Libastuja mõlemad käed on kinni, kukkudeski püüab ta ikka veel hoida õrna pakki. Nii langeb ta küljega raskelt vastu paraadukse trepiastmeid, vasak käsi jääb külje ja kivi vahele. Hetk hiljem kobavad püstiajanu kogenud sõrmed randmekohta. Diagnoos: luumurre. Kinnine. «Üks pisike pröksak». Kui mitu korda on ta küll lausunud neid kolme sõna teistele trööstiks! Loodetavasti jäi siidpaberis kõik terveks... Edasi. Parema käsivarrega tuleb suruda portfell vastu külge, näpu otsa võtta pakk ja astuda. Ikka Tallinna Vabariikliku Haigla poole.

Alumisel korrusel riputab riidehoidja-eideke tulija mantli alalisse varna nr. 96 ja pärib siis südamlikult: «Kas tervis pole korras, doktor? Olete täna päris üleni valge. Need hirmsad märjad ilmad kah, puha tervise rikkujad.»

«Hirmsad nad on, aga üle nad lähevad,» vastab valge naine naeratades. Praegu on ta tõesti üleni valge — juuksed, nägu, ametirüü.

«Lift juba jälle ei tööta,» muretseb eideke. «Ja teil veel nii kõrgele minna.»

On. Viiendale korrusele. Mis seal salata, valus on. Aga tuleb mõelda millelegi väga kaugele, siis ei tunne valu nii lähedalt. Kas mäletad, kuidas lähemale kolmkümmend aastat tagasi töötas siinsamas, tookordse Keskhaiгла laboratooriumis noor naisarst, ühtlasi arsti noorik, keda kohale ei kinnitatud — et kibe kriisiaeg, vanu meesdoktoreidki külluses, mees ju teenib... Töötas nii kaks aastat hoopis palgata, hiljem siis õe töötasuga arsti ülesannetes. Miks ei mäleta, sai ju ise oldud see noor naisarst...

Kui ta viiendale korrusele, haigla I siseosakonda jõuab, avaneb parajasti protseduuritua uks ja sealt väljub vanem-õde Kati Löve. Noor on see vanem-õde ja kolme korruga — õelik, emalik, asjalik. «Tere hommikust,» ütleb saabunu. «Võtke, palun, see pakk, las õde viib selle kaheksandasse, haige nimi on peal. Korterinaaber saatis. Kallis Kati, tuleb üks murre kipsi fikseerida.» — «Kellel?» — «Minul.» Ja pikemata pannakse lahasse käsi ning Tallinna Vabariikliku Haigla I siseosakonna juhataja Adda Mardna algab ja jätkab oma tööpäeva.

Kui ma temaga käesolevast olukirjeldusest juttu tegin, ei tahtnud ta kuuldagi. «Sellest ei tule midagi välja. Minust pole midagi kirjutada. Tavalise arsti elukäik. Olen kõige harilikum arst. Seitseaastaku raames leidub palju huvitavamaid, tõesti suuri inimesi.»

Õigus. Suur seitseaastak nõuab ja sünnitab suuri inimesi, töökangelasi tehastes ja teaduses, kolhoosipõldudel ja kosmoses, laboratooriumides ja laevadel, maa all ja mägedes, kõikjal! Kuid suuri töövõite saavutavad need inimesed ainult siis, kui nad on tervise juures, töövõimet, tugevust ja tarmukust täis. Aga kes valvab ja hoiab nende tervist, päästab ja parandab seda ülimat vara?

«See ju endastmõistetav. Parem juba kirjutada mõnest tublist brigadirist,» soovitab arst Mardna.

«Seda ma teengi. Teie olete ju brigadir. Teil on brigaadis 33 inimest. Arste 7, õdesid 11, sanitare 15. Ja ka keset rahuaega olete teie oma brigaadiga ikka lahingus ja löömas — surma ja tõbedega. See on ju vahetpidamata võitlus, lakkamatu lahing. Kas pole nii? Kirjutan just ja panen veel pealkirjaks «Surmabrigadir».

Arst Mardna naeratab. «Hüva, olgu siis brigadir.» Ja ainult suunurgaga edasi muiates täiendab ta: «Võidelda tuleb mitte üksnes surma ja haigustega. Nii paljugi muuga.»

*

Mõnegi kuulsa meediku eluloost leiame, et ta juba vara-varakult tundis suurt kutsumust saada inimesoo heategijaks. Kuidas ta juba lapsena lahkas konni ja pani mänguseltsilistele klaasikilluga rõugeid. Kas istus see ka doktor Mardnal varakult veres?

Naeratab. Ei, mitte sinna poolegi. Otse vastupidi. Temal istus veres muusika. Kui ta koolitrepist vahel aeglaselt üles astus, tuksus sisimas kaasa: «Nüüd lased lento. Lento. Len-too.» Temast pidi tulema klaverikunstnik. Ema tavatses korrata: «Ei ole maailmas midagi majesteetlikumat kui muusika! Kui paljudele inimestele tood sa oma mänguga taeva alla, tõstad nad siit madalast ja määrdunud maailmast natukeseks ajaks kõrgemale. Ja kuidas klaverimäng noorele neiule

sobib!» Nii otsiski pika kasvuga koolitüdruk aiva ilu ja ülevat ning leidis neid muusikas, kirjanduses ja kujutavas kunstis. Ta oli armunud iseenese sõrmedesse, imetles neid sageli: nendega tõstadki sa kord suure saalitäie rahvast madalast maailmast kõrgemale! Aga konna lahata — nii hirmsat mõtet ei tulnud pähegi! Ei, kus sellega — tema oli koolipõlves otsekui peen vaas päikesepaistelisel aknalaual, õrnärvilist iluvett ääreni täis. Nii jõudis ta gümnaasiumi lõppklassi. Sama aasta novembris andis kuulus klaverivirtuoos pealinnas oma ainsa kontserdi ja noor Adda Merjam Paides sai kingiks pääsme Tallinnas elavalt sugulaselt. Kaks ööd enne sõitu ta ei maganud. Ema oli ülimalt erutatud. Kui see plats oleks ometi nii, et Adda näeks t e m a käsi! Vaadaku ta eriti tähelepanelikult t e m a vasaku käe lööki! Tütar läheb ju otsekui templisse!

Sellest sai tõepoolest suur reis. Ja saatuslik ka. Esmakordselt sõitis ta üsna üksi ja kõik oli nii pidulik, hele ning avar. Pool tundi enne kontserdi algust istus ta juba oma kohal. Paide piiga ei märganudki ehteis eputavat pealinna publikut. Tema ootas muusikat. Üsna pisut segas teda küll üks paar, kes tuli peaaegu viimasel minutil ja istus just tema ette. Hea, et see paljaspäine mehike oli nii madal, üle tema võis vabalt näha vasakut kätt, mõlemat kätt, käte mängu. Küll kõhetu, hallis ülikonnas mees, aga kui kaunis naine tal oli! Adda Merjami ilu otsiv ja leidev pilk peatus paaril. Miks on läinud see tõmmu ja kaunis naine küll hallile koiliblikale! Raha? Prr...

Aga siis kadus kõik. Kunstnik ilmus ja algas. Ta oli just selline, nagu kirjeldatakse muusikuid romaanides ja näidatakse filmides: kahvatu, paar lapikest hõbedat mustades «kunstnikulokkides», tumedate «leegitsevate» silmadega ja jumaliku «inglilöögiga». Adda Merjam vaatles mängijat mõne viivu ja tegi siis ema õpetusele risti vastu: sulges silmad. Ja alles nüüd tõstis teda muusika, nüüd oli ta laastuke lainteharjal, helid ehitasid hõbedase redeli pilvini, veel kõrgemale!

Järsku lõi ta silmad lahti. Kusagil tema selja taga oleks nagu kukkunud raske, aga pehme komps saali põrandale. Kahin käis läbi kuulajaskonna. Tema ees istuv hall mehike tõusis kärmelt püsti ja ruttas taha-

poole. Sosin, sahin ja siis kuulis ta enese selja taga sõnu: «Vanem härra. Eks süda muidugi. Hea, et arst siinsamas istus. Greiffenhagenisse viiakse.»

Paide koolitüdruk vaatas otse ette ja nägi hulga heitunud nägusid: daamide ümaraid, ehmunult lahti kalasuid diadeemide ja pärlikeede vahel, härrade kartlikke kalasilmi — hoidku küll, noodamees Surm on siin lähedal!

Aga kunstnik mängis edasi. Hoogsalt, elegantse «inglilöögiga», tumedad lokid lennus. Aga inimene ju kukkus! Ja kuulajad on heitunud. Kumba see kuulus mees nüüd õieti tahtis: ärgu teda tühja asjaga segatagu või püüdis ta kuulajaid muusikaga surma varjust välja võluda?

Aga kunstnik mängis edasi. Piano pianissimo. Väga õrn. Kuula, nii helisevad kevadel vastamisi kaks heledat ülasepead. Kuid järsku kõlas läbi hella tilina pikk oie. Inimene oigas. Sammud mütsusid. Oigaja kanti saalist välja. Aga kunstnik mängis edasi. Adda Merjam istus väga sirgelt, see pikk oie oli otsekui kүүnega kriibanud üle ta selja. Publik niheles, mõnigi kuulaja lahkus saalist. Hall mehike astus nobedal sammul tagasi oma kohale ja ilus naine pööras küsiva pilgu tema poole. Mees noogutas vaevumärgatavalt — jaole sain! Naine naeratas nagu tänulikult ja uhkeltki. Aga nüüd teadis koolitüdruk, miks see kaunis naine oli läinud kord hallile mehikesele. See polnud raha. See oli midagi rängalt kallimat — elu! Elu, mida see hall mees oskas teistel inimestel sees hoida.

Aga kunstnik mängis edasi. Järsku tõusis koolitüdruk kummaline vimme: too toksib seal edasi, edasi toksib nagu edev kukk... inimese süda jäi seisma, aga tema laseb oma sõrmedel edasi käia. Arst jättis muusika nautimise pooleli, et inimest päästma minna, publik pelgas paljast vikatimehe varjugi — aga kahupea toksis edasi, ükskõik! Kas tema, Adda Merjam, oleks edasi mänginud?

Väljas oli tihe ja pruunjas udu. Paide koolitüdruk astus ja aina mõtles: kui tema oleks olnud selle kuulsa mehe asemel, kas... Ja järsku sähvas keset paksu udu selge äratundmine: tema ei imetlenud-kadestanud seda kuulsust, kes laval mängis, tema kadestas-imetles seda

halli meest, kes vaikselt ja endastmõistetavalt appi tõttas. Ja tütarlapse suur templissetulek lõppes hoopis isemoodi.

Järgmisel hommikul väga vara, enne rongile minekut, kõndis Paide koolitüdruk korda paar sünge Greiffenhageni haigla ees edasi-tagasi. Võigas hoone, eriti udus ja pimeduses. Nagu üleni hallitanud ja kartustsündav kants. Siis aga lõi koolitüdruk pea selga ja astus kindlal sammul kantsi sisse. Sattus vastamisi just haigla väga range ja saksasoost ülemõega. Viimase nägu ja olemus kippusid tõendama, et maailmas võib veel tänapäevalgi leida Hanssu-Greetet, piparkoogimaja ja nõida. Aga et koolitüdruk oli väga hästi kasvatatud, ütles ta viisakalt:

«Andke andeks, et ma nii vara tülitän. Palun öelge, kuidas on selle haige tervis, kes eile «Estoniast» siia toodi? Südamega...»

Ülemõe pilk mõõttis küsijat. Vaenulikult, halvustavalt ja siis tuli lühike hammustus: «Haige nimi?»

«Ma ei ... tea.»

«Aga miks te siis nuhite? Ei tunnegi, aga jooksete siia segama! Kes teie temale olete? Kes teema teile on?»

«Lihtsalt ... tahtsin teada kui inimene, kuidas teisel inimesel läheb ... Kuulsin, kuidas ta kukkus,» vastas koolitüdruk ja temas hakkas kerkima midagi seni veel võõrast: hele viha — ja ta ise tundis, et see on õigel kohal ja peabki nii olema.

«Ja häbi teil ei ole! Ise veel koolilaps ja juba jookseb vanematele meestele järele, ma —»

Siin, sünges Greiffenhageni kantsis kuuliski Paide koolitüdruk esmakordselt iseene suust ja isegi heitudes häält, mida teeb praegu vajaduse korral doktor Adda Mardna; kindel, külm ja pisut kalkki hääl:

«Teie koht ei ole haiglas. Teie ei kõlba siia. Minge mujale!»

Nii lausus lõpuklassi tüdruk Greiffenhageni kantsis kolmkümmend aastat valitsenud ülemdraakonile. See liigutas keeletuna lõualuid ja tüdruk lahkus. Alles mõni aasta tagasi lausus I siseosakonna juhataja Mardna ühel varahommikul just samal häälel just samad sõnad tüsedale sanitarile. Neil oli osakonnas mitmendat kuud ravil raskelt neeruhaige naine, kellel kodus kaks väikest last

ja kalmistul hiljuti surnud mees. Mardna brigaad oli ta niikaugele saanud, et algas paranemine. Aga siis oli osakonda värskelt tööletulnud sanitar vaadelnud kahe väikese fotot haige öökakil ja ohanud: «Oh te vaeseke- sed! Näe, isa läind ja kauaks seda emagi enam!» Öhtuks tõusis haige temperatuur nii, et ta sonis orvuks jäänud lastest. Ja järgmisel hommikul laususki osakonna juha- taja sanitarile oma sõnad:

«Teie koht ei ole haiglas. Teie ei kõlba siia. Meie ehitame vaevaga üles, teie kisute rumalusega maha. Haiget saab sõnaga sama hästi tappa kui kir- vega. Vahel veel kergemini kui kirvega.»

Valesti näidustatud arstimid võivad väga raskelt kah- justada, mõtlematud sõnad mitte vähem. Arsti olemus mõjub sageli rohkem kui tema poolt määratud arstim. Ennekõike ja kõige enam mõjub aga arsti kui inimese suhtumine haigesse kui inimesesse.

Mõni aasta tagasi viibis brigadir Mardna paaripäeva- sel väljasõidul Hiiumaal. Tagasi jõudis ta laupäeva öhtul ja haiglasse läks esmaspäeva hommikul. Vahepeal hospitaliseeritud haige oli väga raskes seisundis. Esi- meseks ööks oligi ta jäetud boksi alumisel korrusel, et mitte vaevata teda enam viiendale viimisega. Esmas- päeva hommikul, enne suurt visiiti informeeris noor palatiarst osakonnajuhatajat uue haige suhtes kuidagi pahaselt, nagu solvunultki:

«Täielik torpor. Torpiidne palavikujärk. Apaatia. Täiesti tuim. Ei tahagi terveks saada.»

«Ka see viimane on haigus. Kas te teate, kui lüürili- selt selle nimetus kreeka keeles kõlab? Ja ka see haigus on ravitav. Andke mulle haige kohta kõik andmed,» vastas brigadir rahulikult.

Selgus, et 45-aastane meeskodanik oli viibinud 25 aastat kaugel võõrsil, ära näinud kõik vaevad ja viletsu- sed, läbi teinud kõik piinad ja pigistused, streikinud, nälg- inud ja peksa saanud. Nüüd oli see, mis temast veel alles, jälle kodumaale jõudnud.

«Jaa-aa?» häälitsetes doktor Mardna tasa ja vaatas noo- rele palatiarstile väga küsivalt otsa. Ta teadis, kui palju tema noor kolleeg oma lühikesele elueale vaatamata juba kannatanud oli, et fašistid tapsid ta isa-ema, kõik omaksed, kuidas ta lastekodus kasvas...

«Jaa-aa?» päris ta veel kord, pilk hele ja selge. Selle heledaga otsekui kiskus ta sõnu palatiarsti suust:

«Jah, nüüd kõlbab neil küll kaugelt kodumaale tagasi tulla. Rasketel aegadel aga hoiti end eemale. Kui võõrsil halvasti läheb, siis aidaku kodumaa. Ja siin ollakse veel nagu vaene kannataja...»

«Kas te haige samas... vaimus vastu võtsite?» küsis osakonna juhataja ja sirutas sõrme välja — ta puudutas alpikanni roosat õit oma töölaual vaasis. Päike tuli parajasti välja, küsija heledad juuksed olid päikesepaistel valge peakattega peaaegu ühte värvi. Ta põskedel aga roosatas kaks laiku — ju vist õie vastuhelk...

«Kuidas teid ennast omal ajal Kaagvere lastekodusse vastu võeti, mäletate veel? Ka teie tulite kaugelt, ka teie olite väeti ja vilets. Kõik meie kätte antavad haiged on inimesed. Kuidas oligi selle haige nimi? Palat? Kus ta lebab?» küsis brigadir.

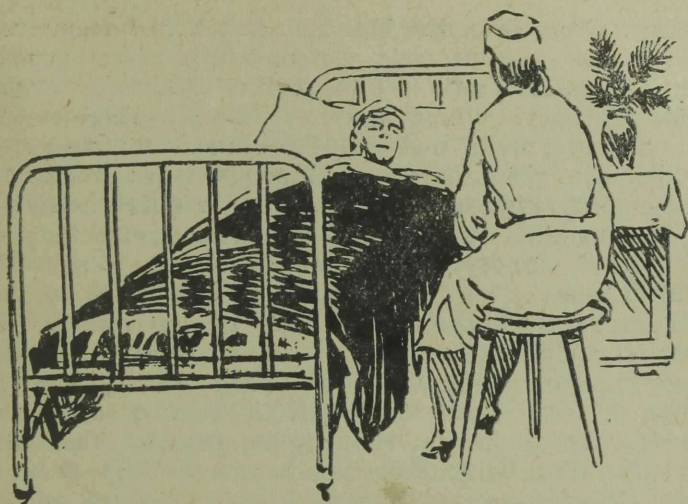
Kui ta oma kümneliikmelise brigaadi eesotsas palatisse jõudis, astus ta otseteed uue haige voodi ette, sirutas tervituseks käe ja ta hääl helises:

«Tervist, seltsimees Tamm! Olen Mardna. Kuidas läheb?»

Lebaja seni poolkinni silmad läksid pärani. Kaks-kümmend viis aastat ei öeldud talle kordagi sõna seltsimees. Tal polnud seal võõrsil nimegi: teda tõmmati kõvera sõrmega ligi ja tõugati rusikaga eemale. Ja siin oli ta nüüd oma hädas ja häbis maas, ei kõlba kellelegi otsa vaatama — ja talle öeldi see sõna! Lebaja nägu hakkas järsku elama — üksainuke sõna andis talle uue näo.

Aga selle sõna ütleja, brigadir Mardna, peatus palatisse minnes pikas koridoris, pani oma käe noore arsti õlale ja sosistas: «Aga teile ma pidin nii kibedalt ütleva, et see teile eluajaks meelde jääks. Ja ainult nii ta jääb. Varsti lähete meilt ära, hakkate iseseisvalt tööle — mõelge alati inimese peale.» — «Aitäh,» tänas noor arst oma brigadiri.

Rasketel haigele oli sõna seltsimees otsekui tugevaks süstiks. Paari päeva pärast muigas ta patja kohendavale sanitarile: «Ettevaatlikult, mina olen nüüd seltsimees!» Haigetalitaja, kes üliharjunud haigete sageli üli-

kummaliste väljendustega, vastas: «Enä mul haruldast asja! Meie teiega siin oleme kõik seltsimehed.»

Ja kus on see tookord väga raskelt haige mees praegu? Ooh, nüüd sõidab ta trällaevas ja vinnab merest siplevat hõbedat välja...

Esmaspäeva ja teisipäeva hommikuti — enne suure visiidi algust — osakonnajuhataja kabinetis istudes meenub lapsepõlves kuulnud teooria, mida tookord sai pentsikuks peetud. Mõneteistkümne-aastasena tuli mul koolivaheajal aidata apteegis vana proviisorit: pidin kleepima pudelite ja karpide külge arstimisilte, retseptiribu ja margikesi numbritega. Lasksin kätel käia, ükskõik kuidas. Nagu vanarahvas ütleb: «Viskab üle kaeratera.» Sageli kippus mu töö hoopis abstraktse kunsti valda: retsept risti, silt rästi, mark sëlili. Ja siis manitseski vana farmatseut: «Kulla laps, nii ei tohi! See on pooleldi mõrtsukatöö! Me teeme seda ju haigete jaoks! Haige rahutu pilk aiva otsib ja peab alati leidma ainult ilusat, puhast, korralikku, sümmeetrilist — olgu need siis inimesed, seinad, rohukarbid ja pudelid. Nägusus ja puhtus annavad rahu ja jõudu, aitavad sageli rohkemgi kui see vedelik pudelis. Ära seda kunagi unusta!»

Silmitsedes brigadir Mardna kabinetti kogunenud brigaadiosa — kuut arsti, vanem-õde ja kolme prakti-
kanti-üliõpilast, tulid mulle järsku ülielavalt meelde
vana proviisori puhtad, kaunid, juba silmalegi lootust
ja lohutust toovad pudelid. Rääkimata lumivalgetest
kitlitest ja peakatetest, on Mardna brigaadiliikmete
ilmes, rühis, liigutustes ja hääles palju ühist: asjalikku
ja harmoonilist, kaunist ja korrektset, rahulikku ja
rahustavat, kindlat ja kindlustsisendavat. See väike
kuldjuukseline, kes jätab noore tütarlapse mulje, on
palatiarst Aivi Juske, tasase, aga kindla sõnaga. Ta
annab brigadirile hommikusi «luureandmeid» — üle-
vaadet haigete seisukorrast. Too tõsine, sileda ja tumeda
peaga on arst Luule Sepp. Kõik noored meedikud
Mardna brigaadis on nõukogude-aegsed, lõpetanud
Tartu Riikliku Ülikooli arstiteaduskonna. Välja arvatud
kaks. Kišinjovist on Naatan Elstein, kes töö kõrval
lõpetas oma dissertatsioonitöö meditsiinikandidaadi
kraadi saamiseks. Töö — «Lambliia kliinik» — on huvi-
tav ja autor kaitses seda edukalt. Sama autori sulest
ilmub ajalehtedes sageli kirjutisi meditsiini alalt. Ja
teine on tõmmu, egiptlannat meenutav arst Hermiine
Albova Leningradist, kes on juba üle kümne aasta
Mardna brigaadi liige. «Temaga on hea koos töötada,»
ütleb brigadir. «Selge pea. Kindel. Korrektne.»

Hommikune kokkutulek enne suurt visiiti on nagu
jõudude ülevaatus enne võitlusse minekut. Kui teed
kaasa — valge kitli kaitse all — kümmekond suurt
visiiti, hakkad mõistma, et need on tõesti võitlused . . .
Nii mitmeti.

Palateid on I siseosakonnas 13, neist 5 meestele.
Voodeid 65. Üsna sageli esineb aga veel «lõunamaist,
seda palmidealust» lebamist: pikka koridori on paigu-
tatud lisavoodeid haigetele. Ja et kusagil alumisel kor-
rusel kasvab koridoris palm, nimetatakse 5. korrusel
selliseid voodeid «palmialusteks».

Iga esmaspäeva ja teisipäeva hommikul tuleb briga-
diril vaadata üle, ka läbi, kuulata ära ja läbi umbes
70 haiget. Suur visiit on suur segu inimeste valudest,
visadusest, väsimusest ja vastupanuvõimest, väiklusest
ka. Segu ahastusest, allaandmatusest, alatutest arves-

tustest, elulootusest ja edevusestki — kõigest ilusast ja inetust.

Esimene palat on parajasti «tervise tilgutamise tuba». Voodite kõrval, neist kõrgemal asetsevaist klaasnõudest vajub glükoosi ja mitmesuguste ravivahendite lahus tilkhaaval läbi vooliku ja nõela lebajate veresoontesse. Lebada tuleb täiesti liikumatult — et nõel sooneseinast välja ei lipsaks. Ja nii nad lamavad, elutult nagu kujud sarkofaagidel. Näod nagu maskid: aneemiahaigel kipsis, rasket ureemiat põdeval vanaldasel naisel Pärnust aga pronksist, raskete vagudega ümber suu ja kitsaste silmapilude. Aga niipea, kui doktor Mardna oma kaaslastega liikumatute palatisse astub, süttib lebajate silmades elu, kõikide pilgud klammerduvad kõrgesse ja heledasse kogusse: lootuses, küsivalt, anuvalt, ahnelt, otsivalt. Kui näed neid 130—140 silma suurte visiitide ajal — hingepeegleid, nagu öeldakse — näed nii lahtilööduina, siis ei saa sa neid ealeski unustada. Ja brigadir oskab nendesse vaadata . . . Kolmteistkümmend palatit, 65 silmapaari.

Juba istudes võtab ühes palatis väheldane musta peaga mees vastu arstide visiidi. Öölaual on tal kõrvuti tükike pastilaad ja raamat «Poeem surmast».

«Tohoh,» vaatab brigadir. «Selle nädala lõpul laseme teid tervena välja ja teie loete veel surmast! Kellena te töötate?»

«Vagunihaakija.»

«See raamat teile ei sobi. Rattad viivad inimesi ju ainult rõõmu poole, kulla mees. Komanderingusse, puhkusele, pulmareisile, külla, uudismaadele, ekskursionidele. Pange aga heaga ja otsemaid ära!»

Naabervoodis lebab diabeetik, hallipäine ja erga silmapaariga mees. «Doktor,» küsib ta, «öelge mulle sulatõtt — kas ma saan oma suhkruhaigusest absoluutselt terveks?»

«Olgu siis sulatõtt,» vastab brigadir tõsiselt. «Absoluutselt terveks mitte. Aga edasi elada võib ja saab ja tuleb.» Ja väikese naeratusena tõde pehmedades: «Juhul, kui te ei võta «elu nagu meelakkumist» — eks nii ju öeldakse. Dieet. Mitte midagi magusat . . . isegi luuletusi mitte.»

Järgmisest voodist rögistab rauk: «Mul pole enam

teragi seda sisemist tegevuskapitali. Vaata nüüd ise, tütreke, mis ma siia topsi lasen!» Brigadir võtabki süljenõu, silmitseb röga ja nuusutab. «Pole häda midagi,» vastab siis. «Meie siin laename uut tegevuskapitali . . . Kirjutan uued süstid, siis vaatame.»

Kõrvalpalatis lebab ülikõhetu kogu — tõmmu nahk ümber skeleti. Kingissepa rajooni kolhoosnikul on kurgaloomuline kõrge vererõhk. Kui ta kolme nädala eest osakonda toodi, ei näinud ta enam midagi. Kaks nädalat tagasi liigutas brigadir suurel visiidil ta silme ees oma käsivart. «Näete midagi?» — «Midagi heledat nagu virvendaks . . .»

Sel visiidil aga algab haige ise, elavalt ja õnnelikult nagu laps:

«Doktor, ma juba näen teid! Ja pühapäeval tundsin oma naise ja onu ära! Kohe, kui nad uksest sisse astusid.»

«Kas ikka silmadega?» naeratab brigadir. «Kalleid inimesi me näeme vahel südamega rohkem kui silmadega.»

«Ikka silmadega, ikka silmadega. Te ju ütlesite mulle, et saan oma silmavalguse tagasi. Ja mina uskusin teie sõna! Olge te tänatud, doktor . . . tuhandekordselt.»

Veel täna väljakirjutatavale autojuhile annab brigadir hüvastijätuks kätt ja ütleb: «Ma helistasin Autobaasi, et te edaspidi töötaksite ainult päevases vahetuses. Jääb siis nii.»

Täna lahkub veel teinegi haige, meistermees, kelle raskelt rikkis süda I siseosakonnas aastate eest nii käima pandi, et omanikust tuli tubli töötaja, naisemees ja laste isa. Nüüd oli ta siin taas paar nädalat «pisiremondis». «Päris kahju teid ära lasta,» muigab doktor Mardna. «Ükski ei oska ju parandada meie nii sageli rikkis sanitaartorustikku paremini kui teie.» — «Eks meil ole teiega vastastikku abistamispakt, doktor,» muheleb meistermees kavalalt vastu. «Teie jälle minu seda va südametorustikku . . .»

Aga üks mees — vereringe veega — lebab näoga seina poole, silmad kinni ja vaikib. Brigadir peatub hetkeks voodi ees, saadab vanem-õele küsiva ja saab vastu kostva pilgu. Veel samal päeval helistab ta «Punasesse Koitu» sünge haige naisele. «Teie pole veel senini oma

meest vaatamas käinud. Peate seda tegema. Mina jah nõuan. Mis? Kelle asi? Jätke rumalused. Ka mina olen naine, mitte üksnes arst. Järgmisel külastamispäeval olete te siin.»

Ja läheb edasi suur visiit. Ühes palatis kähvab naishaige kurjalt: «Kuidas, ei saa? Tahan uut preparaati! Tean, mis tahan. Kas te ei tea, mis mul on? Teate, mis mul on?» — «Tean küll,» vastab brigadir jahutava rahuga. «Teil on lambliaid.» — «Ah, mitte seda! Mul on mees kõrgem sõjaväelane, võtke teadmiseks!» — «Nõukogudemaal ei kannu lambliaid eraldusmärke, haiged ka mitte. Käituge, palun, nagu kõik teised haiged,» vastab brigadir ikka sama jahutava rahuga. Viisakalt, kõigutamatult.

Otse kõrvalvoodist aga kaebab kolhoosinoorik: «On ikka küll ühed hirmsad loomad need maksalutikad! Ajavad kohe käed ja sõrmeotsadki kärsitust täis.» Brigadiri näkku tuleb väga hele ja rõõmus naeratus: «Kärsituks teevad teid hoopis suuremad loomad,» vastab ta. «Kõik need vitsid, õhivad ja punud laudas, kipute töö juurde tagasi ja sealt see kärsitus tulebki.» Haige hakkab naerma. «Oskate teie aga, doktor, inimese seest ikka selle õige vea üles leida! Selle päris seesmise vea. Mul süda tõesti kripeldab loomade pärast.»

Neid sõnu saadab palati teisest otsast kostev võimas hingeldamine, päris ähkimine ja puhkimine. Seal lebab teist päeva noor ja lopsakas naine ja simuleerib astmat. Tema oli ametilt lõhkaja. Nüüd tal enam lõhata ei lasta ja nüüd on tal sellepärast astma. «Kas te siis muud tööd teha ei tahagi?» pärib brigadir ja istub voodiservale. «Tõmmake särk kõrvale, andke oma süda korraks siia. Nii. Nii. Nii.» — «Ei, mulle hirmsasti meeldib midagi puruks lasta.» — «Aga naisterahvast-inimene, kas poleks palju parem midagi üles ehitada, ära parandada... Viibite värskes õhus. Teil on tugev kont ja rammu, minge ehitustöödele.» — «Ei, ei ja ei! Ei taha,» vaidleb haige ägestudes ja unustab ähkimise hoopis. «Siiski,» vastab brigadir. «Näete, kui kergelt ja vabalt te praegu hingate. Kirjutan teid täna välja. Kõike head! Ärge purustage, parem ehitage.»

Ja nii läheb suur visiit edasi. Ei ole veel kuulnud, et brigadir Mardna kedagi odavalt haletseks, mingit magu-

sat kaastunnet avaldaks — temas on alati midagi karget, kurbet ja jahutavat. «Ta oskab iga haige juures selle õige nupu peale vajutada,» ütles kord kadunud professor Mastbaum, «ja ta ei löö kunagi nõrgaks.»

Siiski, siiski. Üheks sekundiks on temagi nõrgaks löönud. Juhtus see nii.

1960. aasta hilissuvel jäi üks meie balletisolistest grippi. Helistati arstile-perekonnatuttavale ja see ruttas appi. Mõni tund hiljem toodi haige doktor Mardna osakonda: saadud vaktsiinist tingitud üliraske allergiline seisund, mille foonil lõi välja kopsupõletik, mis põhjustas latentse tuberkuloosi aktiveerumise.

Nii kõlab haiguselugu ametlikult ja lühidalt. Brigadir jutustab:

«... temperatuur üle neljakümne. Suur lööve. Justkui tulekahju, lahvas nagu leek üles. Must ja valge luik oli minemas, ära lendamas. Seda ei tohtinud me sündida lasta! Ei tohi lasta elust ära lennata luke, kes on paljudele-paljudele inimestele, rahvale lihaks-vereks tihenened muusika. Tegime kõik, mis meie võimuses seisis. Saim talle suurte raskustega eraldada väikese palati, anda sellesse alalise valve. Haige juures viibisid ema ja vend abikaasaga. Terve nädal käis vihane võitlus hapra elu eest. Brigaad ainult sellele elaski, et luigeke ellu jääks. Sellel nädalal polnud mul und. Niipea kui pea padjale panin, kuulsin viiuli või tšellokeele katkemist. Päeval tuli sõdida inimestega, kes kippusid külastama oma lemmikut. Laual helises ühtvalu telefon ja oma tuntud jahedal-asjalikul tohtrihäälel andsin kõigile soovijaile eitava vastuse — alates alaealistest austajatest kuni kultuuriministrini. «Ei saa praegu, haigel on äge kopsupõletik.» Ei tahtnud-tohtinud tuberkuloosi mainides paanikat tekitada. See tekib tuntud inimeste haigestumiste puhul iseeneest, keeled aina keerutavad. Ja sellega tegingi vea: läbi haigla seinte imbus välja, et tegemist on siiski tbc-ga ja rohkem polnud vajagi. Peagi käis suust-suhu kuulujutt, et Mardna on pannud vale diagnoosi. Ja väljaspool osakonda nõuti Leningradist konsultatsiooniks välja tuberkuloosi eriteadlane professor Putškov, kes kinnitas juba pandud diagnoosi. Tuberkuloosi dispanser

kutsus hiljem Moskvast kohale professor Rabuhhini, kes jäi ka sama diagnoosi ja sama ravi juurde. Ja kui me haige tuberkuloosidisperserile üle andsime, kõlas loo lõppakord: partei linnakomiteesse oli saadetud avaldus, et doktor Mardna ei olevat hakanudki enne ravima balletisolisti, kui talle peo peale ei laota 1000 rubla. Vanas rahas...»

Jälle öitseb ta palgetel kaks ereroosat laiku. Ütleb järsku hoopis võõral ja tuhmunud toonil:

«Siis võttis küll üheks sekundiks eluisu ära.»

Aga sedamaid oma tavalise reipusega edasi: «Kuid arst ei tohi haigete puhul solvuda, vihastuda ega kurjaks saada. Ja keeleliigutamine ja alatu agarus on haigused. Haigus on ka sensatsiooninälg, nälgija aina nuhib ümber enam ja vähem tuntud nimede.»

Keeleliigutajad saavutasid seekord midagi eriti ohtlikku ja halba: võtsid terveks sekundiks ära eluisu arstilt, kes aastaid on ülal hoidnud — isegi irooniaga, sekka kiusliku sõnaga, jonna äratades — väga paljude inimeste eluisu. Ja hoiab veel.

Doktor Mardna ei nimeta vaktsineerija nime, ei keelekandjaid, ei altkäemaksumõtte leiutajat. Ei, temal kadus ju eluisu ainult sekundiks. Aga minu süda ei saanud rahu: külastasin haige ema. Luik ise viibis ikka veel tubdispanseris, aga elutoas on kaks — tema väike habras ema ja õrn hibiskus, see hiina kask — need toovad eemalviibija kummaliselt ligi. Kuidas oli lugu selle tuhande rublaga, vanas rahas?

Väike ema saab päris pahaseks. Ta on seda halba juttu juba kuulnud. Doktor Mardna on ennegi tütart ravinud, alati hoole ja armastusega, raha pole nende vahel isegi mõttesse tulnud. Mis inimesed need keeleliigutajad küll on?

Telefonis kõlab must-valge luige hääl väga haprana ja õrnalt, aga sõnad ise on südikad: «See on kõige alatum laimujutt, mis veel olla saab. Levitajaid tuleks karistada! Imelik, samal ajal, kui meil on nii palju häid inimesi — näiteks, kuidas need Moskva arstid ja meie Mardna minuga kurja vaeva nägid — on teisi, kes headele inimestele auku kaevavad.»

Eks ole ... võidelda ei tule üksnes surma ja haigustega, vaid palju muugagi:

Kodanikega, kes on liiga harjunud ja hellitatud kõige selle heaga, mis annab neile nõukogude tervishoiusüsteem tasuta. See on neile nii endastmõisteta vaks saanud, et nad lähevad keset seda hoolitsust liiga tähtsaks ja ülbeks. Nägin I siseosakonnas naishaiget, kes sülitas sellepärast sanitarile näkku, et see teda põrandale sülitada ei lubanud...

Noormees Virumaalt tõi doktor Mardna juurde oma klimakteerses olukorras 45 aastase ema. Nõudis väga käskival toonil, et tema ema siin terveks ravitaks. «Ta on ju terve,» vastas valge brigadir rahustavalt. «On paremgi, kui ta oma igapäevast tööd edasi teeb.» — «Mis?» karjatas raevunud noormees, «minu ema peab kolhoosis rasket tööd tegema? Teie ei ole kellegi nõukogulik arst! Nõukogude kord lubab olla haiglas tervekssaamiseni, kas või viis aastat!» — «Ehkki meil on praegu ette nähtud keskmiselt 16 voodipäeva, võimehaiget vajaduse korral ravida kas või viis aastat, kuid teie ema ei vaja statsionaarset ravi,» vastas brigadir leebelt nagu oma lapsele. «Lähnen otsemaid tervishoiu-ministeeriumi, et teid jalamaid kohalt maha võetaks!» — Läks, rusikad püsti...

Elatanud meeshaige tuleb kirurgide kätte üle anda — kui ta ellu tahab jääda. Aga haige usklik tütar ei luba seda. Ei, mis issand on inimesele juurde loonud, see peab sinna ka jääma! Doktor Mardna selgitab asja kannatlikult: kas siis lihane tütar tõesti tahab oma isa surma? — Parem surm, aga et pärast surma oleks hingeõnnistus kindlustatud. Ei, tõbise tütar ei luba mingit lõikust! Aga tema jälle, see valge brigadir, ei luba, et haige sureb, põhjuseks pime usk ja nõmedus. «Kas teie vastutate inimese hingeõnnistuse eest?» kiljub vihane usuõde. «Mina vastutan kõige tähtsama ja tõesti olemasoleva eest — inimese elu eest. Teie isa läheb operatsioonile.» Läks ja elab praegugi. Kindlasti on ta rohkem tänulik võõrastele arstidele kui oma lihasele tütrele.

Mõnikord juhtub ka kas või käsitsi kokkuminekut. Esimesel suurel visiidil jäi uus meeshaige kohe brigadiiri juures «vahele» — viimane avastas oma kogenud pilguga, et haige loob enesele ise kõrge temperatuuri kaenlaaluste tuliseks hõõrumise teel soola ja pipra seguga. Jalamaid välja kirjutada! Aga mees ei mõel-

nudki minna ja hakkas jõuga vastu. Kutsuti kohale miilitsatöötajad ja selgus, et «piprapalavikku» põdeja on põline retsidivist, keda ametivõimud parajasti kibeikiirelt taga otsisid.

Tuleb võidelda agravatsiooni ja hüphondriaga — inimesed leiutavad endile haigusi, süvendavad neid, igatsedes «sinist lehte» või invaliidsust, avastavad aina uusi tõbesid, elavad ja mõtlevad ainult neile, on eneste arvates täna-homme surijad. Vahel ka üsna ajaviiteks: tuleb brigadiri kabinetti keskealine, hästi riides ja soliidne naiskodanik. Ta muidugi väga vabandab, et tülitab doktorit, õieti kuulub ta ju hoopis teise haigla alla. Aga ta usaldab ainult doktor Mardnat, nüüd ainult teda veel! Ta on vahepeal käinud analüüsidel Rakvere ja Tapa haiglates, Tartus ka, aga . . . «Teate, doktor, mul on korraga neli kroonilist põletikku! Esiteks magu, siis soolestik, siis maks ja siis sapipõis.» Brigadir naeratab rahustavalt: «M e i l käib see kõik ühe ette, ütleme nagu söögitoa garnituur: puhvet, laud, toolid, seinakell. Palun vastake mu küsimustele: olete abielus? Elate kellegi juures? Lapsi, kasulapsi, sugulaste lapsi teil on? Ödesid, vendi? Leivamuret on? Pensionäride Ühingus olete? Lugeda armastate, raamatuid kogute? Kassi või koera on? Lilli kasvatate? Teatris, kinos käite, jalutate?»

Kõigi nende küsimuste üheks ja ühiseks vastuseks on tilluke, terava otsaga «ei». — «Vaadake, teil on lihtsalt liiga palju aega ja võimalusi oma haiguse poputamiseks. Tehke midagi, mõelge muule,» soovitab brigadir. «Tulge reedel polikliinikusse, vaatame . . . et me mõlemate süda rahu saaks.»

Otse pärast seda konsultatsiooni kohtan kadunud kunstnike Mugasto ja Johani öde ja naist, Helene Mugasto-Johanit, kes aastate eest raske haigena viibis I siseosakonnas ravil. «Ma tean nüüd üht uut meditsiinilist terminit,» naerab talle ja jutustan ülalloodud loo. «Sina olid ju ka «söögitoa garnituuriga» ravil.» — «Oh-ee,» naerab tema vastu, «m i n u l oli Mardna juures remondis niiõelda kogu korterisisustus.» Aga kui ma räägin talle loost baleriiniga, lähevad ta head silmad päris kurjaks. «Tohoh, sõgedaid! Mardna just diagnostik ongi, ei otsusta ribadi-robadi. Nii nagu tema, peaks meil iga arst inimesesse suhtuma . . . Ta on oma

kollektiivigi kasvatanud inimlikuks ja asjalikuks. Ja kui palju on neid, keda ta jalule on aidanud ja jalul hoiab.»

On. 34 aastane kodanik Serjogina, kolme lapse ema, toodi Kaug-Idast raske, käest ära lastud neeruhaigusega. 198 päeva oli haige osakonnas ravil. Jälle kord tekkis «lahing» kirurgiga, tuli riskida uue preparaadiga, hormoonraviga — ja võit jäi terapeutidele: haige elab praegu üsnagi rahuldavas seisundis, nagu viimasel kontrollimisel 1961. a. jaanuarikuus selgus.

Keila rajoonist toodi osakonda 26-aastane Nelli Aava äärmiselt raskes seisundis — hüpoplastiline aneemia — ja kirjutati välja pärast 283-päevast ravi hea tervise juures. Pidev ambulatoorne kontroll näitab, et hea tervislik seisund on stabiliseerunud.

«Punase Reti» inseneril Puusepal raviti osakonnas 198 päeva rasket ureemilist seisundit koos perikardiidiga. Praegu ta töötab ja tunneb end hästi.

Juba kolmandat aastat tegeleb doktor Mardna radioaktiivsete isotoopidega. Praegu liigub restoran «Euroopas» nobe ja vilgas ettekandja Ada Ilves. Tal olid raske halvatusnähud, tingitud erilisest vereloome haigusest. Tema sai terveks pärast ravi radioaktiivse fosforiga.

«Estonias» tuiskab ballett üle lava, seal tantsivad Eike Joasoo ja Verner Hagus. Esimene raviti Mardna brigaadi poolt terveks raskest sapipõiepõletikust, teine septilisest endokardiidist — südantkahjustavast angiinist.

Brigadir naeratab. ««Estonia» rahvas pühendas mulle 50. sünnipäevaks omaloomingulise helitöö. Selles on suurepärase haigete koor ja kena arsti soolo. Mängin seda vahel videvikutundidel.»

Läheme tagasi muusika juurde ja minevikku, oma-moodi videvikku. Pärast kokkupõrget Greiffenhageni draakoniga tõmbas Adda Merjamit arstiteadus. Aga ema oli kategooriliselt vastu. Professor Haldrel läks siiski korda teda niikaugele keelitada, et tütar sai loa mateemaatika-loodusteaduskonda astumiseks — sinna see esimene aasta kaotsi läks. Klaverit mängis ta ikka edasi. Elas vana Jakobi tänava nurgal, kust nii sageli Schu-

bertit kõlas, et maja «Kolme neitsi majaks» nimetati. Aga siis tegi Adda Merjam lõpliku valiku: läks arstiteaduskonda üle ja lõpetas selle 1931. aastal. Professor Blumberg tahtis temast tookord vägisi kirurgi teha — Adda Merjam töötas üliõpilasena ju terve aasta tema vanem-assistendina. «Inimesel sõrmed otse loodud kirurgi tööks ja selliseid raisatakse muusika peale,» torises vana meedik mitu korda. Pärast ülikooli lõpetamist asus Adda Mardna koos oma arstist mehega elama Tallinna, Rüütli tänava nurgale. Küll oli võigas urgas, too nende esimene pealinna korter! Ühe arsti palk kulus kuuüriks, teine ei leidnud tööd. Sai siis Keskhai glasse doktor Raukase siseosakonda, hiljem laboratooriumi.

Aga 1940. aastal asutati Linna Sisehaiguste Haigla ja Adda Mardnast sai selle laboratooriumi juhataja ja siseosakonna ordinaator. Nii et alles 1940. aastal sai ta kätte oma õige ala, hakkas töötama terapeutina. Öeldakse ju õigusega, et terapeutid on need tõelised arstid. Terapeuti töö on meditsiiniline aju, nõuab mõtlemist, juurdlemist, riskimist. Teraapia on nagu malemäng — iga vale otsus tasub end valusalt kätte. Ja Adda Mardna hakkas erilise innuga tööle.

Kuid siis tulid aastad 1941—1944. Ta töötas küll samas haiglas edasi, aga tööl ja elul oli hoopis sünge silmnägu. Vaestepatuste tänava korterist tõstsid sakslased Mardnate pere sõna otseses mõttes välja. Järgmine peavari jäi pommi alla. Poeg Silver, tookord mõneteistkümnepäevane, otsis kuumast tuhost oma margialbumi riismeid ja pomises: «Ema, kõik sinu haigla arstid sõidavad ära . . . viimane kui üks. Aga meie?» — «Las sõidavad. Meie jääme. Üks arst peab ikka kohale jääma, kui teised liigsest julgusest jalga lasevad,» vastas Adda Mardna. Ja jäi. 1945.—1949. aastani töötas ta pärast Tallinna vabastamist uuesti moodustatud IV Vabariiklikus Haiglas, kust tuli üle oma praegusele töökohale.

«Liiga lihtne lugu kirja panemiseks,» ütleb ise. «Tavalise arsti tavaline elukäik.»

Ja tavalise arsti tööpäev, igapäevased üritused?

Kella 10—1 tegelik ravitöö osakonnas, 1—2 konsultatsioonid polikliinikus, väljasõidud Kingisseppa, Hiiu- maale, Haapsallu, Kohtla-Järvele. Konsultatiivne kir-

javahetus terapeutidega rajoonides. Konsultatsioonid teistes haiglates: Nakkushaigla, Vabariiklik Psühhoneuroloogiline Haigla jt. Konsultatsioonid telefoni teel kaugekõnede näol. Ja sekka sekeldusi nii ja teisiti: aparatuuri rikked (haiglal pole oma elektronaparaatide parandajat), filmide ja ravimite saamises esineb lünki. Sageli streigib lift ja veevärk, ikka veel ei saada seinakappe, sanitaride kooseis kipub kähku uuenema. Saadetakse rajoonidest haigeid vale diagnoosidega. Toodi osakonda tütarlaps kui raske reumahaige, kes oli läbi käinud juba mitmest raviasutusest. Paljas silm juba seletas, et tegemist oli lihtsa lamppöidsusega, mis käimisel valu tekitab. Aeg-ajalt ilmub «kabelivaim» — naiskodanik Sindist, kes on harjunud viimase 20 aasta kestel pidevalt haiglates lebama. Ja nüüd igatseb ta j u s t I siseosakonda sisse saada . . .

«Ju siis on ikka õigus doktor Leisneril,» ütlen valgele brigadirile, «kui ta seal oma Harju rajoonis nalja viskab: «Küll on ajad aga muutunud: ennevanasti tahtsid raskelt haiged ikka jumalaarmu ja õpetajahärrat, nüüd nõuavad, et saaks aga veel Mardna juurde, küllap siis . . .» Doktor, meie loos on vähe arve, andke mõni oma brigaadi kohta!»

«Läinud aastal käis meie kätest läbi 1148 haiget. Väljasõite rajoonidesse oli meil 98. Kirjutatud on kümmekond teaduslikku tööd, esinetud konverentsidel. Punase Risti liikmeid on 29. Doonoreid 20.»

Ja järsku naeratades: «Annan teile veidi kummalise arvu. Eile toodi meile sisse raskete luumurretega eideke, kes tavatses kerjata Tartu maantee kandis. Ta oli auto alla jäänud. Suri paari tunni pärast. Rinnal kandis ta vahariidest taskut ja selles oli 3500 rubla . . . uues rahas. Seekord uues rahas . . .»

*

Brigadiri kabineti kõrval väikeses palatis lebas aasta kuue eest äärmiselt raske haige. Ainult kollane nahk hoidis konte koos. Lootust polnud peaaegu sugugi. Kollatõbi pärast düsenteeriat ja tüüfust, maksatsirroos juba selles faasis, kus kõhuõõnde koguneb vesi. Kestev kõrge

palavik, punkteerimine iga 10 päeva järel. «Meie ei lase teil surra,» ütles brigadir läbi hammaste. «Läheme surmaga käsitsi kokku, aga ei lase!» Ei lastudki. Kui terveksaanu välja kirjutati, vaatas ta üle hulga aja peeglisse. «Mardna meditsiiniline meisterteos,» pomises ta iseenesele ja hakkas juba palatist lahkuma. Siis ilmus ta kõrvale sanitar, kelle tööks oli põrandate pesemine. «Võtke endale,» ütles ta terveksaanule ja andis talle rulli valget paberit. «Te hakkate ju nüüd jälle tööle ... see on hea paber ... peab tinti kah.»

Ja lugu valgest brigadirist ongi kirjutatud just sellele tintipidavale paberile ...

AHOI,
 VII EKÜMNE ÜHEKSAS PÕHJALAIUS!

(Üks Pandivere päevik)

*Jürikuul, samal aastal, kui
 Juri Gagarin avas värava...*

1.

Hüvasti, mu kallis Tallinn-Nõmme, valged majad mändide vahel, kõik lapsed, koerad ja kütisesuitsud! Sõidan maale, kevadele vastu, pärast pikka musta talve.

Täna sain kätte komanderingu. Tund aega tagasi pakkis naine mu reisikoti. Kõik jutud on räägitud, sest naine saadab mind juba kümnendat aastat. Ta on saatnud mind Kihnu ja Ruhnu, Peipsi peale ja Mõrtsukajärvele, Nehatusse ja Nuustakule. Aga viiekümne üheksandale põhjalaiusele pole ta mind kordagi saatnud. See teeb teda nukraks. Ja kui andsin talle oma viimased rublad, andis tema mulle natuke tagasi — ostku ma endale vitamiine, kui kevadväsimus kallale kipub.

Koridoris peatus mu pilk jalgrattal, kunagisel Nuustaku-retke paarimehel. Puudutasin härdalt tema tolmunud lenkstangi ja mu hinges hakkas kõlama järgmine moodne sisediaaloo:

Minu I mina: «Istu oma truu sõbra selga ja vänta läbi Eestimaa!»

Minu II mina: «Ära vänta, sa pole enam poisike!»

Minu I mina: «Mäletad, kui mõnus oli teil kahekesi? Kordagi ei tulnud kummi pumbata.»

Minu II mina: «Ära kuula kiusajat. Kas on juba meelest läinud, mida sulle hiljuti ütles üks toimetaja: «Millal sa ometi muutud soliidseks inimeseks!»»

I m i n a: «Jalgrattaga pääsed sa igale poole, keegi ei pane sind tähele ja näed maailma hoopis rohkem.»

I I m i n a: «Lollus! Õige kirjamees näeb ainult seda, mida ta näha tahab. Jäta viigiga püksid jalga!»

Seisin koridoris, lõhestatud hingega nagu tänapäeva kirjanduse positiivne kangelane, ja ootasin huviga, kuidas mu kaks mina karvupidi kokku lähevad. Nad ei läinud. Neil polnud põhimõttelisi vastuolusid. Nad kemplesid omavahel ainult selleks, et näidata üldsusele, kui tähtis ja komplitseeritud on loova isiksuse mõtte maailm — see ujuva jäämäe veealune osa, mis alati on seitse korda suurem nähtavast...

Mu truu sõber jalgratas punastas roostetanud koda-rate juurteni ja ütles: «Lugejal pole sooja ega külma, mida su kaks mina targutavad. Jäta nad mõlemad koju — see soliidsem naisele, aga see teine — lastele mängida!»

Nii ma tegingi.

*

Samal õhtul, kõrgustiku jalamil.

Siia pääseb kolmel viisil. Diisliga Tamsallu, Rakverest bussiga ja töölisrongiga Kiltsi. Miskipärast nimetatakse viimast nõnda. Peatub igas teivasjaamas, kohalikud sõitjad, omavahel tuttavad, laiad külajutud, naljad-nööked, piimamannergud ja kaardimäng.

Vastaspingil istus paarike. Nii kaunis paar, et imelik oli vaadata. Mõlemad vaevalt kahekümnesed, väheldast kasvu nagu nukud ja uskumatult kenad oma arglikus pilkudemängus.

Tüdrukul oli seljas nõelasilmast tulnud helesinine kostüüm, mis kangesti sobis tema kähara linalakaga, tõstes esile lapselikult pehme näo ja veidi nipsis nina.

Poiss oli beežis tuulepluussis, päevitanud ja pai, siilisoenguga ja õndsas ilmega, nagu oleks ta viie minuti eest avastanud uue maailma, kus on pagana hea elada.

Nad vestlesid väarikalt.

N e i u: «Meil on väga tubli kollektiiv, peamiselt noored õpetajad. Muide, möödunud pühapäeval üks minu kõige parem sõbratar ... abielus.» Neiu langetas kuldsed ripsmed ja punastas nagu äsjapuhkenud roos.

Kas olete märganud, et kasutades liitsõna, mis koosneb «abist» ja «elust», tütarlapsed sageli rõhutavad lõpu allteksti ja siis muidugi punastavad, kas roosina või pojengina, kuid seid ripsmeid langetades, või teisi — see sõltub kirjutaja südametunnistusest, sellest, kuidas ta hindab lugejate maitset.

Noormees rääkis asjalikku juttu:

«Üldiselt on meie töö võrdlemisi tasuv. Muidugi, olevalt plaanitaitmise protsendist. Öppepraktika suhtes on ta igatahes minu jaoks ideaalne.»

Neiu: «Meil on vana mõisapark, tiik ja luiged. Suvel tantsitakse vabas looduses...»

See mõjus. Noormees jäi mõttesse. Ilmselt ei erutanud teda luiged ega tiik. Kes tantsib vabas looduses... ja kellega? Poiss kiheles, ei leidnud kohta kätele, näppis tuulepluusi lukku, kogus julgust ja lõpuks ütles, mida temalt ammu oodati:

«Kui teil selle vastu pole... m-ma sõidaksin mootorrattaga, noh, teile külla? Ütleme, näiteks, laupäeval kahe nädala pärast?»

Ripsmed langesid. Rong venis ja vedur vilistas. Ümberringi käisid kõvahäälsed külajutud — proosalised nagu elu ise.

Vaguniaknast kepslesid sisse pärastlõunased päikesejänused, vilksasid põrandalt põlvedele, hüppasid kuuekäisele, rinnataskusse ja silmanurka. Konduktor hüüdis: «Kiltsi!»

*

«Tulite vale rongiga. Sellel ei käi Maarjast ühtki bussi vastas,» öeldi mulle, kui pärisin. Ega midagi, amet selge — tuleb maanteel hääletada. Või asi see seitse kilomeetrit jalgsigi astuda, kui reisikott pole ränk.

Päev kippus madalaks, aga loojanguga polnud veel kiiret, — ikka juba kevadine aeg. Üksnes õhtune jaheus puged vihmamantli alla, tuletades meelde, et elad Eestis. Jah, seda meie kliimat... või kuidas teda nimetada? Tuulevaikse ilmaga märtsikuus, suusad all, võta turi paljaks ja päikest jääb ülegi. Aga teinekord jaaniõhtul, vaatad, pidulised lõdisevad, et loe neile lohutuseks Puškini värssi:

Но наше северное лето,
кариатура южных зим,
мелькнет и нет: известно это,
хоть мы признаться не хотим.

Külavahel tulid vastu kinolised, täpsemalt, kinno-
minejad. Mindi aeglaselt jalutades, tip-top riides, pere-
kondade kaupa ja rühmiti. Oli uusi kaabusid, laia
revääriga naistemantleid ja peene kontsaga kõpskingi.
Ausalt öelda, kui hõõguva taevaserva metsa kohal oleks
asendanud neonikumaga, neid minejaid poleks väliselt
eraldanud suurlinna tänavapildis. Torkab silma lihtsa-
meelset väarikust, aga või seda linnaski vähem leidub —
näiteks teatri jalutusruumis, — kõik oleksid nagu küü-
narpuu alla neelanud, hirmus tähtsate nägudega.

Küla taga kohtasin koolipoissi, nii umbes teise klassi
õpilast. Näeb, kas teretab? vilksatas mõte. Maalt hak-
kab see komme kaduma, teretada võhivõõraid. Mõnes
kandis oli see taatidelgi veres, — logistab vankriga
vastu, kahmab uljalt kaabulotti. Mitte alandlik mäles-
tus mõisaõuest, pigem juba peremehelik vihje, et kui
võõral on asja, või küsimist, — siin ma olen, mees ja
müts.

Koolipoiss teretas. Tõmbas jalaga kraapsu. Kui küsisin,
kas ta hiljaks ei jää, tõmbas ninaga . . . kevadiselt. Vaa-
tas veel vilksti tagasi, siis läks jooksupu, sest kinomasin
rahvamaja juures hakkas mürisema.

Koju jäetud murid pidasid õhtust loendust. Ei ühtegi
autot, — maanteel roomasid ainult vihmaussid, roosad
ja puhtad. Päeval oli siit üle käinud sagar vihma, vist
esimene sel kuival kevadel. Tänuelikud orased sinetasid
hämaras ja kogu tee oli usse täis, lausa õngemehe une-
nägu. Nad vingerdasid kõik ühes suunas, risti vasakult
paremale — ju nad aimasid, kuhu roomasid. Lohkudes
valendas udu, loojang oli veripunane.

Homme tuleb ilus külvipäev!

*

2.

Ärkasin raseerimisaparaadi surinast.

«Tere hommikust!» hõigati rõõmsa häälega.

«Varajane lind leiab esimese iva.»

Tibatilluke tuba oli laeni päikest täis. Ja keset seda valguse lustipidu askeldas peegli ees üks tüse mees pidžaamapükstes, nagu naerul ja silmad säramas. Toakaaslane õhtust saadik. Ruum aga oli «Lux», ainus kahe voodiga saksakamber Väike-Maarja hotellis.

Eile õhtul, kui võõrastemaja perenaine mind siia majutas, tõstis toanaaber protesti. Teate, mul on kaasas lahtised juurdlusmaterjalid...» ühmas ta pahaselt, ise piilus altkulmu, et kas mõjub, ehk lähen ühiselamusse?

«Suurepärane!» laiutasin käsi. «Tähendab, oleme pea-aegu kolleegid. Tegelen kah väikest viisi püüdmi-sega...»

Saime tuttavaks. Tuli välja, et seltsimees oli ministeeriumi revident, üpris muhe ja südamlilik inimene, — mitte pinkertoni poolegi. Partei rajoonikomitee kutsel viibis ta siin juba teist nädalat. Kontrollis kohaliku majanduskombinaadi asjaajamist. Ja see segapuder oligi hea inimese välja vihastanud.

«Arvestus on neil nii sassis, et siin võiks istuda pool aastat...» jagas ta minuga oma nõrdimust (ajalehtedes moodi läinud sõna) ja vorstivõileibu. «Ühe kelmi võtsid käendusele, panid varustajaks, nüüd siis imestavad, et koorem vineeri on kadunud... Sihukese arvepidamise juures on üldse ime, et neil midagi veel alles on!» Nii pajatas ta hilisõhtul.

Hommik oli revidenti tundmatuseni muutnud. Rõõmsa meelega asus ta raskele päevale vastu. Läks lahkama inimlikku lohakust, et laoseisude ja saatelehtede abil tuua selgust sogasesse vette. Ta lonkas, Isamaasõja mälestus, ja et minna tuli kaugele, oli talle sõitmiseks ette antud uhiuus tänavakastmise masin.

*

Palju jääb sul «puhast» kesa? Ei ühtegi hektarit. Palju sa külvad suhkrupeeti? Hästi, lepime seekord ära!

Telefonikõnest

Ahoi, viiekümne üheksas põhjalaius!

Kusagilt siit, Pandivere kõrgustiku kiilu alt sa läbi jooksed. Aga kus on selle kõrgustiku vööritälv ja ahtrapiik, kus ta algab, kus lõpeb? Jah, raske on teha reisi kirja kodumaalt, hoopis raskem kui vöörastest randadest. Kõik on siin peo peal, igapäevane ja nähtud, ei mingit eksootikat.

Ja samal ajal, täiesti avastamata maa!

Näiteks, kui lihtne on suhteid luua mägedega. Vaatate jalamilt, viinamarjaistandusest, lumise tipu poole, mis ei paista sugugi kättesaamatu. Siis ronite paar tundi ja veendute, et absoluutne kõrgus merepinnast pole geograafide väljamõeldis. Teie hingeldate, aga loorberipõõsastes ammuutavad gruusia lehmad. Mida enam te hingeldate, seda huvitavamalt võite neist lehmadest kirjutada, andku nad piima või mitte.

Aga üks proovige maalida laudaidüllil Pandivere kõrgustikult. Katsuge jäädvustada masinlüpsi pühalikku stseeni, kus moodsas vaikuses, ilma tuttava sirr-sorrita, imetakse tühjaks tohutud udarapaunad, — mõni neist pungil ja maadligi, et monteeri või rattad alla. Sa hakkad mõistma, miks lüpsmise asemel öeldakse piimatootmine, ja sedagi, miks valgetes kitlites naistele jagatakse medaleid. Aga ometi sa kõhkled, ettevaatlikult. See on ju ikkagi ainult Pandivere kõrgustik — absoluutne tase pole tajutav... Isegi Maarjamaa kirjanduse tasemes võib kahelda, Väike-Maarja lüpsmisest rääkimata.

Ja siis läheb eksinud rändaja rajoonikomiteesse — koordinaate selgitama...

*

Suur valge maja keset asulat, kaks nükatsit katusel — õhutõmbuse jaoks. Ülemisel korrusel parteiline juhtimine, alumisel täidesaatev võim. Ja esimese sekretäri kabinetis istub kevadisel ajal kindlasti üks aja-

kirjanik, hankides kohalikku koloriiti. Siia jooksevad niidid kokku, telefon aina tiliseb, ajakirjanik vahib sekretärile suhu ja loeb tema külvielseid mõtteid. Sõidab kaasa kolhoosi, vestleb inimestega (kes on ülejäänud?) ja sündiski olukirjeldus, — peenemalt väljendades publitsistika ja be-belletristika risttolmlemine.

Olukirjeldustes juhtub isegi seda, et olud on kirjeldatud, ja sel juhul pole lood asjatud!

Väike-Maarja rajoonikomitee sekretäri Rihard Keeri peaksin ikka natuke tundma. Vabastusaasta suvel oli Puškinis, üks neist vähestest partisanidest, kes tuli tagasi traagiliselt jääretkelt Peipsi tagant. Oli lõbus kergejalgne ohvitser, armastas lõõpida ja tantsida.

Fortuna lainelised lokid
ei igavesti keerdu jää ...

öeldakse laulusalmis. Aga esimesed pealiskaudsed muljed jäävad sageli määravaks. Kleebid mõttes kellelegi sildi külge ja alles aastaid hiljem avastad, et sisu on hoopis teine! Kas muutus karakter? (Kellel? Võib-olla sul endal?) Ehk oli vale silt?

Istusin sekretäri kabinetis mitu päeva järjest ja süda rõõmustas. Tutvusin vana tuttavaga hoopis uuest küljest, sest nägin tema tööd.

Keeruline töö on see parteitöö. Kõik pead sa olema. Ideeline ruupor, kaadri kasvataja, agronoom ja prokurör, kaubatundja ja kunstikriitik — ainult ametnik ei tohi sa olla! Lepita kangekaelseid, lohuta haavunuid, jahuta mõnd kuulsusest pööritama hakanud pead ... Ja kõike tuleb teha hingega, sädemega, parteiliselt. Ja kõige eest vastutad, sest sina esindad parteid — rahva südametunnistust.

Umbes kolmkümmend inimest päevas käis tema jutul. Kuulasin tähelepanelikult — need olid olud, uued olud oma kirjus palges.

Muutunud on mitte üksnes traktorite margid, vaid ka kolhoosniku igapäevane terminoloogia. Inimesed räägivad: kompleksne mehhaniseerimine, keemiline umbrohutõrje, kunstlik seemendamine ... Ja see ei lõhna sugugi trükimusta järele. Neist asjadest kõneldakse niisama endastmõistetavalt nagu värsked televisiooni-

omanikud vahetavad kogemusi — kuidas võtab, kas virvendab?

Huvitav rahvas olid kohaküsijad, aktiivselt nõudlik rahvas. Näiteks algas jutt nõnda:

«Seltsimees Keer, ma kuulsin, et Põdrangus jääb zootehniku koht vabaks?»

Keer: «Ei vasta tõele! Aga minge vanem-zootehnikuks...» (nimetas mitut majandit).

«Ei-ei-ei...» tõrjub naisspetsialist pakutavaid kohti lausa kätega tagasi.

«Kardate vastutust?» muheleb Keer. «Tööga tuleksite toime, teadmisi teil jätkub.»

«Ma tahaksin siiski oma erialale, tõuaretuse peale...»

Keer: «Vakants on olemas... Aga raske koht. Organiseerime rajooni mustermajandit... olete nõus?»

«Oi-oi, ma pean enne mehega läbi rääkima. Seal on ikka väga tõsine töö... Niisugust asja ülepeakaela otsustada ei tohi...»

Ja kohaküsiija taganes. Tõepoolest, ega tänapäeva suurmajandi karja eest vastutada pole ainult kuraasi või diplomi küsimus — on tarvis kutsumust ja talenti. Muidu oled varsti plaanidel ja ajal jalus.

Kes on järgmine?

Tuli sisse laia kondiga kaalukas taluemand, istus, kohendas pearätti ja pihtis oma muret.

«Mina tahaks tagasi seatalitajaks. Tervise sain korda, töötada jõuaks, aga meie esimehel pole minu vastu usaldust...»

Sekretär: «Kas olete ise põhjust andnud?»

«Ma olin välja saadetud, mehe pärast... Ja maad oli ka, kulakumõõdu sai täis. Aga ega nüüdsel ajal tohi seda vana asja enam pahaks panna... kui sa ausalt oma tööd teed.

Sekretär: «Kas esimees on seda... vana asja teile ette heitnud?»

«Ei ole... Aga teine inimene talitab sigasid. Ja minul on kah oma uhkus, mina tema käest paluma ei lähe.»

Asi lahenes kähku. Esimees juhtus parajasti rajoonikeskuses olema, sekretär sai ta telefoniga pangast kätte ja nüüd selgitasid «kõvad kivid» omavahel.

Esimees: «Ise sa ju ütlesid, et seatalitamine käib sul üle jõu?»

«Ma mõtlesin ümber... tütar aitab kah. Ütle ainult avalikult, siin laua ees — kas enne haigust ma töötasin korralikult ja kas sa mind usaldad?»

Nad lahkusid kabinetist nagu poolvägisi paari pandud. Mamma oli kuulnud küll jaa-sõna, aga esimehe nägu eriti õnnest ei säranud. Eks kärssninad ütlevad viimase sõna, kilogrammides.

Kes on järgmine? Halb uudis Rakverest. Reitalu rööviti ära. Ja-jaa, ärge imestage, päise päeva ajal. Kes röövis? Kallaste. Muidugi mõista, laipa ei tule. Ohver on elus ja terve, sõidab kupeeritud vagunis Moskva poole, tuusik taskus, kümneks päevaks ekskursioonile. Röövlite poolt anti tuusik, Vinni sovhoosis tehti üles aiamaa, remonditi korter, ja «Uue Elu» kolhoos võib zootehnik Reitalust suu puhtaks pühkida.

Ma poleks uskunud, et Väike-Maarja sekretär ühe truudust murdnud spetsialisti pärast nii vihastada võib. Nii või teisiti, kakssada eriharidusega spetsi rajoonis — meelitasid ühe ära, «скатертью дорога» Hruštšovi kombel öeldes, — püüdsin teda rahustada.

«Sa lihtsalt ei taipa, see on riiklikult saatana kahjulik tendents!» seletas ta sädemeid pildudes. «Jõukam kolhoos meelitab nõrgemast majandist hea töötaja, üle vabariigi tunnustatud, see hakkab valima kogu vabariigist — kuhu me nõnda välja jõuame? Ega need pole jalgpallimängijad ega kinotähed, maatöö nõuab sügavaid juuri. Ja inimene, kes peab endast lugu ainult selle järgi, kuidas tema hinda üles kruvitakse, usu mind, see on võrdlemisi kadunud hing... ühiskonna jaoks.» Ta tellis Tallinna kõne.

Mõned päevad hiljem kohtusid Keer ja Kallaste näost näkku Rakvere rajoonikomitee trepikojas. Hääled olid kõvad ja Keer püha viha täis.

Läksin tänavale päikese kätte, kuid sinnagi kostis.

Oli kaunis külvipäev. Linna varblased nokkisid rentsis ja sädistasid:

«Kas on linnukesel muret
— mis ta sööb, kus ta saab?»

*

3.

Säh sulle musta talve! Oraseid on rõõm vaadata. Nii optimistlikult kikkis teised Assamalla ja Avanduses, Vao kandis ja Põdrangul — kuskil ei kohanud põllulappi, mis ihkaks akti alla minna.

Tunned kohe, kuidas linlase loidunud silm vidutab erkrohelistest värvist. Ükski pintsel ei suudaks matkida selle värvi aktiivsust, mis lausa kilkab kasvutungist. Madala pehme haljusega katab ta emakese maa kumerusi ja silitada tahaks teda nagu kutsikat.

No-noh, muigab skeptilisem lugeja — karjalaskme tuurid peal, luuletajal on vasikavaimustus! Küllap leidis ikka mõni ikaldunud koht ka, — ei ta sellest kirjuta!

Miks mitte, kui soovite. Hüva inimese jaoks pole sõnnikust kahju. Lumeredelite alt on tõesti tumedaks näpistanud, paaris paigas, ja Udeva sovhoosi seemneristikku põllul talvitanud rõugud nutsid taga endiste tugevate kadunud kuulsust.

Aga need olid tühised täpped paljutootavas poemis. Ausõna, nii ühtlaselt vägevaid oraseid kui tänavu Väike-Maarjas olen varem näinud vaid Tarvastu ja Holstre aladel.

Ja ega siinsed põllud Mulgimaa omadest väliselt erine. Vaatad, metsatukani kilomeeter või poolteist maad — ainult seda pole karta, et kombainer tukastada julgeks. Palju neid kive kevadel on koristatud, halle kontvõõraid ujub ikka pinnale. Pandivere laiuskraadi jäämäed — roolimeeste nuhtlus!

Kui mõelda, et need hallid juba Assamalla alepõletajate harktru lõhkusid ja et neid puutelgede kriuk-suga Simuna kiriku jaoks veeti, taanlaste jumala tarbeks — hakkad paremini taipama kahe aastatuhande külviringi.

Ja hiirekarva pika lauda punane katus ja kõrgepingeliini laineline samm ja kultivaator tolmupilves traktori taga — kõik tänapäeva tunnusmärgid saavad nagu selgemaks, omasemaks.

Järsku avastad, iseenda jaoks, et vähese ajaga on midagi tohutult muutunud. Loetled sõrmedel aastaid, pöördepunktini — septembripleenumit peeti alles nagu eile...

Tõepoolest, Herakles ei olnud traktor! Ta ei tundnud põllumajandust, kuigi puhastas Augiase tallid...

*

Sündmused arenesid niivõrd kiiresti, et võimatu oli nendega sammu pidada.

Charles de Gaulle'i «Sõjamemuaarid»

Külvitööde strateegia väärrib eriuurimusi.

Ent üks on selge, ka siin seisab ülemjuhataja suure teadmatuse ees — nagu Borodino lahingus. Dispositsioonid on lõplikult kinnitatud, reservid on teada, kaardivägi kiheleb, trummid põrisevad.

Ja siis hakkavad saabuma esimesed sõnumid eesliinilt.

... Raudsed kūrassiirid raporteerivad kurbusega — kolvirõngad vedasid alt. Remondime, kuid ei tagane!

... Rünnaku lähtealusel avastas väliüksus mittekonditsioonilise seemne. Saatke kiiresti vahetus, muidu hukuvad leibhusaarid.

... Tema kõrguse Mais de Kukuruusi kaardiväel on au teatada: meie pealetungi otsustavast löigust kavatakse ära vedada sõnnikupatareid Naeris-Turnipside vesipeadele. Kes on reetur?!

Ja siis hüppab ülemjuhataja sadulasse ... see tähendab, sekretär istus masinasse. Mis loeb see tilk bensiini, kui külviplaan on hädaohus!

Tegelikult muidugi paanikaks põhjust ei olnud, ta teadis seda paremini kui keegi teine, aga eesliinid tuleb läbi sõita ilmtingimata — muidu ei jää süda rahule. Vajuta gaasi, autojuht.

Juba esimesel retuudil kohtasime kangelast.

Siia inglise stiilis Avanduse häärberisse kolib rajooni näidismajandi staap. Kaadrit alles valiti (ka zootehnik Reitalu, kelle Vinni kidnäpperid ära näppasid, pidi siia suunatama), kuid külv ei oodanud.

Majandi pea tuli parajasti põllult, lõkendas näost mitte kevadisest päikesest, vaid palavikust. Neetud viiruseline gripp ei suutnud seda tugevat meest küll jalust murda, ent vaevahigi otsmikul ja vatitropp söörmes näitasid — viimase kolme päeva kangelaslikkus polnud talle mitte meelakkumine, nagu Švejk lausub.

Kui pakilised asjad olid räägitud ja selgus, et Avanduse avangard ei tagane üheski lõigus, tegi sekretär kategoorilise korralduse: «Ja nüüd, kulla mees, silmapilk mine voodisse! Sind on majandil edaspidi kah tarvis...»

Ma kardan, see oli ainus käsk, mis siin täitmata jäi.

Maantee tolmas ja spidomeeter pidas naeru. Uljas ajur, hiljuti demobiliseeritud noormees, keeras hoogsa kaarega «Kalevipoja» remonditöökoja ette. Paekivist ruumi hämaruses pühkis üksainus hing õliseid kämbলাid.

«Mitu traktorit on remondis?» päris Keer käigu pealt.

«Ei ühtegi,» välkusid silmavalged nõgises näos. «Kõik puha põllul, ainult põka tahtis natike seadmist. Kust need andmed pärit on?»

Tõepoolest, õues seisiski väike roheline kummiratatega jõumes, keda maarahvas põkaks kutsub. Kas hääle pärast, et poiss ise «põka-põka» teeb, või on tuletiseks vene sõna «бык»? — jäägu see «Õigekeelsuse sõnaraamatu» kordustrukki selgitada. Igal juhul, tegemist on hellitusnimega ja rahvas neid kergel käel ei pane.

Valehäire — seda parem! Kus esimees on?

«Kalevipoja» esimeest Soometsa tahaks kangesti maalida. Temas on toredat maaühendust, nii kehakaalus kui olemises, ehtsat põllumehe tüüpi. Nägu mõtlikult murelik, aga samas piilub silmast naerusaatan, kaval kui kärbes.

«Ei noh, külviga me teistest maha küll ei jää...» arvas Soomets, «olguigi et meil töökätest on rohkem puudus kui mujal.»

«Eks põldu pidagu ikka vanad käbid,» vihjas vahele kõrvalolija, nii kuuekümne ringis mees. «Ise külvasin ükspäev kakskümmend kolm hektarit, aga kauaks meitevanuseid... kõbi kulub kah!» Ütlemises oli omajagu paatost ja traagikat.

Keer küsis: «Kuhu te omad noored lasite?»

«Pole neid noori olnudki.»

«Aga oma poeg?»

«Minu poiss läks kroonusurma. Varjas saksa sõjaväe eest metsas . . . kaks aastat, kuni tervis oli läbi.»

Vaikus asendas vabandust, edasi räägiti muust.

Ma otsisin bloknoodis üles varasema lehekülje.

100 noort suunab Väike-Maarja tänavu põllumajandusse — kolme keskkooli abituriendid kohustusid minema kolhoosidesse.

See kuiv lause kõlab nagu muusika — neile, kes tunnevad kaasaja nooti.

Ja samas teine märge: suveks vajatakse 1200 lehmale talitajaid — kust võtta?

Tohutu kasvutempo sünnitab järjest suuremaid nõudmisi ja uusi kvaliteete. Jaanuaripleenumi aastal oleks kuriteole lähedane patt, kui seda noort jõudu raisata. Neile peab jätkuma tehnikat, usaldama julgeid algatusi, ülesandeid, mis ulatuvad silmapiirini tulevikku, sest noorus ei tunnista eelarvamusi — see on tema voorus!

«Uues Elus» ja mujalgi Maarja rajoonis juba ehitatakse mõnd linnatüüpi maja, kus koolipingist saabuv vahetus leiab eest ajale vastava kodu. Kuid esialgu on see vaid piisk vajaduste meres. Pealegi pole maha jäänud kolhoosidel kapitali taolisteks «mahutusteks» ja kui ongi, siis unistab juhatus — kas asutada naaritsafarm või tärklisevabrik, kumb annab rohkem profiiti?!

Oh teid vaeseid ühe-päeva-jõukaid, kes te sõltute linna tapamaja jäänustest ja kisselikallerdaja turuhinnast!

Noorus on maak, millest kulda tehakse, mitte tärklis — olgu see või Eduard Vilde nimeline (s. t. — temanimelise kolhoosi nimeline) tärklis.

Paistab, et Pandivere kõrgustikul on maagisoone õige ots leitud . . .

Jätkub kõrvalepõikest. Seltsimees Soometsal on mure.

«Tulge vaadake, mis vasikatega peale hakata?»

Suur puhas laut, kus parajasti lüpstakse, masinaga muidugi, aga tagaseina ääres lahtrites külitab kolm vasikat — kurb vaatepilt. Ei tule neile vist karjalaskmist — minek!

«Kaks juba lõppesid,» kurdab talitaja. «Rohud ei mõju . . . arst arvas, et nakkav teine. Eraldi ruumi pole kah.»

«Neetud projekt!» kirub Keer. «Kes teil käis?»

Jutust selgub, et nad hästi ei usu käinud arsti võimesse. Mnjaa, loomatohtri amet pole jäänud endiseks, kuigi patsiendid ei kaeba ka tänapäeval. Suurtel majanditel juba omad arstid, leidub, keda valida.

«Homme hommikul tuleb...» lubas sekretär saata siia asjatundja, verivärske veterinaariateaduste kandidaadi.

Mõni päev hiljem kuulsingi, et «Kalevipoja» vasikate «kõhutõbi» oli tilgastanud lõssi süü... Ja praegu nad arvatavasti hüppavad koplis. Hea on hüpata, ise hüppaks kah!

Sõidaksin edasi, kuid bensiin lõppes otsa! Neid ridu kirjutades olen ajast maha jäänud. Külv on juba ammu unustatud.

Väike-Maarja sekretäril peaks olema praegu õppepuhkus, kaitseb diplomit. Lugesin tema uurimust. See on maakonna kroonika — maareformist, klassivõitlusest, kollektiviseerimisest. Ootamatult põnev lugemine — tuttavad olukorrad, endalgi nähtud ja elatud — imelik, juba ongi ajalugu...

Pagana kähku lendab aeg. Täna veel mitte, aga homme kindlasti võtan käsile viiekümne üheksanda laiuskraadi.

Pärast külvi algab siin vaheltharimine ja keemiline umbrohutõrje.

*

*Söögu nad ära oma tänavakast-
mise masin!*

4.

«Tähendab, maal on vargad ausamad?» Revidendist voodinaaber oli pahas tujus.

«Tuleb nõnda välja. Meile makstakse rubla kolmkümmend kopikat päevaraha, poole vähem kui linnas. Istu siin nädalate kaupa omal kulul, kui tagaselja laimatakse veel kah!»

Asi juhtus nõnda.

Täna olid asutuste juhatajad koos ja rajoonikomitee

sekretär küsis muu seas: miks uus tänavakastmise masin ei tööta?

«Veab Tallinna revidenti!» teatas noorepoolne kommunaal-asjamees ilmse mõnuga, et näete, visati kivi aussasse sipelgapessa, segatakse asula puhastamise üritust...

Mul kihvatas. Teadsin, kuidas lood olid, ja ütlesin talle näkku, pärast aga jutustasin revidendile. Ei aimanud, et see tühine taganträäkimine õilishinge nii südame põhjani solvab.

Nüüd pihtis ta mulle oma päevaseid pahandusi, ja neid korjus terve kimbuke:

«Esiteks, kujutage ette, direktor teadis, et algab inventuur, aga ise sõitis «Willisega» Tartu. Ja sellesamase käendusele võetud kaubatundja, kellel auto koorem vineeri kolmandat kuud kadunud, selle komandeeris Tallinnasse, just nagu meelega, et sealsete laomeestega kokku rääkida.

Mina siin nagu tola. Saeveskis vedeleb kümneid tihusid laudu — kelle omad, ei tea keegi... pane või kuulutus ajalehte! Telliseid laenatakse vasakule ja paremale, ilma miski paberita. Olgu nad peale II kohal vabariigis plaaniliste näitajate poolest, ega kohaliku majanduse kombinaat pole kodumajapidamine, et sügad kõrva tagant, kuni meelde tuleb.

Mis neil nüüd on — tohuvabohu! Igal pool ülejäägid, ainuüksi villa 85 kilo rohkem. Meister vannub jumala keeli — niiskusest... hakka või usklikuks. Aga et keegi kurat arvestusest lugu peaks!

Söögu nad ära oma tänavakastmise masin, ise pakusid...»

Püüdsin teda lohutada, kuidas oskasin. Rääkisin kõlavaid sõnu ühiskonna tänust, kelle töövilju ta kaitseb. Ja et mehe mõtteid eemale juhtida õnnetult tänavakastmise masinalt, meelitasin ta sööklasse sööma.

*

*Mida te varem teadsite Semme-
ringi linnakesest? Mitte tuhkagi!
Aga nüüd on see kolgas rikas ja
kuulus, sest seal peetakse rahvus-
vahelisi maleturniire ...*

Ostap Bender

Igal hommikul tulid meile vastu emad lastega. Väikesed väikemaarjalased tudusid kärudes, kummrehvid nahisesid asfaldil ja noorte emade kotsad kõpsusid ruttavalt, — et saaks maimud sõime ja õigeks ajaks tööle.

Õhtupooliti toimub kõik vastupidi. Pudimokad pajatavad elavalt omas keeles muljeid ja emad naeratavad raugelt — aeglaselt minnakse asula suunas.

Midagi ühist on lastes ja asulas. Mõlemad tahavad suureks kasvada.

Siin ta on — kuue aastaga sirgunud rajoonikeskus. Raudteest pisut liiga eemal, tähtsat maanteed pole läbi-
mas, aga tähtsust on ülearugi. Kui premeeritakse «Rahva Võidu» kolhoosi, kui kõrge presiidium kiidab Põdrangu seatalitajat Olga Evaneni, või kihutavad siin-
sed uljaspead Rakvere tammiku krossirajal teistest kii-
remini — kuulsust pärib ka Väike-Maarja. Pole mingit vajadust välja kuulutada rahvusvahelist maleturniiri... asula õitseb niigi.

Hulgake asutusi (enamik neist kasulikke) annavad talle ametliku ilme. Keskväljaku ääres laiub universaal-
kauplus söökla-«restoraniga» teisel korrusel, matkides meie kaubamaja «Kevadega» kukil. Vahtus naabruses lisab uute hoonete rühm asulale kõrgust, mida mujal puudu jääb. Nurga peal nagu Tallinnaski paikneb hääle-
kandja toimetus, ainult siin on tal hüvakätt apteek ja kurakätt loomaravila.

Toiduainete kaupluse vastas asub värskelt värvitud vana maja marmortahvliga nähtaval kohal. Seal töötab viljakas Jakob Tamm. Rahvavalgustajaid mälestatakse siin hästi ja ka looduskaitse ajab juuri.

Pisut edasi, noores pargis, näoga inimhaigla ja miilitsajaoskonna poole, seisabki teine Jakob, pronksist kilmud kipras, nagu nad Liividel olid. Vast ehk mõlgu-
tabki mõtteid oma Juhanist-velle saatusest, keda ka

nüüdisaegsed esteedid eriti ei hinda. Liiga lihtsalt riimis murelaulik, — intellektuaalsust oli kole vähe!

Rikkuses riimid on kõlavad,
vaesuses nemad on valusad ...

Paistab keskkool, mahukas puumaja. Möödujale avaneb sellelt õuelt huvitav pilt: paarikümne jalgratta seltsiliseks on seal iga päev direktori «Volga», otsekui rõhutades, et veenduge oma silmaga — ammu on iga-vikku kadunud need kitsad ajad, kus maaharitlase uhkeldusesemeks olid läikivad kalossid.

Kuidas küll oskasid puruvaesed koolmeistrid oma õpilastes süvendada ideaale? Kas tõesti isikliku eeskujuga? Makarenko väitis kah midagi taolist ...

Jah, asulad on lausa lapsed — neis märkad selgemini suure linna jooni, mida tõttavas ajas tihti tähele ei pannud.

Ka Väike-Maarjal on individuaalide vöönd ümber kõhu, kuid hoopis rikkumatum ja tagasihoidlikum. Ahnus ei irvita triiphoone akendest. Ja maa saadusi ostes võid julgesti küsida: «Kas ehk perenaine odavamalt ei annaks?» Tingimist, erakaubanduse loomulikkua lisa, ei peeta siin surmapatuks.

Proovisin hiljuti Nõmme turul delikaatselt mainida, et sibulaputke punt maksab kümme korda rohkem kui südatalvel riigi-roheline. Pundiproua nähvas: «Kui teil taskutiisikus on, ärge turule tulge! Minge ostke poest oma riigi-rohelist ja elage palgast!»

Viiekümne üheksandal laiuskraadil taolist ülbust ei kohta!

Pead läbi käima Tapa äärelinna, vaatama Väike-Maarja pürjeri kartulilappi ja kümmet kana, siis alles mõistad seda bensiinilõhnalist «kiviaega», mis õitseb Meriväljal, Kristiine heinamaal, Pääskülani välja.

Mõelge ise, kui palju kombineerimist ja kondivaeva, tohutult materjali ja moraali on maetud «plangutagusesse paradiisi».

Terve sotsialistlik linnatäis, Kohtla-Järvest mitte väiksem!

Eraomandil on kohutav võim. Sa näed, kuidas paari aastaga muutub inimene tundmatuseni, su enda sõber.

Ausalt sai rikkaks, ausalt püüab tõvega võidelda, kuid ei aita, tõusiklus kipub vägisi naha vahele.

Olgu neetud need valged rõuged, mis mõnikord, halvemal juhul, poevad isegi parteipileti alla!

Loodan kindlasti, et XXII kongress annab head vaktiini selle lastehaiguse raviks.

Ja-jah, ärgem unustagem oma vanust. Kogu ühiskonnakord on meil aasta võrra noorem miljonärist mr. Kennedyst!

*

Jõudsime sööklasse.

Eestlane armastab süüa.

Eestlane armastab juua.

Eestlane ei oska kumbagi!?

Lollus! Nimetage üks rahvus, kes ei armasta süüa! Nimetage üks endast lugupidav natsioon, kes vabatahtlikult kuulutaks: meie oleme kõige kainem kultuurrahvas üle kogu Euroopa (Ameerika).

Missugune mõnitav häbi langeks neile kaela: «Porgandiimejad!», «Munajoojad!», «Konnapiirituse peal üles kasvanud!» Ja seepärast uhkeldabki iga tõsisoomlane, ehtinglane ning ehtkihnlane — «mede pead kannavad kõge paremini, mede vats ike üle kõge.»

Ka viiekümne üheksandal paralleelil ühinevad õrnad hääled selle ülemaailmse koondkooriga.

Pikas valgusküllases ruumis, kuhu me revidendiga sisse astusime, oli kaks mõttelise osaga ettevõtet. Tagapool puhaste linadega kaetud lauad, sööjatele määratud; eespool, ilma linadeta, õllest söövitatud laigulise mustriga ja sakummiks näritud servadega — rüüpajate tarvis.

Istusime «porgandiimejate» poolele.

Salvrätiku alt piilusid krõbeda koorukesega isuäratavad leivaviilud, teeklaasis roheline oksake silmarõmuks. Ja otse vastas Elmar Kitse natüürmort: köögilauale kuhjatud puravikud ja pilvikud, punutud korvis lopsakas kapsapea. Sügisene küllus — oh, sulavõi sees särisevaid puravikke! Andke pann, vabandust... kas menüü on vaba?

Olime sattunud kõrvuti meeldiva seltskonnaga.

Kolm haritud olemisega noorepoolset naist jõid hardalt kohvi, küpsiseid juurde näksides. Neil olid peas õelikult sarnased valged pehmed kiivrid ja nad ei lasknud ennast põrmugi häirida remondijaama meeste jauramisest «paariate poolel», kuhu käbedad ettekandjad palehigis ja jooksupalu kandsid õllepuudelite patareisid.

Kuidas õllekaanijate kvoorum ka ei muutunud, päevade kaupa istus nende mestis keegi süsimusta täishabemega turd mees, tõsine ja krussis, nagu oleks ta äsjustest Kuuba sündmustest osa võtnud vale poole peal. Kõneldi, tal olevat köögiga soojemad suhted.

Ma imetlesin kohvi-kolmiku võimet ümbruskonda välja lülitada. See polnud põrmugi jõudedaamikeste tehtud poseerimine, silmad pungil tühjusest, mis otsib vaimset keelesügelust pealinna kohvipoodides.

Pigem oli see nurgake Tartu tudengikohvikust, kus tütarlapsed konspektide kõrvale mängivad malet ja vaidlevad pagana teaduslikest asjadest.

Ja need kolm, arsti või pedagoogi, juues rajoonisöökla piimaga keedetud viljakohvi, heitsid nagu kinna, et kas poleks juba aeg mõelda, et see suur valguseküllane ruum, kus on kunsti seintel, uhke raadio ning isegi koht orkestri jaoks, muutuks hubaseks kooskäimise paigaks, kus ei tarvitse kõrvu sulgeda...

«Ettekandja tuleb!» rõõmustas mu revidendist voodinaaber. «Nüüd sööme... midagi kergemalt seedida, õhtune aeg.»

Juba teist nädalat toitus ta siin — paksukesed on tõelised optimistid!

Nägus näitsik, põll krookis ja tanu kikkis, ütles juba eemalt: «Ainult seapraadi on veel järel,» ja lisas kohe lohutuseks: «Ma võin heeringat koorega kah tellida... Aga siis tuleb natuke oodata.»

Isegi pahandada ei oska — sa näed, neiul on endal kahju, ta tooks näljastele komandeeritutele kas või kodust midagi suupärast.

Paar päeva tagasi sain siit korraliku lõuna. Heast meelest ja harjumusest lükkasin tema poole kümnekopikalise. Näitsik vaatas mulle suurte silmadega otsa: «Ei-ei, ma võtsin õigesti!» — jäi niklitükk valgele linale ja ma punastasin, teadvuses.

Kui pagana totralt on see komme meie veres, nagu

sündides kaasa saadud. Rätsepale jöhviraha, juuksurile kuklasilituse-kopik, taksojuhile pidurdamise-peenikest, kelnerile «tagasi-pole-tarvis» ja isegi rahvarohkes bussis vehib mõni ultraprintsipiaalne piletistloobuja.

Ainult hauakivi toksijale ei torka me pihku kurbusekümni, juhul kui kivisse on raiutud meie enda nimi. Muidu kindlasti! Ja siis imestame — kust võtavad nad häärbereid ja hõberebaseid?!

Heeringas oli tugevasti leotamata ja sibularõngastelt sai silmaga veenduda, et nuga on teritatud vastu pliiti, kuid me sõime rõõmsa «entusiasmita», sest käed, mis tõid selle tagasihoidliku roa, ei tunnista kopika-kultust.

Hurraa, viiekümne üheksas põhjalaius!

«Paluks veel paar saiapoea ja klaasike soojemat teed . . . merekala tahab ujuda,» täiendas revident parajasti kergelt einet, kui «mustalt poolelt» hakkas kõlama magusat norskamist, rütmikindlat nagu Läänemere laine, iga kuues pisut pikem.

Salkus juuksed krobelistel kätel (nagu alkoholismivastasel plakatil), magas mees oma töömeheund pärast õllelaadungi ja «härjatapja» kirve-kokteili.

Ei-ei, siin ei müüda valget viina — kaubandusseadus! Üksnes peenemad napsud! Näiteks, kui soovite, piprakibe või valge liköör, starka, zveroboi, aivaa-nalivka. Ai-vaa, ai-vaa!

Autojuhid, räägitakse, eelistavad starkat — see ei jätvat lõhna, eriti kui toorest kartulit peale hammustada.

Ta on valmistatud puhastamata viinast, konjakiriismetest ja veinipärast. Kui meeles pidada, et autojuht istub rooli taga üsna kõveras asendis ja on tihti kuival toidul, siis on see märjake «siguli»-õllega segatult kõige ideaalsem vahend maohaavandite soetamiseks.

Eriti veel kui lisada kulisevaks järelvankriks teeklaasitäis šartröösi, rohelist nagu krokodilli hambavalu, ja veel minnes põue panna üks Benediktuse patukahetsus — ah, missugused hääled veomasinale sisse tulevad!

Ei piduriõli ega sõidulehte pole tarvis, lendab . . .

Meie alkoholismivastane propaganda tundub mulle (kas üksnes mulle?) üpris poolik. Autoinspeksioon korraldab lömmis vrakkide näitust, kirurg lapib Harjumäe järsakult alla hüpanud «kangelast», andeka

kunstniku sõrmed värisevad, hirmunud laps ärkab unest — aga keegi peab peenikest naeru igalt läbimüüdnud liitrikt.

Küll tahaks näha, et meie toredas ja terves ühiskonnas leiduks ametlik võim, mis lahutaks vägijoogid üldise kaubakäibe plaanist!

See oleks loogiliselt ainuõige, kõige esimene samm — sest praegu vägijoogid «kindlustavad» plaanitäitmist, sõna otseses mõttes. Pudelites peituvad preemiad, mitte piima-ootajates ega keefiri-küsiijates, spinatist või värskest lestast rääkimata.

Andkem välja see seadus, ja samast päevast alates teenindaks iga kelner joodikut viimases järjekorras ja restorani direktor käiks laudade juures usutlemas, kas on sousti suhtes pretensioone. (Viina läbimüüki preemiasse enam ei arvestata!) Ja toiduainete kaupluses ootaks švipsis nina terve igaviku, enne kui müüjatar (kes täidab plaani ainult mitte-alkoholiga!) leiaks armulikult aega pudelit ulatada.

See oleks täiesti reaalne ja kaugeltki mitte keeluseadus. Ajalugu tõestab, et viimane sünnitas vaid taskupläsku-baari ja puskaribörsi.

Viiekümne üheksandal põhjalaiusel juhtusin olema eksperimendi tunnistajaks, mis peaks huvi pakkuma seltsimeestele, kes hakkavad ette valmistama «vedelkaupade» lahutamise eelnõu.

Söökla juhataja kutsuti rajoonikomiteesse «menüüd parandama».

«Homme päev minge Põdrangule, tooge salatit, rediseid ja muud rohelist — neil on lavas juba ülekasvanud...»

Daam valges noogutas apaatselt.

«Vaadake kanu, värsket kala, tehke kama... ja et s-supid oleksid lauale toodud soojalt!»

Daam valges noogutas apaatselt.

«Aga niikauaks kuni roogade valik ja kvaliteet ei parane, keelan puhvetis igasuguse napsu!»

Daam valges elavnes:

«Kas õlle ja veini kah?»

«Mitte ühtegi piiska!»

Daam valges võpatas kergelt, kuid samas lausus naeratades:

«Teil pole niisugust õigust!»

Muidugi polnud keelajal mingit ametlikku alust. Oma volitsed — kooperatiiv kaebab veel järelevalveprokurörile, et näe, rikutakse monopoli-autonoomiat...

Ja ometi, kui asjasse poliitiliselt süveneda — «rahva järjest kasvavate vajaduste rahuldamine» — kust on need kuldsed sõnad pärit?

Jaanuaripleenumi otsusest. Otsus aga ennast ise täide ei vii — kõigil tuleb oma osa täita: lüpsjal, aednikul, kokal ja sekretäril!

Alles siis võime maasööklate seintele Elmar Kitse paljude puravikkude kohale riputada loosungi:

Siin osatakse süüa!
Siin osatakse juua!
Head isu, seltsimehed!

*

«Kalevi» väravavaht, selle asemel, et kiire väljahüppega palli tõrjuda, seisis jällegi nagu naelutatult väravajoonel ja muidugi polnud sealt võimalik olukorda päästa.

«Ohtuleht»

5.

Laupäeva pärastlõunal toimus täitevkomitee saalis esimene näitus-väljamüük Väike-Maarja ajaloo.

Mida kujutavad endast näitus-väljamüügid, vaipade-dekaadid ja mudeljalatsite-konverentsid? Kõik need üritused mahuvad ühise nimetaja alla — uus kõrgem kaubanduskultuur!

Möödunud sügisel, osalt uudishimust, osalt kultuuri-ajanust, uurisin poolteist nädalat Tallinna Kaubamaja tegevust.

Sain palju targemaks, vabanesin idealistlikest väär-

kujutlustest ja mõistsin, et maailm on hoopis materiaalsem, kui mina seda olin oletanud.

Ja milline vastuokslikkus (pro oksus) valitseb tarbijate soovides! Toon ära kaks.

I. Miks pole müügil terasest toiduvalmistamise keedunõusid või anumaid. Näiteks rauakarastuse vesi sepi-kodades toiduks noorpörsastele ravib maksahaigusi ja kõik. Niisukesed nõud arstiksid maksa ja vähja vastaseid nakkuseid meite organismis.

Vetenaarija.

II. Miks ei toodeta täiesti terava ninaga meeste õhtukingi fraki ja smokingi juurde. Me jääme lootusetult maha läänest!

TPI üliõpilane.

Vaene kaubandusjuht loeb, mudib kõrvu ja organiseerib... sonimütside levitamise lööknädala.

Läksime koos revidendiga vaatama Väike-Maarja kooperaatorite suurüritust.

Saal juba kubises rahvast, eelkõige muidugi õrnest soost. Valitses pidulik esietenduse ärevus. Pikuti läbi saali kulges kõrgem jalutustee mannekeenide jaoks, kes ootasid kobaras ukse taga oma järjekorda. Need olid kaunimad marjad ning ladvaõunad kohalike näitsikute seast ja sihvakamad kooliplikad-poisid ja käharpäisemad musimudilased — täpselt nagu moedemonstratsioonidel. Peab tunnistama, äsja triigitud rõivad istusid neil seljas nagu valatult, niivõrd paslikult, et see pani revidendi kahtlema: «Kas tõesti ikka neid-samu müüakse kah?»

Küsisime. Selgus, et väljamüük oli kestnud juba mitmendat päeva ja tõstnud ka kassatulud mitmekordseks. Nii pajatas kooperatiivi esimees sm. Pokats (endine parteitöötaja Põlva rajoonis) ja lausa palja silmaga võis näha, kui kõvasti tal viimastel päevadel rabelemist oli olnud — habemetüüka järgi otsustades... Peab ütleva, ülejäänud publiku pidulik väljanägemine tegi selle kuhjaga tasa: siidkleidid, kaproonsallid, kihinkahin ja pillipoiste kikilipsud.

Teadustaja lausus avasõna ja siis hakkas voolama muusika.

Nad mängisid surmtõsiselt ja pühalikult mingit popu-riid. Nii kummaliselt tuttav ja totter? Oh sa mu meie! mul jäi hing kinni — see oli «Allveesportlaste valsschacha» ametkondlike laulude võistlusest, mille me Heino Jürisaluga 1. aprilli raadiosaate jaoks kahasse tegime.

Püüdsin omateada parodeerida laulutekstide imalust ja idiootlikkust. Jürisalu «meelitas» klaverist Sikupilli-blues'e, segas neid sahariinitatud biidermeieriga, loksutas roosade rooslaagenitega ja raputas vahele «rahvusliku jätsu parimaid pärle». Isegi Raadiomaja paljukuulnud klaver tahtis ennast tagumistele jalgadele püsti ajada, niivõrd siiru-viiruline oli see sünteetiline silo, made in Tutuland.

Kuid juba järgmisel esmaspäeval helistati veesportklubist (paluti korrata) ja tõsimeelseid kirju laekus kuhjaga (koguni kollektiivseid), kus hinnati «värsket laululoomingut» nagu estraadivõistlusel kunagi.

Ja nüüd liikusid viiekümne üheksanda laiuskraadi kenad mannekeenid selle muliseva «rütimuusika» saatel, näidates töökale ja toredale rahvale korralikke valmisriideid, mida kõigil oli võimalik osta.

Ja kellelegi neist ei tulnud pähe, milline maitsetelagedus voolas sisse nende kõrvadest.

Võtsin revidendil käe alt kinni ja vedasin värsket õhu kätte.

«Etendus alles algas ja pillid mängivad ilusasti, kuhu sa tormad?»

Istusime bussijaama taha pingile loodust vaatama. Õhtune päike paistis nagu värviliselt postkaardilt. Melanhoolsete silmadega pulstunud koeranäss nuuskis kivide vahel, kuni kaapis välja pika vorstinaha — kaalutu ja läbipaistva...

Valjuhääldajast posti otsas hakkas voogama õhtukontsert:

«Sinu ripsmed on kui viirelinnu tiivad,
mille all on varjul väike vikerkaar.

Sinu hiuksed on kui koduranna liivad,
ilma milleta ma e-lada ei saa ...»

Jah, pole kerge olla «Kalevi» väravavahiks!

*

Õun kukkus Newtonile parukasse!
Kesk puudritolmu kostis
potsatus —

Jaan Kross

Ehk ongi suurte avastuste tekkimisel tolmul oluline tähtsus? Igatahes Rakke lubjatehases tolmu leidus ja nimelt seal kukkuski meile õun parukasse.

Kuni töökojas mingit autoosa keevitati, käisime sekretär Keeriga lubjatehase korpuse läbi, piilusime ülemise korruse ahjuluukide vahele ega kohanud suures mürisevas hoones ühtegi töölist.

Ahjud lõomasid, kivi langes kolisedes punkrist ja Keer pajatas, et juba lähemal ajal kavatsetakse õliküttele üle minna — see pidavat andma tohutu tootmisefekti. Tehas ise on korralikult mehhaniseeritud, kuid liiga rohkesti kulub tööjõudu materjali kohaleveoks — ka seda tuleks nuputada, siis alles võiks rääkida kommunistliku käitise nimetusest, mida siinsed eesrindlased tahavad hakata taotlema.

Asjalikku juttu puhudes tundsime lubjatolmuses õhus vänget kummikärtsamise haisu. Liigutasime oma ideoloogiliselt arenenud ninaotsi, et selgust saada, mis kõrbe?

See oli transportöörilint alumisel korrusel, koormatud kuuma lubja osalt veel hõõgivate kamakatega. Lindis olid kohati rusikasuurused põlenud augud ja kui küsisime, öeldi, et linte kulub tervelt neli tükki aastas — seega umbes 5 200 rubla eest uues kõvas rublas.

Missugune lühinägelikkus, lohakus! Kus on direktor — kohe esitame ratsionaliseerimissetepaneku!

Seltsimees Karjamaa kuulas üpris tähelepanelikult meie ühist kongeniaalset ideed — võtta sobiv liitainet ja katta kummilint odava ja tulekindla asbestikihiga. Imelihtne nagu kõik suured avastused!

Räägitakse, et ameeriklased märgivad mehhanismidele, mida võib kasutada iga tehniliselt harimatu inimene, sõna «foolproof» — s. t. lollikindel. Ilmselt olime leiutanud midagi taolist.

Keer visandas kähku paberile esialgse skeemi ja mina kui kaasautor haarasin laualt arvutuslükati, et rutem teada saada, kui priske preemia meid ootab. Ausalt

öelda oli see vaid žest — ma ei oska seda riista kasutada.

Korraga märkasin, et seltsimees Karjamaa sügas pöidlaga suunurka. Direktorile kippus vägisi naer peale, ainult et muiata ei sobinud — ikkagi loominguline põlemine, tehnilise progressi huvides...

«Kõik on teil päris õige...» ühmas ta tolerantselt (seda sõna «käsitses» ka Paul Rummo, kui tahtis lepitada kõlksuvat ja mitte kõlksuvat luuleleeri). «Ainult üks väikene detail puudub. Kas te transportööri alla vaatasite?»

«Ei vaadanud,» vastasime ühest suust. Milleks? Kes otsib uut, ei vaata kunagi alla, vaid ikka üles!

«M-jah, seal all on meil raudlindiga transportöör, niiöelda igavene... Varsti laseme käiku.»

Õun kukkus. Kesk lubjatolmu kostis potsatus. Keeruline värk, see leiutamine — parukast ei piisa.

Ehkki me seekord preemiast ilma jäime, tõtt öelda, kummikõrbemise lõhn nagu kadus ninast ja südamel oli kergem.

Küünalt ei tohi kunagi vaka all hoida!

*

Vaikimine — oh mis ääretu tegevusväli, see on terve mõistuslik protsess, eriti kui silmas pidada praktilist resultaati.

Saltõkov-Štšedrini «Kaasaegne idüll»

6.

Tolmunud sirelite taga, paar sammu maanteest on veranda, tavalise talumaja värviliste klaaslappidega veranda, mis praegu asendab kontori eeskoda.

Jalad puhtaks pühkinud ja toalävest üle astunud, jääb eelkõige vaatevinklisse loosung: «Müüme 1961. aastal riigile 70 tonni liha!» See on «Rahva Võidu» kolhoosipere kohustus ja siin, omaenda seinal, mõjub ta kuidagi tõsiselt ning asjalikult, hoopis teisiti kui raamatus trükituna.

Pisut hüvakul, elupuuokstega ääristatud rohelisel papil, on valged rombide rõhknaeltega ja tindiga hoolsalt maalitud eesrindlaste nimed. Nende all alkoholismivastane plakat — salkus juustega joomar hoiab kinni peast, nagu kardaks, et see tal ära kukub.

Vastasseinalt kiretab terve seeria tuletõrjealaseid pisiplakateid, ühine raam ümber:

«Emad, ärge andke lastele tuletikke!»

«Ärge visake maha põlevaid paberossiotsi!»

«Lahkudes lülitage välja elektriseadmed!»

«Ärge kasutage lahtisi petrooleumilampe loomapidamisruumides!»

«Ärge jätke küdevat ahju ilma järelevalveta!»

Ja tugeva alltekstiga lõpulauseks:

«Seltsimehed, puhastage oma korstnad regulaarselt tahmast!»

Edasi tuleb kunstipärane «Kasvatame üles kõik vasikad!». Vasikaid on plakatil kolm, tegijate nimesid allserval kaks. «Vereülekanne päästab inimese elu. Astuge doonorite ridadesse!»

Missugune ülekanne päästaks verevaesusest eesti plakatikunsti? Igal juhul, mitte pangaülekanne. Tegijatel peaks olema kirglikult selge, mida nad tahavad öelda («eriti kui silmas pidada praktilist resultaati»).

Vasakpoolsel seinal asuvad aukirjad, vabariigi noorte loomakasvatavate bülletään ja mõlemas nurgas rändpunalipp. Laua taga tõstavad mehed malenuppe, nooremal käsi sidemega kaelas, puhmaskulmudega vastane popsib piipu. Televisori ees pikal pingil istuvad lapsed nagu varblased traadil, oodates pilti.

Tagatoas, kitsamas ja hämaramas, tuli kokku parteikoosolek.

Inimesed saabusid siia otse põllult. Meeste põsenukidki olid nagu kõrgemad — pikast päevast ja tuulest ja päikesest, mis kuivatab kõhnemaks näod. Päril kaheksaks oli hääle võtnud Peensalul, algorgi sekretäril kümne ametiga farmis ja põllul, keda ka siin valitakse juhatajaks ja protokollijaks, ühes isikus. Ta ei vaidlegi vastu, sest see näib juba endastmõistetavana — eks ikka Peensalu, kes muu?

Pikakasvuline agronoom, pisut lookas nagu pikad mehed ikka, luges vihikust andmed ette, kuidas külv

edeneb. Iga tähtsama löigu järel pidas ta pausi ja vaatas oma vesihallide silmadega istujate poole, — kas pole kellelgi vastuväiteid või täiendust?

«Mitmeaastase põldheina sisseäestamine teeb muret — napilt on tööjõudu. Ja kuidas kartulid kinni ajada, kas poolde mulda?»

«Aga kui tuleb öökülma, mis siis?» küsis Ellermaa. «Pealegi on see topelt töö niikuinii.»

«Paneks õige «pökale» mutid sappa, saaks neli vagu korraga,» kostis ettepanek.

«Ehk sõidab kartulid sodiks?»

«Ega tal kummid ole kõvemad kui hobusel kabjad.»

Asjalikult ja ilma liigsete kirgedeta voolas arutelu, niikaua kuni jõuti teravilja «probleemini».

«110 hektarit on plaanis ja 103 on maas, aga rohkem pole kusagilt põldu võtta!» raius agronoom otse õlalt, nagu kasakad ütlevad, ja tema heledad kurvad silmad jäid ainiti vahtima rajoonikomitee sekretäri.

Nii pagana tuttav pilt veel tollest ajast, kui maisi alla minev põllusiil pigistas mõnel kangel mehel pisarad silma — nii vastu tahtmist oli . . .

«Kuule, Laur, see pole mehejutt! Kuhu siis maa on kadunud?» usutles Keer sellise tooniga nagu kiusav koolmeister, kes pressib välja õiget vastust aritmeetika-ülesandele.

«Kas hakkame jälle üles kündma esimese aasta ristikut, nagu kümne aasta eest kündsime . . . naisprokuriöri käsul?!» kõlas närviline vahelehuüe.

«Ei, ega keegi ei kavatse siia teile Ukrainat asutada,» lausub Keer leebelt, «aga mõelge ise — veame muudkui teravilja sisse, endale leivaks ja loomadele. Kuhu see kõlbab?»

«Õige küll . . . Aga varem anti vilja vastu kunstväetist ja jõusöötä — ikka niipalju kui vedada jõudsid . . .» arutab esimehest Laur, agronoomi vanem vend.

«Siis oli meil karja kah hoopis vähem,» täpsustab Peensalu esimeest.

«Statistika järgi kasutatakse praegu Virumaal mineraalväetisi neli korda rohkem kui kolmekümne kaheksandal aastal!» torkab Keer vahele.

Vaene teravili! Imelik on mõelda, et vanasti üksik-talunik rukkiga ränka vaeva nägi ja seda paatides

koguni Soome saadeti, silgu vastu nagu kartuleidki. Nüüd andis tugevas kolhoosis tikutulega otsida, enne kui puuduv põllusiil avastati ja koosolijate tuju tõusis — kivi südamele ära...

«Kuidas on lood suhkrupeediga?» küsis rajoonikomitee sekretär kavalalt muheldes. «Kas teil seemnest puudu ei tule? Meil on veel natuke reservi, mitmeidulist, annab terve trobikonna taimi, idänevuse protsent kuni 250!!! Küsige julgesti, lämmastikku saate lisaks...»

«Vähe saab lämmastikku, nagu mett keele peale.»

«Aitüma pakkumast, magus on see peet küll, aga tahab kõvasti tööjõudu.»

Algab elav diskussioon teemal: kumb juurikas on tülikam, kas naeris või suhkrupeed?

«Rohida tuleb mõlemat, paar korda vähemalt, harvendada ja väetist anda...»

«Turnips on teadagi vesisem...» lööb sekka farmijuhataja, «aga kui suhkrupeedi kartulivõtjaga koristada ja sügisel mullakamakad külge jäävad, siis talvel on meie naistel püsti nuhtlus — ega paljakäsi neid jääkamakaid puhtaks ei pese — seda tuleb tingimata mehhaniseerida!»

Protokolli pannakse punkt: võtta veel üks hektar suhkrupeedi alla ja anda kommunistlike noorte hooleks nagu maisigi kasvatamine, mille kasulikkuse üle enam keegi ei vaidle.

Järgmiseks küsimuseks oli informatsioon rajoonipleenumilt — lehmade ahtruse likvideerimisest.

Omal kombel aruanne ja populaarteaduslik traktaat, üsna selge ülevaade kohalikust olukorrast. Huvitav, et sovhoosides on ahtraid lehma rohkem kui kolhoosides — eeldaks nagu vastupidist? Üpris eripärane terminoloogia: personaalne vastutus paaritamise eest, poegimisessioonid, indlemispäevikud jne. Siiski, kõige tähtsamaks abinõuks ahtruse vastu jääb korralik söötmine (prisked söötühikud maisi, suhkrupeedi, mesikat, vitamiine ja talvist jalutamist). Lisaksin enda poolt, et kirjandusliku ahtruse puhul võib jalutamist vabalt asendada... suusatamisega.

Pärast informatsiooni ütles Peensalu: «Räägi nüüd sina, Linda!»

«Rahva Võidu» heledapäine seemendustehnik oli naiselikult särtsaka ja kiire sõnaga: «Umbahtraid meil pole — kõik läksid kõrgemas toitumuses... Kati ja Viia on 40-ndal aastal sündinud, üks poegis ja annab kolmest nisast teeklaasi täie — nendest peab lahti saama. Seemendusriistad on mul omaette ruumis, ainult seinad peab katma vineeriga ja õlivärviga. Laudas pannakse kirja, millal lehm indles — kas karjanaised või öövaht, kes parajasti märkab. Varem juhtus, et Rakverest jäi sperma hiljaks, — nüüd enam seda pole. Üldse uus asi, tahab veel harjumist ja peaasi — täpsust, et seemendus toimuks inna teisel poolel, mitte esimese ähmiga...»

See asjalik jutt juhtis mu mõtted tõestisündinud seigale Vigala vallas, nii umbes neliteist aastat tagasi.

«Noorte Hääle» toimetusel oli seal Velise pool šeflusalune kolhoos ja mind lähetati kevadesaadikuks, nagu see asi käis, et kas pole linnast mõnd masinaosa tarvis ja kuidas külv «kulgeb»? Olin kostil toreda vanapaari talus, käisin lähedases ojas ahinguga hauginolke jahtimas ja tundsin mõnu maieelsest peesitusest.

Ühel imeilusalt pühapäevahommikul istusime taadiga laua taga, eileõhtune magus leil alles puhta pesu all kontides. Arutasime parajasti kõrget maailmapoliitikat, kui tuppä tõttas perenaine ja teatas ärevalt: «Jaan, pane kähku hobune ette. Nunnu tuleb viia, enam ei või oodata!»

Vuntsi torisedes ajas taat mustad rõivad selga ja mina treeningud, sest kahekesi poleks nad Nunnuga toime tulnud. Emis oli seitsmepuudane, kuid uskumatult liikuv. Me saime põlvini virtsaseks, enne kui ta puuri suvatses minna, köis ümber sinkide, meie vedamas-tõukamas. Mil kombel puuri koos laadungiga vankrile saime, on mulle tänaseni selgusetu.

Ja siis algas Kanossa teekond. Nunnu ruigas, vanker rappus konarlikul külavaheteel. Mõisasüdameni oli mitu head kilomeetrit.

Sealne kuldiperemees, range kui rooma paavst, mängis meieri, miilitsa ja omaenda naisega marjast, õlletoop ees.

Küll tuli meie emandal manguda ja vanal Jaanil raha peos krabistada, enne kui tal süda pehmeks läks, riided

vahetas, puki parandas ja lõpuks oma jõulise lontkõrva õue tõi, ise musta kurja vandudes, kirudes kuldi ja enda ametit.

Kui selgus, et meil tuleb Nунnu täiesti kasutult vankrile tagasi tõsta (emisel oli igasugune indlusetuju kadunud), siis hakkas kuldiperemees vihast värisema nagu haavaleht ja kokutas nii, et isegi sõimata ei suutnud.

Eit pani padavai sadakond sammu ees, meie taadi ja Nunnuga järele. Vanker kriuksus kurvalt; nii me tulime: sünged, märdunud ja sapised. Vana Jaan ei rääkinud kaasaga mitu päeva. Niipalju kui ma mäletan, pidigi perenaine küla pealt abi otsima, kui see sõit uuesti ette võeti ja Nунnu asjad joonde aeti.

Ma ei vestnud seda lugu pikantseks vahepalaks. Külarahvas veab oma ruigavat koormat ka tänapäeval, sest «sigadele kunsti ei tehta».

Kuid mootorrattal farmi poole sõitev seemendus-tehnik, hele tukk rätiku alt lehvimas, on juba täiesti tüüpiline küla-romantika. Esiailgu on enamik neist vähese ettevalmistusega ja palju vasikaid läheb aia taha hoopis sündimata . . . Aga tegevusväli on neil tohutu — aina suurmajandid —, ja kasvuplaanid missugused!

Kuulsin hiljuti, et eksiil-sex-kirjaniku Ast-Rumori poeg Orvo olevat kunstliku seemendamise alal tunnustatud spets, ent mitte eriti koormatud. Pandivere laiuskraadil oleks tal vist palavam töö kui Kanadas . . . Ei, see vahemärkus pole mõeldud kojukutsumisena — saame oma lehmad seemendatud ka ilma härraspoegadeta!

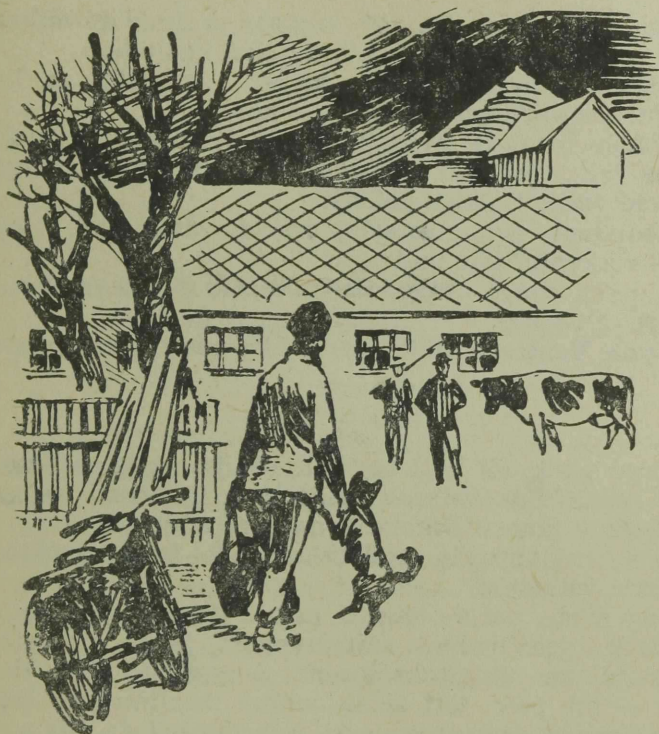
Koosolek jätkus. Protokolli pandi punkt: ehitada veel üks ajakohane karjalaut.

Kõrvalruumist kostis televiisorisumin — oli spordiülekanne Moskvast.

*

*Соловьи, соловьи,
не тревожьте солдат...*

Tuli uus toanaaber — kunstnik. Tõi kaasa lõuendid, piibutubaka lõhna ja laia bretooni bareti, kolmeküm-nendail aastail Pariisist ostetu. Hallisegused vuntsid,

rõhutatult viisakas, veel tollest põlvkonnast, kus maneerid kasvasid verre ja määrasid käitumise mõõdukuse.

Ta oli sõitnud siia lähikonda koos naiskunstnikuga, kes ühtlasi oli autojuhiks. Neil olnud kavas maalida tärkavat loodust, kuid ilmad kaldusid vihmale ja nii nad leidsidki modelli, kes neid üllatas.

«Väga huvitav natuur, just nagu loodud poseerimiseks,» kirjeldas kunstnik lüpsjat, keda nad olid maalinud mitu päeva. «Pealegi selgus kurioosum, ta on üks eesrindlikumaid ja mitte ainult rajooni ulatuses. Nii-öelda, lausa õnnelik kokkusattumine...»

Vastu ärklittoa aknaklaasi koputas kevadine vihm nagu arglik ehaline. Keerasin lahti raadio. Õhtune Moskva saatis eetrisse vanu tuttavaid rindelaule.

Kunstnik avas kohvri, et võtta välja pidžaama.

«Teate, mis mul siin on?» muigas ta, kuidagi nukra-
võitu ilmega paberisse mähitud pakki kaaludes.

«Vana roostetanud saksa kiiver...» vastas ta ise,
«... ja üks võrdlemisi terve ... kolp.

Tahtsin maalida neist kompositsiooni — all värske
erkjas rohi, taustaks valged kasetüved... Aga värvid
vajavad päikest, palju päikest!

Vabandage, ma unustasin, praegu vastu ööd... ega
ma ei rikkunud teie und?»

Ta pani suure tragöödia rekvisiidid ettevaatlikult
kohvrisse tagasi.

Õhtune Venemaa saatis eetrisse karmide aastate laulu:

Пусть солдаты
немного поспят.

Kõrge tenor oli neil eestlauljaks ja terve roodutäis
häali saatis teda vaikselt-vaikselt, nagu tõesti kartes,
et ööbikute laulust ärkaksid magavad sõdurid...

Oli 9. mai õhtu, kuueteistkümnendal kevadel pärast
kahurite vaikimist.

«Ta näeb välja täiesti nagu tütarlaps,» lausus
kunstnik, pea padjal, suitsurõngaid lakke puhudes.
«Kuid tal on juba kaks toredat põngerjat. Väga elav
nägu — ma pole, tõtt öelda, ammu maalinud nii ker-
gelt — sellest võib saada asja, kui viimistleda. Ma näi-
tan teile homme hommikul.»

Jah, me ärkame homme hommikul, igal hommikul.

Vaatame tükikest maailma varajasel tunnil ega jõua
teda kunagi ära vaadata — nii palju on temas värve,
tegusid, helisid ja mõtteid.

Kõike seda nimetatakse eluks.

Aprill—mai 1961

KÕLAKAD KÄIVAD

(Tsüklist «Kodunurga laastud»)

Kõlakad käivad, et naaberkolhoos tuleb rajoonis esikohale. Ega midagi, soovime õnne... Kuid omavahel öelda, — ikkagi pahandus. Sest miks mitte meie?

«Meie» alla kuulub Muiküla-Pöide kant, «nende» alla Tumala-Orinõmme... Ja tehke mis tahate, see loomuvastane lugu on juba mitu aastat kestnud. Loomuvastane selle pärast, et Muiküla-Pöide on minu kodukolhoosi piirkond; pealegi oli see vanasti kuulus Saaremaa viljaait. Ja nüüd ei jõua siis viljaait oma naabritele järele!

Lisaks kõigele on meil uhke rahvas. Me tahaksime meelsasti teistest paremad olla ja nii kiiresti edasi liikuda, et naabrid ainult meie jalakandu näeksid. Sellepärast oleme teiste saavutustest kuulda saades veidi tõredad ja teeme mõne hapuka märkuse. «Ah, las rügevad! Kuhu nad ikka jõuavad?» Aga kui keegi hakkab põhjuste kallal urgitsema, tuleb mõndagi jutuks...

Inimesed ütlevad: meil oli siin igal aastal uus esimees, aga nendel on ikka üks ja seesama — Käsk, Aleksander. Isegi laulusalm lasti lendu:

Alleksander andis käsku,
pistis poisid püksitasku.

Missugused poisid? Ju siis ikka võistlejad.

Kuulatasin kõlakaid hoolega. Räägiti veel, et meie kolhoosist lasti mõne aja eest minema hea zootehnik ja sealjuures missugune toreda nimega — Heapost. Naaberkolhoos võttis sellesama Florida Heaposti kahel

käel vastu ja Käsk olevat rõõmu pärast loojat tänanud: «Annaks jumal rohkem selliseid esimehi, kes nii tublisid kaadreid ära lasevad. Saame meiegi!» Ning zootehnik töötab nende juures tõepoolest suurepäraselt.

Ka oli meil agronoom, kes «lasti lahti» lootuses, et saame uue ja võib-olla paremagi. Kuid tükk aega olime hoopis ilma... Nii et meil kaadrid aina voolavad nagu jõevesi. Käsk aga koondab neid enda ümber ja istutab nagu taimi mulda. Tema ise olevat üksteist aastat kohal püsinud, arvepidaja töötab tal juba seitse aastat, agronoom samuti. Isegi autojuht on kümneaastase staažiga. Mis sa kostad? Kosta pole midagi, seda asja peab vaadata.

Ühel ilusal juulikuu hommikul leidsingi end naaberkolhoosi piirilt. Ja süda hakkas nagu isemoodi tuksuma: löök kadedust, teine üleolekut, jälle löök kadedust ja teine — noh, pole viga...

Mingisugune kord ja puhtus ja rahulik tööritm valitsesid nende maa-alal. Võib olla, et meeled mind petsid, aga ma silmitsesin siiski tükk aega nende ristikupõldu. Ristik oli juba koju veetud ja ädal haljendas rõõsalt. Tuliuued hõõveldatud lattidest valged kärbised seisid ridamisi nagu nukud. Vaidlesin endaga: mis tähtsus on nende korrapärasel asetusel? Kuid silm puhkas ja kogu väli näis nii pidulik. Mulle on roigastest kuidagi kokkuklopsitud kärbised alati meenutanud loomaskelette. Esimest korda elus jätsid need esemed mulle nüüd sõbraliku mulje nagu inimese töö tulemus, mis loodust ei riku, ainult natuke stiliseerib, pakkudes sealjuures asemele teistsugust ilu.

Ka meil on toredaid ristikupõlde, kuid sealsamas kõrval kohe ka midagi rahunutukstegevast. Mõni umbekasvanud nurk, varemed, ülepääsmatu kraav.

Astun edasi. Eemalt hakkab paistma punane klaasrõduga maja, millel tuliuus roogkatus. Üuerada piiravad lilled. Kahel pool treppi õitsevad valged roosipuhmad. Läbi rõduklaasi vaatab suur oleander, kah üleni õites. Võib-olla elab esimees siin? Olin nagu kuulnud, et tema kodul on uus roogkatus.

Rõdul polnud kedagi, kuid uks avanes. Nuusutasin täies rahus oleandrit. Siis koputasin. Jälle vaikus. Kuid

ka see uks oli lukustamata. Vaatan sisse — diivan, laud, tugitool, raadioaparaat. Lind on just äsja pesast välja lennanud! Raadio käib edasi ja lausub: «Siin Tallinn! Kell on 8 ja 39 minutit.» Pole siin midagi Tallinn! Proovin tagaukse kaudu teada saada, kus ma õieti viibin. Seal tulebki vastu puhtas põlles eideke, kes kannab tumedaid prille. Esimees on jah siin majas korteris, kuid läks juba välja. Küsija suu pihta ei lööda. Nii saan veel teada, et see maja on endine asunikutalu ja et pere-naise tütar töötab piimavedajana. Esimees on kosti peal. Ja kontor ei ole siit kaugel . . .

Nähes nende kolhoosi kontorit ümbritsevat puuderühma, seisatan jälle teeharul. Milline häbematus! Kõik teisiti kui meil!

Meie esimees elab endises Reina mõisa südames. Mäletan kena kolonnidega härrastemaja ning suurt sõõrikujulist kuldnõrepõõsastega hekki, mille ümber käis kunagi lai kaarjas tee, sile nagu parkett. Seda mööda oli haruldane mõnu jalgrattal sõita. Aga nüüd? Härrastemaja on sõja ajal rusuhunnikuks muutunud, hekist on jäänused järel, kividel kasvavad nõgesed. Esimees elab selle rusuhunniku kõrval hoovile ehitatud uues majas . . . Kui ma teda kord hilisõhtul külastasin, võttis ta parajasti hoburehaga oma isiklikku heinaloogu. Ajasime veidi juttu. Ka esimehe naine, endine õpetaja, mu koduküllast pärit ja mulle lapsest saadik tuttav, istus meiega kraavikaldale. Kõik oli nii meeldiv ja kena. Ainult jäi mulje, et esimees on väga ja väga koormatud . . .

Meenub ka meie kolhoosi kontor endises Pöide köstri majas. Too asub maanteeäärsel lagedal kohal kivirau-nade vahel. Nukker, mahajäetud. Ja temale viskab varju meie kuulsa vanaaegse kiriku lähedus, mille restaureerimistööd nii aeglaselt edenevad. Kõikjal jäljed läinud ajastust, tole purustatud hiilgusest, ent silumata jäljed . . .

Ja et seda pilti veel ümmargusemaks teha, meenub nagu kiuste muinsuskaitse all oleva kabeli fassaad Pöide kalmistul. Ukse kõrvalt tühemest on paari aasta eest maha kukkunud suur kivist ingel ja see lamab praegugi paksus rohus. Ühe inimese jõud ei hakka peale, et teda üles tõsta ja kohale asetada. Ning see

«langenud ingel» on omamoodi sümboolne. Võtaks! . . . Ei, ei! Teisest küljest olen nagu uhkegi, et meie kolhoosi maa-alal on selliseid ajaloolisi ja dramaatilisi paiku, mida naabritel pole. Võib-olla jäid nad ka sõjast rohkem puutumata? . . . Ah, mis neil siin ka ikka nii väga! Mis tõsi, see tõsi. Kord on neil parem. Kuid meil on rohkem romantikat!

Kuni niiviisi seisan ja vahin, sõidab minust mööda noor ratsanik, arvata 13-aastane poiss. Hobusel on rangid kaelas ja muud rakmed turjale laotud. Näha, et noormees läheb tööle, kuid millise värskuse ja õhinaga! Ta ju särab lausa. Palun luba teda pildistada. Rahu-likult ja selgelt teatab ta oma nime ja aadressi, et võiksin pildi talle koju saata. Siis sõidab mööda sportlikus tööriides mootorrattur, brigadir, nagu hiljem selgub. Temale järgneb veoauto. Ka mind nakatab see liikumise hoog. Annan jalgadele tuld.

Kontori õuel saadavad esimees ja asetäitja välja teisi masinaid. Raamatupidaja ning arvestaja seespool seinä on heas tujus. Astuvad korraks sisse ka traktoristid, ilmub nähtavale Orissaare rahvamaja juhataja. Reibas jutt, nali, naer . . . Ja natukese aja pärast tuleb õuest tuppä juba esimees Kask ise. Alles siin paistab silma, kui suurekasvuline ta on. Temas on midagi meremehe-likku. Ölgades, kõnnakus . . . Karmide kortsidega ümarast näost vaatavad heatahtlikud sinihallid silmad. Selgub pealegi tore lugu — esimehel on minu jaoks aega!

Püüan välja uurida ta edu saladust. Ja et iga inimese edu või ebaedu saladus peitub ikka kuskil ta eluloos, siis räägime sel teemal.

Tuleb välja, et Aleksander Kask on Saaremaal kõige suurema staažiga esimees ja ka aastatelt vanem oma kolleegidest. Ta jõudis äärepealt veel läinud sajandil (1899) sündida. Selgub ka, et ta pole ei meie ega nende maa-alalt pärit, vaid tema kodukoht asub siit ligi 30 kilomeetrit — Pärsama vallas.

Niisiis revolutsionääri Vassili Riisiga ühekandi mees. Ja ka minul elab seal vallas sugulasi. Hea seegi!

Esimees jutustab endast, vabalt ja vigurdamata.

Ta isa pidas väikest moonakatalu, ema suri noorelt. Koos õe ja vennaga pidi ta varakult hakkama ise enda eest hoolitsema. See oli nii ammu, juba enne I maa-

ilmasõda, kui Aleksander Kask sai natuke aega Kuresaares merekoolis käia. Kuid mitte lõpuni. Siis tuli purjelaev «Kajak», siis kaljas kahe mastiga («Läks teele härjalastiga»?). Ta sõitis merd rannavetes. Teenistus oli kehv, ja ta jättis selle peagi maha, otsides paremat. Kuid ikkagi on ta meremees olnud. — Kas ma ei öelnud!

Siis sai Käsust ehitustööline. Ja hiljem ta ostis maad ning hakkas sood kuivatama, kasvatades seal nisu, mis end hästi tasus. Aga niipea kui kolhoosid loodi, valiti Kask esimeheks, algul oma kodukohas, siis siin. Nüüd on ta siin tõepoolest juba 11 aastat. Püsivus on tal printsiibiks. «Olgu mistahes juhtiv töötaja, kas või brigadir, liiga tihti vahetada pole kasulik,» väidab ta. «Aasta aega läheb selleks, et maid ja inimesi tundma õppida.»

Maad ja inimesed, maad ja inimesed... Missugused need maad ja inimesed siin siis on? Esimees räägib, et söödabaasidega on raskusi. Kultuurkarjamaad tulevad teha kadamikest ja metsatihnikuist, puudub madaloo, millest oleks kõige edukam teha, sest vaadake, kadakate all on lämmastikku vähe, madalsoodes aga palju. Talvetagavaradega on hoopis kergem, kasvab mesik, ristik ja isegi mais... Ta räägib ka oma «asumaast» — Keinaste laiust Muhu all, kus neil 200 lammast suvitab.

Mis aga inimestesse puutub, siis peab esimees just kõige suuremaks kunstiks nende õiget kohtlemist. «Tuleb olla nõudlik, kuid ei tohi kedagi solvata.»

Seda tarkusetera veeretasin hiljem kaua aega peas ringi. Esimees rääkis sellest muidugi pikemalt, kuid ma ei taha ometi kõiki meie jutuajamise saladusi hakata välja lobisema. On ilmne, et seltsimees Kask oskab inimesi kohelda. Aga selle juurde kuulub ka üks paradoksaalne moment. Kolhoosirahvas järgneb talle meelsasti. Ainult esimehe enda naine ei järgnenud talle siia, vaid eelistas linna asuda. Maatöö ei meeldi. Olgu see nende oma asi, kuid eks seegi näita, et esimehe leib ei ole kerge...

Kõndisin mööda välju ja külasid. Mõtlesin, et Kask on kogenud juht, mõõdukas, tasakaalukas. Oskab arvestada aja tegurit, näeb inimeses elavat hinge... Niisugune oma võistlejaile juba rahu ei anna. Aga kui räägiks nende parteilise juhiga. Või koguni Orissaare par-

teigrupi juhatajaga? Ta nimi on Ljuba Pajula, ja vingumehed kutsuvad teda «Pai Juula». See tähendab vist, et ta väga pai ei olegi. Järelikult käre? Ta on okupatsiooni ajal vanglas istunud, karastatud inimene . . . Pajulat ma kätte ei saanud. Oli Moskvasse nõupidamisele sõitnud.

Ka zootehnik oli ärasõidus — koos sigadega linna kihutanud. Võisin vaid seinalehest tema värsse lugeda. Seesama Florida Heapost, kellest me kergemeelselt ilma jäime. Seinalehele oli ta joonistanud nutva laualkella, kes kurdab:

Kui oleks rohkem «aega» ilmas,
Ei mul oleks pisarat silmas
Oodata siin kolme kuud
Lehele artiklit uut.

Jah, olen külas iseloomuga inimeste juures. Tegevad, toimekad, sõnakad . . .

Kuna ma aga kord juba ringi rändan, põikan sisse ka oma vana koolivenna Vassili Oopkauba tallu. Tema töötab nende kolhoosis autojuhina. Praegu on tal puhkus ja ta teeb kodus katuse remonti. Aias õitsevad lilled ja punetavad sõstrad. Õuel undab saekaater, lapsed sõeluvad sinna-tänna.

Minu auks tehti väike «salooja». Istusime trepile, toodi kruusiga koduõlut. Kui olime meenutanud Isamaasõda ja kodanlikku aega, millal Oopkaup oli politsei valve all, jõudsime kaasaega välja. Jutt muutus teravamaks nagu see tänapäeva teemadele kohane. Hakkasin norima, et mismoodi te esirinda ronisite? Ja kuidas julgeb teie kolhoos meie omast ette tikkuda?

Koolivend kohendas võrksärki oma түsedal turjal, naeris lühidalt, kratsis kukalt ja ütles: «Naised on süüdi. Tule koju mistahes kellaajal, ikka on naine ära, kas lool või rehel või muidu kolhoosis . . .» Ja nagu meestel kombeks kõiki asju naiste kaela ajada, leidis ta, et naised viivad alati oma tahtmise läbi. Tahavad teistest ees olla, võtavad kätte ja teevad. Ei taha, ei liiguta lillegi. Kiunuvad, rikuvad tervel perel tuju . . .

Varsti tuli ka «peasüüdlane», seltsimees Oopkauba naine koju, lõbus ja päevitanud, hullas koeraga ja lastega, tõstis korraks ka õllekruusi suu peale ja jutustas

heinaloo võtmisest. Ta talitab siin kodus natuke ja enne õhtut läheb jälle loole. Pean ütleva, et see kõik, mis ta naistest jutustas, ajas mulle hirmu nahka. Tulin nimelt mõttele, et nemad võib-olla ei oskagi halvasti töötada? Lihtsalt ei oska! See on alles pauk meie kolhoosile, sest tõtt-öelda meil mõned siiski oskavad...

Kõlakad käivad, et meil olevat ühes brigaadis isegi agronoom kotti aetud, — sest et ta kombaini väljale ei saanud. Inimestel polnud tahtmist käsitsi töötada ja — hoplaa!

Hoidku küll, miks peaksin ma üldse oma kolhoosi poole hoidma ja tema pärast südant valutama? Seekord me enam nendest ette ei jõua, kindel. Uurisin kontoris olles ka sotsvõistluse kohustusi. Nemad on peaaegu igas asjas meist ees. Nemad toodavad liha 160 tonni, meie 114 tonni. Nemad piima lehma kohta 2900 kg, meie — 2800 kg. Isegi lamba seljast võtavad nad rohkem villa kui meie. Kõlakad on kahjuks täitsa õiged. Kui aga keegi võib naabritest ette minna, siis mitte meie, vaid «Puškin» Pärsamal ja «1. mai» Pähklas... Rohkem neil kardetavaid võistlejaid polegi. Kask oma tagasihoidlikkuses pidas seda küll võimalikuks, et «karjakasvatuse alal» võiksid need äkki «viimases kvartalis» edumaad saavutada. Kuid mis mina saksteasjust... Aitab mulle seekord oma muredestki! Sest mis siis meile üle jääb?

Praegu on ainuke võimalus teiste teeneid kuidagi vähendada, kas või nende kulul nalja heita. Ja seda minu kodunurgas osatakse. Asi seisab selles, et teised ükski ei ela üldse õige koha peal! Patt on elada meist ida pool. Siis oled «va kamtšatkamees» või koguni «mohulane», kellel on küll hea suuvärk, kuid kelle juttu ei maksa uskuda. Patt on elada meist lääne pool. Siis oled «va päevatagune», või nagu vanarahvas, kes seda viisakat väljendust veel ei häbenenud, selge sõnaga ütles: «pääva persetagune». Asud sa põhja pool, oled «kollaste lõugadega vesivätlane», asud lõuna pool, oled muidu kõnn. Näiteks Saarevalla mehed. Hoidku jumal neid edu saavutamast! Siis on kohe jutt lahti, et Saarevalla rahval olevat 2 tolli pikemad jalakanna sooned kui muudel ristiinimestel. Muistsest ajast on nad juba teistest ees. Nad ei söö, nad ei maga. Nendel on kaks

kõhtu — kuivajahu kõht ja kõrdi kõht. Hommikul lööb pool vakka jahu kõhtu ja käib mis tolmax õhtuni. Magab Saarevalla mees aga nõnda, et paneb vasaku jala kannale parema jala suure varba peale. Kui jalga maha kukub, ärkab üles ja läheb jälle tööle.

Jaa-jaa! Kuid võib-olla säärased jutud meid päästavadki? Ainult sel teel saame kõik teised üle aia loopida.

Ning ma ei tea mitte ütelda, millega ma tagasiteel oma pead rohkem vaevasin, kas sellega, kuidas järele jõuda ja ette minna, või sellega, kuidas naabrit nõokida. Igatahes tilkus mu süda verd, kui möödusin meie kolhoosi looduslikult kauneist kohtadest — metsatukkadest, kadakaväljadest ja kauguses helendavaist väinasoppidest. Vahepeal suplesin ja mul tekkis optimistlikum tuju. Olgu peale, et kõlakad käivad. Me võime ka mõned lendu lasta. Põllud kohasid ja mühasid, kanalad käätsatasid valged leghornid. Kivid hõõgasid kuumust, korstnad suitsesid ja poisikesed kaklesid tee ääres. Jumal tänatud, jälle kodus!

«Saagu mis saab,» mõtlesin, «ma ei räägi kellelegi oma muljetest.» Alles pika kõhklemise peale otsustasin seda siiski teha. Sest oodake te, nangunii läheme meie teist kõigist ette.

Juuli, 1961.

KÕNELEB NOOR MÜÜRSEPP
ÕHTUKOOLI UKSEL

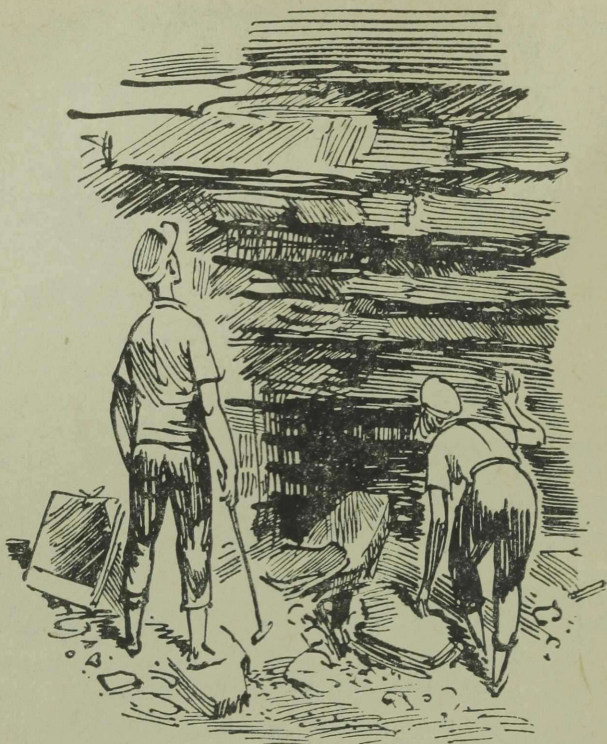
Et enam-vähem selge peaga sellist
saab meister kord, see on ju loomulik.
Jah, õpin siin . . . See aeg ei ole pikk,
kus paljas mälestus jääb koolikellist:

käin lõpuklassis. Igatahes sellist
kes-teab-mis tunnet — Mihkliks saab nüüd Mikk —
ei ole veel. Näis, mis toob tulevik . . .
See maja . . . Ladusin siin mõndki tellist . . .

Et enda ehitatud koolis käin?
Mis siis . . . Ma vabandan, kui uhke näin —

see polnud mõeldud nii, see nii ei ole;
see on ju ainult juhus, egas muud . . .

Tööl tookord uhked olime mis kole:
sai tähtaeg ennetatud poolteist kuud.

NARVA KOSE KOHAL

Aeg-ajalt kõrbes jõgine oaas
võib tõusta rändurile silme ette —
Ruum valmistab ta tusaks selle pette
ja naerdes hajub sealsamas taas.

Ka Aeg on muutlik. Vaata, siin on paas,
jõepõhi siin on avand iga sette,
mis eales kaldailt pudenenud vette —
mis oli vees, see on nüüd siin, on maas.

Ja koske pole. Pole koske, tõega,
on ainult kummaline kaljukink.
Ja Aeg on läinud, läinud kõige jõega.

Aeg läks, kuid maha jäi ta kallis kink:
siin omavolitsenud kose roma
turbiinides meid teenib, on me oma.

MARANA ENTUSIASTID

MAANTEE LÄBI METSA

Sirge kruusavalendav maantee läheb läbi metsa. Ühtlases headuses kulgeb see piki palukais nõmme ja üle madalate lodukohtade. Sihvakad männid, mis sõeluvad läbi kaharate latvade valguse- ja varjulaike, noogutavad üksteisele üle tee: kätt nad anda ei saa — tee on selleks liiga lai.

Muidugi — see pole mineviku kitsas rada, mis võib-olla sai oma alguse ulukite sörkimisest puude all; see pole ka enam too vähekäidav rohtunud metsatee, mis kohaliku metsavahi vankrirattaid kastis kohati sügavasse porimülkasse, kohati uputas lahtisesse tuiskliiva või loopis üle jõnksuliste männijuurikate; see pole isegi see mõne aasta eest parandatud sõidutee, kus peale hobuveokite pääsesid edasi ka teise käiguga liikuvad GAZ-id, kuigi nad juhi ettevaatusest hoolimata siinseal kiskusid tee ääres kasvavatelt puudelt nahalatakkaid. Ei! Nüüd on see tõeline tänapäeva tee, lai, sirge ja sile. Varahommikust hilisõhtuni kihutavad sellel edasi-tagasi suured ZIL-id tühjalt ja mitmesuguste koormatega, järelvankritega ja ilma; sõidavad rasked isekallutajad; liiguvad palgi- ja kõrged salapärased oksakoormad... Kohmakatest veokitest vuhisevad mööda voolujoonelised «Pobedad» ja «Moskvitšid», põrisevad mootorrattad ja rollerid. Inimesed, kes kiirustades tulevad ja lähevad, on veendunud, et varsti ei keerle neile vastu enam hall tolmupilv, sest peatselt

peab tee saama musta plingi kätte, nii nagu kõik meie tänapäeva teed, mis ühendavad linnu ja asulaid.

Kust võtavad inimesed selle usu? See tee ei ühenda ju suuri linnu ja tema pikkus on vaevalt paar kilomeetrit. Mis tähtsus on säärasel metsateel, mis tulevikku võib temal olla?

Siiski. Sellel teel on tähelepanuväärne olevik ja veel suurem tulevik, sest see uus lai maantee läbi metsa läheb — Maranale.

MARANA ON — MARANA

Võib ehk juhtuda, et inimene pole veel kuulnud Maranast, võib juhtuda, kuigi see on vaevalt usutav. Meie tänapäeva tööde ja pingutuste võidud pole enam üksikute võidud, meie rõõmud ja mured üksikute monopol, vaid kogu rahva ühisvara, uute saavutuste läte. See pärast vaimustab meid uus kultuurimaja Vilde-nimelises kolhoosis samuti nagu esimese tsemendiahju valamine «Punases Kundas» või järjekordse generaatori käikulaskmine Balti Soojuselektrijaamas. Aga kui keegi ometi küsib: «Marana? Mis on Marana? Kus on Marana? Miks peaksin ma teda tundma ja teadma?», siis tuleks küll vastata: «Marana on Marana, ja tundma peab teda selle pärast, et ka tema on meie aja laps, meie elu tüüpiline nähe, meie inimeste armastuse ja entusiasmi vili.»

Mõned aastad tagasi poleks võinud seda öelda, sest siis liikus Maranal ainult kohalik metsavaht ja tema naine, kes kurtis, et liivasel põllulapil närtsib kartul ja kuivab rohi lehma suu ees. Marana nimi oli hästi tuttav ainult Kilingi-Nõmme jahimeestele: sobival ajal heideti püssid õlale ja marsiti Marana taha mõtuseid ja laanepüüsid hirmutama, jäneseid kimbutama ning sokkusid ja põdrapulle taga ajama. Ka pärast seda, kui mõned agarad mehed leidsid mahajäetud saeveskist vana kolmekümne kuue hobujõulise lokomotiivi ja seadsid saja-aastase metsavahimaja lähedale laenatud laastulõikamismasina, et utiliitsehh võiks luudade ja pehmete kasevihtade kõrval anda soovijaile ka katusekattet, jäi Marana tundmatuks. Meie Marana sündis õieti

sel külmal tuisusel detsembrikuu eelviimasel nädalal, mil sinna ilmusid kolm meest labidate, kirveste ja kirkadega, et üles lüüa lihtne kuur ja panna paigale esimene saeraam. Uus aasta 1955 oma paukuva pakase ja aprillikuuni uputava lumega tegi mis suutis, et murda kolme mehe tervist ja jonni. Ent mehed, kes omakorda olid otsustanud murda aastaid valitsenud saamatuse selgroo, olid valmis loobuma tervisest, kuid mitte jonnist. Ajal, mil tuhandete kaupa lähetati noori kommunismi suurehitustele, kus töötasid ekskavaatorid ja buldooserid, raiusid kolm meest primitiivsete vahenditega kontkõvaks külmunud maad. Nad teadsid, et kui nad esialgsetele raskustele alla vannuvad, jääb edasi kestma ebaloomulik olukord, et suur metsamajand peab lihtsaid servamata saelaudugi ostma või laenama teistelt asutustelt. Nad ei vandunud alla. Ja esimesel märtsil läks esimene palk mitte millestki tehtud «lauavabrikus» saehammaste alla: oli pandud alus Kilingi-Nõmme metsamajandi laiatarbetsehile. Oli pandud alus ainulaadsele kombinaadile, kus praegu töötab paarkümmend automatiseeritud osakonda, mis annavad tarbijaile sadakond mitmesugust artiklit. Oli pandud alus Maranale, mis käesoleva aasta viiesaja tuhande rublase aastaplaani vähemalt saja tuhandega tahab ületada ja töötab juba maikuus seitseaastaku viienda aasta arvel.

KARJAPOISS SAAB KUNINGAKS

Paarkümmend aastat tagasi oli Sangaste Tõllistes valgetukaline karjapoiss, kes loomade hirmutamiseks kasutas ainult metsa alt leitud kuivanud oksa. See poiss laskis vaid huulevilet; ta ei raatsinud teha pajupilli ega koorida leppa pasuna keeramiseks. Loodust armastav ema oli poegi tihti viinud kodu läheduses kasvavasse riigimetsa lillede, lindude, loomade ja puude-põõsaste imeriiki. Heino hakkas varakult märkama metsasügevuste varjatud ilu, laiade laante salapärast võlu. Lapsepõlve muljed süvenesid noorukieas. Ja kui pärast keskkooli tekkis elukutse valiku küsimus, jäid kiiresti kõrvale sugulaste soovitatud juristi- ning arstiamet ja 19-aastane Heino Teder läks ülikooli uurima metsateadust.

Aastad möödusid...

1954/55. aasta vahetusel oli Kilingi-Nõmme metsamajandi kollektiiv ärevuses. Suust suhu ja silmast silma käis küsimus: «Kas ta tuleb? Kas ta ikka tuleb?»

Ärevuses oli ka väike naine, kes Paides oma meest Kilingi-Nõmmelt tutvumisreisilt tagasi ootas. Ent valges arstikitlis naisel polnud vaja küsida: «Kas sa ikka lähed?» Kui mees koju jõudis, luges ta otsuse selle näolt. Ta ohkas: ainult mõned kuud olid nad saanud koos elada, jälle tuli jääda üksi.

«Sa tuled ju varsti mulle järele,» trööstis mees. «Seal on nagu sanatoorium, maja mändide all.»

«Nii kaugel!»

«Hiiumaa oli ka kaugel, aga sulle meeldis seal üsna hästi.»

«Seal olid haruldased inimesed...»

«Mulle näib, et ka Kilingi-Nõmmel on haruldased inimesed.»

Naine naeratas: säärane sa oled! Igasse inimesesse usud, kõiges leiad head. Räägid sanatooriumist, aga mõtled soodest ja rabadest, hooldamata metsadest, seemendamata põdrakanepisse kasvanud lagendikkudest.

Kuid Heino Teder ei eksinud: Kilingi-Nõmmel olid haruldased inimesed... või muutusid nad nõiaväel haruldasteks. Igatahes polnud uuel direktoril kordagi vaja ühe oma eelkäija viisil rusikaga lauale lüüa ega karjuda: «Plaan on seadus, kes seda ei täida, on rahva vaenlane!» Tal polnud tarvis tootmisnõupidamistele kutsuda prokuröri, nagu ühel teisel eelkäijal pahatihti tuli teha. Tal polnud vaja kirjutada vallandamise käskkirju ega kaadrit ümber komplekteerida, nagu kolmas eelkäija alalõpmata pidi tegema. Tal oli küllaldaselt aega oma valdust tundma õppida, kõiki metskondi, jaoskondi ja vahtkondi läbi marssida ning rahvaga ühest ja teisest kõnelda. 1959. aastal oli tal aega üleliidulise metsamajandite vahelise sotsialistliku võistluse rändpunalippu koos esimese preemiaga vastu võtta ja järgmisel aastal, kui üleliidulise statuudi asemele oli seatud vabariiklik, ka teine rändlipp Kilingi-Nõmmele tuua.

On siiski inimesi, kes ütlevad, et uuel direktoril võis algul natuke peamurdmistki olla. Nii oletatakse, et ta

pidi ehk veidi nuputama, kuidas majandi tublit «Saarat» üheksa metskonna vahel nii ära jaotada, et kõik vajalikud veod saaksid tehtud ja sõidud sõidetud. «Saaraks» nimetati metsamajandi ainukest vana autot. (Nüüd on majandil 30 autot, 13 traktorit, oma autobuss ja hulgaliselt mitmesuguseid masinaid-mehhaniseerimisvahendeid.) Samuti arvatakse, et ilma mehhanismideta oli raskevõitu töid mehhaniseerida. Leidub neidki, kes kinnitavad, et ehitustööde alustamine vastava krediidita olnud omajagu keeruline. Ent kõik lahenenud otse nõiaväel, kui minister korra ümber administratiivhoone «seadusevastaste» müüride saanud käia ja lubjaseid kive oma käega puudutada. Seda peab küll uskuma, sest kui Heino Tedre käest küsida, kuidas on kerkinud Kilingi-Nõmme mändide alla nii lühikese ajaga moodsate valgete majade rida, põikleb ta vastusest kõrvale, öeldes: «Küsi meie mitmekordselt premeeritud ehitusbrigaadidelt!» Või kui nõuda, mis ime väel on tekkinud läbipääsmatutesse metsadesse nõorsirged autoteed, vastab ta samuti: «Küsi meie kommunistlikkudelt teedebrigaadidelt!» Või kui pärida, mil viisil on sündinud Marana tööstuskombinaat, tuleb vastus: «Küsi... Maranalt järele!» Puikleb, tähendab — süda pole puhas.

Käib kuuldusi Heino Tedre suurest autoriteedist, järjekindlusest, visadusest, tasakaalukusest ja õiglusest, kuid ei räägita sellest, et ta on... kuningas. Nimelt — Kilingi-Nõmme metsamajandi paljude vahtkondade seas on üks, mida nimetatakse Sookuninga vahtkonnaks. Metsavaht suurustab, et ta on kuningas, sookuningas. Kuid direktor naerab pihku: «Mis sookuningas sa oled, sul on ainult paarsada hektarit sood. Metsamajandi kaheksakümne kahest tuhandest hektarist kannatab ligi seitsekümmend protsenti liigniiskuse all. Mina olen õige sookuningas!» Ent seda ta ei ütle. Võib-olla... pole ta seda mõtelnudki. Kuid ta tegutseb nagu tõeline hea muinasjutukuningas, kes oma valdust armastab. Kõige muu kõrval on tal käsil kultiveerimisviiside laiaulatuslik katsetamine ja teaduslik töö teemal: «Suurepinnaliste liigniiskete lageraie lankide metsamine.» Võib küll uskuda, et ta seda tööd ei tee mitte ainult teadusliku kraadi saamiseks.

Rahvas räägib, et Marana sööb kaks kolmandikku direktori ajast. Heino Teder vaidleb vastu: «Tühi jutt, seal on ju Bülov!»

Sellel kevadtalvel, kui ta esimest korda Kilingi-Nõmme metsamajandi eelarveid ja tööplaane uuris, vangutas ta küll pead: «Kõigega saame hakkama, aga . . . see tsehh!»

Laiatarbete sehi rahaline aastaplaan oli tookord vaid kakssada kaheksakümmend tuhat rubla vanas rahas, kuid pani direktori muretsema, sest tsehi moodustas laenatud pilpapink ja pooleliolev kuur Marana hangedes. Kaks nädalat ametis olnud tsehhijuhatajat oli ta enne Kilingi-Nõmmele tulekut kohanud korra ministeeriumi sööklas. Nad olid vahetanud seal mõne sõna ja lahkudes teineteise kätt surunud. Oli teada, et mees on lõpetanud Tartus keskkooli, kuid tal puudub tehniline eriharidus, et ta kommunistliku noorena oli pandud Kilingi-Nõmme linavabrikusse vastutusrikkale kohale, kuid mõne aja pärast sealt tagandatud. Kes võis öelda, mis mees ta õieti on?

Tootmisnõupidamine oli käimas. Istuti, räägiti ja püüti üksteist jutust ning vaikimisest tundma õppida. «Vanad» uurisid uusi ja uued «vanu» ning üksteist. Ja siis ütleski Mihhail Bülov:

«Kui me midagi korda tahame saata, siis on meil kõigepealt vaja energiat.»

Direktori terashall pilk kohtas ütleja pruune tõsiseid silmi. Ta pidi nõustuma.

«Ehitame jõujaama!» tuli Bülov nüüd oma mõttega lagedale. «Kui see juba töötab, võime . . .»

Ta arendas plaani, mis näis mõnelegi kuulajale liiga julgena. Bülov rääkis hoogsalt ja sisemise põlemisega.

Marana sai jõujaama. Laiendati saeveskit. Hakati tootma mitmesugust saematerjali, mida vajati kolhooside ja sovhooside ülesehitamiseks. Lasti käiku kastilauatsehh . . .

Enne kui ehitajad Maranalt said lahkuda, teatas Bülov:

«Meil on tarvis puutöökoda.»

Varsti töötas Marana puutöökojas mitukümmend inimest. Mööda uut teed sõitsid Maranalt välja autokoor-
mad ehitusdetaille, uksi, aknaid, laboratooriumide sisse-
seadeid. Tsehhijuhataja aga kõndis mööda tsehhe, sei-
satas, kaalus, kõneles töölistega ja pidas nõu direkto-
riga. Nii küpseski otsus:

«Vaja on remonttöökoda. Seal oleks võimalik ka meie
ratsionaliseerijail midagi valmis meisterdada.»

Remonttöökoja järel tuli uus suurem jõujaam, siis
kuivatid, siis garaaž, siis puitvillatsehhi, siis...

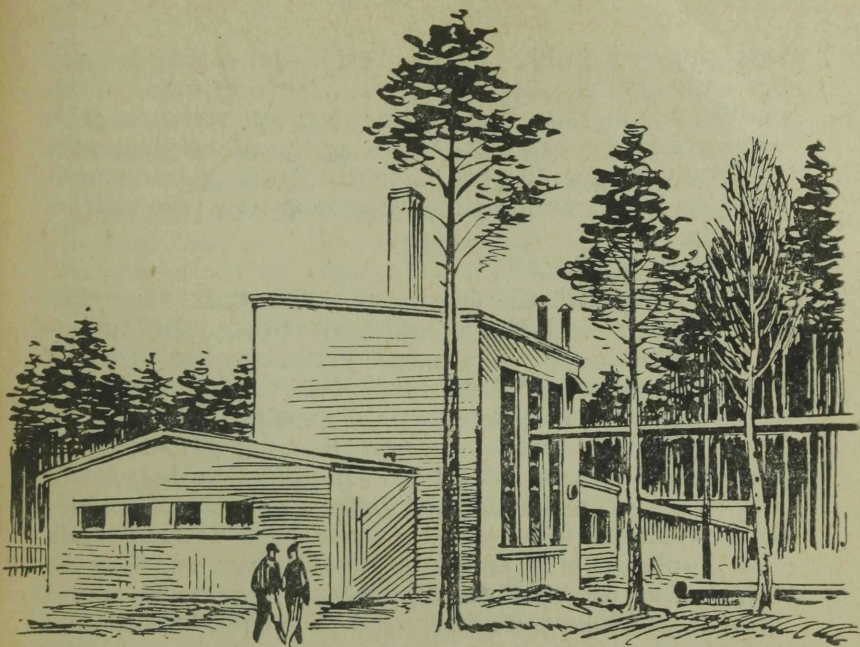
Ehitusbrigaad ei saanud ikka veel Maranalt lahkuda,
kuigi endise metsavahi kraaviga piiratud põld oli juba
täis ehitatud. Mitte üksnes maa polnud täielikult vallu-
tatud Bülovi lennukate ideede, Tedre organiseeriva
vaimu ja kollektiivi töökuse poolt, vaid ka taevas selle
kohal oli täis trumleid, torusid ja mitmesuguseid juht-
meid. Paarsada inimest kiirustas igal hommikul piki
uut maanteed Marana poole ja väravavahil oli tegemist,
et anda edasi-tagasi kihutavaile autodele läbisõidulube.
Kuid jooniste virn tsehhijuhataja laual ning ideed tema
peas polnud veel lõppenud.

«Saab lennuki, tahab raketti!» öeldi tema kohta, kuid
öeldi austusega. Kõigil oli teada, et Mihhail Bülovi
kätte võib usaldada nii «lennuki» kui ka «raketi».

Kilingi-Nõmme on väikene linn, seal puuduvad töös-
tused. Kui selles linnas likvideeriti rajoonikeskus, olek-
sid mõnedki inimesed pidanud minema kaugemalt tööd
otsima. Ent jälle istusid metsamajandi mehed kokku ja
pidasid nõu, kuidas Maranat laiendada, et soovijad
võiksid lähedal tööd leida. Tegevuse laiendamine oleks
olnud lihtne, kui metsamajandi laiatarbetsehhi põhi-
mõtteks poleks olnud hoida defitsiitset puitu ja toota
ainult metsa kõrvalkasustuse baasil. Direktor Teder,
kes karjapoisina ei raatsinud murda vitsa looma hir-
mutamiseks, pidas sellest põhimõttest rangelt kinni.
Bülov pidi oma ideedele andma uue suuna. Ja ta andis.

MARANA IMEVESKI

Kõrge neljakandiline silikaathoone, mis seisab väljas-
pool Marana esialgset kraaviga piiratud territooriumi
männimetsa kaisus, puhub ööd ja päevad taeva poole

halli suitsu. Vahetpidamata lõõmab suur naftakatel nagu põrgutuli. Töötavad haamid, trumlid, sõelad ja transportöörid... Kostab lakkamatu ühetasane kõmin...

See on Marana imeveski.

Muinasjutu vaeslapse saladuslik käsikivi jahvatas vaevata peeneks kõik, mis jahvatada anti. Kalevala kuulus sepp Ilmarine tagus oma Sampo nii taibukalt, et tuli

jahuveski ühte veerde,
soolaveski teise veerde,
rahaveski kolmandasse.

Marana entusiastide kollektiiv on oma imeveskis ühendanud eesti vaeslapse kõikejahvatava käsikivi võime soome Sampo suurepärase omadustega: nende imeveski ahnesse kolusse loobitakse peale suure kombinaadi tööstusjäätmete ka sadade koormate kaupa metsajätmeid — kuuseoksi koos okastega. Välja tuleb

aga jahu, sool ja ka . . . raha. Tõsi — jahul on ebatavaline roheline värvus, «sool» pole soolane, vaid vaigumaitseline, ja raha ilmub alles siis, kui roheline jahu paberkottidesse pakitult, «sool» aga puitlaastplaatideks pressitult kaubandusvõrku jõuab. Kuid säärane imeveski on ikkagi ainulaadne, meie vabariigis teist säärast ei leidu.

Kuidas ta tekkis?

Need, kes Kilingi-Nõmme metsamajandi väsimatut kollektiivi, direktorit ja tsehhijuhatajat juba tunnevad, ei küsi seda. Nad näevad inimesi, kes püüavad edasi uue, parema, õigema poole. Nad näevad meest, kes on teinud oma elu eesmärgiks võitluse meie metsade ilu ja tootlikkuse suurenemise eest. Nad näevad teda kõndivat metsas ja seisatavat raielankidel, kus igal talvel põlevad sajad oksahunnikud ja leekide, suitsu ja sädemetena tõuseb taeva poole tohutu hulk toormaterjali. Nad kuulevad teda endalt ja teistelt küsivat: «Kas nii tohib? Kas nii on õige? Kas nii on õige meie suurel ajastul, kus maa ja taevas, veed ja kõrbed käiakse läbi ja pannakse inimest teenima?» Ja nad näevad teist meest, kes rahutult kõnnib oma töötoas, seisatab laia akna juures ja heidab pilgu üle töötava Marana. Nad näevad raamatuvirnu ja jooniseid tema laual, nad näevad kümneid uusi ideid tema kõrge targa lauba taga . . . Nad mõistavad, et ühel päeval pidi Marana tehniline kollektiiv kokku tulema ja ütlema:

«Hakkame jälle ehitama!»

Ja taas tõusis tihe tolmupilv uue maantee kohale ning Maranale veeresid silikaadikoormad. Remonttöökoda oli jälle valgustatud ööd ja päevad — nagu alati uue tsehhi loomisel, sepiitsesid seal vajalikku sisseseadet omad ratsionaliseerijad. Mihhail Bülov aga sõitis Tallinna, siis Riiga, siis Moskvasse ja lõpuks Dubnasse, et leida sobivat okkaveskit. Paljud kahtlesid, kas ta seda saab. Marana inimesed ei kahelnud, vaid ütlesid: «Kui niisugune veski on maa peal olemas, toob Bülov ta ära. Kui seda ei ole — teeb ise!» Ja neil oli õigus: Mihhail Bülov tõi haamerveski kohale ning täiustas seda oma soovi järgi.

Marana imeveski töötab. Töötab päevad ja ööd. Enam pole küsimust, mis teha suure kombinaadi tööstusjää-

metega — lauaserivate, pindade, klotside ja laastudega. Enam ei jää Kilingi-Nõmme raielankidele vedelema oksarisu ega tõuse ka paljude inimeste töövaev suit-suna taeva poole. Imeveski muudab kõik rahva rikkuseks. Kolhooside ja sovhooside loomakasvatajatele annab ta aastas tuhandeid tonne kõrgeväärtuslikku loomasööta — vitamiinijahu, ehitajatele tuhandeid ruutmeetreid asendamatu ehitusmaterjali — puitlaastplaate. Jäätmeist tekkinud kasumid võimaldavad Maranale aga veel käesoleval aastal ehitada uue kuuekümne kolme meetri pikkuse tööstushoone!

Imeveski jahvatab ja kiidab neid, kes ei kartnud raskusi minevikus ega karda neid olevikus.

Imeveski jahvatab...

Aga inimeste peades tekivad uued ideed, üha julgemad, üha lennukamad, üha omapärasemad...

ROOSID KÄSKKIRJAGA

Marana elamukvartalis õitsevad roosid. Uute valgete majade juures on püगतud muru, värviküllased kiviktaimlad ja rosaariumid. Kogu suve õitseb tumepunane «Hadley», imeilus õrnroosa «Ophelia» ja paljuõieline «Frau Carl Druški». Oma lõhnavaid õisi tööle minejate ja töölt tulijate poole sirutades kinnitavad nad, et elu on ilus ja inimene kõikvõimas. Tõesti, ta on kõikvõimas. Ta ei ehita üksnes imeveskeid, vaid ka mugavaid elumaju, ta rajab suuri viljapuuaeda ja paneb roosid õitsema soos ning liival.

Oli aeg, kus Maranal, nagu paljudes kohtades veel praegugi, õitses ainult hobuoblikas ja visa hingega kassitapp. Võis öelda, nagu ütles Juhan Liiv Kukulinna liiviku kohta: mis siin kasvab, kasvab iseenesest. Nüüd õitsevad Maranal roosid. Roosid ei kasva iseenesest ja nägija on huvitatud, mis võim see oli, mis Marana liival roosid õitsema pani. Kui seda nende käest pärida, kes valgetes majades sisse ja välja käivad, vastavad nad muiates: «Käskkiri!»

Käskkiri?

Jah, kui see vastus tahaks ollagi nali, on selles omajagu tõtt, on üsna tublisti tõtt.

Tõsi on, et paigalseisvate palgile on vaja tõuget, et ta veerema hakkaks. Kui ta seda tõuget ei saa, püsib ta seal, kus ta on, soos või liival, kuni mädaneb või kõduneb. Inimene, kes on elanud põlvest põlve kohal, kus puud kohisevad ümber maja ja marjametsad algavad tare tagant, võib arvata, et tal pole vaja vaeva näha ilupuude istutamise ega marjaaia rajamisega. Nii vähemalt ütlesid mõned Kilingi-Nõmme metsamajandi töölised ja metsavahid, kui uus direktor kõneles koduümbruse korrastamisest ning viljapuuaedade rajamisest. Milleks säärast tühja tööd? Täidame ja ületame kõik plaanid, kuid elame, nagu oleme seni elanud.

Tugevasti maa sisse vajunud palgile oli vaja tugevat tõuget. Ja Heino Teder, kes polnud kirjutanud ühtegi kurja käskkirja, andis käskkirja:

..... Eeltoodud puuduste likvideerimiseks Kilingi-Nõmme Metsamajandis käsin:

§ 1.

Kuulutada ajavahemik 15. maist 1955. a. kuni 25. maini 1955. a. Kilingi-Nõmme Metsamajandis, kõikides metskondades ja laiatarbetsehhis amet- ja eluhoonete ümbruse massilise korrastamise, aedade-tarade ehitamise ja parandamise, hekkide ja lillepeenarde rajamise, ilupuude, viljapuude ja marjapõõsaste istutamise dekaadiks.

§ 2.

Koos kohalike a/ü organisaatoritega tõmmata kaasa...

Kui esimesed taimed olid pandud mulda, leidsid istutajad, et ruumi ja aega on enama jaoks. Nüüd õitsevad kevaditi kõikide Kilingi-Nõmme Metsamajandi elumajade ja ametihoonete ümber aiad: üle nelja tuhande viljapuu, üle seitsme tuhande marjapõõsa kannavad saaki. Ühelgi palgapäeval ei tule rahvas nii ruttu kokku, kui sel päeval, mil metsamajandist teatatakse, et Pollist või Räpinast on toodud uusi lillesorte. Ehitatavad majad aga planeeritakse koos aedade, terrasside, kiviktaimlate

ja muruväljakutega. Inimene ei rahuldu enam vähemaga. Ta ei karda vaeva ja ta tahab, et tema eluaseme ümber õitseksid roosid. Ta on õppinud tasandama liivakünkaid ja vedama mitme kilomeetri kauguselt viljakat mulda, ta on valmis igale lillele, puule ja pöösale oma kätega aset tegema. Ta tunneb rõõmu, kui võib näidata paika, kus alles hiljuti oli liivakungas kidura männikuga, nüüd aga lokkav aed õitsvate lillede ja elujõuliste noorte viljapuudega. Ta on uhke, kui võib öelda: «Meie kollektiivi aed!»

Maranal õitsevad roosid... See, kes teab nende eelugu ja tunneb hästi paljude tööstuskeskuste, kolhooside ja sovhooside unustatud ümbrust, ohkab: «Miks on meil nii vähe käskkirju, mis paneksid roosid õitsema!?»

ÕHTU KOTKA ALLEEL

Tööpäev on lõppenud. Maranale laskub õhturahu. Ainult imeveski männiku kaisus töötab ühtlases rütmis, kuid tema koduseks muutunud kõmin ei häiri neid, kes liiguvad Kotka alleel.

Nii nagu kõik Maranal, on ka see allee noor. Sirgètesse ridadesse istutatud noored puud pole jõudnud veel laia kohevat krooni kasvatada, kuid nende lehtede tumeroheline värvus tunnistab, et juured on juba sügaval. Veel mõni aasta ja põlise töömehe, lauavabriku juhataja Kotka initsiatiivil rajatud papliallee kohiseb jõuliselt. Ta jääb Marana uhkuseks ka siis, kui kõik juhtmed ja traadid kaablitesse peidetult asfaldi alla on maetud ja tööstuse lähimagi ümbruse korrastuse plaan on täidetud. Paplid Kotka alleel jutustavad vana töömehe ilumeest ja loodusearmastusest ka siis, kui tema enda haiged jalad seal enam ei astu. Nagu nüüd, nii ka edaspidi tõttavad sel alleel Marana töölisel, meistrid ja tsehhide juhatajad, et õigeks ajaks jõuda sinna, kust saab toitu vaim — Tartu kunstnikkude kollektiivi poolt kujundatud uude klubihoonesse.

Marana töömehed, Marana ratsionaliseerijad, kellel on palju mitmesuguseid aukirju, ei saa läbi ilma malelauata, ilma laulukoorita, ilma puhkpilliorkestrita. Nad ei või jätta kasutamata üleliiduliselt näituselt Moskvast.

preemiaks saadud kinoaparatuuri ega ametiühingu poolt ostetud võidusõidu-mootorrattaid. Nad ei tohi maha jääda Pärnu teatri ühiskülastamisest ega ekskursioonist Karpaatidesse. Paljude-paljude huvitavate ürituste kavad sünnivad Marana omapärasel klubis, mitmesugused nimistud koostatakse selles hoones, igaüks leiab seal midagi endale. Kuidas võiks siis lõppeda liikumine Kotka alleel?

Teiste töötajate seas võib näha seal tumeda baretiga laiaõlgset veidi vimmas Karl Karbust. Tema'p see oligi, kelle eestvedamisel pandi tuisus ja külmas alus tänasele Maranale. Enda ehitatud saeveskis töötas see juriidilise haridusega mees, kuni tervis vähegi lubas. Alles siis, kui arstid tal füüsilise töö ära keelasid, läks ta imeveskisse meistriks. Ent ta ei saa unustada oma esiklast, kuigi see vahepeal on kasvanud suureks ja võimsaks. Nagu kogemata satub ta õhtusel alleelgi teise Karli, noore tugeva mehe kõrvale, kes töötab saeveskis.

«Noh, kas said sakslastelt vastuse?» alustab ta vestlust küsimusega, sest Kotka alleel pole kombeks kohe tööst kõnelda.

«Sain,» vastab noormees kiiresti. «Teatati, et ristsonad sobivad, kuid raskusi on honorari tasumisega.»

«Seda muidugi...»

«Kirjutasin nüüd, et ei tahagi raha, saatku raamatuid. Annaksin nimekirja, mida vajan.»

Vanem mees noogutab kiitvalt: õige mõte, niikuinii läheb saadud honorar raamatukauplustesse.

«Ruumi sul nende jaoks ikka veel on?» tahab ta teada.

«Sain ju hiljuti uue korteri — pool seinat on vaba.»

«Ei vist kuigi kauaks,» muigab Karl Karbus ja küsib nüüd:

«Kuulsin, et sulle pakutakse uut kohta. Kas lähed lauavabrikust ära?»

Karl Liigant jääb seisatama, tunnistab küsija hästi tuttavat, miskipärast murelikku nägu, ja vaatab siis vasakule, kus helendavad lauavirnad. Miks ta peaks lauavabrikust ära minema? Miks? Kas sellepärast, et on lõpetanud keskkooli? Või sellepärast, et ta peale spordi armastab kirjandust, maalikunsti ja muusikat, et tal on kodus suurem ja väärtuslikum raamatukogu kui mõnel professoril? Või sellepärast, et ta teeb rajoonilehele

kaastööd ja tema koostatud ristsõnad on vallutanud kõik vabariigi ajalehed ning ajakirjad ja jõudnud nüüd üle riigipiirigi? Miks, miks peaks ta jätma armsaks saanud töö ja omaseks muutunud kaaslased ning minema «peenemale» tööle?

«Ei! Minule meeldib minu töö!»

Nii tunneb Karl Liigant ja nii ta ka vastab. Natukese aja pärast lisab kui kinnituseks:

«Inimene peab oskama rahul olla. Mina olen rahul.»

Nüüd peaks Karl Karbus mõistma, et ta mure on põhjusetu. Noor mees saeveskist on samasugune kui ta ise, samasugune kui kõik Marana kollektiivi liikmed: ta ei kipu kergemale ega puhtamale teenistuskohale, vaid töötab seal, kus teda kõige rohkem vajatakse, ja on rahul. See pole resigneerunu häbistav rahu, vaid meie aja inimese rahu, kes on leidnud oma koha suures ühisehituses, inimese rahu, kelle sügavad vaimsed huvid ei takista teda tegemast vajalikku füüsilist tööd, inimese rahu, kes on leidnud oma õnne, sest tal on terve kehas terve vaim.

Marana männid kohisevad, imeveski jahvatab ja inimesed Kotka alleel tõttavad edasi, edasi, ikka edasi...

KUREKÜLA ÜMBERKUJUNDAJA

1. KUREKÜLA MAJAKA EELLUGU

Sõidan Elva—Tartu liinibussiga. Minu reisi eesmärgiks on Elva rajooni V. I. Lenini nimeline sovhoos, mille maad laiuvad Võrtsjärve idakaldal. Kuni 1960. aastani oli sovhoosi nimetuseks «Kureküla». Praegu kannab seda nime ametlikult ainult keskus.

Niisiis — sõidan V. I. Lenini nimelisse sovhoosi. Kogu vabariigis tuntud sovhoosi direktoriga oleme juba natuke tuttavad.

Mõned aastad tagasi, kui Anton Konijärv valiti NSV Liidu Ülemnõukogusse, tuli mul kui agitaatoril rohkem kui kord jutustada valijatele kandidaadi elulugu. Mida ma siis juba tean oma tulevase jutustuse kangelasest?

Eesti asuka poeg, endine karjus, juba üheksateistkümne-aastasena valiti ta Jaroslavl'i oblasti Ljubimovo rajooni suure «Iskra» kolhoosi esimeheks. Üheksa aastat kommunistlik noor, hiljem partei liige, juhtis ta suurt kollektiivi, õppis, omandas kogemusi. Kolhoosi tee viis märke, energiline noor esimees oli tulvil loominguilisi plaane ja mõtteid.

Ja äkki — sõda. Kohe esimestel päevadel vahetas Anton Konijärv adra mõõga vastu ja läks eeslinile. Koos Eesti korpuse kaardiväelastega võttis ta osa lahingutest Velikije Luki ja Narva all. Tuli koos Eesti poegadega oma esivanemate maale ja viis relvaga täide vanaisade ja vanavanaisade ammuse unistuse — puhastada Baltimaad igaveseks ükskõik mis värvi ja karva

parunitest, nii mustadest teutooni orjastajate võsukestest kui ka kodukootud hallidest.

Sõjast jäid Konijärvele mälestuseks haavaarmid, soldati autasu — «Kuulsuse» orden — ja rahuldustunne, et oli saavutatud võit verivaenlase üle. Nüüd oleks võinud täie õigusega tagasi pöörduda «Iskrasse», kodukolhoosi: kolhoosnikud kutsusid teda sinna läbematult.

Aga partei otsustas teisiti. Demobiliseeritud sõjamees, kes oli auga läbi teinud Suure Isamaasõja katsumused, kommunist, kel olid pikaajalised kogemused kollektiivmajapidamise juhtimisel, inimene, kes valdas nii eesti kui ka vene keelt — sääraseid inimesi oli hädasti vaja noorele nõukogude vabariigile. «See on väga tore, et sa olid üheksa aastat «Iskra» esimeheks!» öeldi Konijärvele Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitees. Seda kollektiivse töö sädet on vaja tuua ka meile.»

Nii sattus Konijärv Jaroslavl'i asemel Peipsi äärde, kus asus noore Alatskivi sovhoosi etteotsa. Kolme aasta möödudes sai temast aga «Kureküla» direktor.

2. KONIJÄRVE «HOMMIKVÕIMLEMINE»

Kell on alles veerand kaheksa. Vaatamata varasele ajale leidsin ma Anton Konijärve juba töölt. Niigi laiaõlgne, on ta meie viimasest kohtumisest saadik muutunud veel täidlasemaks ja soliidsemaks. Kuid oma neljakümne seitsme aasta kohta näeb ta siiski välja hoopis noor. Me leppisime kokku mõningates asjades, mis on seotud minu viibimisega sovhoosis.

«Kuid esialgu ma jätan teid üksi,» vabandas Anton Konijärv, näidates sisenenud tööliste. «Tund-poolteist tuleb tegelda «hommikvõimlemisega».»

Juttu ajades ja telefoniga rääkides läheb Anton Konijärv kergesti üle eesti keelelt vene keelele ja vastupidi. Mulle isegi näis, et Peipsi venelastega räägib ta Peipsikandi murrakut, pihkvalastega nende murret, eestlastega Rāpinast ja Võrust aga kukub ta kõnelema lausa võrukese moodi.

Ja neil hommikustel töörohketel tundidel Anton Konijärv ei rahmelda, ei ägestu, ei tõsta ilma vajaduseta häält. Hiljem kuulsin ma vana sovhoositöötaja

suust direktori tööstiili kohta järgmist iseloomustust: «Eks ta natuke meid kamanda, nagu kaarutaks heina. Selle-eest keerab aga iga kõrrekeste niiske küljega päikese poole!»

Muide, direktor pole alati nii viisakas ja kannatlik, vahel ta kaotab enesevalitsuse ja annab siis oma tunnetele täie voli. Eriti kõvasti saavad talt loodrid ja ahnitsejad.

Üks Kureküla põliselanik jutustas mulle niisuguse tõestisündinud loo. See juhtus umbes kümme aastat tagasi. Hilissügisel süttis viljapeksul töötava jõumasina sädemest suure küüni katus. Tol ajal maisi veel ei kasvatatud, silo ei valmistatud, selles küünis oli peaaegu kogu sovhoosi hein, kõige tähtsam söodatagavara. Anton Konijärve juhtimisel kustutasid töölisel tulekahju. Eriti raske oli enne vee kohaletoimetamist. Noor traktorist Sass Namsing ronis katusele ja kustutas põleva katuselaastu oma kuuega, pükstega, otse heitis end leegi peale. Tulekahju kustutati, kogu hein päästeti. Kui üleni kõrbenud Sass katusele alla ronis, embas ja suudles Anton Konijärv teda. Ja siis rahvas nägi, et nende rahulik direktor nutab. Nutab päris tõeliselt ega suuda kuidagi järele jätta. Ainult seda ei märgatud, missugusel hetkel ta nutma oli hakanud, kas siis, kui olukord näis kõige halvem, või siis, kui tulest võitu saadi.

Sel puhul ütles üks elatanud naine:

«Ma olen näinud, kuidas paljakspõlenud eided oma vara taga nutavad. Aga et kroonu vara pärast võiksnutta, ja pealegi veel mees — niisugust asja pole ma seni näinud!»

3. LÜÜRILINE KÕRVALEPÕIGE MAJAKATEST

Seltsimees Hruštšovi väljenduse järgi hakati seitse-aastaku väljapaistvaid eesrindlasi nimetama meie majakateks. Kahtlemata on Võrtsjärve kaldal asuv Kureküla majakas Anton Konijärv hästi nähtav igasse vabariigi nurka. Ja paljud põllumajanduse kaptenid ja tüüri-
mehed püüavad hoida kurssi Kureküla tuledele. Kuid siiani pole see veel kaugeltki kõigil õnnestunud.

Milles on siis asi? Ma tunnistan siinkohal üles ühe oma kauakestnud eksiarvamuse, õigemini öeldes, oma teadmatuse. Lapsepõlves ja nooruses lugesin kümneid raamatuid ja nägin palju filme, kus oli juttu majakatest. Majakavahtideks olid tavaliselt sünged saladusliku minevikuga vanamehed-erakud või unistavad tütarlapsed. Nii ühtede kui teistega juhtusid salapärased romantilised lood. Kuid majakate peamist saladust ma tollal ei saanudki teada. Võib-olla oli ka nii, et poisikeseliku kergemeelsusega libisesin tähelepanematult üle tehnilistest kirjeldustest, jälgisin peamiselt süžee arengut. Või olid autorid süüdi. Kuidas see ka poleks olnud, kuid alles küpses eas sai mulle selgeks, et ühegi majaka tuled ei põle lihtsalt niisama ja ei vilgu niisama heast peast. Igäühel on oma signaalsüsteem, oma kindel valguse ja pimeduse vaheldumine.

Majakate tuledeüsteemid on kirja pandud spetsiaalsetes lootsiraamatutes. Kogenud tüürimehed ja kaptenid teavad, kuidas neid raamatuid kasutada, paljudel on nad peas. Aga kuivamaa «kaptenid» ja «tüürimehed» — kas nad oskavad kõik lugeda majakate signaale? Ja kas nende jaoks on kirjutatud täpsed ja arusaadavad lootsiraamatud? Näib, et siiani veel mitte. Õigupoolest peitub ka minu siiasõidu põhjus selles, et tahan lahti mõistatada Kureküla majaka tuledeüsteemi. Kuid kas mul õnnestub natukegi selle ülesandega toime tulla?

4. MILLEST JA KUIDAS HAKKAS PIHTA KONIJÄRV?

Kellega ma Kureküla põliselanikest ka ei rääkinud, igaüks alustas sovhoosi ajalugu uue direktori tulekust neljakümne kaheksanda aasta kevadel. Enne oli sõda, ka kolme järgnevat aastat ei tuletata heaga meelde — siis peremehetsesid andetud ja vastutustundetud juhid. Aga kui tuli Konijärv, hakkas vanker kohe veerema — algas uus ja pikk teekond. Seejärel võis vestluskaaslane kergesti vahele jätta hulga aastaid, isegi terve aastakümne ja lõpetada tänase päevaga. Muide, vaa-daku külaline ise, mis oli ja mis on praegu.

Niisiis — millest alustas Konijärv? Kuidas tal õnnestus viia tollal peaaegu väljapääsmatus olukorras olev sovhoos kõige eesrindlikumate hulka? Enamiku vanade kurekülalaste arvamus: ta usaldas inimesi, sütitas neis lootuse, leidis tee nende südamesse. Konijärve eelkäija ja selle lähemad abilised hoidsid end harilikest töolistest üsna kenakesse kaugusesse, käitusid ametnikena. Aga uus direktor, ükskõik kuhu ta ka ei tulnud, võttis võrdselt teistega kätte hangu või labida, toetas õlaga toppama jäänud koormat, urgitses koos autojuhiga automootoris... Seda kõike tegi ta osavalt, vilunult, kohe oli näha, et seljataga on tal suure töö kool.

Võib öelda: võtted pole kaugeltki originaalsed. Kuid need polnudki niipalju ettekavatsetud psühholoogilised võtted, kui lihtsalt hädatarvilik tegevus. Konijärv ei saanud tollal käituda teisiti, sest sel raskel ajal oli oma tähtsus ka tema kahel käel. Kui kindral purustatud diviisi riismetega satub piiramisrõngasse ja jääb ainult üks väljapääs — murda vaenlase rõngast läbi,

siis võtab ta ise automaadi ja viib võitlejad läbimurdele.

Aga «piiramisrõngas», millesse direktor sattus, oli eriti raske. Polnud rakendeid, vankreid, seemet, kolm välismaist marki traktorit seisid lootusetult ilma vajalike osadeta. Sovhoosis polnud varuks ei köit, ei kotti, isegi mitte kõige tavalisemat lauda. Kui kartuli mahapanekuks oli vaja kaste, siis tuli maha lõhkuda lehmalauda puust vooderdus. Mitukümmend lehma vanades lautades ei suutnud kehva toidu tagajärjel enam jalgadele tõusta. Hommikul, kui inimesed kogunesid kontori juurde töökäskude järele, ütles Konijärv kõigepealt: «Noh, mehed, lähme karjatalitajatele appi lehma üles tõstma. Aga hiljem tegeleme oma asjadega.» Ja direktor, autojuhid ja töölised läksid lautadesse ning tõstsid lehmad jalgadele. Kahelt poolt toetades ja kõhu alt käterätikuga kinni hoides viidi düstroofikud välja karjamaale. Tollal ei osanud keegi arvata, et juba nelja-viie aasta pärast veetakse siitsamast Kurekülalt punikuid Moskvasse Üleliidulise Põllumajandusnäituse Eesti paviljoni.

Aga kaader, inimesed? Välja arvatud väike osa kohalikke elanikke, endisi Kureküla mõisa moonakaid, olid need enamikult eestlased, venelased ja soomlased, keda okupandid olid siia ajanud Leningradi, Pihkva ja Novgorodi oblastist. Palju viletsust olid nad tunda saanud! Olid koos lastega pesitsenud metsas muldonnides, nädalate kaupa külmetanud kütmata ešelonides, teinud tööd balti kulakute juures. Nende perekondadest olid järel vaid riismed, alles olid peamiselt ainult naised lastega, ja neil polnud kuhugi sõita. Nagu ütles Kureküla osakonna karjatalitaja Maria Fedorova: «Mõned rääkisid siis, et meil põles kõik ära, ainult kivid jäid. Aga meie kodukandis, Porhovo rajoonis, lõhkesid ka kivid kuumusest ja paiskusid laiali!»

Ja sellesama kaadriga tuli Konijärvel taastada hiiglasuur ja laostunud majapidamine. Tegelikult polnud veel mingitki kollektiivi. Kuid Konijärv ei heitnud meelt, ta uskus kurekülalaste jõusse. Teinud läbi nõukogude töö kooli ja Isamaasõja «ülikooli», oli Anton Konijärv hästi omandanud ühe tõe, mida ei ole kõigil isegi meie päevil: nõukogude inimestel on peale tava-

lise inimliku energia veel eriline «tuumasisene» energia. Tuleb ainult avada tuum ja ta vabastada. Ja seda Konijärv oskas teha.

Konijärv oli kogenud peremees ja osav organiseerija. Teda aitasid ka mõned tema juhtimisstiili erijooned. Töötajad oskasid kohe hinnata seda, et nende direktor taastab majandit mitte ainult käskude ja korraldustega, vaid omaenese kätega, töötab sõnnikuveol, aitab lehma jalule; nad nägid esmakordselt, et võib nutta «kroonu vara» pärast. Anton Konijärv õpetas noorele kollektiivile, kuidas peab nõukogude inimene suhtuma rahva varasse.

Sellea seoses veel üks episood. Kui Konijärv, orienteerunud olukorras, paljastas ja andis kohtu alla petisest pearaamatupidaja, hakkas see kättemaksuks direktorit mustama. Anton Konijärve «patte» iseloomustab järgnev episood. Et ladudes ei olnud välismaiste traktorite jaoks tagavaraosi, hankis Konijärv neid mustalt turult. Dokumentidesse märgiti hinnad hinnakirja järgi, viis korda nii palju aga maksis direktor... oma isiklikust palgast. Ja see polnud ainuke selline fakt. Töölised kõrvutasid Konijärve «kuritarvitusi» eelmise direktori tegudega. Too ajas tihti riigi omaenda omaga segi, kuid tegi seda teisiti: direktori naine tassis endale ämbritega farmist piima. Aga traktorite remondi eest vana direktor ei hoolitsenud ja andis nad Konijärvele üle logisevatena.

Muidugi, sellised «paljastused» ei vähendanud Anton Konijärve autoriteeti. Vastupidi, töölised tõid ise tagasi defitsiitsed sovhoosi materjalid, mis nad okupatsiooni ajal oma õuedesse laiali olid tassinud.

Niisiis, tööliskollektiivi koondamine oli uue direktori esimeseks suureks ja otsustavaks võiduks. Sellele järgnesid edusammud tootmises. Neist tähtsamate järgi võib pidada sovhoosi ajaarvamist.

5. VÕIT KURESOO ÜLE

Igapäevaste ülesannetega tegeldes asus Konijärv esimesel võimalusel lahendama ka sõlmülesandeid. Aga neid oli palju. Korralike asulate ja karjaaedade ehitamine, kultuurkarjamaade ja tõukarja asutamine, meh-

haniseerimine ja nii edasi. Kuid kurekülalaste probleemiks number üks oli Kuresoo.

Hakati pihta «luurest»: alusturba tootmisest. Tulu sellest on suur. Kuival soojal aluspanul tõusis lehmade piimatoodang, sead võtsid kaalus kiiremini juurde. Ühele hektarile sai hakata andma 20—25 tonni orgaanilist väetist, põldude, kultuurheinamaade ja -karjamaade viljakus tõusis järsult, laienes söödabaas. Ja — kasvas sovhoosi kari. Võit ühel alal tõi endaga kaasa edu ka teistel aladel. Tõeline ahelreaktsioon!

Järgmiseks etapiks oli kapitaalne melioratsioonitöö. Konijärvel ja ta kaasvõitlejatel tuli siin ületada palju raskusi. Vabariiklikke melioratsioonijaamu läheduses veel ei olnud, põllumajandusministeerium ei uskunud eriti selle sovhoosi jõusse. Kurekülalastele tehti ettepanek piirduda poolikute abinõudega: võtta ette ainult väike ala, puhastada vanad kraavid, uued dreanaažid aga rajada vaid lahtistena. Kuid ministeeriumis leidis ka energilise direktori pooldajaid. Lõpuks Konijärv ikkagi saavutas oma tahtmise: sai loa ja krediidi kapitaalseteks melioratsioonitööks mõnesajal hektaril kinnise dreanaažisüsteemi rakendamiseks.

Ka kohapeal leidis skeptikuid. Ühed vihjasid mingitele üleloomulikele jõududele, mis sood kaitsvat. Teised rääkisid vanade peremeeste ebaõnnestunud katsetest. Et Kureküla ja Karli-Järve peremehed Jaan Sõra ning Karl Undrits olid ju arvestajad ja arukad mehed, aga siiski ei tulnud midagi välja. Mõned esitasid «teaduslikke» vastuväiteid: Võrtsjärve pind olevat soost palju kõrgemal, tarvitseb järve ümbritsev kaldaäärne vall vaid avada ja Võrtsjärve veed tulvavad Kurekülla ja Karli-Järve, ujutades üle ka need paigad, kus siiani oli kõva maa.

Kuid aegamööda ületati segavad eelarvamused, Konijärve ümber kogunesid entusiastid, kes kõigest hingest tahtsid sooga võidelda. Spetsiaalset tehnikat veel polnud, kuid sovhoosi mehhanisaatorid kasutasid leidlikult oma ressursse. Traktoristid varustasid «jalatsitega» kuivamaa «derriku», tõmmates ratastele laiendajad, mille järel traktor võis ületada mädasoo, kus oli ohtlik käia inimeselgi. Samasuguses isetegevuslikus korras valmistati võsalõikaja ja buldooser.

Päris palju tehti ära juba esimesel suvel. Kuid tõeline suur pealetung Kuresoole toimus järgmisel aastal, kui sovhoos sai spetsiaalse tehnika: võimsad traktorid «S-80», kraaviadrad ja ekskavaatori magistraalkraavide kaevamiseks. Jõuti viimaks ka kurikuulsa «kaitsva vallini». Ja mis juhtus? Mitte midagi, mingit uputust ei tulnud. Sogane soovesi, täis rohtu ja kasvusi, mida Kureküla mädasoos oli ehk juba mammutite ja eelajaloolise inimese ajal, suundus järve. Nii võitsid kurekülalased kõlbmatult soolt sadu hektareid viljakat maad, kus saagid olid harilikust mitu korda suuremad. Kolmteist aastat tagasi alustas Konijärv 700 söötühikuga hektarilt, nüüd on see arv kasvanud 3650-ni. Kõige nõrgem koht Kurekülas muutus kõige suuremaks plussiks, Kinnised dreanaazüsteemid teenisid end tasa kolme esimese aasta jooksul, ja 1950. aastast alates töötavad häireteta tänapäevani.

6. ELAVA MAA TUNNE

Anton Konijärv, samuti ka tema truu abiline ja ustav nõuandja peaagronoom Ülo Laanemets vandusid pea-aegu esimestena Eestis truudust uuele «põldude kuningannale». Ja tegid seda veendunult, ilma igasuguse silmakirjalikkuseta. Nad mõistsid kohe, et mais pole ajutine moodne harrastus, vaid partei püsiv, teaduslikult põhjendatud poliitika.

Esimene maisikevad Baltimail juhtus olema erakordselt ebasoodne: pikaldane, külm, sünge. Kõikidele häädetele lisaks sattusid mõned juhtivad tegelased ebatervesse hasarti, mis tundus olevat kohasem uisutamisevõistlustel kui külvi ajal. Kes lõpetab kõige varem maisi külvamise? Mõned tulipead juba raporteerisid lõpetamisest ja hõõrusid rahulolevalt käsi, Konijärvele ja Laanemetsale püüdis keegi külge kleepida etiketti: «Maisivastaste tendentside kandjad». Aga nemad käisid mööda põlde ja teineteisele otsa vaadates rääkisid nagu ühest suust:

«Ei, vara veel! Ei või visata seemet surnud mulda.»

Viimaks saabus hetk, mil nad otsustasid:

«On aeg! Muld e l a b!»

Kommunistlikud noored võtsid maisipõllud oma šef-luse alla. Nende hoolduse, peaaugronoomi ja direktori lakkamatu järelevalve all kasvas uus kultuur üles kauritarina.

Üldiselt lõppes esimene katse vabariigis ebarahuldavalt. Siis hakati rääkima ja kirjutama nendest kolhoosidest ja sovhoosidest, kus külaline kodunes. Ja esimeses järjekorras meenutati «Kureküla» — siin oli lõpptulemus mitte ainult rahuldav, vaid alguse jaoks otse hiilgav. Kogu vabariigis levisid liialdatud lood, nagu oleksid Võrtsjärve kallastel üles kasvanud sellised maisidžunglid, et neis hulguvad põtrade ja metssigade karjad. Eesti kõigist äärtest tulid «Kurekülla» ekskursandid. «Näidake oma imet!»

Seal käis ka Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee esimene sekretär seltsimees Käbin. Ta tutvus tähelepanelikult maisiga ja ütles:

«Miks ma nii tähelepanelikult teie maisi uurisin? Asi on selles, et neil päevil sõidavad teie juurde «Kurekülla» seminarile partei rajoonikomiteede sekretärid ja rajooni täitevkomiteede esimehed kogu vabariigist. Õpetage neile, kuidas kasvatada maisi, talutage neid mööda kõiki radu, mida täna tallasin mina. Ja loenguid ärge pidage neile mitte ruumis, vaid otse lahtise taeva all — vaat selle kolmemeetrise maisitõlviku varjus.»

Seminar toimus varsti ja möödus suure eduga.

Sellest ajast omandas mais kindla koha «Kureküla» põldudel. 1960. aastal tulid «põldude kuninganna» külviga toime kaks mehhanisaatorit, tehes 105 hektaril kõik tööd, alustades pinnase ettevalmistamisest ja lõpetades silo auku panemisega. Iga hektar andis keskmiselt 627 tsentnerit haljasmassi. 1961. aastal laiendab sovhoos selle kultuuri külvipinda veel 15—20 hektari võrra.

7. IGAÜKS OSKAB ARVUTADA

Põllumajanduses võib igal sammul kohata mitme tundmatuga ülesandeid, mis oma keerukuse poolest ei jää maha teaduse ja tehnika kõige raskemini lahendatavatest probleemidest. Võtta näiteks valik ühest või teisest söödakultuurist eraldi ja siis ühend mitmesu-

gustest kultuuridest. On vaja arvestada saagikus söötühikutes, valgusisaldus, sobivus kohalikele tingimustele, maitseomadused, omahind jne., jne. Väga tihti lahendatakse sellised küsimused silma järgi, mille juures suurt osa mängivad isiklikud sümpaatiaid ja kohalikud traditsioonid. Ühes oma kõnedest naeris N. S. Hruštšov tabavalt välja kolhoosi esimehe, kes lähenes kultuuride valikule hoopis lihtsalt. Kui talt küsiti, miks pool kolhoosi maast on täis külvatud kaera, vastas ta pärast väikest mõtlemist — selle ajani, nagu näha, polnud ta sel teemal üldse mõtisklenud: «Sest kaera on ju väga kerge koristada!»

Sellise häda-esimehe olukorras olevaiks osutuvad vahel aga kogenud juhtivad tegelasedki. Tuleb välja, et on olemas kultuure-meelitajaid, kes märkamatu ja ilma selleks küllaldase põhjusega võidavad kavalusega usalduse. Aga teised — tagasihoidlikud — jäävad märkamatuteks. Kaua aega oli Tuhkatriinu olukorras näiteks mais. Või arvati, et kesv on sobiv ainult kruubi ja õlle jaoks, ent ilmnes, et söödakultuurina jätab ta kaera endast kaugele maha. Ube istutasid perenaised peenraärtele, ja sedagi peamiselt laste lõbuks. Nüüd on järele uuritud, et uba on tõeline valkude ladu, ja tuleb kiiresti ruutmeetritelt üle minna kümnetele hektaritele. Lõi vankuma isegi mõnede soliidsete ja kaalukate juurviljade reputatsioon. Kuidas lahendada sellised küsimused objektiivselt, et mitte sattuda sellistele «kriteeriumidele» nagu isiklik sümpaatia ja «oma silm»?

Üksikute söödakultuuride tulukuse väljaarvestamiseks (esialgu kas või ligikaudselt) tegid Eesti Põllumajanduse Akadeemia teaduslikud töötajad ettepaneku kasutada nn. keskmist produktiiv-effektiivsuse koefitsienti. Aluseks võetakse kolm tähtsamat näitajat: saagikus söötühikutes, valgusisaldus ja söötühiku maksumus. Sajaks protsendiks võetakse vabariigi parimate majandite keskmised näitajad, mis ei ole rekordilised, kuid küllaltki kõrged:

3000 söötühikut 1 hektarilt	100%
300 kg valke 1 hektarilt	100%
omahind 1 söötühikult 4 kop.	100%

Nendest tinglikest normidest lähtudes väljendatakse igaüks neist kolmest komponendist protsentides, saadud arvud liidetakse, jagatakse kolmega, s. t. leitakse aritmeetiline keskmine, — ja koefitsient on leitud. Kui selle abil võrrelda ühelt poolt kaera, vikikaera segatist, kaeraviki otra ja mõningaid juurvilju ning teiselt poolt maisi, söödauba, otra ja suhkrupeedi, siis esimesed jäävad alla.

Võib olla, et see meetod osutub ajutiseks vahendiks ja ta vahetatakse välja hoopis moodsamate jälgimisvõtete poolt. Tähtis on see, et meie põllumajanduse praktikud, tuginedes agronoomia uuematele saavutustele, kasutavad üha julgemini teaduserelva.

Mõni aasta tagasi viis «Kureküla» sovhoos esimesena vabariigis oma osakonnad üle isemajandamisele. Selle uuenduse tähtsust on raske üle hinnata. Kogu sovhoosi töö süsteem on nii üles ehitatud, et siin oskavad arvutada eranditult kõik — alustades direktorist, peagronoomist ja lõpetades reatöolistega. Juteldes lüpsjate ja seatalitajatega, pani mind rohkem kui üks kord imestama kergus, millega nad peast opereerisid mitmekohaliste arvudega ja selliste mõistetega, nagu valgusisaldus, söötühik, omahind jne.

Arvutamisoskus on üks iseloomulikumaid Kureküla majaka «saladusi».

8. LOORBERITEGA — VEEL KIIREMINE EDASI!

Eesti rahvas hindas teenete järgi bolševik Konijärve organisaatorlikke andeid, asjalikkust ja vastutustunnet, valides ta NSV Liidu Ülemnõukogusse saadikuks. Üksmeelse kollektiivi saavutused leidsid samal ajal teenitult äramärkimist valitsuse poolt. Ühel 1957. aasta kevadisel päeval tuli pealinnast rõõmustav teade: «Kureküla» direktorile on antud sotsialistliku töö kangelase kõrge nimetus. Samaaegselt autasustati ka teisi sovhoosi parimaid inimesi. Nii näiteks sai peagronoom Ülo Laanemets Lenini ordeni.

Nõukogude Eesti 20. aastapäeva pidustuste ajal anti sovhoosile valitsuse otsusega Vladimir Iljitš Lenini nimi. Kureküla nimetus jäi ainult keskosale ja asulale. See sündmus sümboliseeris Kureküla võidukat teed soodesse

äraeksinud mõisast kuni eesrindliku sotsialistliku majandini.

Esinedes 1961. a. NSV Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee jaanuaripleenumil, nimetas seltsimees Käbin rohkem kui kord Eesti parimat sovhoosi. Tema poolt nimetatud arvud piima ja liha tootmise kohta sajalt hektarilt põllumaalt osutusid kõige kõrgemateks kogu maal. Seitseaastaku plaani täitis sovhoos kahe esimese aastaga. Pleenumist osavõtjad aplodeerisid soojalt Kureküla põlluharijate saavutustele.

Kuid Anton Konijärv ja ta kaardivägi ei mõtlegi loorberitele puhkama jääda. NLKP XXII kongressiks ehitab sovhoos mitu uut elumaja, lehmalauda, sigala, suure mehhaniseeritud viljakuivati, laiendab lasteaia ruume... Kasvab sovhoosi kari. Seitseaastaku kolmas kevad toob suured muudatused söödakultuuride külvi-struktuuri.

Igal majakal on oma majakad. Sovhoosi loomakasvatatajad hakkavad õppima Tšiži ja Bartuliza juures, aga samuti hoopis lähemate naabrite — Sõmerpalu sovhoosi eesrindliku seatalitaja Erika Tamme ja Põdrangu sovhoosi kuulsa Olga Evaneni juures.

«Proovi sa millegagi veidike hilineda,» laotab Anton Konijärv käsi, «ja juba jõuab keegi sulle järele, keegi aga läheb sinust koguni mööda. Juba möödunud aastal kavatsesime keskasula tänavad asfalteerida. Raha on, aga ei leidnud töömehi; lükkasime edasi tuleva suve peale. Äkki loen ajalehtedest: Valgevene kolhoos «Koit», kus esimeheks on Orlovski, sai juba selle asjaga hakkama. Vana partisan jõudis meist ette! Koidulased jalutavad juba mööda asfali, aga kurekülalased sõtkuvad siiani kummisäärikutega poris.»

9. LOOTSIRAAMATUD KIRJUTATAKSE VALMIS!

Kurekülalased ei tee oma saavutustest saladusi. Otse kolhoosipõldudel toimuvad partei-, nõukogude- ja põllumajandusjuhtide seminarid, lakkamatult sõidavad siia ekskursandid, sovhoosi eesrindlased jagavad oma kogemusi ajakirjanduse veergudel. Ühtedele toob see kasu, aga teistele alles hakkab kasu tooma.

1961. aasta algul kõrvutati Eesti NSV Ülemnõukogu istungjärgul kaht naabrit — Elva rajooni V. I. Lenini nimelist sovhoosi ja Tartu rajooni Nõo sovhoosi. Esimeses saadi saja hektari põllumaa kohta 252 tsentnerit liha ja 1000 tsentnerit piima, teises vastavalt — 67 ja 270. Esimeses korjati hektarilt keskmiselt 29 tsentnerit teravilja ja 224 tsentnerit kartuleid, teises — 15,5 ja 138 jne. Tagajärg — esimesel rohkem kui sada kümme tuhat rubla kasumit (uues rahas), teisel nelikümmend tuhat kahjumit.

Miks see nii on? Näib, et kuidas kellelgi, kuid nõolastel tuleb oma naabritelt õppida. Nagu näha, peitub üks peamisi põhjusi järgmises. Eesrindlike kogemuste vahetamine on keerukas protsess ja mitte kõik juhid ei suuda sellega hakkama saada. Kogemuste ülevõtmine pole mitte mehhaaniline ületoomine. See on kõigepealt oskus seada oma kollektiiv uute ülesannete kõrgusele. Paljud ekskursandid kirjutavad kohusetruult üles eesrindlaste normid, paremad variandid kultuuride väljavalimiseks, ratsioonid karja jaoks... Nad veavad endale palju ilusaid retsepte, aga «elevanti» ennast ei märkagi. Unustavad võtta Kurekülalt retsepti tööks inimestega.

Autor ei pea oma ülesannet lõpetatuks. Seni on Kureküla majaka mahukast lootsiraamatust valmis ainult mõned leheküljed.

Arvestades seda, kui tähtis ja keerukas asi on eesrindlaste kogemuste levitamine, soovitas partei rajada näidiskatsemajandid. Eestis on neid 23.

Esimeste seas on Konijärve juhtimisel töötav sovhoos. Alates maikuust alustasid siin täiendavalt tööd seitse inimest: agronoomid, zootehnikud, insener-mehhaniseerija. Kõik spetsialistid ja eesrindlikumad töölisel õpivad tundma ja üldistavad novaatorite kogemusi ning katsetavad. Nii aitavad nad kaasa uue, kõige eesrindlikuma tehnika propageerimisele ja rakendamisele nii oma majandis kui ka naabersovhoosides ja -kolhoosides. Ja need Elva kandi lootsid koostavad Kureküla majaka täpse ja teaduslikult põhjendatud lootsiraamatu.

LÕUNATUND

Puuri all on laastusajus viimane detail:
kuidas sellest hommikust nii ruttu lõuna sai?

Pesuruumist tulles, karbis männilõhna seep,
juba tavalise pildi tsehhis leian eest.

Seni ainult poolihääli kostnud mürinast —
rõkkab praegu pillilugu seinal töökas kast.

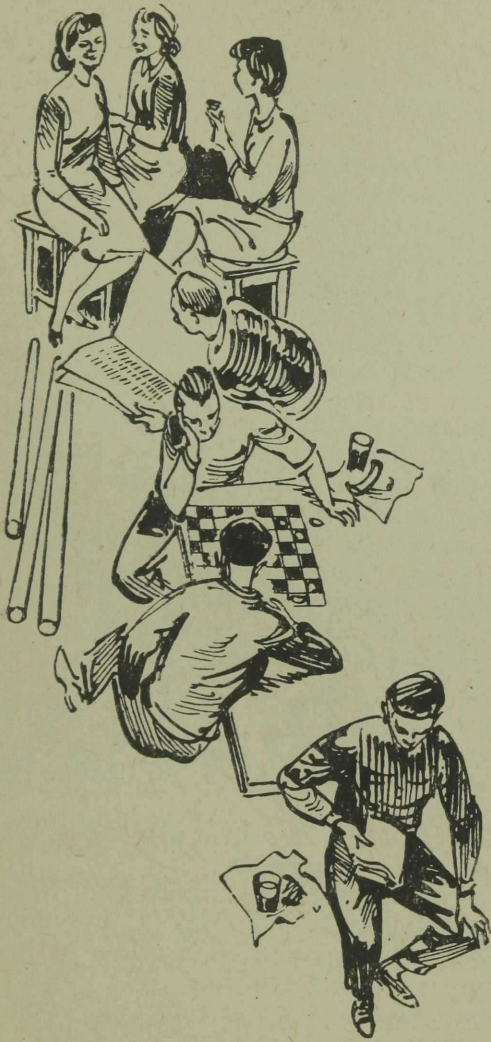
Meestel hooga vastu lauda laksub tamkanupp,
kõrval valges paberis on leib ja vorstijupp.

Naistesalgas jutuvada mitmel häälel käib.
Naerab tüdrukutepaar seal kokkupandud päi.

Värskest ajalehest loetud saavad mitmed read.
Klaase kuuma teega aurab istujate seas.

Hoopis nurka ära pugend aastais koolijüts,
õpik lahti ees ja kuklas laiguline müts.

Üksik mootor muusikale järsku lõpu teeb.
Samas huikab töölekutse tehase sireen.

MÕTE SÜNNIB SÜDAMES

Normaalmasinate tsehhi noor meister Valja Brökova oli meeleheitel. Komsomolikomiteesse astudes tundis ta, et nutt kipub vägisi peale. Tütarlapsed, kes töötasid mähkijatena ja kelle ülemus ta oli, ütlesid talle lausa suu sisse: «Sellist meistrit pole meil vaja. Me ei hakka niikuinii koos töötama, kui tahate, laske meid lahti.» Tösi, tsehhiülem kutsus nad korrale. Kuid ka Valja sai temalt oma jao: «Niimoodi, Brökova, asi ei lähe.»

Komsomolikomitee sekretär Speranski ei saanud asjast päris aru. Olgu teistega kuidas on, aga Valja peaks toime tulema, ta pole ju võõras, vaid lausa oma inimene, tüdruk siitsamast tehastest, keda kaua on peetud tubliks inimeseks. Ta töötas küll teises tsehhis, aga mis vahet siin on? . . .

Vahe oli väga suur. Et sellest aru saada, oli vaja asja üle sügavalt järele mõelda.

«Volta» tehas toodab elektrimasinaid. Neid tuntakse Eestis ja uudismaadel, teatakse ja kiidetakse Hiinas, Indias, Indoneesias, sõnaga — maailma paljudes paikades. Keskmiste masinate tsehhis, kus Valja pihta hakkas, osati sisendada mõtet, et rahva jaoks on tähtis iga töö, ka harilike mähkijate tagasihoidlik töö.

Valja arengutee oli Speranskil hästi meeles. Neli aastat tagasi tõsteti tütarlast esile noorte tootmiseesrindlaste kokkutulekul, talle anti preemiaks kell. Koos oma sõbrataride Elle Soopere, Valja Kii, Lida Kängsepa ja Dusja Badinaga moodustas ta brigaadi, mis esi-

mesena vabrikus otsustas hakata taotlema kommunistliku töö kollektiivi nimetust.

Tüdrukud otsustasid, et nad on edaspidi üksteise vastu nõudlikud, kaaluvad iga oma tegu, võrdlevad seda lemmikraamatute kangelaste tegudega ega solvu kriitika pärast.

Mähkijate tööd on raske nimetada loominguliseks. Staatorite kohale kummardudes tuleb õnarustesse traati lükkida — keerd keeru järel, seitse tundi järjest. Päev päeva järel. Aasta aasta järel. Kuid tütarlapsed oleksid nagu leidnud korduvates mehhaanilistes liigutustes ikka ja jälle uut varjatud mõtet. Nad õppisid kõrvale heitma kõike, mis oli ülearune. Istudes kõrvuti pika, plekiga ülelöödud töölaua taga, sulasid nad ühte, tundus, nagu juhiks kümneid käsi üksainus mõte.

Valja Brõkova brigaad töötas suurepäraselt. Kuid asi polnud ainult töös. Tütarlaste vaidlused, kuidas võtta eeskuju filmide ja raamatute kangelastest, tundusid algul naiivsetena. (Tõepoolest, kuidas kuulata ilma muigeta diskussiooni sellisel teemal: kas «lõust» on söimuse või ei ole.) Kuid samm-sammult hakkas naiivsest välja kooruma oluline. Tõsine püüdlus mõista elu sügavamalt kui seni viis Valja Kii ja Dusja Badina marksisimi-leninismi õhtuülikooli, Valja Brõkova õppis tehnikumi õhtuses osakonnas ja valmistus parteisse astuma, vaikne endassetõmbunud Elle Soopere (tema kodune elu polnud kerge, võõrasema oli tal igasuguse ühiskondliku tegevuse, eriti aga komsomolitöö vastu) hakkas tundma üha rohkem huvi tsehhi elu vastu. Tema napid sõnad olid alati kindlad ja asjalikud.

... Töölisklassis küpses liikumine, mis sai gagaanovliku liikumise nime. Brigaad, kes pidas oma kohustuseks olla alati ja kõiges eesrindlik, ei saanud sellest liikumisest kõrvale jääda. Kui raske see sõbrataridele ka polnud, aga nad otsustasid siiski lahku minna, astuda teistesse brigaadidesse (ehkki töö võis muutuda raskemaks, palk minna väiksemaks), et parandada kogu tsehhi tööd.

Valja Kiist ja Elle Sooperest said brigadirid. Valja Brõkova, kes oli saanud tehnikumi diplomi, läks jaoskonnameistriks teise tsehhi, normaalmasinate tsehhi.

Siit lugu algaski. Valja Brõkova, tuntud aktivist,

üldine lemmik ja paljude ajaleheartiklite kangelane, sai siin elult tõsise löögi.

Uues tsehhis polnud midagi, mis oleks Valjale meeldinud. Ruum oli täis prahti, traadirullid takistasid liikumist, taburetid kriuksusid, nagu oleksid nad kohe kokku vajuma hakanud. Ja töödistspliin! Mähkija Holina võttis kätte ja hakkas veerand tundi enne vilet koju minema. Väljapraagitud staatoreid oli hunnikute viisi, korda teha ei tahtnud neid keegi — see polnud tulus amet!

Kui Valja oleks tulnud nende tsehhi lihttöölisena või isegi brigadirina, oleks ta kõigepealt võtnud ette lihtsalt südamliku kõneluse oma uute kaaslastega. Ja võib-olla oleks tal õnnestunud neile mõndagi selgeks teha. Kuid nüüd tundis Valja end administratsiooni esindajana ja otsustas, et siin pole midagi vigurdada, vaid asi tuleb kohe võimukalt käsile võtta.

«Tehke tsehh korda! Kuni vileni tuleb tööd teha! Seni kuni praakstaatorid pole remonditud, te uut tööd ei saa!»

Üks käsk järgnes teisele. Aga «kohe teeme» asemel kuuldus vastuseks:

«Kust see küll on välja karanud? Me oleme hullemaidki näinud!»

Tagasihoidlikumad proovisid Valjale auku pähe rääkida:

«Kuuled, meister, remondime seda praaki parem aegamööda. Kui hakata kohe kõike tegema, siis me jääme ju ilma palgata.»

«Ma juba ütlesin — ja nii ka jääb.»

«Eks me näe.»

Valja vaatas ümber, heitis pilgu üle kogu tsehhi. Ta lootis, et vähemalt kuues mähkijatebrigaad teda toetab. See brigaad pidi ju võitlema kommunistliku tööbrigaadi nimetuse eest.

«Ja mis teie ütlete, tüdrukud?»

«Meie teeme nagu teised.»

«Kuhu te niimoodi kõlbate,» hüüdis Valja südame-täiega.

Ja edasi läks juba täie hooga... Skandaal tsehhis. Tormiline kõnelus komsomolikomitees. Peaaegu ultimaatumid...

Valja, kes harilikult on ikka lõbus, roosapõseline ja elav, seisab nüüd, pisarad silmis, ja hammustab huuli.

Loo finaali kirjeldab Speranski ELKNÜ Tallinna Linnakomitee «Komsomolipäevade kroonikas» selliselt:

«Sa ju teadsid, mille peale välja läksid,» ütlesin ma vaikselt.»

«Teadsin, muidugi teadsin, aga seda ma ei võinud küll ilmaski arvata, et hakkas tönnama.»

Lõi ukse kinni ja jooksis minema.

Ma teadsin, kust teda võib leida. Ootasin pisut ja läksin alla parteibürosse. Valja istus laua taga, pea käte vahel. Georgi Smirnov, tehase parteiorganisatsiooni sekretär, kõndis mööda kabinetti ja rääkis rahulikult ning veenvalt:

«Ega inimeste teadvust käskkirjaga ju ei muuda. Tuleb leida lähenemisviisi igale töölisele. Ma olen kindel, et ka teie osakonnas on palju tõelisi kommunisti-ehitajaid. Vaata tähelepanelikumalt ja sa näed, et asi on just nimelt nii. Küllap oled tähele pannud, et enamik selle osakonna töölisi töötab hoopis kiiremini kui keskmiste masinate tsehhis. Meie ülesanne on teha niimoodi, et kõik nad saaksid selgesti aru, milleks nad töötavad, saaksid südamega aru, et just nimelt nemad ise rajavad helget elu. Pead aga ei tohi sa norgu lasta. Ära unusta, et pole võitu ilma lahinguta.»»

Sellega lõpeb Speranski sissekirjutus. Just sellega algab meister Brõkova tõeline töö uues tsehhis.

Valja administreerimiskihk vaibus. Ta uskus kindlalt: parimaks mõjutamisvahendiks on omaenese eeskuju. Kuid nüüd ta ju ei saanud istuda hariliku mähkijana töölaua taha. Ja vanu häid sõbratare polnud ka enam käepärast.

Valja läks nõu küsima staažikalt vanemmeistrilt Elfriede Rekkalt. Kuid see lõi käega.

«Te olete ju kõik kommunistlikud noored, leppige siis ise omavahel ka kokku.»

«Ehk tuleks moodustada näitlik brigaad?»

«Teate, Brõkova, tööd tuleb teha lihtsalt. Mida vähem kära, seda parem.»

Ka tsehhi komsomolibüroos suhtuti näitliku brigaadi mõttesse kahtlevalt. Mis sest siis välja tuleb, kui nii-

moodi kunstlikult eraldada parimad töötajad ja neile eritingimused luua!

Valja polnud ka ise veendunud, et tal on õigus. Üks asi on, kui võistluse ja tootmise täiustamise mõte sünnib südames, teine aga, kui seda kõrgemalt poolt peale surutakse.

Kuid mis tähendab «kõrgemalt poolt»? Kas siis käsku ja korraldusse ei saa suhtuda nagu inimeste eneste mõtete sõnastamisse? Kas tema ise, meister, on siis ainult administreerija, mitte aga samasugune kollektiivi liige nagu kõik teised? ... Selliseid mõtteid mõlgutas Valja.

Mõlgutas neid mõtteid omaette, mõnikord rääkis sellest teistega, nädal aga järgnes nädalale ja lood tsehhis olid endist viisi.

Siis aga astus ühel lõunavaheajal Valja juurde Galina Budarina ja ütles:

«Aga sul, Valja, on ju õigus. Tõesti on vaja paremini tööd teha.»

Küll oli kallis see esimene hea sõna! Kuid kas seda võis uskuda?

«Milles siis on sinu arvates meie peamised mured?» küsis Valja.

«Tead, räägitakse, et kõik loomad kaabivad mulda enda poole, ainult kana rehitseb eemale.»

Sellest pidi vist nii aru saama: paljud mõtlevad ainult palgale. Muu peale aga vilistavad.

«Küllap nii jah.»

«Ja kas sina siis tahad, et oleks teistmoodi?»

«Ega ma üksi taha...»

«Ega ma üksi...» kordas Valja. «Kui sa tööpoolest pole üksi, teeme siis teie brigaadist näitliku brigaadi, et eeskujuga oleks siinsamas. Oled nõus?»

«Olen. Olgu siis näitlik brigaad. Ainult ilma igasuguste soodustuste ja ülespuhumiseta.»

Näitlik brigaad ilma igasuguste «soodustusteta» — see polegi nii lihtne. See tähendab, et brigaadil ei pea teistega võrreldes olema mingeid eeliseid, talle ei pea osaks saama ühtki liigset kiidusõna. Rääkima peavad ainult faktid ise.

... Galina Budarinast oli saanud kuuenda brigaadi brigadir. Ja oli suur tahtmine uskuda temasse. Kuid

seni polnud ta korda saatnud ju midagi silmapaistvat. Tema brigaadi mähkijad polnud kaugeltki kõige kvalifitseeritumad. Kas pole kogu asi liivale rajatud?

Pole mõtet varjata, et kõik oma vabamad silmapilgud pühendas Valja nüüd kuuendale brigaadile ja mõnikord kahjustas see isegi tema tööd meistrina. See ei olnud paljalt tark arvestus, vaid ka Valja sisemine tarvidus. Ning inimesed hakkasid temasse paremini suhtuma, temast lugu pidama, ei vaadanud talle enam altkulmu.

Uued sõbratarid... Mira Šemjakina, alles koolipingist tulnud tütarlaps, ja juba eakas Anissimova (tal on kuueteistaastane tütar, mõlemad, nii ema kui ka tütar, õpivad — üks päeval, teine õhtuülikoolis). Višnjakova, kes unistab instituudist. Ning ka Holina, toosama, kes lõpetas töö ammu enne vilet; kuid teda on siiski raske sõbratariks nimetada.

Kirjanduslike traditsioonide hea toon nõuab, et nüüd jutustataks Holina ümberkasvatamisest. Seda tahaksimegi teha. Kahjuks aga polnud ei Valjast ega Galina Budarinast «seelikutes Makarenkosid», ehkki neid seljataga naljatoonil niimoodi nimetati.

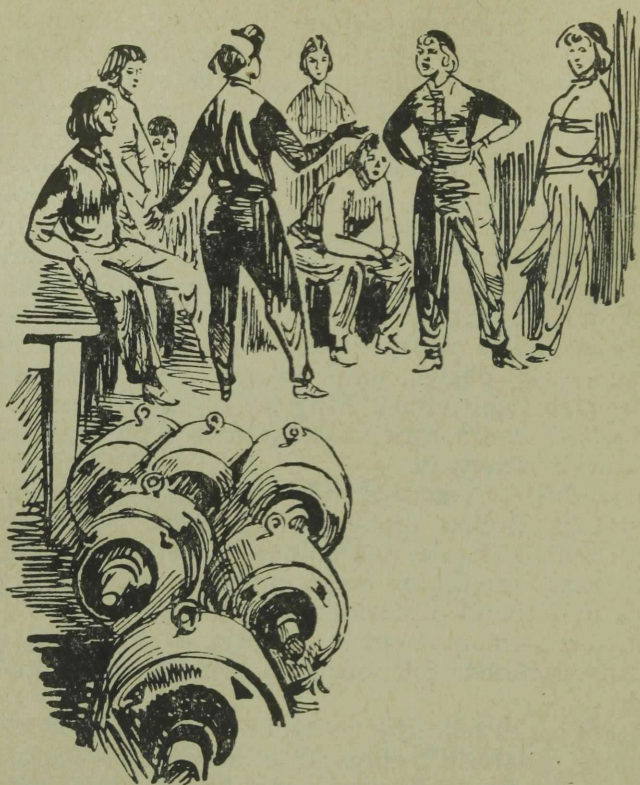
Alustati elementaarsetest asjadest — puhtusest, rangest distsipliinist. Siis otsustati: teha kõik, et poleks praaki.

Varem pandi tehnilise kontrolli osakonna poolt välja- praagitud staatorid tsehhis ühte hunnikusse. Valja sorteeris nad brigaadide kaupa ära. Nüüd nägid kõik, et kuuendal brigaadil pole peaaegu üldse praaki. Mõned imestasid, mõned muigasid ja heitsid meistrile kahtlasi pilke. Valja ei tõstnud kära. Ka Galina ei teinud asjast juttu. Töönäitajad polnud veel teab kui kõrged.

Võeti kasutusele Valja Brõkova endise, kuulsaks saanud brigaadi kogemusi, peeti nõu Elle Soopere ja Valja Kiiga, mõeldi iga tööoperatsiooni kallal, iga liigutuse juures — nii tõsteti tempot. Siin hakkaski Holina rivist välja langema. Ohkis, jonnis ja ütles jämedusi. Kord jättis hoopis tööle tulemata. Siis tuli ja istus isemeelse ilmega oma töökohale.

«Kui haiguslehte on vaja, siis ma võin hankida.»

Brigaad korraldas koosoleku. Keevalise, varem selliseid polnud. Ilma pikkade kõnedeta. Kuid iga sõna lõi nagu piits: «Laiskvorst! Meil on sinu pärast häbi!»

Holina sattus segadusse.

«Laske mind töölt minema. Mu käed valutavad. Ma lihtsalt ei jõua,» hakkas ta virisema.

Ning siis andis Valja, kes oli samuti tulnud brigaadi koosolekule, järele. See oli järeleandmine, mida ta siiani kahetseb. Kuid ta tahtis nii väga, et edu tuleks kiiremini. Ja polnud miskipärast sisemist sundi, et hakata jändama Holina kasvatamisega. Valja tuli tema palvele meeeldi vastu ja viis tüdruku üle teise vahetusse. Kas see oli õige samm? Muidugi polnud. Aga mis parata, laulust ei saa sõnu välja visata. Laul aga on siiski ilusamaks läinud.

Tsehhile anti teha suur ja mitte eriti tulus töö. Kelle kätte see anda? Valja otsustas: Budarina brigaadile. Ning see oli tõeline «järelekatsumine».

«Miks just meile,» küsis üks tüdrukutest.

«Sest et teie ju olite need, kes tahtsid saada näitlikuks brigaadiks, ja just teie, mitte aga keegi teine, peab hakkama jaotama tööd niimoodi: tähtis ja vähem tähtis. Mitte aga nii, et missuguse töö eest rohkem saab. Mis see siis muidu olgu? ... Muidu on ju nii, nagu ei töötaks me mitte enda, vaid mingi võõra onkli jaoks. Siis aga poleks tasunud asja üldse ette võtta. Eks ole?»

«Jah,» lausus Galja Budarina veendunult. «Aga kes just nõus pole, sellega lähevad meie teed lahku.»

«Ei lähe lahku,» naeratas Mira Šemjakina.

«Kui töö on tehtud, tunneb süda sellest rõõmu,» sõnas Anissimova mõtlikult.

«Mis siis ikka, tüdrukud,» tegi Višnjakova nagu kokkuvõtte, «ei maksa aega raisata.»

Ja varsti muutus kuues brigaad tööpoolest näitlikuks ning talle anti kommunistliku brigaadi kõrge nimetus.

... Kevad tuli, nagu oli tulnud sajandite viisi: esimene äike, esimene pääsuke, esimesed lilled. Valja astus tsehhi, seal sätendas päike, värvides vikerkaarevärviliseks tolmupilve lae klaaslaternas. Valja võttis kostüümirevääri küljest kannikesekimbu, pani selle veeklaasi ning naeratas. Oli rõõmus ja rahulik tunne. Tahvli juures, kuhu märgiti plaanitaimine, pidas vihast kõnet Jevgenia Ivanova, kolmanda brigaadi brigadir, kõige kogenumatest ja suurema staažiga mähkijatest koosneva brigaadi brigadir.

«Mis see tähendab? Kas tahetakse nalja teha või? Kuidas: Budarina brigaad täidab plaani 107 protsenti ja on kommunistlik, meie aga oma 130-ga ei ole?!»

Nüüd on vaja rahu! Kuid ei, Valja ei oska olla rahulik. Ta hüppab kohe lahingu keskele.

«Teie kolmas? Aga teie mõtlete ju ainult tööhinnetele. Kas mitte teie ei püüa kogu hingest saada endale võimalikult kasulikumat tööd? Kas mitte teie kolmas ei löö pärast vilet kogu vabrikule käega — ikka kohe koju ja uks haaki!»

Selleks ajaks oli Valja pälvinud juba üldise usalduse, teda peeti tubliks meistriks ja komsomolisekretäriks. Teati, et ta on põhimõtetega tüdruk. Ja töemeele ning otsekohesuse eest anti talle andeks ta keevalisus ja järsk toon.

Ivanova ei hakanud vaidlema. Ta pööras ümber ja läks oma brigaadi juurde. Millest seal räägiti, see jäi nende oma asjaks.

«Voltas» on ikka ja alati olemas olnud niinimetatud «must praak». Praagi põhjust ei suudeta mitte alati selgitada. Võib-olla on süüdi mähkijad, võib-olla monteerijad, kes olid rikkunud juhtme, või siis oli meister eksinud materjali valikuga, võimalik ka, et süüdi on juhtme halb kvaliteet.

Selliseid praaki läinud staatoreid on väga raske korda teha. Juhé on musta lakiga läbi immutatud (seepärast ongi jutt «mustast» praagist) ja on väga raske üht keerdu teisest lahti kiskuda. See on igav, ebameeldiv, tänamatu töö.

Kui Galina Budarina kommunistlik brigaad võttis selle aasta aprilli alguses kätte ja otsustas, et teeb oma vabast ajast ilma tasuta korda viiskümmend «musta praagi» staatorit, siis ei imestanud selle üle keegi. Kui aga Zenja Ivanova palus anda praaki läinud staatoreid ka kolmanda brigaadi jaoks, oli see juba sündmus, mis äratas tähelepanu. Juba ammust ajast peetakse enesestmõistetavaks, et kõik Budarina brigaadi liikmed õpivad. Eriti rõõmsaks aga teeb see, et nüüd käib ka Ivanova brigaad meelevdi poliitkoolis, mida juhatab endine ohvitser Sergei Selivanov.

Me nägime Valja Brõkovat ainult tehases. Kahjuks ei saanud me heita koos temaga pilku õpikutesse, mida ta uuris, et valmistuda tehnilise miinimumi kursuste läbiviimiseks ja selleks, et sooritada sisseastumiseksamid instituuti. Me ei käinud koos temaga ja ta sõbraga kinos, ei kuulnud, kuidas nad vaidlevad, teemaks armastus; romantiline armastus, mille puhul kõik kaalutlemised ja igasugune loogika on hoopis kurjast (nii arvab Valja), või rahulik armastus, millega koos peab käima ka hästikorraldatud elu-olu (see on Valja sõbra seisukoht). Meil ei õnnestunud viibida koos Budarina brigaadi tüdrukutega teatris «Ookeani» etendusel. Kuid me nägime-kuulsime tsehhis üht episoodi, mis rääkis palju asjadest, mil polnud näiliselt mingit otsest pistmist tööga.

Normaalmasinate tsehh on nii umbes kolmekordse maja kõrgune, suurte akendega ja laelatarnaga. Aga

tsehhi välisilme on üsna kesine. Ülelubjatud krohvimata telliskiviseinal ripub imelik maal, mis kujutab kas siis lumevälja koiduajal või öist metsa. Igatahes pole veel keegi suutnud täpselt kindlaks teha, kas pilvede vahelt paistab maalil päike või kuu. Võistluse kokkuvõtete tahvel on luitunud ja pragunenud. Ning juba hoopis kohatu on selles tsehhis vanamoodne väikekodanlik kummipuu kollakate, otsekui roostetanud lehtedega.

Hiljuti aga tulid tsehhi Tallinna Kunstiinstituudi üliõpilased. Nad tõid kaasa omaenese ja oma kaaslaste pilte. Üliõpilaste delegatsiooni eesotsas sammus pisikest kasvu, elavate, särtsakate silmadega linalakk — komsoliaktivist Mai Nilvet.

Komsomoli linnakomitee sekretär Kukanov jutustas sellest tütarlapsest suure vaimustusega:

«Te ärge pöörake sellele tähelepanu, et ta on pisike. Mai on instituudi hea vaim. See on tema, kes tiris üliõpilased elu juurde — kolhoosidesse ja tehastesse. Alles tema ajal võttis komsomolitöö instituudis tõsiselt jalad alla.»

Kunstnikud riputasid pildid üles. Töö lõpetanud vahetus vaatas üliõpilasi ilmse uudishimuga. Oli teoksil midagi uut ja ebaharilikku!

Instituudi «hea vaim» seisis Valja Brökova kõrval. Mingite tabamatute joonte poolest olid nad teineteisega väga sarnased. Võib-olla tuli see ka sellest, et mõlemad olid noored ja naeratasid ühtviisi tähendusrikkalt ja kelmikalt.

Siis hakkas Mai kõnelema, pöördudes kõigi tsehhi-viibijate poole:

«Me tulime teie juurde, seltsimehed, et kõnelda heast maitsest ja näidata teile oma töid. Ja et kutsuda teid meie instituuti. Ja et leida endale teemasid uuteks töödeks. Ja võib-olla peamiselt selleks, et teha teile niisugune ettepanek: võtkem kätte ja tehkem koos teie tsehh ilusaks.»

Üksteise järel võtsid üliõpilased sõna. Nad jutustasid vaimustusega suurest pannoost, mis peaks tulema selle väljaviskamist ootava arusaamatu soperdise «Lumi koiduajal või öine mets» asemel, sellest, et tore oleks üles riputada portreesari kommunistliku töö lööklastest ja

välja visata kummipuu, lae alla aga riputada keraamilised vaasid dekoratiivtaimedega, mis kaunilt alla langetsid.

Vabrikutüdrukud vahetasid pilke, kihistasid naeru, esitasid küsimusi, muutusid julgemaks ja vaidlesidki pisut...

... Viimast korda vestlesime Valja Brõkovaga kom-somolikomitee toas.

«Teate, oleks siiski parem, kui te minust ei kirjutaks,» ütles Valja ootamatult.

«Miks siis ometi?»

«Kui hakatakse lehes kirjutama, siis alati idealiseeritakse. Üks korrespondent tegi kunagi valmis isegi niisuguse loo, nagu kurameeriksid minuga noormehed, kes on pikad nagu mastimännid. Tüdrukud said naerda... Ja — noh, üldse on see piinlik.»

«Me ei kirjuta niimoodi.»

«Ükskõik, ikkagi teete te mind paremaks, kui ma olen, et oleks, kellest eeskuju võtta. Võib-olla ongi seda teiste jaoks tarvis... Ainult et mul endal on pärast kuidagi piinlik...» lõpetas ta kurvalt.

Me lubasime Valjale, et kirjutame temast tõtt, et vähemalt püüame kujutada teda sellisena, nagu teda tundmagi õppisime. Ning me katsusime oma sõna pidada.

Tõlkinud A. Tamm

UUE KOHTUMISENI RÕNGUS

Ma läksin Rõngu. Ma tean, et Rõngu kasvab, olen sellest kuulnud ja nüüd ka oma silmaga näinud. Alev on saanud uusi hooneid, neist on kujunenud uusi tänavaid, alevi keskel asub jõuka kolhoosi kontor. Iugemäele tuleb uus koolimaja, ilusasse paika. Suuremad teed alevi on asfalteeritud. Söökla on uus. Puhtus, lilled laudadel ja lahked inimesed, toidud maitsvamad kui rajoonikeskuses Elvas. «Vunts» ja «parukas» on juba täiesti sobimatud kujud siia. Nii ristasin ma, asjaosalistega kooskõlastamata, suurte vurrudega keskealise mehe, kes seal hommikuti vahetult pärast söökla avamist õlut või veini timmib, ja päise päeva ajal ilmselt vanemate rahakoti najal enda vinti joonud suure parukaga nooruki, kes teisele samasugusele vahetpidamata midagi räägib, püüdes näoilmeist ja liigutustest emapiima jälgi kaotada.

Kauplusi on Rõngus selle ja selle ajaga võrreldes praegu kolm korda rohkem, ühe asemel kolm. Haigla on saanud teise korruse peale. On rajatud park, olgugi igavalt joonlaua järgi, aga ikkagi on istutatud puid. Alevi serval ehitatakse lasteaeda, küll pikkamööda, aga ikkagi ehitatakse. Kuulus Rõngu kõver kõrts, millest omanik hoone mõlemad tiivad kodanlikul ajal telliskivideks ära müüs, on leidnud otstarbe remonditöökojana. Kooperatiivis on järjekord pesupesemismasina laenu tamiseks. Kiriku vastas üle tee on tehas, uus tehas, seitseaastaku poeg, mis saadab toodangut üle kogu Nõukogude Liidu.

Rõngu mastaap on muutunud. Juba kaugelt enne Kirepit hakkab paistma televisiooni releeliini sihvakas mast Rõngu külje all. Kunagi muutub see üheks osaks ringliinist, mis ühendab Moskvat Leningradi, Tallinna, Riia, Minski ja paljude teiste Nõukogude Liidu suurte linnadega. Teisalt kiirustavad sinuga Rõngu poole kaasa kõrgepinge võrelised harkjalad, mis kannavad voolujuhtmeid Narva juurest Balti Soojuselektrijaamast lätlastele Riiga. Sõpruse trass — hea nimi on sellele liinile leitud.

Kunagi varem, lähenes tulija siis Pukast või Pikasillast, Valgast või Elvast, hakkas igalt poolt kõigepealt paistma kirik, mille usumehed on upitanud mäe otsa, nagu võiks usupimedus levida kirikutornist ka õhu kaudu justkui televisioonisaade. Selle nõelavalt teravtipulise ehituse prioriteet on nüüd jäädavalt murtud. Kaasaja ehitused on kerkinud kaugelt kõrgemale.

Ja nii sa veendudki, et ka väikese Rõngu, mis õige pikka aega kujutas endast ainult mitme suure tee risti kiriku, kõrtsi, apteegi ja kauplusega, on meie rahuaegne ülesehitustöö kasvama pannud. Sa näed selle kasvu esimesi samme — küll mitte veel eriti pikki ja jõudsaid, aga ikkagi niisuguseid, et sa neid juba selgesti eraldad; näed samme selles suunas, mille kohta Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmi projektis öeldakse: linna ja maa vaheliste sotsiaal-majanduslike ning kultuurilis-elukondlike erinevuste likvideerimine kujuneb üheks suuremaks kommunismi ehitamise tulemuseks. Ja sul on hea meel.

Kõrgepinge lahendajate tehas Rõngus on oma toodangult üks ainulaadsemaid kogu Nõukogude Liidus. Seda on kerge tõestada, kas või valmistoodangu saatelehtede järgi. Muidu ei veetaks Rõngu toodangut Magadani Beringi väina ääres, Nahhodkasse, Murmanskisse, Tšaun-Tšukotkasse Laptevite mere ääres, Kasahstani, Usbekistani, Armeeniasse, Mahhatškalasse, Mõtištši Moskva külje all, Alma-Atasse, Virtsu, Simferopoli, Tartu, Minski, Kiievi, Jerevani, Lvovi, Uhtaasse Komi vabariigis, Hiiumaale . . . Ilmaaegu pingutan. Neid rohkem kui poolt tuhandet paika, kust tehasele juba selle lühikese ajaga tellimisi on tulnud, nagoonii üles lugeda ei jõua.

Kõrgepinge lahendaja kujutab endast portselanisolaatorisse mahutatud elektrialajaamade kaitseseadeldist pikse vastu. Ta võtab välgulöögilt maandamisel jõu ja teravuse. Siit see nimigi — lahendaja. Nende järele on nõudmine suur. «Kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.»

Tööks vajalikku peamist materjali — karborundi — saab Rõngu tehas Taškendist, bakeliittorusid ja isolaatoreid Leningradist, mõndagi Riiast ja veel mõnest teisest Nõukogude Liidu paigast. Arutasime vanemkaubatundja Sildveriga, et kui tõmbaks Nõukogude Liidu kaardile jooned Rõngust kõikidesse paikadesse, millega tehasel on üht- või teistpidi ühendus, saaksime näitliku vahendi, mis paneb südame erutusest põksuma. Võib-olla siis Rõngu külanõukogu ei kärataks enam tehase direktorile, hallipäisele Kokkasele, kellel energiat ja elurõõmu rohkem kui mõnel kümnel noorel kokku: «... külanõukogu kohustab teid ilmuma ...», «... kohustab teid saatma ...» jne. Kokkas tuleb kohale ka ilma kohustamiseta. On ju tema samuti, ja võib-olla veel kõige rohkem huvitatud Rõngu alevi kasvust, väljaehitamisest ja tulevikust.

Sellesama väljaehitamise ja tuleviku osas on muide mõningaid lahkarvamisi, mille peamise põhjusena ma ei oska näha muud kui tõsist ja sitket, juba vanast hällist ajast tuntud ja teatud põlist eesti jonni. Tudulinna on ehitatud vastamisi kaks kirikut, üks ühel, teine teisel pool teed. Olevat lihtsalt tülli mindud ja üks pooltest leidnud kõige parema lahenduse — ehitas lepimise asemel teise kiriku.

Rõngus on oma kõigile nähtav jonni-uibuaed. See laiutab aleviku südamikus ja kavatseb kuuldavasti veelgi vohavamalt levida. Õunapuuaed on iseenesest väga tore ja kasulik asi, aga kui see hoole ja kiiruga rajatakse just sinna, kuhu võiksid ja peaksid kerkima tehase tööliste elamud, siis see küll enam tore ei ole. Kas siis tõesti Rõngu kolhoosis ja külanõukogus mõeldakse, et see uus tehas, seitseaastaku seadusepärane poeg, peab oma töölisel paigutama elama sohu või siis alevist eemale, kuhu senini mõned krundid töölistele ehitamiseks on eraldatud. Hoopis sobivam on ju lügemäe kõrge ja kuiv nõlv, maatükk tehase vahetus lähe-

duses, mis kogu aeg kuulus siin asunud traktorijaamale, kelle varade seaduslik pärija on uus tehas. Kuni tehase rajamise kavasid Tallinnas mitmel-setmel korral ümber otsustati, läks see maa-ala kui õige peremeheta jäänu kolhoosi võimu alla. Koomiline on seda kõike kuulda: kaer keltsale peale ja õunapuud maha, et aga enam tagasi võtta ei saaks. See, kallid seltsimehed Rõngu kolhoosi juhatusest, lubage teile otsekohele öelda — see on ju individuaalkrundiomanikelt ülevõetud taktika. Kui kuskil levib kuuldus, et nii ja nii palju maad läheb kruntidest uue tänava alla, siginevad mõnelgi pool just sellele krundiosale äkki õunapuud. Nagu suudaks see jonni-puuke uue tänava kõveraks ajada või selle rajamise ära jätta. Nii see kunagi ei lõpe. Lõpeb hoopis sedamoodi, et toosama jonnija ise viib puukesed ühel õhtupoolikul vaikselt minema ja istutab nad teise paika, kus nad kellelegi ette ei jää. Vastavalt oma iseloomule ta siis kas kirub või jätab kirumata: «Kurat, ma ju ütlesin . . .»

Rõngu kolhoosi juhatuse pingutab ennast ilmaaegu. Las hakkab tehas andma alevile industriaalset hõngu ja ilmet. Las kujundavad tööline ja põllumees üksmeelselt välja oma alevi, las nad kujundavad selle kõige nägusamalt, kõige kasulikumalt mõlemale, nii, et mõlema huve on jõudumööda arvesse võetud. Elektromehaanika Tehase olemasolu Rõngus ei maksaks enam kellelgi eitada. See on seal olemas ja töötab.

Lausa kontrastne, kuidas üks hoiab tagasi, teine tõtab samal ajal ülearu ette. Tallinnas Lomonossovi tänavas tunnistati Rõngu tehast kogu tema suuruses juba siis, kui tehast esindas ainuüksi vastutav isik.

«Vastutav isik» on paljunäinud ja -käinud mees. Ta on kõrgema haridusega, töötanud «Voltas», olnud jõe-laevastikus, juhtinud ehitusi. Niisuguse nimetuse andsin ma oma mõttes direktor Voldemar Kokkasele loo põhjal, mille ta jutustas mulle tehase rajamise päevadest.

Kui ta oli ametlikult kohale määratud, anti tehasele kohe ka plaan, küllalt soliidne, ja ametlikud tellijad valmistoodangu realiseerimiseks. Aga oh häda! Ei olnud veel tehasehoonet, müürid alles kerkisid; ei olnud veel sisseseadet, seda polnud vist veel tellidagi jõutud; pol-

nud veel töölisi... Olid olemas ainult «vastutav isik», plaan ja kärsitult toodangut ootavad tellijad. Ka 1961. aasta esimeses kvartalis ei saadud tehast veel käiku. Alles kaheteistkümnendal aprillil anti esimene toodang.

Selles ettetöttamises, ülepakutud tormakuses oli mõndagi pahameelttekitavat ja ilmaaegu ärritavat. Oli. Praegu räägime sellest juba kui anekdoodist. Selles oli kapaga koomilisust, aga ka omajagu... kasulikku. Tagantjärele, ükskõik kellega sellest tehases juttu teha, kuuled sa seletustes rahulolu, õigustatud uhkeolemistki. Nad täidavad kõigi kolme kvartali plaanid, katavad samal ajal ka esimese kvartali võla ja annavad NLKP XXII kongressi auks toodangut veel üle aastaplaani. Kas nad oleksid sellise pinge nii kiiresti saavutanud, kui poleks olnud seda tõtlikkust, hea küll et mõnevõrra üle pakutult, kui oleksid valitsenud aega-küll mee- leolud?

Niisama erk ja tõttav, nagu on töölaad selles Rõngu uues päevavalguslampide, karborundiveskite ning -sõel- tega, auravate galvaniseerimisvannide ja keeruliste kat- setusstendidega tehases, niisama tõttav on ka «vastu- tava isiku» kõne.

Direktori sekretär tuleb juba teist korda, ent ei söanda oma vaikse tagasihoidliku iseloomu tõttu meie vestlust segada, olgugi et viimane ei tohiks kanda vähimatki ametlikkuse ilmet — ma ise loen ennast tehases juba vanaks tuttavaks, kellele on antud alaline väravast sisse- ja väljaminekuõigus.

Direktor Kokkas aitab ise oma tagasihoidlikku sek- retäri:

«Teil oli midagi? Tahtsite midagi öelda?... Ah kaks noormeest ootavad jutule. Las tulevad sisse.»

Peamehaanik Rudolf Joamets oleks öelnud seda hoo- pis teistmoodi (lubatagu teda nii tituleerida, kuigi ta on koosseisu kantud mingi teise ametinimetusega). Tema oleks kõigepealt jäänud mõtliku ilmega vaatama, nagu jälgiks konksu otsa keeratud tirtsu, kelle ta saatis alla- vett kaldarohus luuravat säinast meelitama. Joamets ei tõtta ega ütle midagi lausa prauhti välja, enne kui mõtted suuremõdulise kolba all on reastatud. Alles siis tuleb midagi.

Joamets on ühtlasi tehase parteiorganisatsiooni sekretär ja tal on tegemist paljude küsimustega.

«Mis sa arvad,» tuleb tema juurde vahetusmeister Maasing, kellel paistab (heas mõttes) kõigega pistmist olevat, «kas me ei jää talveks külma kätte, kas jõutakse keskküte korda teha?»

Joamets vaatab mõnda aega kaugusesse, nagu arutaks teise küsimuse üdini läbi, nagu kahtleks, kas pole selles mingit varjatud tagamõtet, mida Maasingu osavas kõnes väga hästi võib olla, vaatab siis veel paar hetke teisele otsa ja ütleb:

«Ei jää.»

Rohkem ei midagi. Alles siis, kui teine uuesti oma küsimuste kuulipritsist tulistab, tuleb mõni põhjendus. Need tunduvad õiged olevat. Joametsa mõtlik aeglus rahustab Maasingu mureerutuse nagu õli lainetuse. See pärast vist direktor Kokkas saatiski Tartust kohale jõudnud asfalteerijad just Joametsa juurde.

Saan sellest teada jällegi Maasingu mure tõttu, — et kuhu need mehed jäid.

Läheb natuke aega, enne kui Joamets vastab:

«Saatsin nad uuesti väravast välja.»

Jälle vaikus. Alles pikkamööda saame teada, et olid tema tööruumi sisse vajunud kolm meest, esitlenud: Tartust, sealt ja sealt asutusest, haljastajad, tulid tehase ümbrust haljastama.

Joamets vaatab neid talle omase aeglusega, järjekorras. Üks on rohkem purjus kui teine.

«Ah haljastama,» kordab siis. «Aga kas nüüd vastu sügist on mõtet haljastama hakata... Pidid tulema ikka asfalteerijad...»

Jah, nemad on ka asfalteerijad, just nimelt...

«Kuidas te siis sedamoodi paljaste kätega... Kuhu mehhanismid jäid?»

Mehhanismid tulevat, kõik tuleb...

«No vaat, siis on ju korras. Minge nüüd jälle ilusasti väravast välja, magage endid kaineks ja katsuge siis koos masinatega tagasi tulla.»

Oligi lõpp. Ei tea, kas tõid oma asfaldimasinad kohale. Küllap vist. Aga selsamal ajal asfalteeriti Rõngu südames niigi juba siledaid asfaltteid.

Siia juurde Arvo Maasingu kommentaarid: territo-

riaalehitusvalitsuse Tartu trust võtab mustkattega projekti küll vastu, aga asfaldimasinaid neil endil pole. Teedevalitsusel on, tema siin Rõngus praegu asfaltööriki, kuid seal öeldakse: «Vabandage väga, teie pole meie jumala kummardajad.»

Võib-olla veeti need asfaldimasinad Rõngust mujale ja Tartust teised samasugused jälle Rõngu. Ega ilmaaegu räägita partei programmi projektis kolkapoliitika ja ametkondlikkuse elementide resoluutsest väljajuurimisest.

Aga nüüd uuesti tagasi «vastutava isiku» kabinetti, mille ukstel seisab lüheldast kasvu tagasihoidliku olemise ja sümpaatse väljanägemisega nooruk.

«No mis? Tööd ja leiba?»

Kui mina oleksin seal ukstel seisnud, oleksin ma direktori häälest otsekohe julgust juurde saanud. Küllap sai temagi.

Noormees on Teedlast.

«Tulge lähemale,» ütleb «vastutav isik». Talle ei meeldi kõnelda inimestega kaugelt. Mitte ainult seepärast, et niimoodi leidis ta tehase algupäevadel üles mõnegi mehe, kes ei suutnud loobuda viinavõtmisest tööajal ja keda ta saatis õige mitu tehase värava taha — oma heale südamele ja suurele andeksandmisevõimele vaatamata. Talle ilmselt meeldis lihtsus ja selgus asjaajamises. Autoriteeti ei saavutata sellega, kui lastakse alluvail ukse juures seista või käiakse neist kaugelt mööda.

«Mis haridus teil on?»

Mis haridus inimesel on? Milline kvalifikatsioon oma kutsealal? Neid küsimusi võib Rõngu Elektromehaanika Tehases järjest sagedamini kuulda. Siia ei ole vaja enam lihtsalt töölisi, siin on vaja oskustöölisi, on vaja haritud inimesi...

... Seoses tehnilise progressiga omandab väga suure tähtsuse töötajate kvalifikatsioon, selle süstemaatiline tõstmine...

Noormees on lõpetanud Paides tehnikakooli.

«Lukksepp?»

Lukksepp.

Tahtmine tehasesse tööle tulla on tal suur. Kartes

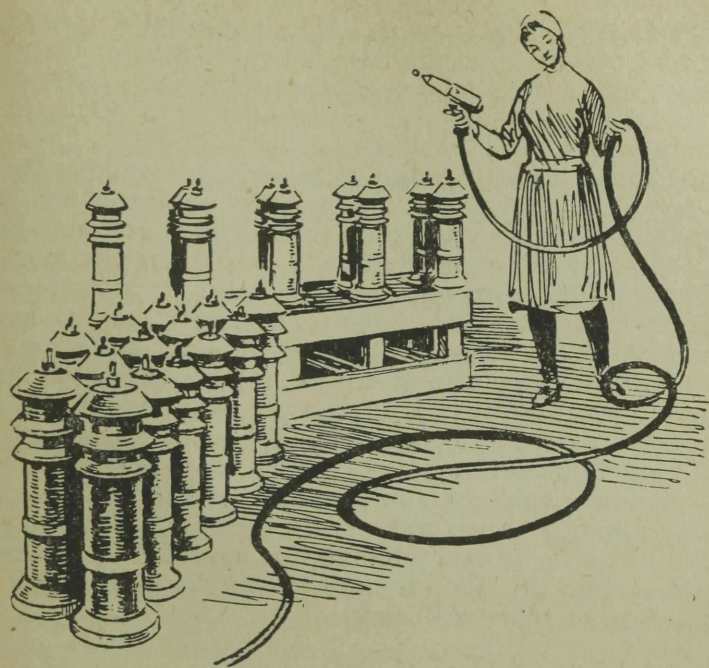
äraütlemist, hakkab ta tõttavalt seletama, et võib käia
tööl jalgrattaga, korterit nõudma ei hakka.

Võib-olla juba lähemas tulevikus pole see enam küsi-
mus. Siis, kui tehasel on valmis ehitatud oma elamu-
rajoonid ja kommunaal-ettevõtted. Täna igatahes neid
maju veel pole. Maa-alalegi, kuhu nad peaksid kerkima,
istutab keegi viljapuuaianduse kirest haaratu hoolega
õunapuid, et aga... Aga olgu, küll see kõik laheneb.
Ei tohi kaotada metsa puhma taha.

Elukoht jääb kaugele... Sädevahekatsetaja ja komp-
lekterija Natalia Bulõtševa elab praegu Elvas vana-
ema juures. Igal hommikul tuleb autobussiga ja õhtul
läheb. See tumedapäine, pruunide elurõõmsate silma-
dega optimistlik ja arukas neiu naeratab selle peale.
Mõni aeg tagasi töötas ta Moskvas ühes joonestustar-
vete tehases. Elas töökohaga ühes ja samas linnas, kuid
sõitis igal hommikul... üle paarikümne kilomeetri. Siin
tuleb ainult neliteist. Kuid mitte ainult sellepärast ei
hakanud ma rääkima tollest töökast neiuust. Noor töö-
taja jäi meelde eriti ühe omaduse poolest.

Nendesamade Bulõtševale katsetamiseks jõudvate
feliitketaste metalliseerijad — kettaid kontrollib katse-
stendil Bulõtševa —, need kaks naist ja üks mees, kes
katavad kettaid alumiiniumikihiga, tundusid olevat kõi-
ge sõnakam rahvas tehases. Seda puuduste esiletoomise
osas. Neil on tervistkahjustavamaid ja mürarikkamaid
töid tehases. Nad istuvad, tankistide kõrvaklappidega
mütsid peas, läbipaistvad katted näo ees. Metalliseeri-
mispüstol tulistab niisuguse mürinaga, nagu läheks siin-
samas rakett lendu, õhus on imepeent metallitolmu.
Nelikümmend minutit on lubatud järjepanu töötada.
Kas siis sellest mürast-kärast või mõnest loomupärasest
omadusest, aga nemad siin on kõige rahulolematumad,
neil on teada kõige rohkem puudusi, hädasid, ja samuti
ka see, kes teistest töölistest looderdab rohkem, kes
natuke vähem, kes teeb rohkem praaki, kes vähem.

Ühest niisugusest asjade ja olukordade püstijalu sar-
jamisest (see ei toimunud sugugi metalliseerimise osa-
konnas, vaid hoopis peatsehhis ja teiste inimestega)
sattus osa võtma ka seesama Natalia Bulõtševa. Me-
olime hädasid ja puudusi kokku tõstnud juba paar para-

jat kuhja. Ta lisis sinna omalt poolt üht-teist ja ütles siis:

«Aga meil on ju alles noor tehas.»

Jah, seda tuleks kõikidel arvestada. Tehas on ju noor, alles viendat kuud annab toodangut. Kes seda ei arvesta, laseb mööda. Nagu ametiühingu esimees Jaansalu laskis mööda jänesest, kui kuuvalgus pani püssikirbu kahekordsena läikima.

«Lühike oli see su jänes,» annab hinnangu tõrsjame puutöömees Planken, «põrutasid tal eest või takka mööda.»

Mitte puuduste üle kurtmiste pärast ei toonud ma oma jutusse sisse Johannes Jaansalu. Mitte sinnapoolegi. See mees on hoopis teisest puust. Viimase talve elas ta oma perega küllalt rasketes tingimustes, endises naftabaasi valvuri õhukestest silikaatseintega majakeses. Toa tõmbas märjaks, aga mees pidas vastu, ei

lasknud jalga. Kui «vastutav isik» mulle sellest räägib, ei oska ma otsekohe eraldada peamist. Siin on kahte: lugupidamist oma tehase töölise tubliduse, patriootlikkuse üle, ja ka varjatud valulikkust, et ta ei saa tööliste juba nüüd korralikke kortereid anda.

Johannes Jaansalu kohta võiks kirjutada väikese väljaande «Vanamehest ja merest». Ta on Keila kandis püüdnud merest landiga kolmekümne viie kilogrammise lõhe. Kaks tundi vedas kala teda paadiga mööda merd. Mehel oli juba nuga peos, et nöör katki lõigata. Aga ei lõiganud. Ka tema tõi kala paadi kõrval randa, kus lõplikult selgus, kumb võitjaks jäi. Muidu on Jaansalu napolisõnaline, koguni ehk kuiva jutuga, hinnatud ja vilunud matriitsilukksepp. Temast hakkasin ma rääkima lihtsalt selleks, et jäneselaskmist ladusamalt sisse tuua.

Kas metalliseerijate juures ei tulistata praegu rohkem just jänese olematuid, juurdekasvavaid kohti? Ei sihita mitte niipalju jänest ennast, kui ette- või tahapoole, kuhu lihtsalt pole veel jõudnud liha kasvada? Ja pahandatakse selle üle. Põhjusi pahandamiseks muidugi jätkub. Aga ka rõõmustamiseks.

Et jutulõnga vähegi koomale kerida, tõttame tagasi direktori kabinetti, kus ta noore lukksepaga kaubategemise on lõpetanud ja annab juhiseid, kuidas edasi talitada.

Teise kohaotsijaga läheb jutuajamine alguses samuti. Sellel teisel on kuidagi siledam, õigemini lihvitum välimus — kantidega tumesinine müts, ei mäleta, kas tsikliprillidki.

Küsimusest, mis ala töömehi ta on, tuleb muutus sisse. Jutt jääb takerduma.

Kuskilt alt, saapaninade juurest, otsib noormees vastust.

«Lihtne,» ütleb siis.

Lihtne. On näha, et ta saab ka ise aru, et tema vanuses peaks vastus siiski juba teine olema, arvestades tänapäeva noorte võimalusi igasuguste teadmiste omandamiseks ja ametite õppimiseks.

«Spetsialiste on tarvis,» ütleb direktor, ja nüüd jääb jutt hoopiski seisma.

Kõigil on ebamugav, kaasa arvatud ka kantmütsiga

noormees ise. Aga ta siiski ei jää minu silmis nannipuniks.

«Teil on ikka koolitatud inimesi tarvis,» kahetseb ta ka ise.

Ma tunnen, et ta ei ütle seda paljalt vaikuse katkestamiseks. Ta on selle üle varemgi mõelnud, võib-olla pole tal selline kimpujääminegi enam esimene. Ja kui ta läheb tagasi siit Rõngu Elektromehaanika Tehasest, mõtleb ta sellele kindlasti veelgi rohkem. Vaim on õppimiseks valmis, kui vaid liha nõdraks ei jääks, nagu ütleb partorg Joamets teadmiste täiendamise küsimuses mõnede töötajate kohta tehases.

«Jah, teate,» pihub mulle direktor, kui noormees on lahkunud. «Nii imelik kui see ka on, aga selle õppimise asja pärast võin ma veel karistuse saada.»

Ta leiab uuesti oma tõtleva kõne ja ma kuulen, et tehas pole veel saatnud inimesi kuskile teadmiste täiendamisele, nagu nõuab seda Masinaehituse Valitsus Tallinnas.

«Keda ma saadan? Igaüht pole mõtet saata, see oleks formaalsus. Kaks tublit meest läksid mul kombainidele appi . . . Tallinn lubas kaks spetsialisti juurde anda, pididki tulema, aga sattusid vist kuskile mujale . . . Tehas ja töö siin juba meeldiks, aga Rõngu ei meeldi veel kõikidele . . . No keda ma saadan töö juurest ära . . .»

Samas võtab ta kaugekõne Tallinna, et veel kord uurida, kuidas siis lõpuks jääb nende kahe lubatuga.

Istun siinsamas ja olen tahes-tahtmata tunnistajaks uue kaasaegse anekdoodi tekkimisele.

Ei, spetsialiste Rõngu ei saa, vastatakse kaadriosakonnast. Kõik, kes olid, on ära jagatud. Ja samas tehakse selgeks ka põhjus, miks Rõngu ilma jäi: vähe nõudsite, seltsimehed, ainult kahte! Oleksite küsinud kümme, mõne ehk ikka oleksite saanud . . .

Jah, tõesti kahju, et ei küsinud kümmet. Aga küll on hea, et NLKP XXII kongress kinnitab programmi, mis näeb ette kõige sellise võõra ja pehkinu armutut ja kiiret väljarookimist meie asjaajamistest.

Aga uute elukutsetega inimesi, kõrgema haridusega insenere, keemikuid on Rõngus siiski juba päris arvukalt.

Küllap on see paljudele teada, kui ägedaid vaidlusi on tulnud õppeasutustel pidada noorte spetsialistidega nende suunamisel töökohtadele. Olgu ta agronoom, õpetaja, arst või mehhanisaator, nii mõnigi mees (ma ei mõtle siin sugupoole järgi) on hankinud tõbesid tõendavaid dokumente, abiellunud või mõelnud midagi muud välja, et aga jääda Tartu või Tallinna, pääseda tööle mõnda teise suuremasse linna, äärmisel juhul selle vahetusse lähedusse.

Kalju Kaljuste, see avala hinge ja südamliku suhtumisega noor mees, kelle kohta alluvail on öelda ainult head, oli Eesti Põllumajanduse Akadeemia lõpetamisel ka üks ülalmainitute hulgast. Ehita või Tartusse tehas juurde, et Kaljustele meelepärast töökohta leida!

Kas Kalju Kaljustel puudus tol korral arusaamine oma kohustustest ühiskonna, riigi vastu, kes teda oma kulu ja kirjadega oli inseneriks koolitanud? Võib-olla et niisugusel määral, nagu me peame seda loomulikuks täna, kõnelemata homsest, ta Kaljustel puudus. Aga kui puudus, siis igatahes mitte rohkem kui paljudel teistel tolleaegseil lõpetajail. Ühiskondlik mõttelaad, kommunistlik arusaamine ja suhtumine töösse pole ju õppeained, mida inimene võib peatükkide kaupa pähe tuupida ja ongi käes. See peab kasvama ja kujunema.

Kalju Kaljuste töötab praegu Rõngus ja vaevalt et vaidlusteta teda siit kuhugi mujale ümber tõstad. On siis ka Rõngu juba koht, kuhu igaüks igatseb?

Seda on siiski veel vara väita. See aeg küll tuleb, suund on sinnapoole, aga praegu pole sugugi Rõngu alevi kasv ja areng (mis vabariiklikus mastaabis võetuna jääb pealegi keskpärasuse piiridesse) veel need, mis noort inseneri siin köidavad. Põhjuse võib leida ennemini lõigust, kus partei programmi projektis öeldakse, et töö lakkab olemast ainult elatusvahendite allikas ja muutub tõeliseks loominguks, rõõmu allikaks. Tänu töö iseloomu muutumisele, selle tehnilise varustatuse kasvule ja teadlikkuse kõrgele tasemele areneb kõigis ühiskonnaliikmetes sisemine vajadus vabatahtlikult ja vastavalt oma kalduvustele töötada ühiskonna hüvanguks.

Kalju Kaljuste töötab Rõngu Elektromehaanika Tehases peainsenerina. Ehk kui austada veel säilinud kõve-

rusi ja keerutusi koosseisude määramisel, siis midagi direktori asetäitja taolist peainseneri kohuste alal.

«Siin on, teate...» ütleb ta ise kõige selle kohta, «kõik siin on veel uus... siin on palju mõelda.»

See ilmselt köidabki Kaljustet siin kõige rohkem. Uues tehases on uut otsival inimesel kõige suuremad võimalused oma loova mõtte rakendamiseks.

Alguses oli Rõngu Elektromehaanika Tehases praak nagu vari toodangul küljes. Nüüd on sellest lahti saadud. Aga ikkagi veel avastatakse praak alles siis, kui juba palju tööd sellesama praagi juures on ära tehtud. Karborunditsehhis keerutavad ja kuivatavad mehhanismid ühesuguse hoolikusega nii kvaliteetset toormaterjali kui ka tolmu ja jämedamaks jäänut, enne kui see ükskord pika aja pärast selgeks saab. Feliitkettaid pressitakse, kuivatatakse, kaetakse külgedelt erilise kihiga, metalliseeritakse, kantakse ühest kohast teise, enne kui saab proovida, on nad praak või asja eest. Kogu lahendaja kõlblikkus selgub aga alles lõppkatsetusel.

Ometi on praagist jagu saadud. Mismoodi siis? Külalapl sellega, et inimesed on muutunud vilunumaks, oskavad juba paremini ja — on hakanud armastama oma tehast. Kõigil on paha, kui juhtub praaki, olgugi et mitte just enda käe all, kõigil on piinlik, kui tehasele saabuvad reklamatsioonid.

August Vissenberg tõstab lõppkatsetuslaualt ära lahendajaid, millel kõigil on juba juures nende kõblikkust tunnistav kontrollmõõtja, kontrollmeistri allkirjadega katsetamise protokoll ning kullakarva silt selle kohta, et toode on valmistatud Rõngu Elektromehaanika Tehases. Teadku seda tarbijad — kaup on Rõngust, nende käest, mitte kuskilt mujalt.

Ühe lahendaja paneb Vissenberg katsetuslauale tagasi. Seda vist ei maksa...

Isolaatoril on killuke küljest ära. Niivõrd vähe, et seda pole märganud ei monteerijad, vaakuumkatsetajad, «pikkpoldi» keerajad ega ka ülejäänud asjaosalised. Olgugi viga väike, aga selliste asjade pärast on siiski pretensioone tulnud. Ning mees tõstab juba ametliku sünnitunnistuse saanud lahendaja kõrvale.

Kes on siis see mees?

August Vissenberg on tehases kärujuht, veab valmistoodangut lattu.

«Kui midagi teha, siis tuleb seda teha hästi,» ütleb mulle tehase väravavalvur Emil Vannamb. Ta leiab, et meie «Kalevipoja» tõlge vene keelde on suurepärane, ta ise loeb momendil Novikovi «Puškin pagenduses». Ta on suur kirjandusehuviline. Ma saan teada, et see mees, pärit on ta Ahjalt Rosina kandist, on ka ise proovinud Mart Raua loomingut vene keelde tõlkida. Seda alles nüüd hiljaaegu.

Ja kuidas olid tulemused?

Mees naeratab. Sai koguni Tartus ülikooli juures konsulteerimas käidud, aga kirjastusest vastati, et vene keel olevat küll, aga vene hinge ei ole.

Väravavalvur Vannamb ei ole seepärast õnnetu. Inimene pole meister kõikidel aladel. Aga sõnumeid ajalehtedele saadab ta ikka.

Mõnuses valveruumis mängib raadio. Kas tehase poolt? Ei, vahetusmeister Arvo Maasing oli toonud, temal pidi ta niisama seisma ja siin just inimesel aega kuulata. Niisiis Maasingu muretsehingest poolt jäetud jälg, selle hinge, kellele läheb kõik korda. Aga ärge arvake, nagu käiks see kõhnavõitu, liikuv, elav ja mustaraamiliste prillidega mees ringi, ainult muremõtted musta bareti all.

Kus hundist juttu, seal ta ongi. Maasing ei jätnud Vannambi juurde valveruumi sisse astumata, et öelda: just natuke aega tagasi sai juba sada kakskümmend viis lahendajat üle kuuplaani! Aga Maasing jääb ikka Maasinguks. Nende kooperatiivide rajooniliidu juhatusega olevat asi kui kirbu püüdmisega: vaatad — on, haarad — pole enam. Liha poes puudu. Tema, Maasing, võtab kätte ja helistab. Ei saavat saata, Rõngu kauplustes polevat külmutuskappi. Ega nad seal Elvas ole siis mõni en gros firma, et kümme siga korruga —, saatku vähem. Teinekord leib otsas. Tema, Maasing, jälle helistama. — Ah nii, nii . . . et nende Rõngu kaupmees siin ei võta lihtsalt rohkem vastu . . . Kaupmees aga kostab Maasingule hoopis, et leivatööstusest ei saadetudki rohkem.

Helistab leivatööstusse. Sealt öeldakse, et esimees ei ole-
vat kirjutanud jahu välja... Tõesti nagu kirbu püüd-
mine.

«Ja mis on siin enam maa-asulat,» asutab Maasing
kuskile edasi minema. «Rõngus on tehas. Aga avati uus
pood... jällegi maa-asula eeskirjadel.»

Maasing ruttab kuskile. Küllap ta tuleb täna igal
pool esimesena välja hea sõnumiga, mis teda ennastki
rõõmustab — sada kaksikümmend viis lahendajat on
juba üle kuuplaani!

Õhtul saan kuulda, et mu kodumaa on sunnitud
uuesti alustama tuumarelvakatsetusi. Ta on sunnitud
kõnelema sellest, et raketidel, mille jõul Gagarin ja
Titov kosmoses lendasid, saab edasi toimetada ka pomme
ükskõik millisesse kohta maakeral. «Inimesed — olge
valvsad!» on kirjutatud Kalevi-Liiva monumendile.

Ma seisan Rõngu teeristil ja mõtlen: kas tõesti suru-
takse meile uuesti peale sõda? Kas tõesti keegi söandab
seda? Ma ei kahtle, et meile jääks võit. Aga sõjas tuleb
ka võitjal kaotusi kanda.

Rõngu teerist on mulle tuttav juba poisikesepõlvest.
Lapsena sai neid teid turulistega sõidetud, poolelijää-
nud uni lauge vajutamas ja kananahk hommikukõhe-
dusest ihul. Väga vara tuli tõusta. Ühehobusevankriga
andis lühikestki maad logistada.

Siinsamas teeristil, kus sai kunagi proovitud rangi-
rooma ja kohendatud sedelgat, istusin ma aasta või
paar pärast sõda ärasõiduvalmis autobussis. Läbi õhu-
kese seina oli kuulda, mis väljas räägiti.

Ta seletas seda kahele korviga mutile ja läkiläkis
vanamehele, kes teda õieti ei kuulanudki. Ma tundsin
ta kohe ära. Täpselt samasugused kulmud kui olid ta
pojal — ronkmustad, pikad ja tugevad. Ja samasugune,
natuke nagu hädisusele kalduv veniv hää. See ei olnud
sugugi kooskõlas nende kasvuga. Mõlemad mehed, nii
poeg kui isa, olid nagu mastimännid.

Ta kirjeldas teistele oma poja surma sõjas, seletas,
kuidas oli langenud see teine, noorem mastimänd. Aga
ta kirjeldas kõike võrratult teistmoodi, kui see tegeli-
kult oli.

Minul oli silme ees hoopis teine pilt, hoopiski teist-

sugune. Ma olin nende hulgas, kes kandsid ta poja jõuetuks jäänud külmunud keha kätel. Korraks tuli ta veel ellu, ainult momendiks. Ma võtsin mõned ta asjakesed, et kunagi, kui on õnne, toimetada need mälestuseks tema omastele. Need asjad läksid mul kahjuks kaduma.

Siinsamas bussiseina taga seisis nüüd tema isa, vähemalt nii ma arvan siia maani. Kuid ma ei tõusnud ega läinud välja. Ei teinud talle selgeks, et sõjas tuleb ka võitjail häda ning vaeva näha. Sõja nägu on kole, teinekord kirjeldamatult kole. Eranditult hullumeelseteks tuleks tunnistada need, kes tahavad seda uuesti näha.

Aga laskem parem kõlada «Tehase valsil».

... Töö ja hoole kuldsed käed
ületavad orud, mäed...

Rõngu tehasel on oma valss, omatehtud viisi ja omatehtud sõnadega. Ma pole küll asjatundja, aga mulle meeldis. Kuulsin seda tehase naisansambli harjutusel.

... nii mind hommik tööle viib,
vilistan vaid seda viit...

Ühel õhtupoolikul nägin ma aga selle laulu ja viisi autorit, tehase kastitegijat Valter Taali, teeristilt ärasõitvale autobussile hoopiski pahasena järele astumas. Ta jäi siiski maha. Bussijuht oli sõitnud välja viis minutit varem.

Jälle üks, kes ei taha veel tunnistada, et Rõngus on tehase paljude töölistega. Ta nagu elaks veel selles ajas, kui siit tuli peale ainult mõni vanainimene, kes juba kaks tundi enne autobussi saabumist peatuses seisis. Aga küllap ka tema omaks võtab, et Rõngus on nüüd tehase, kus töölised koguni kronometreerivad oma tööd.

... Iga agregaat laulab ja hõiskab,
sest eesmärk on selge tal...

Mürisevad karborundiveskid, taovad stantsid, kõrised tsinkimiskoonused, raksub vooluvälk katsestendidel...

... uut ajastut töötaja mõistab,
kõik valmib ta tahte all...

500 lahendajat on lubatud NLKP XXII kongressi auks
anda üle plaani, ja antakse...

... ja kui hommik toob mõtteid meil uusi,
need lahendab ühine jõud...

Tehases on juba kuus ratsionaliseerijat, neist silmapaistvam Andres Zilmer instrumentaaltsehhist. Tsentrifugaalkuivati karborundi eelkuivatamiseks on tema ettepanek, see peaks võtma praagi välja juba kohe pärast jahvatamist.

Lõuna ajal vorbivad kobarasse kogunenud ja kihistavad tüdrukud peatsehhis kellelegi kirja. Mulle seda ei näidata, ettevõtte on salajane. Aiman, et see on Marele. Tehases on muide kaks Maret. Üks, kes hoidub võõraga juttu alustamast, kuna ta kardab, et tülitaja võib ehk püüda läheneda... Teine Mare püüab ise sinuga juttu leida. Mis siis ikka, inimesi on mitmesuguse iseloomuga.

Kiri ongi sellele viimasele Marele. Esimene Mare on lõpetanud keskkooli ja tuli tehasesse komsomoli lähetuskirjaga. Tuli koos Maiega, pinginaabri ja toakaaslasega. Kahju, et see keskkooli Mare jäi oma tööst ilma, väga kahju. Nagu juhuslikult sai tema töö endale tehase normeerija abikaasa, kellele see on juba kolmas töökoht tehases. Ma loodan, et see esimene Mare praegu siiski enam ei kannu lihtsa abitöölisena materjale ühest ruumist teise. Ja kui kannab, siis luban endale seada kahtluse alla jutud sellest, et siin hinnatakse haridust ja haritud töölisi.

... Kui vahetus lõpeb, siis pärnade all
Lossimäel sosistan sull'...

Need read tehase valsis oleksid nagu teisele Marele. Aga ka temal on oma lõbususe, elavuse, jutukuse ja ka kergemeelsusega oma koht kollektiivis. Ma olen kindel, et kõik tunneksid nagu midagi puuduvat, kui ei oleks seda teist Maret.

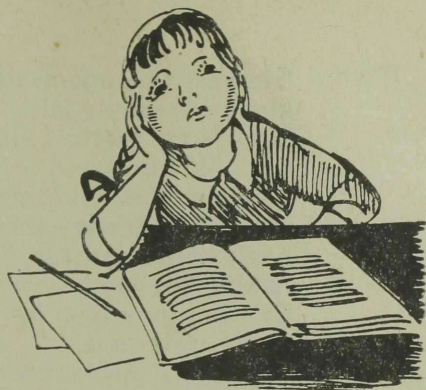
Imelik, kuidas sellesamagi lühikese ajaga said paljud teist mulle nii omasteks, nagu oleksime üks-ühte tundnud juba ei tea mis ajast.

Mul on elavalt silme ees kõikide poolt hinnatud teadmistega kontrollmeister Kompus tema alailmse allkirjade andmisega valmistoodangule, keevitaja Pöder, keda peetakse tehase paremaks jahimeheks ning kes teab kõnelda toredaid lugusid põtrade taplusest laanes ja metsseajahist, ülikooli lõpetanud keemik, tsehhideister Tiidor, keda ma ei suuda meenutada lahus tema pruunist baretist ja kes samasuguse entusiasmi ning asjalikkusega, nagu ta juhib töösju, püüab Võrtsjärvel nõelapikkusi ahvenaid, ma näen dispetšer Maistet, kes esimesena teid kõiki mulle koosolekul salaja tutvustas, suure stantsi kõrval kontrastselt habrast Gertha Vippi, punapõselist numbritagajat Milvit, kes ei löö enam endale sõrmedele, alati liikuvat ja väledat Liiviat, kes taotleb kommunistliku töö lööklase nimetust ja keda ma kordagi ei näinud jutuaajamisega aega viitmas, osavat tinutajat Tamarat ning kõiki, kõiki teid teisi, keda ma olen juba enne nimetanud või nimetamata jätnud.

Ma olen mõtelnud, millega ma teid võrdleksin. Te kõik ju olete siin alles uued, nagu on uus kogu teie tehas. Veel on kohanematust, on oskamatust, on mõistmist ja mittemõistmist, on head ja on halba, on kõike. Ma võrdleksin teie püüdlusi ja energiat kevadiste vetega, mis alguses jooksevad eraldi, kiira-käära mööda nirekesi, otsides õigemat teed ja ühinemist; ja mida edasi, seda rohkem need veed liituvad, saavad laiemaks ja kiiremaks voolu, kuni kogu see jõud on ühinenud kindla-piiriliste kallaste vahele ja kujunenud suureks ning tugevaks, niisuguseks jõuks, mis on võimeline korda saatma suuri asju.

Jälleenagemiseni teiega kongressijärgses Rõngus!
Tantsime siis tehase valssi —

... uut ajastut töötaja mõistab,
kõik valmib ta tahte all.

KES ÜTLEB?

Kui mu isa oli veel poisike,
 pilakus põleva pirru paistel
 luitsaväitsega puust ta voolis
 endale liua ja lusika,
 tegi ka kena pussipea
 kauni kasetohust tupega,
 tegi kasepuust kandlegi,
 kui sai künnipoisiks.
 Talvet kolm oli koolitoas,
 madalas tares, päeva valgevalus
 krigisesid tahvlitel krihvliid,
 aga ööseks toodi õlgkotid tuppä.
 Kui mu isa oli veel poisike,
 ei ta võinud aimatagi,
 mida oma elu jooksul,
 pika elu jooksul näeb ja õpib.

Kui mina olin veel väikene,
 raiuti kambriaknad suuremaks,
 tehti ärklituba ja pööningutrepp —
 see trepp, kuigi kitsuke,
 oli mu lapsepõlve uhkus:
 nagu pääsupoeg pesast
 vahtisin sealt üle veere välja.
 Ja ärkliaknast nägingi esmakordselt
 lindude lindu — lennukit.

Üle vesiste karjamaade,
kus kuresaapais jalu
hüppasime mättalt mättale,
üle põldude, kus korjasime kive,
torkisime ohakaid, kitkusime nälgheina,
üle luhtade, kus kaarutasime loogu,
nagu kauge unistus
hakkas lendama haruldane tiivuline.
Ja siis ilmus läve äärde
venna jalgratas,
aga tупpa ilmatusuure
rohelise toruga grammofon.
Kui ma olin veel väikene,
ei võinud ma aimatagi,
mida oma elu jooksul
näen ja õpin.

Kui mu lapsed olid väikesed,
nende igapäevased mänguasjad
olid autod ja lennukid;
kolmeaastane juba
keeras raadionuppe.
Neile on enesestmõistetav
sõita kooli elektritrammiga,
kirjutada täitesulepeaga,
vaadata televiisorit,
jälgida uudiseid
kosmose vallutamisest.
Nemad harjuvad maast-madalast
uute mõõtmetega,
hiigelehitustega, imepärase masinatega.
Ja ei või veel aimatagi,
mida nad kõike oma elu jooksul,
pika elu jooksul
näevad ja õpivad.
Aga kes ütleb, mida me lapselapsed
oma elu jooksul,
pika elu jooksul
näevad ja õpivad?

13. aprillil 1961

KUI PÕLLUKS ON VALGE PABER

Kui põlluks on valge paber,
see samuti nagu maa nõuab vaeva,
et seal lainetaks rukis,
lõhnaks ristikhein,
sinetaksid linaõied.
Kujutlustevili
kerge on sööti jääma,
kergesti lämmatavad ohakad orase,
kergesti jäävad sõelale aganad.
Kui oled südant valutanud põua pärast,
või liigse saju või purustava äikese pärast —
kui oled kogu lootuse pannud uudsesaagile,
mille varisemiseoht
sunnib ruttama,
siis pika tööpäeva lõpul
waagid kogutud vilja.

«MERERÖÖVEL»

Elukutse mul sadamas niisugune — midagi revidendi ja inspektori vahepealset või mõlemate segu. Isegi ei saa aru... Igal juhul laevamehed, nähes mind piki kaid lähenemas, sosistavad: «Näe, tuleb!» Ja kui ma neist väljagi ei tee, siis rõõmustavad: «Läks mööda nagu lootsipaat tühjast praamist... Täna teisel vist mujal õiendamist.»

Seepärast ei imesta ma põrmugi, kui ühel kevad-suvisel õhtupoolikul «Läänemaa» salongikajutisse astudes laeva kapten mind pisut altkulmu silmitsedes küsib: «On's meil midagi viltu või? Minu teada on otsad pollarites nagu kord nõuab, trepp välja pandud, vahimees tekil... Mis sa ühelt rannasõidulaevalt ikka tahad?»

Võtan mütsi peast, kuivatan taskurätiga laupa ja kaela, mis sooja ilmaga mööda sadamat vantsides higriseks on läinud. Tean isegi, et «Läänemaal» kõik korras on. Kuid siis tuleb kange isu vana sõpra pisut õrritada.

«Värv sul vastu sillaprusse nühkides juba laiguliseks läinud.»

Nool tabab märki. Mootorlaeva «Läänemaa» kapten Evald Põllu kargab laua tagant püsti.

«Sehantset juttu võid nendele rääkida, kis Indiast või Austraaliast tulevad — seal päikse all aega kas või nädalate kaupa pesta-puhastada. Aga meil — tead isi — enne kui Tallinnas viimase ahtriotsa lahti jõvad lasta, jüba hakka pakil Leningradi jäuks viskeliini valmis säärima. Pardad kraabitud... Tule isi ja söida — vaatan, mis nägu sa jääd!»

Vana laevajuht kahlab sõrmedega läbi juuste ja ta varakult lumivalgeks läinud paks lakk jääb kohevile nagu murdlaine hari. Tema tavaliselt nii pehme vaatega silmad pilluvad sädemeid. Neis on veel palju tuld ja nooruslikku ägedust. Mehe tüsedavõitu kehas on iga lihas pingul, elatanud inimese väsimusest ei jälgegi. Juba tema libisemine hiiu murdele reedab, et laeva kohta halva ütlemist peab kapten enda isiklikuks soovimiseks.

«Ära torma, Põllu!» rahustan mina. «Seekord tulid sulle külla eraasjus.»

«Kui nii, siis istu maha ja räägi mehejuttu — ära õngitse ümber nurga...» rahuneb laevajuht. Hõiganud laial komandohäälrel läbi illuminaatori: «Vahimees, ütle tessale, et tooks paar klaasi kohvi, aga heasti kanget,» pakub ta mulle paberossi, ehkki teab, et ma juba enam aastat kümme suitsumees ei ole. Sõnaga, muutub iseendaks — külalislahkeks ja sõbralikuks. Küsib sadama uudiseid.

«Nüüd sooja ajaga uudist või kedagi,» venitan mina. Sündimist-surma pole olnud, laevad tulevad ja lähevad, sadam seisab Peetri ajast saadik ikka ühe ja sama paiga peal.»

«Hiiumaale oled kah viimasel ajal saanud või?» Kapteni siniste silmade tähelepanelik pilk on nüüd uudishimulikult uuriv. Küsimuse toon oli umbes säärane, nagu küsiks vend vennalt: «Ega sa ole vaatamas käinud, kuidas vanad kodus elavad?»

Kodusaare käekäik on meie ühine huvi. Ehkki Põllu on pärit Kõrgesaare kandist, sealt va Ungru krahvi vandiraiujate tõust, mina aga selle väikese maa idakaldalt, tunneme endid siiski nagu ühe suure perekonna liikmetena. Meil on palju ühist. Ka Põllu esiisad on kõik olnud põlised ranna- ja meremehed. Seal kandis elavad Ankrud, Saalingud, Tengad, Mastid ja Poomid. Mõnikord mõtlen, et millest temal säärane maa-mehe nimi? Aga seda enam selgeks ei tee...

Mustvalgesse rõivastatud kajutiteeniija toob kohvi ja küpsiseid. Katab laua perenaiseliku osavusega.

«Olin seal nädalat paar tagasi — käisin Heltermaast, Orjakust, Kõpust saadik läbi,» vastan mina klaasis suhkrut liigutades.

«Kõik vanaviisi?»

«Jah, paistab, et saarel ankrud kõvasti sees — ära pole teine triivinud. Mis inimestesse puutub, siis noorpõlv kasvab peale, vanad teevad tasapisi ruumi... Kõikidel söönud näod peas — elu läheb oma-soodu...»

Kapten Põllu jääb selle vastusega rahule. Lükkab küpsisekandiku minule lähemale ning lausub mõtlikult: «Eks ta ole... Rahuaeg... Õige kord ja valitsus — miks ta ei peaks minema...»

«Tead, mispärast mina tulin?» asun oma pärisasja juurde. «Mõtlen sinust jutu kirjutada.»

Põllu kallutab oma tüseda kere minu poole. Tema kulmud kerkivad hea tüki maad kõrgemale. Päikese põlenud nägu protesteerib.

«Tolguseks oled läinud või? Killegist muust enam midagi kirja panna pole?»

«Aga sina teed ju ometi kasulikku tööd ja plaani täitmises pole sa ka kunagi viimaseks jäänud. Oled partei ja valitsuse käest autasusid saanud. Laevandus seab sind teistele kaptenitele eeskujuks. Mis ülekohut selles siis oleks, kui ma sinu mured-rõõmud teistele inimestele teatavaks teeksin?»

«Ah, ää aja tühja juttu suust välja, kirjuta parem nendest uutest laevadest ja noortest kaptenitest, kis oma neli- ja viisteist sõlme meres läbi aavad, aga mis sa seda vana, viiekümne aasta eest ehitatud «Lääne-maad» enam orgi otsa tõstad...»

«Ega's ma niipalju laevast — aga tahaksin kirjutada selle juhust, kes säärase vana suitsukünaga isegi uued laevad üle trumbata oskab. Nii et tule aga oma elulooga lagedale!»

Põllu lööb käega ja hakkab naerma. «Jumala eest, prokurör mis prokurör! Nagu sa ise äi teaks, kus sündisin-kasvasin ja kui kaua ma siin ilmas juba ringi tuian. Sul arhiivis ankeedid ja asjad vanast järgi olemas, vaata sealt, kui ära oled unustanud. Pole me sinuga eile ega tunaeile sündinud... Aga oma pool elu peaks ikka veel ees olema, sest ega meitesugused mihed enne otsi lahti anna, kui sada aastat seljas on. Või mis sina arvad?»

«Seda nüüd küll, jah,» tõendan mina takka ja rüü-

pan kohvi. Küsin siis: «Ütle, Põllu, miks sa kaugesõidust ära tulid — seal ju palk parem ja laevad suuremad? Pealegi olid sa ka seal heas kirjas, nagu ma mäletan. On see tõsi, et ise soovi avaldasid?»

«Miks ma tulin?» kordab Põllu, et õigeks vastuseks mõtteid koguda. «Mõtlesin, et siin, rannas, on ka sõitjaid vaja... Mul väike perekond, palgast piisab.» Muutub korruga tõsiseks ja lööb kämblaga vastu lauda. «Kirjuta, kui tahad, aga seda ma ütlen, et kui sa ühe sõnagi peaksid valetama, siis ma sind änam miheks äi pea! Keik must, mis valgele on pandud, peab tõsi olema!»

Pidin pühalikult töötama, et ainult õigust kirjutan. Kohvi ja küpsiseid maitstes hakkasin oma mälestustes lappama ning tuli välja, et tunnen Põllut juba sellest ajast, mil ta esimestel sõjajärgsetel aastatel ookeani-laevadel tüürimehena seilas. See tutvus polnud algul, tõsi küll, mitte kahepoolne. Levisid kuuldused ühest kapteniabist (nagu tol ajal tüürimehi kutsuti), kelle tegudel oli pisut «vahva sõduri Švejki» lõhn juures. Näiteks liikus 1946. aastal meremeeste keskel järgmine uskumatuna tunduv lugu:

Aurikul «Liina» teenivat sõnapidaja ning väga kuraasikas Põllu-nimeline kapteniabi. Sellele teinud laevajuht ühel hommikul Szezini sadamas korralduse alus kella viieteistkümneks mereklaariks panna. «Millal siis väljasõit on?» pärinud tüürimees. «Täpselt kell viisteist kolmkümmend,» vastanud kapten. «Kas mitte ühtki minutit hiljem?» usutlenud tüürimees, kes väga hästi teadnud, kui palju laevajuhi sõnad mõnikord tegudest lahku läksid.

«Kui ütlesin kell viisteist kolmkümmend, siis on sellega punkt!» kärkinud kapten ja lisanud veel: «Teie isiklikult vastutate, et laev õigel ajal sadamast välja saab!» Pärast korralduse andmist läinud laevajuht maale «soodsat tuult tegema», nagu meremehed lahkumisliikused nimetavad.

Kell viisteist olnud laev väljasõiduks valmis. Oodatud pool tundi, kuid kapten ei tulnud. Täpselt kell viisteist kolmkümmend kamandanud vanemtüürimees mehed kohtadele ja käskinud otsad lahti anda. Sõitnud välja ilma kaptenita.

Hilinenud laevajuht pidanud rongiga oma alusele Gdynia sadamasse järele kihutama. «Mis mina sinna võisin parata, sinu enda käsk,» seletanud Hiiumaa mees Põllu kaptenile, kes saabudes tulist kurja vandunud ning esimeses vihas tüürimehe ähvardanud lahti lasta.

«See «Liina» «ülevõtmise» lugu on ikka tõsi või?» küsin mina, et sellele vanale legendaarsele loole algallikast kinnitust saada.

«Mihuke «Liina» lugu?» küsib Põllu vastu. Tema nägu on nüüd süütu lapse oma, ainult silmanurkadest piiluvad pisikesed kuradid.

«Noh, seesama ikka, mille pärast sind mereröövliks hakati kutsuma,» püüan mina kapteni mälu tagant lükata.

«Mereröövli» muie valgub silmadest üle kogu näo. «Eks nooremas eas sai tehtud üht ja teist... Jütt läks pärast üle mitme mere ja igamees pani ennemini juurde kui ära vettis... Aga tead, änam see kapten väljasõiduks hiljaks ei jäänud. Kudas ütles, nii ka oli. Alati jõudis õigeaks ajaks kohale. Ühe päevaga sai nagu teiseks miheks.»

«Nii et täitsamees oskab hea tahtmise juures isegi ülemuse ümber kasvatada,» kiidan mina Põllut, kelle sinised silmad mind nüüd kavala pilguga takseerivad. Võib-olla meenub sellele vanale merikalale praegu meie esimene kohtumine?

See oli 1951. aasta sügisel, mil Eesti Riiklikul Mere-laevandusel oli käigus veel palju ennesõjaaegseid laevu. Need olid ajast ja arust läinud prahiaurikud ja mootorpurjekad, millel juba ammugi aeg oleks olnud vanarauahoovi rännata. Kuid tänapäeva moodsad laevad viibisid alles ellingutel või inseneride portfellides. Kaupu oli aga tarvis vedada...

Laevastiku «inetusekuningannaks» loeti «Farvatrit», mis oli ennemini mastidega pastel kui laev. Kunagi sisevete jaoks ehitatud lamedapõhjaline aurik, paraadikiirus neli sõlme. Laeva ukсед olid veekindla tihendusega, põhi ühekordne ning auriku ainsat päästepaati võidi ainult ilusa ilmaga alla lasta. Kuid alus polnud ka voorustest täiesti ilma jätud. See kiiluta käula istus täies lastis kõigest seitse jalga vees. Võis kurseerida

isegi kastemärja rohu peal, nagu sadamakontoris teati rääkida.

Plaani «Farvater» ei täitnud, sest seda laeva võis Registri otsuse põhjal ainult plekkvaikse ilmaga sadamast välja lubada. Kuid nagu teame, juhtub meri olema peegelsile ainult haruharva, mõni üksik kord sūdasuvel. Seetõttu seisis «Farvater» suurema osa ajast Tallinna sadamas kai ääres ja ootas ilma.

Ühel päeval, viiekümne esimese aasta sügisel, kuulsime, et «Farvatril» munsterdatud uus kapten. Olla tulnud kaugesõidust ja mis eriti imelik — omal soovil... «Ei tea, kes see tola küll peaks olema?» uudishimutsesid teised laevajuhid ja tüürimehed.

Hommik, millele mõtlesin, oli tormine. Oktoobrikuu ilm ajas oma õigust taga. Pilved käisid nii merdligi, et nende hatused ääred lainemurdude teravate harjadega peaaegu kokku puutusid. Puhus säre südost. Sadam oli laevu täis. Meremehed pidasid tormipüha.

Kui sadamakontorisse sisse astusin, ründas mind tallanaha parki saanud näoga mees, kaptenimüts peas. Panin tähele, et loodus oli sellele meresõitjale küll paras jagu pikkust andnud, kuid laiust mõõtes materjalile rängalt liiga teinud.

«Kuule, ole nüüd mees ja aita! Nad ei lase mu laeva välja...»

«Millist laeva? Kes — nad?» nõudsin mina täiendavat selgitust.

«Näh, sinu ülevaatajad ikka... Mina olen nüüd «Farvatril» peal,» vastas kapten nii endastmõistetava tuttavalikkusega, nagu oleksime juba ammust aega teineteisele «sina ja mina».

Ilma et ma oleksin tahtnud või tahtmata olnud, libisesin ka mina tema noodi peale. «Kuule, mees, tead sa ka, et «Farvatril» on luba ainult siis sõita, kui maal puulehed paigal seisavad ja merel ükski laine ei liigu. Sina aga tahad sihukese särtsuga ette minna... Ei lähe läbi!»

Kapten ajas jalad harki ja haaras minu vormipint-saku nõobi oma naaglijämeduste näppude vahele.

«Sa, Särgu, mõtle iseenda peaga, aga mitte Registri dokumentidega! Tuul on maa pealt... Lasen nii ligi kallast, et koerte aukumine kätte kostab. Äi sääb pole

merd ega kedagist. Ma istun ju keigest kuus jälga sees. Aru saad?»

Mulle ei tulnud mõttesegi pahandada. Eriti säärase inimese peale, kes mu perekonnanime nii mõnusalt ja hiiupäraselt hääldab. See oli nagu tervitus kodusaarelt, kuhu ma tol ajal, pärast sõda, kõigest paar korda olin saanud, sedagi ainult väga lühikeseks ajaks. Mu pilk käis kord ülevaataja laual ära, kus «Farvatri» munsterrolli alumisel äärel seisis raske käega kirjutatud, kuid loetav allkiri — E. Põllu.

Põllu... Põllu... Kiirustasin tagajärjetult mõtteid. Mälu ei kuulanud sõna. Hiidlase silt on tal küljes, selles pole kahtlust, aga Põllu-nimelisi leidub seal väikesel maal mitu perekonda. Võib olla, et on sama «Mereröovel», kellest anekdoote ja lugusid räägitakse?

Et oma pintsakunööpi päästa, pakkusin laevajuhile istet. Võtsime platsi teine teispool lauda, millele oli laotatud Soome lahe kaart.

«Näe, siit Kakumäe puhist lähen kaarega ümber Suurupi, siis üle Lahepere lahe suu Paldiskisse, sealt alt-poolt Krässgrundi ja Osmussaart otse Voosi kurku sisse ning olengi Muhu sundis. Ja see väin on juba ennem pesukauss kui meri...» Kapteni jäme sõrm vedas aeglaselt mööda kaarti, näidates, kust kaudu ta sõita kavatseb.

«Jah, selle tuulega muidugi, aga kui torm nordwesti üle kandib, mis siis?» vaidlesin mina vastu.

«Kuidega arvestades jäävad ilmas pooled tegud tegevata,» esitas Põllu oma argumendi. Jätkas siis mere-meheliku hooletusega, mille tagant aga piilus taip, asjatundlikkus ja suur praktika: «Keerab, siis keerab... Kui änam vastu äi pea, siis otsin mõne pidaja põhjaga puhhi, annan kaks rauda alla ja kõigun nagu kajakas ankrukettide otsas. Esimest päeva merd sõidan või? Noh, kudas jääb?»

See jutt äratas usaldust. Mõtlesin, et oleksin mina ise kapten, ei tihkaks ma samuti säärase maatuulega sadamas magada. Aga äkki heidab tormi merelt? Ilmateated kah kuidagi laveerivad — midagi kindlat ei ütle... Kui suur laine merelt randa hakkab käima, siis triivib nõrga masinaga «Farvater» kindlasti kivide otsa. Ja topelt põhja tal pole... Kurat seda teab...

Kapten, nähes, et kõhklema löin, andis viimase hoobi: «Meretagused mihed ootvad oktoobripühadeks kaupa — kas sul nendest siis kahju pole? Ise aupärast hiidlane!»

«Noh, olgu siis . . . Aga vaata, et sa oma käulat hakama ei pane — mehed tagantjärele . . .» hoiatasin mina ja surusin kaptenil hüvastijätuks kätt.

«Farvater» läks reisi. Teised, uuemad ja tugevamad laevad jäid ootama, mis ilm teeb.

Sel reisil oli Pöllul õnn kaasas, nagu kõikjal mujalgi, kus ta «Farvatriga» käis. Ja neid reisisid-sõitusid polnud vähe, sest kapten Evald Põllu allkiri püsis selle vana laeva munsterrolli all tervelt viis pikka aastat.

Aga mina pean tunnistama, et sõnad: «Sa mõtle oma peaga, mitte Registri dokumentidega», saadavad mind kuni surmalaupäevani. Põllu ei poe ise paberi taha ja kui vaja, siis kisub sealt teisegi lagedale.

Kajutiteenija toob kuuma kohvi ning valab meie klaasid uuesti täis. Tekilt kostab kraanade undamist. Mööduv puksiir vilistab lühidalt ja reipalt. Selle käiguline pladiseb vastu parrast.

«Vana «Farvatrit» mäletad veel?» küsin mina ning tunnen, kuidas mu selg õhetama kipub, sest mõtlen tolele hommikule.

Põllu nägu heldib, nagu oleks keegi talle aegade uttu kadunud kallimat meelde tuletanud.

«Farvater» . . . See oli alles laev! Sehantset alust ma änam jalge alla äi saa.» Meremees pilutab silmi ja ma ei löö vist kuigi palju viltu arvates, et kapteni mälestustehorisondil terendasid sel hetkel paljud tormid ja päikesepaistelised ilmad, mis ta koos selle mere armust nii kaua vee peal püsinud laevaga näha sai.

«See oli alles laev . . .» kordab Põllu mõttes ning tükil ajal ei kisu ta suust pihtidegagi sõna välja.

Tuletan meelde, kuidas «Farvatri» päevil teised kaptenid Põllut mõnikord sõnadega pildusid.

«Oled sa, Põllu, sotti pidanud, missuguseid laevu sa merel enam oled kohanud, kas vastutulijaid või möödujaid?»

«Mis sinul viga seilata — hommikust õhtuni sihid üht ja sama majakat . . . Laeva asukoht alati kindel.»

«Sul, Põllu, kiire lainer — palka mind võõri eest vahtu pühkima.»

Säärased ja teised selles vaimus öeldud sõnad panid vana kapteni kobrutama. Kääris, kääris, kuni hakkas üle ääre ajama. Ja mis enam sisse ei mahtunud, voolas sõnadena suust välja.

«Pange tehele — teitesugused josplid juba «Farvatriga» ei söida! Esimene tuuletükk viib teid kivide kaela või triivib nii kaugele, et tagasisõiduks saada kas või mõne teise alusega punkrisööed järele. Ma teid valgekindamihi tunnen! Pane teisele sisse käima, siis olete kanged küll, aga merde peksta kas või kaikaga... Muidugi, sehantse laevaga, kus kolm obust tonni kohta, seilab iga tolgu, aga katsu sa «Farvatriga»...»

Hambamehed turtsusid naerda, Põllu aga tuli minu juurde troosti otsima. Sest kusagilt peab ikka lõpuks õigusele otsa peale saama.

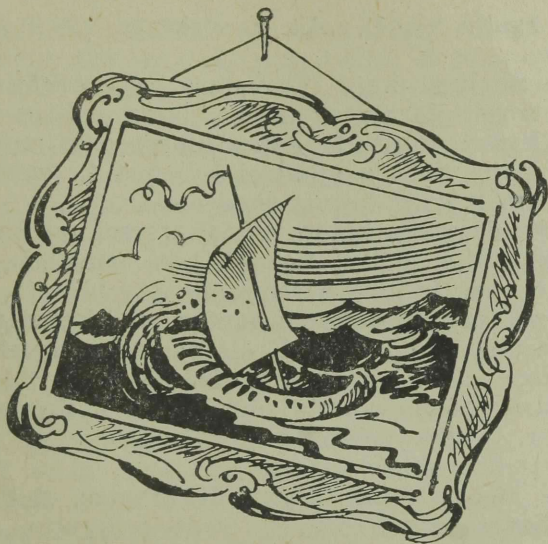
«Sa kuule neid! Haikala hanna alla sehantsed! Said midagi hamba alla, ja kohe järama... Aga usu, Särgu, see «Farvater» on mõnus ja sõnakuulelik laev — ainult et ta vigureid peab täädma... Ja mis ilu kohta käib, siis on tal parajat moodi rinda ja omajägu ahtrit, nagu vahest naisterahva kohta öeldakse. Näe, sääl ta on. Laev mis laev...»

Vaatasime sadamakontori aknast välja, kus madalaks ja laiaks vajunud lühikese korstnaga vana aurik nagu kärnkonn suurte lumivalgete, üle laokatuste kõrguvate, komandosildadega uhkeldavate laeviluduste vahel lömitas.

«Millist ilu näeb küll see kapten oma laevas?» mõtlesin mina. Ent oleksin ma saanud laenata Põllult tema silmad — võib olla, et siis oleksin minagi näinud? Kes teab... Et aga «Farvater» oma juhi sõna kuulas, selles veendusin varsti.

Kord laeva päevikut kontrollides leidsin, et «Farvater» oli sõitnud ligemale seitsmesõlmelise kiirusega. Ometi polnud see alus veel kunagi enne üle nelja läbi ajanud.

«Vetsime kätte, pidasime aru ja ömblesime talle ühe purje moodi asja mastide vahele,» tunnistas Põllu. «Mul hakkajad mihed, said seilitöö klaariks — niid muudkui

viira sooti. Kui tuul tagant nukast aitaja juhtub olema, siis teeb teine päris ilusat jooksu.»

Ja tõesti! Kapten oli võtnud kaks tagavara-luugipresenti, need purjeks kokku õmmelnud ja liikrossi ümber pannud. Puri mis puri!

«Ega see tuult tagasi kohuta, et presendid tõrvast, söelastidest ja sadamate tolmust täiesti mustad on — seda valusamini veavad,» kinnitas Põllu.

Ja otsija hingega kapten ei tõmmanud neid «purje moodi asju» mitte ainult ahtrinukatuulega üles, vaid teda nähti Muhu väinas nendega peidevinti pidamas ja isegi valju ning vastasega loovimas.

Jällegi leidis hambamehi, kes sellele naljaka külje oskasid peale keerata. Keegi teadis, et vanasti olnud piraadilaevadel punased purjed ja must lipp, «mereröövel» Põllul aga ümberpöördult.

«Millisele Muhu väina saarele sa oma röövitud kulla ja briljandid peidad?» küsis kord Põllult teise laeva kapten, kes ise plaaniga kuidagi toime ei tulnud.

«Minu varanduste saar on Merelaevanduse kassa, säält lendab aga «Farvatri» teenitud raha sinu laeva

korstna kaudu kõige nelja taevakaare poole,» andis Põllu vastu.

Uskumatu lugu, kuid «Farvater» hakkas Põllu «kää all» tõesti reisiplaanidest kinni pidama. Juhtus sedagi, et vana kapten ülesande ennetähtaegse täitmise eest preemia koju viis. Ja nüüd ei lubanud ta oma laeva kohta enam kellelgi laitvat sõna ütelda.

Kord kuulsin ise, kuidas temalt teeseldud kaastundega küsiti: «Sa, Põllu, Laevanduses vana olija, kas nad ei võiks sulle juba parema aluse anda?»

«Parema laeva?!» imestas kapten. «Mul just praegu see keige uhkem jalge all. Kulla vastu ka ei vahetaks. «Farvatriga» sõida nii, et meri lõhki!»

Viiekümne viienda aasta sügisel tuli Põllu sadamakontorisse, langes väsinult toolile ja kaebas:

«Surnuaeda viiakse!»

«Kes?» küsisin mina kohkunult, arvates, et tegu on mõne lähedase sugulasega.

«Farvater» ikka — lammutamisele määrasid, kuradid...» Ja vana meresõitja silmis läigahtas ehtne pisar.

Nüüd sain aru. Sest seda Leningradi sadama osa, kus kõlbmatuid laevu vanarauaks lõigatakse, kutsutakse meremeeste seas kalmistuks. Ei osanud muud, kui Põllule kaasa tunda. Tean oma kogemustest, et armsaks saanud laevast lahkumine on meremehele niisama kurb sündmus nagu kauaaegse elukaaslase kaotamine.

Mälestused taanduvad. Taas leiame end «Läänemaa» kaptenikajutist.

«Farvater» — see oli alles laev!» meenutab meremees veel kord ja lööb siis käega. «Mis olnd, see olnd... Võibolla sulatatakse selle vanad plaadid veel üles, valtsitakse nendest uued ja lähevad mõne teise aluse sisse täie eest... Igatahes taga nutta ei maksa...» Põllu vaikib vähe aega ja küsib siis: «Ega's «Läänemaa» ka laita laev ole — või mis sina, Särgu, arvad?»

Mis mina arvan? Mul on heameel, et kapten kaotusest üle on saanud. Vastan:

«Jah, «Läänemaa» on tõesti tubli laev.»

Ise aga mõtlen: miks peavad nad Põllut ainult vandel ja viletsatel alustel? Juba ammu oleks säärasel teenetega kaptenil õigus saada Laevanduselt üks neist

laeviludustest, milliseid igal aastal otse ellingutelt meie vabariigile üle antakse. Räägitakse, et talle olla pakutudki, kuid vana «mereröövel» ise ei taha. Teab, et nii on Laevandusele kui ka riigile kasulik.

«Läänemaa» on Eesti Riikliku Merelaevanduse ain-sana järele jäänud ennesõjaaegne laev. Lihtsalt «merede ime»! Kunagisele purjekale mootor sisse pandud. Kõrge pakiga nagu pütt, kliiverpoomihakatus sihib pilvi. Vööri järgi otsustades Peetri-aegne ristleja, kuid aheneb siis imekiirelt tõmbiks ahtri, ning kogu laev on nagu maharaiutud sabaga islandi tursk, millel õngepära suust välja vahib. Kui merel teise laeva suits ahtrist paistma hakkab, siis ole kindel, et see tunni aja pärast vööri suunas kadunud on. «Läänemaa» aga liigub nii raskelt ja vaevaliselt, nagu veaks ta kogu aeg varpankrut enda järel. Sadamates on rist liiga väikeste luukidega. Peab olema kogenud kraanajuht, kes avatud lõugadega greiferi nende läbi laadruumi oskab sihtida.

See pole veel kõik. «Ah, mis me selle käula peale enam kulutame — nagunii varsti lõigatakse vanarauaks,» mõtlevad varustusosakonna mehed. Arvavad, et «Läänemaale» võib kõike anda viimases järjekorras. Nad ei tea, et vana alus on nagu elatanud inimene, kes vajab erilist hoolt ja abi.

Kord, väljasõidu eel, tuli Põllu minu juurde. Morn ja pilves.

«Särgu, ole mees ja aita! Ladu ei anna trossi — meeste palakad ja padjapüürid ka veel vahetamata. Ütlevad, et öhtune aeg, änam ei jõva välja kirjutada. Mul aga tunni pärast väljasõit... Sa kuula isi, mis juttu nad aavad!»

Võtsin telefoni ja selgitasin laomeestele, et ilma nende asjadeta laev välja minna ei saa. See aitas. Varustus jõudis õigeaks ajaks kohale.

Selle eest ütles Põllu mulle hüvastijätul: «Passiiba!»

Et «Läänemaa» kapten on julge, osav ja kogenud meresõitja, selles ei kahtle keegi, kuid sellegi peale vaatamata oleks tal sel kevadel äärepealt pisut räbalastigi läinud. Asi juhtus siinsamas Aegna all.

Märtsikuu keskpaigu oli «Läänemaa» pärast talvist remonti teel Loksalt Tallinna. Juba sadamast väljudes

oli meri parasjagu karvane, kuid vali tuul sai õhtuhämarikus julgust juurde ja varsti lõõtsus esimene kevadtorm nii, et vahulatakad laine harjadelt lendu läksid. Kuni Aegna saareni puhus edelatuul poolviltu ranna pealt ja meri ei saanud kaldakivide ja madalate pealt õiget hoogu sisse. Kuid pärast Tallinna liitsihtidele jõudmist tuli kurss muuta lappi lainet ja nüüd hakkasid Suurupi väinast sisse rulluvad Balti mere järsuäärelised veemäed laevale peale käima.

Ent selleks oldi ette valmistatud. Triivi jaoks võeti rumbi kaks enam tuule sisse ja mootoritelt pigistati välja, mis pigistada andis. Kuid mida aga laevajuht oma kalkulatsioonidesse ei osanud võtta, oli see, et remondist tulnud peamasina jahutusvee pump äkki üles ütles. Mootor jäi seisma. Nagu ujuv korv hakkas tühi laev tormist ja lainetest aetuna Aegna saare riidalise kalda poole triivima. Kapten käskis kaks ankrut alla anda. Vastu tahtmist keeras alus nina vastu tuult. Laev peatus. Peksis vihaselt kõrge vööriga vastu ründavaid laineid.

Poole tunni jooksul said mehhaanikud vändad jälle liikuma. Kapten laskis ankrud üles hiivata. Kuid ootamatult vilises randa säärane iiling, mis vanal «Läänemaal» sõnagi kaasa ei lubanud rääkida. Nõrk laev ei jäksanud oma kurssi enam vastu lainet võtta ning Aegna kaldal varitsevad kiviseljad hakkasid hirmutegeva kiirusega jällegi lähemale tulema.

Kui õiget pidi ei lähe, siis proovime ahter ees rannast välja saada, otsustas Põllu ning andis tagasikäigu. Ent kuna kõikide laevade masinad on peamiselt ikkagi edasikäigu jaoks konstrueeritud, siis viis pikaajaline tagurpidi töötamine mootori õlisurve alla ning vett jahvatav propeller jäi jällegi seisma. Juba valmistusid saagiahned lained vana laeva vraki ümber pidu pidama, kui tuli välja, et pisut siiski liiga vara. Taas leidis kapten viimase väljapääsu ankrutes. Mänguruum oli aga üsna väikeseks jäänud. Kui laeva triiv kettide surve all toppama jäi, varitsesid hallid kiviseljad juba päris ahtri ligidal.

Pärast räägiti, et «Mereröövel» olla selle viimase triivimise juures isegi pisut oma hingerahust kaotanud,

südvestri jalgade alla trampinud ja kahe rusikaga merd ähvardanud. Kuid mina seda ei usu ega soovita teiselgi tõena võtta.

Kevadine tormitükk pole aga sügisene päevi ja öid kestev maru ning juba enne keskööd oli rajul selgroog murtud. «Läänemaa» ankruid üles hiivates selgus, et parema ankru käpad olid põhjas jämeda traalpoi trossi taha jäänud, milline nüüd lõppu näitamata kummagi parda poole vette laskus. Küllap see põhjakivide vahele kinni takerdunud vaier vist vana laeva naha päästiski, sest Aegna all pole kuigi hea ankrupõhi. Madrused nägid mitu tundi kurja vaeva, enne kui trossi pooleks said ja laev edasi pääses.

«Nüüd, mereröõvel, polnud su kiil küll kividest kuigi kaugel,» parastasin mina, kui Põllu oma loo sadamakontoris ära oli rääkinud. Siis püüdsin oma häälele õpetlikku tooni anda, ehkki teadsin, et minu teadmiste-pagasist see vana merehunt küll kogemusi juurde ei saa. «Teinekord katsu juba enne sadamast väljumist oma plussid ja miinused kokku arvestada; et teaksid, kes keda... Kas sina merd või meri sind...»

Omavahel rääkida, tundsin tõesti pisut kahjuröömu selle üle, et meri säärast enesekindlat ja ilmast mitte hoolivat kaptenit vähekesese seljast sakutas. Tuletas talle meelde, et avariid veel tänapäevalgi võimalikud on. Ühtlasi oli mul siiras heameel, et kõik hästi lõppes.

«Meri on vägev, meri on kaval, kuid seekord läksid temalgi sotid segamini,» muheles Põllu. «Ta äi täadnud, et traaltross mu ankrutele appi tuleb.»

«Ja sina ei arvestanud ette seda, et remondist väljalastud masin on nagu haiglast tulnud inimene, kellele korraga täit töökoormust peale panna ei tohi,» püüan mina vahekohtuniku väarikust alles hoida.

«Neh, olgu siis peale seekord viiki maadeldud,» leiab Põllu paraja võrdluse ning lisab veel nagu seletuseks: «Vanad mihed ütlevad, et meresõidus peab vehe õnne ka olema — muidu äi saa.»

Panna see nüüd «Läänemaa» kapteni õnne või oskuse arvele, aga hoolimata sellest, et tema on viimase kümne aasta jooksul juhtinud kõige vanemaid ja nõrgemaid laevu, ei ole Põllu nimega seotud ühtki avariid. Ja

sealjuures pole veel olnud säärast tormi, mis sellele kaptenile sadama armsaks oleks teinud. Mida karvasem ilm, seda enam teda merele kisub.

Kümme aastat . . . Küllaldane aeg selleks, et järeldusi teha. Önnėjumalanna, nagu teame, on tujukas ja see ei jaksa nii pikka aega truu olla. Küllap kapten Põllu «röövliretkede» kordaminek sõltub siiski ainult oskusest ja heast pealehakkamisest.

Kohv on joodud. Jutud aetud. Mõtted mõeldud. Mälestusteski sõelutud. Läbi illuminaatori paistab, kuidas viimane propsitropp laeva laadruumist kraana nokka tõuseb ja siis kaile vajub. Hakkan minekut tegema, sest kaptenil on varsti vaja sillale minna otsi lahti kamandama.

Uksel tuleb mul veel midagi meelde. «Kuidas sul sel suvel plaaniga?»

«Kolme kuuga tonnide osas jüba ligemale pool aasta ülesanne täis, tonnmiilisid tuleb oma nelikümmend prutsenti ära,» vastab Põllu vihmamantlit selga ajades. Väljas rabiseb pilvesagarast tekile sooja suvist vihma.

«Jah, sinule on tõesti tublid laevad juhtunud,» kinnitan veel kord.

Kapten vajutab oma päikest ja torme näinud elu jooksul valgeks läinud juustele vormimütsi ja vaatab mind uurivalt. Tahab vist läbi näha, kas mul on sõnadega tõsi taga või «õngitsen ümber nurga». Seekord mõtlen tõesti, et Põllu juhtimisel muutub iga laev kuulekaks nagu «Farvater» ja tubliks nagu «Läänemaa».

Kajutisse jookseb umbes kümneaastane tüdrukuke, pioneerirätt kaelas, riided vihmast märjad.

«Isä! Isa, näe kui õigel ajal ma jõudsin! Onud hakkasid juba treppi ära võtma.»

Kapten sasib tütrele pead. «Veta niid, Kadri, mu vana südveste ja läki sillale. Aeg on otsad lahti anda.» Siis minule: «Ta mul igal suvel kaasas — jüba viie aastast andis roolimihe eksami ära.»

Jätan kapten Põlluga ja pisikese Katriniga hüvasti ning märkan, et tütrele on samasugused energilised liigutused, jonnakas lõuajoon ja pehmed sinised silmad nagu ta isalgi.

Seisan kail. Vaatan, kuidas «Läänemaa» tömp ahter sadamamuuli taha ära kaob. Mõtlen: «Annaks kodumaa ja seda ümbritsevad veed veel palju Põllu-suguseid «mereröövleid»!

Punakalt kumades väljub loojuv päike merehorisondi kohal rippuvast pilveseinast ning vajub suurena ja lõpergusena Naissaare taha vette. Ilmamärgid lubavad homseks ilusat päeva.

TORM, KURGID JA ISIKLIK «VOLGA»

TORM ...

Isegi pärastlõuna uni on pagana mõnus, kui oled päev otsa merel püünistega rassinud, vihma käes ligunenud ja parajalt Westi-tuulelt külma leili saanud, mis võtab käed ja näo valusalt õhetama, kontides tukkuva jooksvatõve aga äratab üles. Sellepärast ei seganud Osvald Liiva, või nagu rannas hüüti, Lepiku Ossi und ei õhtu eel tormiks paisunud tuule vihin korstnas, lahti unustatud õhuakna plaksumine ega sellesama õhuakna kaudu tuppa kostev kajakate hädakisa, kes olid õelaks muutunud merelt pagenud ja kümnete kaupa ahtakes- tel põllulappidel varjulisemat peatuspaika otsisid. Oss norskas mitme mehe eest, tuul undas, kajakad karjusid ja meri möllas. Oss nägi und mehepikkusest isalõhest, mis otsekui ime läbi oli ennast kiluvõrku mässinud. Tema lappas kiiresti võrku paati. Aga lõhe, reo, rabe- les kui pöörane, välgutab vihaselt valgeid teravaid ham- baid, võrgulina puruks rebides, ja pidas nähtavasti kindlat plaani meresügavusse tagasi lipsata. Nüüd oli ta lausa paadi ääres, võimas saba vihtus kurjalt mere- vett, paisates seda kalurile vastu vahtimist. Võrgulina aga aina rebenes. Läheb, kuriloom, sedasi minema, aru- tas Oss, haaras siis aeru, sest paremat löögiriista käe- pärast polnud, ja hakkas rabelevale kalale vastu pead hoope jagama, ikka mats ja mats! mats ja mats! Kum- maliselt kõmisesid löögid, nagu oleks lõhe pea puust.

Siis avas suur isalõhe lõuad ja tahtis aerulaba ham- maste vahele haarata. Mine tea, kuidas see võitlus mehe ja merehiiglase vahel oleks lõppenud, kui Oss poleks

ärrganud. Nüüd oli ta aga korraga ärkvel, nägi videvikuse toa tuttavaid kontuure, kuulis tuuleulinat, kajakate kisa ja akna lõgsemist. Kuulis aga veel, et keegi kloppis uksele, ja üsna kurjalt. Õigus, ta oli ju kojaukse krampi pannud, et tuul lahti ei kisuks.

Viist Riina on keskusest tagasi ega saa tuppa, otsustas Oss ja kobis, uneroid veel ihus, ust avama.

Polnud Riina, oli hoopis isa, Vanha-Kustas. Te muidugi tunnete teda. Kes ei tunneks Kakumäel põlist kalurit Rätsepa-Kustast, seda tuulest pargitud näoga ja toeka astumisega taati, kellel on alati mõnus naeratus habemeokkas?

Taat seekord ei naeratanud, hoopis kuri oli.

«Magad nagu surmaund, peksa või uks maha!»

«Oli teine jah magus uinak koos mõnusa unenäoga — puudast lõhet rebisin paati, mitte kuidagi ei tahtnud võrgust kätte saada.»

«Võtaks sind ja sinu unenägemist,» kurjustas taat. «Katsu, et saad püksid jalga ja kummikud otsa. Westimeri käib kõvasti sadamale peale, peksab nõnda paadid kus kurat!»

«Uuuh!» tegi tuul korstnas ja peletas korrapealt kalurist une magusad mälestused. Kiiresti püksid jalga, kampsun selga. «Kus pagan ma need jalalapid...?!»

«Võta need pliidilt, kui paremaid pole.»

«Näed sa — oma nina all.»

Väljas tuiskas. Ei saanud aru, kus oli maa, kus taevas. Aga meri andis oma olemisest märku. Meri rääskas kui metsaline, tantsis tormiorkestri saatel põrgutantsu. Loopis rannale mädanenud adrut ja kõikvõimalikku rämpsu; tuul puistas lumesoola vahele, et mereand halvaks ei läheks.

Sajus ja rajus ei paistnud Rannamõisa kaldanurka, ainult kohin ja lainete valge vaht, ainult ripsmetesse haakiv vihane lumelend ja tuule õel sakutus kõige kallal, mis ripendas. Aga mis seal veel rääkida Rannamõisa nuka paistmisest, kui kahele randa tõtanud kalurile ei paistnud kätte isegi paadisadamat. Sild sadama juurde kadus tuisumõllu.

Ega midagi, seda silda pidi edasi, sest sajakonna sammu kaugusel, sadama küljes, väntsklesid tormist vaevatud mootorpaadid.

Vanal Kustasel oli tõi taga: kui nõnda edasi annab lainet ja tuult, peksab paadid kus kurat. Vesi sillajalgade juures tõuseb lausa silmanähtavalt.

«Uputab kurivaim sadama. Sändset tantsu pole ammu aastaid näinud!» karjus Kustas heledalt tormimühinasse.

«Pole jah,» vastas poiss, kes oli vanale jäänud ikka poisiks, kuigi aastaid oli mehel juba neljakümne ringis.

Nüüd mustas meestele vastu sadamaselg, vahupitsist valge dekoltee ümber. Kiirustavad kogud askeldasid silla külge kinnitatud paatide juures, karjudes üksteisele juhtnööre.

Olid teisedki kolhoosimehed platsis kaluri väärtuslikumat varandust — püügipaate päästmas. Sest kalur paadita on kui ratsamees jalgsimatkal.

Just sel hetkel, kui nad sadamasillale astusid, kohistas hiigellaine üle sillapostide, pühkis nagu suure luuaga sadamasse jäänud püünisemärgid ja paar tühja tündrit. Oleks pühkinud Vana-Kustase ja Ossigi kus seda ja teist, aga mehed seisis harkisjalu, hambad ristis, nagu haagitud sadamakaaile. Tõmbusid ainult pisut vimma, kui pangede kaupa soolast vett ning merevahtu vastu silmi ja külgi uhtus. Jäid paigale.

«Uuh!» vilistas vihaselt tormipoiss. «Vaata mul jonakaid, küll te mu ees veel värisete!»

Eks ta esialgu võttiski ihu pisut värisema, kui laine latv oli tormimütsi ja krae vahel pilu leidnud ning selgapidi püksivärvli poole nõrgus. Aga polnud aega pikalt ihu väristada. Ja kaks vimmatõmbunud kuju võitlesid sadama paremale äärele, kus asus nende lüli suur mootorpaat, või, nagu nad seda uhkeldades nimetasid, «väiketraal».

Paadi must kere kõikus ja rabeles kui köide pandud kuri pull. Rabeles küll vasemat, küll paremat parrast peaaegu lainetesse uputades, tõstis siis ahtri üles ja tõmbas otsekui hoogu võttes korruga jõnksti, nii et sadam värises. Vööris asuv köieots, mis meremehesõlmega oli sadama pollarile sõlmitud, pidas selle korra vastu.

Paat tõstis jälle hanna, uus hoovõtmine, uus jõnks. Ja siis, just siis, kui Kusti ja Ossi kämblad tahtsid vöörist

haarata, ujus paat nende haardeulatusest minema. Pol-
lari külge jäi tolgendama ainult katkenud köieots.

«Sa tuline kurrat!» kirus raevukalt Oss.

«Uuh — uh — uh — huu!» naeris vastuseks torm.

Hetk seisid mehed kui paigale naelutatud. Mis sa
peale hakkadki! Paat kadus nagu paha vaim pimedusse,
ei kõikunudki enam nii hullusti kui kütkes olles.

Seal ta läheb, ja poole tunni pärast istub kividel, kus
laine ta karide otsas vähehaaval ilusasti puruks raspel-
dab. Ja sina, vennike, mine merele millega tahad.

Oss vaatas nõutult taati, taat niisama nõutult poega.

«Kuram, kannab karile!» hüüdis Oss.

«Kuhu mujale,» arvas taatki.

«Läki!» käratas poiss äkki.

«Kuhu?»

«Karile.»

«Hull oled või?»

«Kas või hull, aga paati ei jäta!»

Võrgumajast haaras Oss köiepuntra õlale ja nõnda
nad jooksid, poiss ees ja jooksvast lonkav taat järele.

Kari ümber koorus valge vaht, millesse segunes hooti
tihe tuisulumi. Oli juba täiesti pime.

«Mis sa plaanid?» küsis taat.

«Hoia otsa — ma lähen,» kostis Oss napilt, sidudes
kõit endale ümber kõhu. Laine murdus vihaselt karile,
veepiisad koos vahuga söötsid tuisuhõlma ja langesid
siis märgadele kividele, nõrgusid sealt kari vahele vee-
loksesse.

Oss hüppas kivilt kivile, need nõretasid veest ja olid
libedad. Tuul sakutas õlikuue hõlma, tahtis peast kis-
kuda süüdvestrit. Meri enam ei kohisenud, tuul ei ulu-
nud, nad möirgasid koos, nagu oleks neil maha möirata
mingi põline, aastakümneid kurku kogunenud raev.

Üksik inimene lapendas karikividel nagu lainest sinna
paisatud lelu. Vaadet maale kui ka merele varjas tihe
lumelinik. Paiskus pimedusest esile, peksis vastu nägu,
samas põgenes, kükitas laine taha, et siis irevil hambul
jälle karil kompaja hõlmadesse haakuda.

Oss peatus, võttis hoogu, hüppas järgmisele kivile.
Peatus jälle, tõmbas kopsu märga tuulist mereõhku, mis
lõhnas magusläägelt põhjast kistud adrust ja meresoo-
last.

«Sa ei oska ju ujuda! Kui jalg libastub, oled vees. Roni siis veel libedale kivile.»

Mõistus klaaris kummaliselt selgeks. Praegu ei tundnud enam külma ega märga. Ihu läks isegi kuumaks nagu palaval suvepäeval, kui päike kütab oma sooja lausa lagipähe.

Kui kaugele kari ulatub? Võta sa kinni. Aga oma parkümmend meetrit tuleks veel hüpata, ikka kivilt kivile, siis oleks sadakond meetrit kaldast ja seega umbes paigas, kuhu Westi-tuul võiks paadi ajada.

Oss surus hambad huulde. Ja äkki välgatas talle uuesti meelde, et kui ta nüüd tõesti libiseb... Ja kari ääres on lainega vesi tublisti üle pea.

Kui ta libiseb! Pingutusest kuivas kurk, sest järgmise vahurõngas kobrutava kivi turjani oli üle meetri. Vesi kees vihaselt laia trapetsilise kүүruga kivi ümber, kivile langes lumi, aga kohe nilpsas selle lainekeel. Langes uus lumi. Oss hüppas, libises ja vajus vette.

Kas ongi kõik? Suhu tuli soolane jahe lahevesi, seda valgus särgi ja rinna vahel alla. Ta oli üleni märg, ja laine paiskas teda vastu kivi, millele hüpatas ta oli libisenud.

Surm?

Kui mitu korda pika sõja jooksul oli tulnud seista surmaga silmsi! Kõige tugevamalt olid raiutud meelde tuleristsed Staraja Russa all. Kuulipildujate tuli niitis, kuulid vingusid... Oo, kuidas ta oli tundnud hirmu! Paiskuda maha, kraapida ennast kүүntega mürskudest kohevaks kistud mulda... et saaks ainult peituda par-mudena pirisevate kuulide eest!

«Edasi!» karjus leitnant.

«Edasi!» tuksus Kakumäe kolhoosi lülivanema süda, ja see tukse muutus vastuvaidlematuks käsuks.

Kүүsi veristades ronis ta kivipangale, sai lahmaka vett vastu vahtimist — ja rahunes.

Edasi!

Vana-Kustas seisis mõirgavas rajuilmas kari nurga kohal kaldal. Ta jalgade juurest keris ennast hääletu siuna lahti kõis, roomas kivilt kivile, nilpsas tuulest lii-

vasogaseks uhutud merevett ja kadus kusagile ettepoole, kuhu silm enam midagi ei seletanud. Sellesama nööri otsas läks poiss. Ja Vana-Kustas teadis, et kui ta libastub, kui ta vette sulpsatab, on lugu tõsine, sest kedagi ei ole juures kätt abiks ulatamas.

Suitsu oleks tahtnud habemesse panna. Aga vihm ja merevesi olid sigaretikarbi ligedaks leotanud.

Siis tuli tuulega võideldes keegi. Astus tuisust esile nagu eesriide tagant, jäi seisma. See oli Riina. Tuhvli-tes, suurrätt ümber pea ja õlgade.

«Kus Oss on?»

«Seal,» kostis taat napilt, ja näitas käega mässava mere ning tuisu poole.

Seal ei võinudki kedagi paista ega võinud kuuldagi, kui see keegi appi hüüaks.

Köis taadi jalgade juures aga keris ennast ühtevalu ja kindlalt lahti ning roomas rajusse.

«Läks paati tabama,» kohmas Kustas; ise aga valutas südant, et kas oli vaja pojanaisele seda teatada. Võibolla oleks õigem olnud öelda, et Oss on kuskil siin kaldal, aga võta sa kinni, kus?

Riina mõistis ja vaatas hinge kinni hoides suuril silmil aegapidi karile libisevat köit. Vaatas, ja ta südame ümber, mis kummaliselt rahulikuks oli jäänud, segunes kartusega uhkus: Oss, tema Oss, läks paati päästma ega hoolinud oma nahast. «Et ainult midagi ei juhtuks!» läbistas teda äkki mõte ja naise laup muutus külmaks. Eks ole siit rannastki tormine meri mehi igaveseks endale võtnud. See mõte tuli, haaras naise kõrist ja hakkas pigistama. Nüüd vaatasid ta silmad juba hirmuga harunevat köit. See jooksis aegapidi, aga kindlalt edasi.

Siis enam ei jooksnud.

Riina tõstis kohkunud pilgu taadile. Taat haaras köieotsa pihku ja sikutas. Sealt kusagilt raju eesriide tagant sikutati vastu. Köik on korras! Riina võttis köieotsa oma kätte. Nüüd ühendas ainult see kanepine köis teda elukaaslasega, kes seal kusagil tormiga vägikaigast vedas.

Riina teadis, et köis ühendas teda mehega ega ühendanud ka. Sest kui laine paiskab julge kalamehe rahnult, koksab teda paar korda vastu kive ja matab enda

alla, siis pole kindel, et köitpidi sikutatakse kaldale inime, kellel hing veel sees. Sellepärast Riina käed köit hoides värisesidki.

Minna edasi, või oodata siin? arutas Oss ja püüdis silmi pingutades läbi tuisu sadama poole vaadata. Nagu oleks mehega kokku rääkinud, tõstis paadi mustav kogu paarkümmend sammu eemal laineharjal oma hända, lähenedes lainelt lainele liueldes kiiresti karile. Veel mõni minut ja paadiparras pörkas vastu suurt rahnu. Paat värises, jäi hetkeks paigale, hakkas siis ragisedes vastu rahnu rullima.

Oss hüppas üle vööri ja sulpsas jalgadega vette, mida lained olid mootorpaadi põrandale peksnud. Aga siis tuli nõutuse tunne. Mis see kõik aitas, et ta paadis oli? Mootori käimapanemisele ei saanud selles veesajus mõeldagi. Pealegi polnud mootorikajuti võitiki kaasas.

Ega lastud teda pikka aru pidada. Vastutuule küljest paiskus laine kari äärde paigale jäänud paadi pardale ja puistas mehe veepilvega üle. Laine tõukest raksatas teine parras vastu karikive. Käsitsi kobades leidis Oss paadi nurgast kaks vanast autokummist tehtud korkvendrit, ja kui hoogu võttev uus laine paadi karist eemale tiris, et seda uuesti kividele paisata, torkas Oss vendrid paadi ja raudkivilahmaka vahele.

Järgmine lainehoop enam ei ragistanud vihase penina pardalaudade kallal, aga lähemalt uurimatagi oli selge, et nõrgad vendrid kümnetonnise paadi ja kivirahnu vahel kaua ette ei löö.

Ta tundis end hetke päris abituna — ei saa kuidagi paati päästa, sest köitpidi siin rahnude vahel seda kaldale ei vea. Ega väiketraal pole lootsik: ta hakkab põhja kinni ja lainemurd peksab ikkagi puruks.

Uus sahmakas vett tõi õige otsuse. Vesi, seesama jääkülm ja tormivahuga kaetud vesi on ainuke, mis võib aidata. Kusagil vöörpiigis pidi olema ämber!

Oss, rohkem neljakäpuli kui kahel jalal, ronis vööri, leidis ämbri ja hakkas suure kiiruga, nagu oleks tal tulekahju kustutada, paati vett ammutama. Tuul uilas,

meri kohises ja laine aitas kaasa, aimamata inimese kavalust, kes tahtis talt ohvrit riisuda.

Väiketraal pole lootsik, et uputad ta mõne ämbri-täiega. Ölgades surises valus väsimus, selgapidi nõrgus koos mereveega higi, külmast veest kohmas käed lausa surid ämbrisanga küljes. Ikka triiki täis ja säuhti paati, oma jalgade alla.

Vesi ulatus traalis põlvini, aga paat oli ikka veel põhjast lahti ja peksis vendrijäänustest hoolimata vastu kivi.

Kas jõuab ta enne traali põhja lasta, kui laine selle küljed sisse taob?

Tund, teine. Ega ta mõistnudki aega arvestada, peatus vaid selleks, et vastata köiejõnksudele rannast, et ta ikka veel elab.

Lõpuks vajus paadi põhi raskelt karikruusale. Paat ei lasknud ennast enam lainest pilduda. Oss oli peaaegu

rinnuni vees. Nüüd kahvas madalale jäänud vöörist ka laine jõudsamalt üle.

Tuisk undas veel vihasemalt, kui Oss viimast jõudu kokku võttes läbi tormi ranna poole turnis.

Seal seisid kaks kuju, Vana-Kustas ja Riina, üdini märjad, külmast värisedes.

«Noh?» küsis taat.

«Uputasin põhja.»

«Seda ma mõtlesin.»

Ega rohkem ei räägitudki. Kolmekesi mindi põikituult Lepiku tare poole. Oss oli liiga väsinud, et rääkida, Riina liiga külmetanud, ja taat ei armastanudki palju rääkida, sest millest siis ikka enam, kui paat on ilusasti vee all ja terve.

Kui nad seal otse üle põllu toa poole rühkisid, tundis Oss ainult, et kellegi soe käsi haaras tema kää.

... KURGID

Nende silmis, kes inimese igapäevast toidust arvestavad kalorid, pole kurgil tühjal suurt väärtust. Vesine malts, muud midagi. Arstid ütlevad jälle, et kurgis, eriti hapus kurgis olevat vitamiine. Igatahes — üht tublit soolast suutäit kurk ei asenda. Ja võib paista, et pealkirjastades olukirjelduse lõiku sõnaga «kurgid», tahab autor omapäratseda ja lugejale, kes on viitsinud eelmise peatüki läbi lugeda, lihtsalt ninanipsu mängida. Mis on tegemist kurkidel kalapüügiga, kalapüügi plaani täitmisega või kalurite mõttemaailma kujunemisega kommunismi ehitamise teel?

Õige ta on, areta seda kurki kuidas tahes, kurgiks jääb ta ikka, valgurohkeid kaunu ta kandma ei hakka, tõlvikuid ei kasvata, paremal juhul kasvatab poolekilost veerohket vilja. Aga ometi nendelesamadele kurkidele komistas, ja komistab vist veel tulevikuski mitte ainult «Kakumäe Kaluri» eesrindliku lülivanema Osvald Liiva, vaid nii paljude teistegi sealtkandi kalurite kodurahu.

Oleks tegu ainult kodurahu häirimisega, poleks põhjust kurke nii tähtsaks teha, et neile loos, mis käsitleb kalurielu, pühendada nii palju ruumi. Tuleb aga välja,

et kurk, kui ta pole mitte vaenlane nr. 1, kes takistab suvekuudel «Kakumäe Kaluri» kalapüügiplaanide täitmist, siis vaenlane nr. 2 on ta vähemalt.

Aga ei maksa ette rutata, vaadelgem sündmusi nende loogilises järjekorras.

Mai alguses saabusid soojad ja tuuletud päevad. Merepinnale oleks nagu kellegi suur käsi kallanud õlikorra, see oli vaikne, vähemagi lainevirvenduseta, otsekui magas. Seda õliläikelist veepinda lõhestas vihasealt väiketraali tõntsakas nina, nagu soovides magamajäänud hiiglasest merd äratada. 20-hobusejõuline diisel värskelt tõrvatud laevakeres popsus vägevalt, heidutades Aegna saare rannavees lailavaid keskhommikuunes aule ja kosklipaare.

Meestel väiketraali pardal ei sobinud jutt. Vana-Kustas roolis ja mugis, isegi mõtlemata, mida tegi, kustunud paberossikontsa. Oss seisis harkisjalu paadi vööris ja vaatas oma jalgade ette maha. Ta oli mõttes. Oleks võinud arvata, et ta pahur vaade süüdistas jalgade ees puldanil lamavat mõndakümnet kilo räimi: et miks teie tobud siis seisevnoota ronisite mehi narrima. Õigem oleks, kui poleks teidki, kui oleks seisevnooda kasti lapanud täiesti saagita, nagu soovides esimese kvartali priske püügi järel püünist pesta. Nüüd aga — palun väga, mõnikümmend kilo räimi ja nende hulgas paar pihutäit väsinud kilu. Mis näoga sa randa lähed ja mis sa rannas ootajatele kostad, kui juba eemalt hõigatakse: «Noh, kuidas paistis?!»

«Supileeme saab sogaseks, rohkem mitte,» kostetakse siis mornilt.

Ja niisugustel nigelatel kalaretkedel tõstabki häält neljas või viies mees paadis. Neid hääletõstjaid ei leidu mitte ainult Osvald Liiva paatkonnas. Sellepärast viime nad ühe nimetaja alla: Sõber Kurgikasvataja.

Ta tõmbab näo pilve, lirtsatab üle paadipoordi sülge ja poriseb: «Peenramaal kibe tööaeg, aga siin lörtsi ajapiskut ja tee tühjal merel lustisõite. Mina homme hommikul enam ei tule! Võtke kaasa Sass või Juss.» Sõber Kurgikasvataja küürutabki järgmisel hommikul oma

aiamaal. Istutab lavast kurgitaimi peenrale, kastab neid rammuveega. Või lõikab müügiks lapse käsivarre jämedusi rabarbrivarsi. Sest varasest aedviljast veereb Sõbra Kurgikasvataja tengelpunga priske nõukogude rubla, palju priskem kui seda lubab tänavune kehva kalasaagiga maikuu meri.

Siis sõidab vähendatud koosseisus paatkond püüni-seid nõudma ja «Kakumäe Kaluri» uus esimees Hans-mith pörkab esimestele raskustele võitluses kurgiga — see pikerjas peenravili tahab vägisi kalapüügiplaani täit-mise viltu rõhuda.

Täna jääb aga Oss kauaks merelt tulema. Ootan teda tema elukaaslase seltsis aias nägusa maja juures, mida kaitseb mere poolt mäenõlv ja on viimase kui pulgani Ossi ja Riina enda kätega ehitatud.

Riina on väheldast kasvu naine. Ta päikesest pruunis-tunud näos vaatavad avala pilguga suured merehallid lapsesilmad. Ainult ajuti helgib neis trotsi. Siis saab sulle selgeks, et lapsesilmad küll, aga kuskil nende tumedate pupillide sügavuses peegeldub selle ranna-naise oma arvamus.

Agarohkem kui silmad, köidavad mind tema käed. Need on väikesed tugevad naisekäed. Küüned on hoo-lega lühikeseks lõigatud, nahk sõrmedel pisut parku-nud ja sile ning läigib päikese käes. Pihupesas on kortse, sõrmeotsad punetavad. Need on tööinimese käed, ja neid vaatad tahes-tahtmatult austusega. Kuigi mõne daami sihvakad sõrmed lakitud küüntega, mis hoiavad kohvikulaua taga elegantselt kullatud otsaga sigaretti «Femina», on ehk graatsilisemad, painduva-mad, ja sunnivad mõnda luuletajat looma oodi «Sinu saledad käed», tahaksin mina kirjutada kui mitte oodi, siis vähemalt väikese, südamest tuleva laastu töökätest. Heakene küll — jäägu see teiseks korraks. Me suitsu-tame räimi künkaveerele ehitatud väikeses suitsutamishjus, tema seab lepaoksi suitsukanali ees olevale leele ning hoiab tule paraja, et räim liialt kuuma ei saaks, mina vaatan, kuidas ta seda teeb, sest õppida pole kunagi hilja. Räägime aga — kirjandusest.

«Jaah, miks te ei kirjutate nii, nagu kirjutab Šolohhov? Ma võin teda ikka ja jälle lugeda.»

Mida sa oskad talle kosta?

«Mnjaa,» lausun omateada targalt, «on üks põhjus, miks ma ei kirjuta, nagu kirjutab Šolohhov.»

«Põhjus?! Muidugi-muidugi, põhjusi on kerge leida. Aga, kuulame siis, mis see põhjus on?»

«Ma pole Šolohhov.»

Naine vaikib. Tuli praksub ja susiseb. Räämed, lõpu-seid pidi vardasse aetud, särisevad üsna tasa, ja kui sa suitsutamisahju kaane alt pilgu sisse heidad, ongi nad tõmbunud juba kuldkollaseks ja paistavad hullumoodi isuäratavad.

Päike on juba parajas lõunas, kui kuuenukilises «sohvrimütsis» ja kalasoomustega saabastes astub toa taha suitsutamisahju juurde lülivanem Osvald Liiva.

«Kaetsanäed, kui omad mehed merel, siis kalurinaised kurameerivad linnasakstega,» lausub ta, aga lai naer mehe näos ei kõnele kiivusest.

Riina tõstab lõhnavaid suitsuräimi taldrikule ja küsib nagu muuseas, sest ega kalurinaisel sobi liigset uudis-himu näidata: «Kuidas siis täna oli?»

Osvald istub mättale. Mühelus mehe näkku jääb püsima.

«Noh, täna kratsivad kurgikasvatajad kukalt — kilu tuli liikuma, ja päris ilusasti.»

«Käisite Koplisse viimas?»

«Sai käidud jah.»

«Kuidas teistel paatidel?»

«Kõigil oli kala. Aga meil oli üle ranna!» lisab väikese uhkustundega hääles.

Sealsamas murumättal vestlemegi. Öhus tiirutavad laisad kajakad, suitsutamisahju kõrval kirendavad kul-lasilmsed nurmenukud ja otsekui kuulatavad omaenda häälede armunud kuldnoka sillerdust, mis ei taha ega taha lõppeda.

Murrame kalamehe moodi sõrmede vahel sooja suitsuräime, raputame magedale kalale soola peale ja tunneme ennast mõnusasti.

«Jah — merega on sedasi, et kunagi sa ei tea, mis tal tujus on. Ei tea sa kunagi, kui püüniseid nõudma lähed, kas saad ainult pannijao, või siputab sulle lahkest

südamest kümmekond tsentnerit. Aga kui sa merel ei käi, ei saa pannilegi.»

«Seda küll. Ja kurgid?»

«Kurgid on hea aastaga küll kindel lant. Aga kes peaks siis kala püüdma?»

Ja tal on õigus. Edasi selgub, et lülivanemat ei pahanda mitte ainult kurgid ja kurgikasvatajad. Rannas kummitab üks teinegi tont, mis vahel mitmegi paadi meeskonna poole peale kərbib. Ja see on auto-kauplus ehk «lendav lett», nagu öeldakse Kakumäe kandis. See automatiseeritud (liigub autol) kaubapood müütab kaks korda nädalas kalureile peamiselt leiba ja — viina. Muidugi, teretunud asi, et kauplustest eemal elavaile kalureile ratastel olev kauplus külje manu tuleb. Aga...

«Kui sa merelt tuled, tuulest läbi piitsutatud, nii et silmad valutavad, kui su ihul pole ainsatki sõrmeotsa suurust kuiva paika ja saapadki soolast merevett lört-sutatavad, nagu neil oleks mõnus pesupäev, ja kui su ihu kallale kipub külm vaevavärinatega — ei noh, siis üks tubli punnsuutäis seda va' kodumaa kanget passib nõnda oma kohale nagu vildist toasuss konnasilmas jalale.

Kuid et sa õhtust-päeva oma toru nõnda täis laed, et hommikul on ihuramm kadunud ja süda iiveldab nagu esmakordsel meresõidul ning jalad nagu vedrud all kõndi kiiva kisuvad, — see pole enam miski asi.

Sellist pardakaaslast nähes tuleb priske vanne suhu, sülitad ja käratad südamest tuleva õige ja suure vihaga: «Kao, kuriloom, roostikku välja magama, ära tule mehi ja merd narrima!»

Imelik lugu on nende Sõprade Kurgikasvatajatega. Järgmisel hommikul on nad unustanud oma isikliku aiamaa, unustatud on isegi «lendav lett» oma «põrgukuuma» punnsuutäiega, ja väejooksikutest on üleöö saanud jälle kalamehed.

«Kilu tuleb!» kuulduv õhtupoolikul sadamasse sõitjailt.

«Kakumäe Kaluri» esimehe Hansmithi nägu on mõnuses naerus, sest kilu tuleb ka järgnevatel päevadel.

Linlase lauale läheb värske. Ega nad aimagi, missuguseid muresid, «kitsaskohti» ja kiusatusi tuleb «Kakumäe Kaluri» meestel ületada, et see värske kilu tõesti pealinlase lauale jõuaks.

Aga — noh, ju teda müügil on.

... JA ISIKLIK «VOLGA»

Täna õhtul jätan hüvasti kalurite lülivanema Osvald Liivaga. Lülivanema hubases uues majas istub kalamehe ema, täiesti hõbedase juuksega aasta kuuekümne viiene kalurinaine. Temas on midagi karget ja puhast, nagu loeme rannajuttudes naistest, kellele meri on sõber ja vaenlane, kes tihti oma poegi ja mehi merelt ootavad ning vahel südantki valutavad, kui Westi-tuul tõuseb kümnele pallile.

Tema, nagu ta poisigi silmis helgib kissitavate laugude alt karget terashalli, tema jutust nagu kajaks tormise mere ranget ja karmi häält.

Riina kuulab hajameelselt külalise ja meheema juttu.

Ta pilk on suunatud aknast välja, kus kevadeõhtu päikene helgitab heinamaad ja vaikselt tukkuvaid noori kaski.

Naise mõtted on eksinud tütre juurde kaugel ülikoolilinnas. Varsti lõpetab tüdruk ülikooli. Temast saab rohuteadlane. Asub kusagil linnas tööle. Võib-olla koguni mitte lähedases Tallinnas. Mujal. Ja nemad Ossiga jäävad päriselt omaette...

Mööda maanteelinti veereb linna poole hõbehall «Volga», jättes enda taha kerge tolmulohe. Kaob.

Siis hakkabki Riina südant kiusama unistus, mis varemgi on tal külaliseks käinud: kui oleks endal nüüsgugune hõbehall! Ega ta pruugiks just «Volga» olla, ka «Moskvitšist» aitaks. Pühapäeviti paneks vanad tahaistmele ja sõidaks pesast lennanud tütrele külla. Pikil talveõhtuil aga käiks linnas teatris. Muidugi, bussiga ju saab, aga oma masinaga on ikka teine asi.

See mõte kiusab sellest ajast ikka, kui üks naabritest mullu ennast autojärjekorda üles kirjutas. Võib-olla küürutab selle mõtte taga pisut vana eestlase jonnigi, et kuidas naaber jõudis, kes see siis viletsam on!

Kui nüüd tänavu prooviks kurkidega? Pani ta ju Ossi teadmata palju rohkem kurgiseemneid idanema kui tavaliselt. Aga räägi sa seda Ossile! Ajab muudkui oma jonni, et tema on kalamees, mitte kurgikasvatataja. Mitte kuidagi ei pane teisele aru pähe.

Möte katkeb, katkeb ka meie jutt vanaemaga, sest tuppastub raskel kalamehesammul Oss. Mehe nägu särab.

«Saime uued mootorid kätte! Nelikümmend viis hobujõudu. Nüüd vast paneme traalidele elu sisse!» toob ta lagedale südamel kipitleva rõõmusõnumi.

«Ega mootor isepäinis kalu püüa,» ütleb ema vaikselt ja kohendab minekuks tõustes pearätti.

«Noh, kas siis meie mehed polegi?» kipub Oss pisut uhkeldama.

«Suurvälja Endel võttis täna kõvema kilu kui teie...»

Mis sa emale kostad?

«Pole viga, vaatame, kes homme on kangem!» lausub Osvald, aga juba vaiksemalt.

«Kekuta, kekuta, nõndakaua kui saad plaaniga Endlilt sisse!» õiendab ema edasi.

«Ei-noh,» lausub Osvald, ja sellega nagu olekski kõik öeldud. Oleks nagu öeldud, et ega ikka ei saa «sisse», kui asja vihaselt võtame.

Siis ütleb Riina, et homme oleks tarvis kurgid lavast peenrale istutada. Ja kordab nagu muuseas juttu naabri «Volga»-ostmisest, ise pilguga mulle öeldes, et vaata, mida kurk võib korda saata.

Osvald Liiva silmad tõmbuvad pilukile ja päevitunud ripsmete vahelt piilub nüüd otse kuri pilk, kui ta lausub:

«Kui sa veel mulle kurkidest räägid, korjan lavast viimase kui taime kanade ette. Mina olen kalamees ja jään selleks. Kui ostan, ostan endale «Volga» kalaga, nagu ehitasin majagi. Ilma kurkideta!»

See on sedamoodi öeldud, et ei jää põhjust mehe otsuses kahelda.

KIITUSTEST

On võimukandjaid, kelle peahoius on sellist majesteetlikku kõrkust, et antiiksete pantomiimide harrastajad tunnevad põlvis vaimustusnõrkust ja kadedad tinasõdurid tükiks ajaks jäävad öörahust ilma.

On võimukandjaid, kes rahvariides näitsikuile tõldautost heidavad roose ja monokliga silmas külastavad kuninglike ooperite loože; nende rinnaesise valevus toob pesunaiselegi vaimustuspisara silma.

On olnud riigipäid, kes osavalt tikivad või käivad südisti kalal, riigijuhte-grammatikuid ja riigijuhte-asjatundjaid tigude alal.

Et ei väheneks «alamate» riigitruudus ja innustunud kiitus, tuleb neil mõnikord avada veeremängu turniir või kanaarialindude näitus, küsida vana tuletõrjuja tervise üle, kes kunagi vahvasti käitus või täita mõni muu umbes taoline riitus.

Sellisel puhul tärkab tohutu vaimustus pealtvaatajate
ridades,
kunstnikud visandeid vorbivad erutusest hinge kinni
pidades,
muusikud valmistuvad kiitma majesteeti trompetil,
trummil ja viiulil,
iga värsisepp teeb kõik, et tema teos sest suursündmusest
maabuks esimesena kuninglikul riulil.

*

Kui aga riigitüüril on mees,
kel peale kõigi konverentside ja assambleede
jätkub aega muretseda maisi pärast Irkutskis,
kel jätkub aega tulla su majja,
lugeda su laule
ja vaadata kaussi, millest sa sööd,
kellel poleks veidi imelik ülistada teda kõlavais alek-
sandriinides.

Aga kuskil metsataguses külas
loeb vanaeit Matronja Gavrilovna akna juures lehte,
suured prillid matroonlikul ninal...
Järsku libisevad prillid ta auväärselt ninalt,
kudumistöökukub sülest:
tatrapõllust siinsamas akna all,
põllust, kuhu hommikul lipsas ta kitsenärueael,
eile juttu oli
Keskkomitees.

Alles tüki aja pärast hiilib imetlev naeratus näole.
«On see alles mees!»
ütleb Matronja Gavrilovna.

INIMENE, KES ELAB JUBA HOMSES

Põllumajandusministeeriumi Loomakasvatuse ja Veterinaaria Urimise Instituudi Vändra katsejaama leida ei olnud raske — uus tee keerab suurelt maanteelt otse ukse alla. Kuid hoopis keerulisemaks ülesandeks osutus majandi juhataja, vabariigi teenelise zootehniku Edgar Keevalliku leidmine.

Edgar Keevallik on mees, keda naljalt kabinetist kätte ei saa.

«Minge buldooseri mürina peale,» soovitab keegi.

«Võib-olla on hoopis karjalauda ehituse juures,» kahtleb teine.

«Või läks koplisse noorloomi vaatama,» arwab kolmas.

Buldooseri mürin kostab paremalt, vasakul, lauda ehituse juures kolisevad silikaatkivid isekallutaja kastist. Otse ees on nõöri järgi ehitatud lai kruusatee, sellest kahel pool juba mahlakas roheluses karjakoplid ja enne silmapiiri, kus tee metsa kaob, kõnnib mustvalge noorkari.

Aga Edgar Keevallik tuli hoopis selja tagant, üle Piistaoja vetruva sillakese.

Kui näed inimest uuesti üle mitme aasta, võrdled teda kohe tahtmatult eelmisest korrast mällu jäänud muljetega.

Sealt ta tuleb. Samm on endiselt pikk ja raske. Aga miks kannab ta käes keppi? See mees ei saa ju olla vanaks jäänud! Pole sellist sorti inimene, kes kühmu vajuks, hädiseks muutuks ja halisema hakkaks.

Kui ta ennast kummisäärikutest ja vihmamantlist vabastab ning kepi nurka paneb, on ta täpselt niisamasugune nagu kolm aastat tagasi, kui me kinomeestega teda filmimas käisime. Tema väline kuju muljetegaleeris ei vaja õnnekombel täiendusi murekortsude, väsinud pilgu ega hallide juuste näol.

Ma ebalen juttu alustada. Tema aga pommitab küsimustega, tunneb huvi käekäigu vastu, endal kaval kuradike pilukil silmis segatud elukogenud inimese läbinägelikkusega, nii et tunned ennast kohustatud olevat kõigest aru andma.

Samasugune nagu toogi kord, ikka endiselt ründava loomuga ja ekspressiivne, ning paraku — meenus üksikasjadeni meie eelmine kohtumine siinsamas ruumis.

Enamikul kinomeestest on küljes kaks elukutselist viga: tormamine ja pealetüklikkus. Viimase juurde kuulub ka kalduvus kirevalt riietuda ning tingimata kanda musti, eelistatult peegelklaasidega prille võimalikult rohkem päevi aastas.

Nii me tookord tulimegi: kirevaruudulised särgid, tolle aasta moe juurde kuulunud pesusametist püksid, ühel mehel need koguni lühikesed, mis paljastasid valgeid ning kondiseid linnamehe sääri, kellelgi kerge

muusika peale keeratud «Turist» näpus — ja nõudsi me objekti tutvustamist.

Edgar Keevallik kohtas meid halvasti varjatud muigega ja allakriipsutatud rahulikkusega.

Eredast päikesepaistest hämarasse ruumi sisenenud, olime sunnitud oma mustade klaaside tagant välja tulema.

«Seltsimehed kunstiinimesed,» pöördus katsejaama direktor pikema sissejuhatuseta meie poole, «öelge, palun, kes on selle autor?» — ja osutas ukse kõrval rip-puvale pildile.

Tagasihoidlikult raamituna rippus hämaras nurgas beduiini portree. Kui me ootamatust ülesandest vaiksiks rabatuina kunstiteosele lähemale astusime, märkasime kõrberänduri silmis mõistust ja muret, ironiat ja kurbust, leidsime nendest silmadest tugeva iseloomu ja peene tundelisuse.

«See on Ants Laikmaa,» kohmas meist keegi küll õige vastuse, ent pilt segas meid Vändra katsejaamas olla endiselt pealetüklikud, kõvahäälsed ja tormajad.

Ning kuna minupoolne ebalemine kestab, jutusoon on visa tulema, katsejaama direktorit aga tööd ootamas, toob ta oma kabinetist kaks väitekirja, kaks raamatut ja brošüüri ning käsib need kõigepealt läbi lugeda, et siis on, mida küsida.

Võõrastetoas tossavad sigaretid ning käib kiireloomuline, lausa eksamieelne materjali omandamine. Vaat sulle värske õhk, maaidüll ja ööbikulaul!

Inimesed, kes maaidüllis otsivad vaevakaskedes, võsastunud heinamaadel, tihedates lepikutes, umbekasvanud kallastega jõgedes — neil pole küll mõtet Vändra poolt sõites kahekümnendal kilomeetril katsejaama sisse keerata. Vändra katsejaama 476 hektarit on inimese poolt põhjalikult ümber kujundatud. Raske savimulla põue on peidetud arvutud hulgad igasuguses mõõdus dreenitorusid, mis koondavad liigniiskuse eeskujulikult korrastatud kraavidesse, ja need omakorda juhivad liigvee lõbusalt looklevasse Piistaojja. Ka viimane on ekskavaatoriga tuttav — mõni käär on parandatud, mõnel koormel veele uus hoog antud, ja üks sopp koguni eraldatud. Kalatiigi tarvis, tähendab selle kohta Keevallik.

«Veel käesoleval aastal viime melioratsioonitööd katsejaamas lõpule,» seletab ta.

Paistab, et hirmus lihtne. Maaparandustööde tehnika on meil eeskujulik: paljukopaline ekskavaator tõmbab kraavi sisse, punased kõlisevad savitorud laotakse ilusasti üksteise kõrvale, pannakse samblapeotäied liitekohtadele, et muda ummistusi ei tekitaks, pärast tuleb buldooser, lükkab süvised kinni — ja ongi korras.

Et direktor on enda isiku suhtes ülimalt tagasihoidlik, tulevad kõik raskused — ja tõenäoline, et need polegi veel kõik — alles muu jutu hulgas päevavalgele.

«Kõik oma puhkused on ta maaparandajatega mässanud...» jutustab ta abikaasa.

«Veendusin, et sm. Keevallik tunneb suurt huvi maaparanduse vastu ja nõuab dreanaažiehitajatelt kvaliteetset tööd,» tunnistab «Põllumajandusprojekti» peamelioraator Vändra katsejaama külalisraamatus.

Selle väikese sissekande taga peitub konflikt maaparandajatega, kes liiga palju kulutasid uurimistööde peale, liiga palju eksisid ja tegid oma kuivendustööd põhimõttel, et kes mulla alla näeb...

Ja kui palju peitub selle sissekande taga Edgar Keevalliku aega, närve ja visadust, kelle südametunnistus ei lubanud maad narrida.

Enamus maaparandustöid Vändra katsejaamas on teostatud pärast sõda. Erinevalt teistest taolistest majanditest ei baseeru katsejaam kunagisel mõisapärandusel, mille maadesse eestlastest pärisorjad on aastasadu oma higi ja vaeva matnud. Vändra katsejaam loodi õpetatud agronoomi, kodanliku Eesti kunagise põllutööministri Theodor Pooli 120-hektarilise kulukatalu baasil neljakümne esimese aasta juunikuus. Päev enne sõda, kahekümne esimesel juunil jõudis Piista-ajale verivärske katsejaama esimene juhataja Edgar Keevallik.

«Tulin siia — võõras koht, inimesed kah võõrad... Järgmisel hommikul laapab mulle õuel vastu keegi nõia toimega vanamoor ja ütleb hauataguse häälega, tema näinud unes, et sõda olla peale hakanud...» meenutab ta praegu neid aegu, mis on juba saanud kaugeks minevikuks.

Nüüd, kakskümmend aastat hiljem, ei ole talle siin enam midagi võõrast — ei inimesed, maa ega loomad. Seevastu kunagine suurtalu omanik Pool ei tunneks oma endist kohta ära. Kuhu on jäänud hukutav liigvesi? Kuhu on kadunud võsa? Kuhu on kadunud künkad ja lohud?

Ja hooned! Kui palju uusi hooned...

Edgar Keevalliku juures ei oska vigu leida. Kuidas ka ei otsiks. Kes teab, kas see peaks tähendama kriitilise meele nürinemist? Kirjandusteostes ja kinofilmides kohtad alatasa direktoreid, esimehi ja juhatajaid, kes on inimesed tootmise ja plaani kõrval ära unustanud. Kas ei hoolitse selline juhtiv töötaja korteritingimuste parandamise eest, või ei luba laulda, või põlgab sporti ega lase noortel hüpata ja palli mängida, kui see neile meeldib.

Selle kandi pealt ei leia siin küll ühtki miinust.

Elumajad on head, veevärgi ja kanalisatsiooniga. Praegu on viimistlemisjärgus ilus kahekorruseline nelja korteriga elamu avarate linnapäraste akendega. Loomulikult vesivarustuse ja muuga, elektrist rääkimata. Ei, poolikut mugavust, kuidagiviisi kokkuklopsitud eluaset siin töölistele ei pakuta.

«Teine samasugune tuleb esimese ette, astmega oja poole,» jutustab Edgar Keevallik muuseas, nagu oleks kahekorruseliste linnatüüpi kivimajade ehitamine maa kohas kõige tavalisem asi.

Oja kääru sees on uus keskküttega saun, mille ühes otsas asub pesuköök kahe pesumasinaga. Veidi edasi aga kohalik «kaubamaja», täpsemalt müügipunkt, kust saab igal tööpäeval osta toiduaineid ja tööstuskaupu. Kauplus on uus ja ilusa sisekujundusega, kuigi vanast hoonest ehitatud. Aga tollest eelkäijast ei märka siin küll enam midagi.

Kui kaupluse juurest tagasi tuleme, astume hea rohukamaraga spordiplatsile, mille alla on samuti pandud dreanaž.

«Möödunud suvel sai kõvasti köit veetud... Siis ma jala välja väänasingi...» vestab Edgar Keevallik ja astub hoogsalt ees. Tähendab, kepp — see uus detail — on ilmselt ajutine kaaslane, tingitud mitte vanadusest, vaid juhusest...

Peatume Piistaoja mõnusal sillakesel ja vaatame vee-
piiril kasvavaid kollaseid varsakapju.

«Tänavu ehitame basseini, et oleks koht, kus pala-
vaga ujumas käia,» rabab direktor mind oma plaani-
dega.

Vaat sulle kõrvaline nurk! Vaat sulle elu, millega
seostad ja tahtmatult kõrvutad eesti taluromaanidest
loetud pikki ja süngeid õhtuid, kleepuvat pori, tüütut
vihma, raskest põllutööst enneaegu vananenud inimesi,
madalaid maju tibatillukeste akendega, külmetavaid
karjalapsi ja piiritülisid...

«Sinna metsatukka,» osutab Keevallik vasakule, kus
põldude vahel on säilitatud ilus kuusik, «sinna tahame
uue peahoone ehitada.»

«Aga mis saab vanast?» küsin ja jätan pärimata, et
milleks uus, kui praegunegi on veel küllalt hea maja,
ning kas kulutus ongi õigustatud?

«Kui meile, põllumajanduslik kool asutataks...
ühe sõnaga — see maja oleks mõnus internaadi-
diks.»

Vastus on ootamatu.

Muigame mõlemad. Küllap taipas Keevallik minu
ütlemata jäänud etteheidet, mulle aga meenuvad loen-
damatud karikatuurid uurimisinstituutidest ja spetsiaal-
seist õppeasutustest, kes on kinnitanud oma juured kan-
gekaelselt linnade asfalti ega taha tootmisbaaside
juurde üle kolida.

Ühtesoodu voorivad lauda ehituse juurde isekallu-
tajad silikaadikoormatega.

«Uus laut tuleb saja viiekümnele lehmale,» seletab
mu jutukaaslane.

«Kas saate loomade arvu suurenemisel ka maad
juurde?»

«Ei. Tahame olemasolevaga läbi ajada.»

«Mismoodi?»

«Suurendame saagikust.»

«Riigilt te sööta juurde ei osta?»

«Ei, kui mitte arvestada õlikooke, mida meil koha-
peal pole lihtsalt võimalik toota.»

«Isegi teravilja mitte? Teil on ju enamused maast kul-
tuurkarjamaade all.»

«Ka teravilja riigilt ei osta.»

«Aga kuidas on teil suhted ameerika põllumajandusega?»

«Meil pole enam mõtet teda taga ajada,» ühmab katsejaama direktor, nagu oleksin esitanud kõige kohatuma küsimuse.

Minu nägu on üks suur küsimusmärk.

«Meie majand on Ameerikast ammu ees... Üksikuilt Hollandi ja Taani eesrindlikemalt põllumeestelt vahest oleks veel üht-teist õppida.»

Nähtavasti majandis, kus rasvaprotsent piimas püsib keskmiselt 4,2 ringis ja lehma kohta lüpstakse aastas 4600 kilo piima, on küsimus Ameerika Ühendriikide põllumajanduse tasemele järelejäõudmisest tõepoolest ammu aegunud.

Astume vasikate lauta. Valgeks lubjatud sõimedes on kõige nooremad. Mõni elavaloomulisem üritab inimesi nähes sõimest välja ronida ja upitab koibi üle serva.

Eesti NSV teeneline zootehnik Edgar Keevallik peab eesti mustakirju veiste tõuaretusel eriti tähtsaks noorloomade suunavat kasvatust. Ühes oma töös ta kirjutab:

«Põhiliseks nõudeks noorkarja kasvatamisel on kooskõla ühelt poolt söötmise tugevuse ja teiselt poolt pidamisrežiimi ning treeningu vahel. Eriti on see nõutav piimakarja kasvatamisel. See kooskõla määrabki suunava kasvatamise mõiste ja on aluseks mitmesugustele noorkarja kasvatamise süsteemidele.»

Noorloomade kasvatamine ja karastamine algab vasika sündimisest peale. Talvel sündinud vasikad viiakse tihti välja jalutuskäikudele, kevadel sündinud loomad aga lähevad paarinädalase laudasviibimise järel ööpäevastesse koplitesse. Vasika seedeelundeid hakatakse väga varajases vanuses harjutama põhisöödaga, looma ette asetatakse sõim heintega. Väandra majandis tehtud katsed näitavad, et ainult piimaga joodetud vasika seedeelundid võrreldes niisama vana, kuid põhisöödaga toidetud vasika seedeelunditega on nõrgalt arenenud, kängunud. Aga et lehma piimatoodang oleks kõrge, peab ta palju sööma ja palju seedima. Täheb, loomal peab olema hästi väljakujunenud seedetrakt.

Noorloomade intensiivse söötmise ja treenimisega on Väandra katsejaama tõukarjas saavutatud mullikate

varavalmivus, mis annab tähelepanuväärset majanduslikku efekti.

Vändra katsemajandi lehmalaudas ei oska põline linnainimene oma vaimustust muul viisil väljendada kui sõnadega: «Toredad loomad! Kui ümmargused nad on! Missugused tohutud udarad!»

Eesti mustakirju veisetõul on tõepoolest erakordselt head omadused. See Eesti tingimustes aklimatiseerunud kunagise ida-friisi tõu järeltulija on kombineeritud produktiivsusega, see tähendab, peale lüpstava piima suure hulga ja kõrge rasvaprotsendi paistavad mustakirju tõugu veised silma veel ka kõrge eluskaalu poolest, mis on pullidel 1000 kg piires ja lehmadel 500 kuni 600 kg. Peale selle on eesti mustakirju veistel hinnatavalt hea ja rahulik iseloom, mille kohta Edgar Keevallik tähendas, et tema pole kogu oma töötamise ajal Vändra katsejaamas veel tigatedat pulli näinud.

Isemajandava katsejaama põhitoodanguks on tõuloomad. Eesti mustakirju tõuveiseid on siit ajavahemikus 1945—60 müüdnud kokku 550 looma. Peale Eesti NSV rajoonide — teistesse Balti liiduvabariikidesse, Valgevenesse, Ukrainasse ja Moldaaviasse, Usbekistani ja Aserbaidžaan, Kasahstani ja Vene Föderatsiooni paljudesse oblastitesse, Kaliningradist kuni Novosibirsikini.

Paljude liiduvabariikide majandites on just Vändras aretatud tõuloomad eriti nõutavad, sest Vändra katsejaam annab oma loomadele kaasa reaalsed andmed, siin ei tunta puru silma ajamist, ülepaisutamist ega paberiparaadi. Ja mis veel tähtsam — Vändra katsejaam jälgib pidevalt, kuidas eesti mustakirju veised uutes tingimustes kohanevad, missugused on antud loomade näitajad aasta või paari pärast, ning teeb sellest kõigest ka järeldusi tõuaretustöö tarvis.

Kunagise Piistaoja talu tõukarja baasil on Edgar Keevallik teinud hindamatut aretustööd. See on kulgenud sihikindlalt etteseatud suurte perspektiivide poole, aretustöö etapp on järgnenud etapile. Ta pole lasknud ennast kõigutada moevooludest aretustöös, seepärast pole tal kunagi tulnud ka uuesti otsast peale alata. Plaanipärase ja visa, kannatust nõudva aretusprotsessiga on ta saavutanud Vändra kõrgaretuskarja

näitajate paranemist aastast aastasse, pideva joonena on tõusnud lehmade piimatoodang, eluskaal ja iga.

Edgar Keevallikut on tema töö eest autasustatud Lenini ordeniga, medaliga «Eeskujuliku töö eest tagalas Suure Isamaasõja ajal 1941—1945», Üleliidulise Põllumajandusnäituse kuldmedaliga, kahe Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi aukirjaga ja põllumajanduse eesrindlase märgiga.

Omadussõna «andekas» ei kuulu kindlasti mitte ainult kunstisfääri terminite hulka. Ka Edgar Keevalliku puhul tuleb seda kasutada — ta on kahtlemata väga andekas zootehnik. Sest ka tõuaretus on loominguiline töö fantaasia ja otsingutega. Ja nii nagu igal alal käib andekus käsikäes armastusega oma ala vastu, nõnda ka siin. Tihtipeale on kiindumus mingisse tööalasse omamoodi perekonnatraditsioon, nagu ka antud juhul.

Edgar Keevalliku isa oli omal ajal parun Stackelbergi Humala karjamõisas karjaravitsejaks. Niipea, kui poeg kõndima hakkas, läks ta koos isaga loomade juurde. Isa oligi tulevasele teenelisele zootehnikule esimeseks õpetajaks. Huvi ja tähelepanu andsid Edgar Keevallikule juba lapsena teatud kogemustepagasi tulevaseks elukutseliseks tegevuseks.

«Karjatüdrukud oma naeru ja naljadega võlusid mu ära,» naerab ta praegu oma lapsepõlve meenutades.

Neljateistkümne-aastaselt ravis tulevane tõuaretaja esimest korda iseseisvalt lehma terveks.

Juhtum oli raske.

Juba mitmendat korda käis Edgari koolipapa laadale sõitnud karjaravitsejat otsimas. Poiss närveeris — isa ei tulnud ega tulnud. Ei saa ometi lasta kooliõpetaja ainukest lehma ära surra!

Ja Edgar läks ise.

Juba oli lihunik kohale kutsutud.

Loomal oli poegimishalvatus.

Kuna poisil spetsiaalseid vahendeid polnud, kasutas ta lihtsat jalgrattapumpa. Poisi südidusest haaratud lihunik pani vahedaks ihutud noa kõrvale ja tuli appi. Noor Keevallik pumpas lehma udara õhku täis, lihunik aitas nidad kinni siduda ja kõik kolm — kooliõpetaja,

lihunik ja poiss — jäid hinge kinni pidades ootama, kas protseduur annab tulemusi või mitte.

Pärast poolteisetunnist masseerimist oli lehm jalul.

Ja nii see läks. Kogu elu südamega leitud rada mööda. Ülikoolis agronoomia õppimine ja mitmesugused juhuslikud tööd materiaalse baasi tarvis loengute ja praktikumide kõrval. Diplomitöö 1938. aastal — tõuaretusest. Tõuaretajate seltsi liinis sõidud Hollandisse ja Šveitsi veiste valimiseks, praktika Rootsi loomakasvatuse katseinstituutides, ja juba samal 1938. aastal ründavad ajakirjanikud Edgar Keevallikut Kuusiku katsejaamas, kus ta esimesena Eestis teostab lehmade kunstlikku seemendamist . . .

«See on meie rekordlehm Kilk,» osutab ta praegu suurele, rahulikult mäletsevale loomale.

Ta sügab tublit piimaandjat sarvede tagant.

«Kuusteist aastat vana, on andnud eluaja jooksul ligi kaheksakümmend tonni piima. Ja suure hulga järglasi.»

Kilk ja teised Vändra tõukarja suure piimaanniga lehmad on elavaks tõendiks sellest, et tõuaretaja Keevallik on teinud oma tööd õiges suunas.

«Üks mees nimetas kunagi meie katsejaama loomi südametäiega «aadlitõugu lehmadeks!» tähendab Keevallik muiates.

«Miks?»

«Sõdisin uue lauda individuaalprojekti pärast, siis . . .»

«Ma arvasin siinemaani, et sellelaadseid hooneid projekteeritakse ainult vastava ala spetsialistide näpunäidete järgi.»

«Peaks nii olema, aga kahjuks ei ole. Näete, meie laudas on lehmad täiesti puhtad. Ärge arvake, et keegi alalõpmata neid silub ja puhastab. Kõik sõltub looma aseme pikkusest. Kogemused näitavad, et optimaalne on lüpsilehma tarvis 1,6 meetrit. Siis satuvad kõik väljaheited renni, ja lauta ning loomi on kerge puhtaina hoida. Projekteerijad aga lähtuvad olemasolevaist majadetailidest, nõندانimetatud ehituslikust sammust, ja pakuvad aseme mõõtmeteks isegi 2 korda 1,05 meetrit. Ase on liiga pikk ja kitsas. Loomal pole üldse ruumi, on olnud juhtumeid, kus lehmad sörgadega üksteise udaraid vigastasid. Koonerdatakse ka vahekäikude ja abi-

ruumide arvel. Nii kui lüpsja lehmade rea vahelt läbi kõnnib, on tal mõlemad taskud täis! Kas niimoodi saab tööd teha? Ja on see kellegi kord, kui söödad tuuakse eemalt autoga lauda ukse taha? Tuisu ja vihmaga tuleb karjatalitajal koorem väljast sisse kanda! Sööt peab kindlasti olema käeulatuses, abiruumides. See on vajalik nii inimeste kui ka tööviljakuse huvides.»

«Kas saite oma õigust?»

«Jah, sain, ainult aega võttis...»

Kas tõesti on raske juba projektide loomisel arvestada asjatundlike inimeste häält? Kohe, ilma aja- ja närvikuluta... Ja pole vist mõistlik arvata, nagu peaksid ühesugused vahelaepaneelid ja talad sobima ühte viisi neljakordse elumaja kui ka lehmalauda jaoks...

«Aga mis te arvate veiste vabast pidamisest laudas?»

«Seda viisi oleme rakendanud noorloomade kasvatusel. Lüpsilehmade, eriti tõuaretuskarja juures, kus igal loomal on oma kindel söödaratsioon ning tuleb arvestada muid individuaalseid omadusi, ei ole see vastuvõetav. Eelkõige tuleks veiste vabapidamise küsimus lahendada nende suvise pidamisega rikkalikel kultuurrohumaadel, nagu see on läbi viidud meie katsejaamas.»

Tal on iga asja kohta oma läbimõeldud ja kaalutud arvamus. Selletõttu on mitmed formaalselt asjasse suhtuvad inimesed teda nimetanud torisejaks, pilganud «tõe ja õiguse otsijaks».

Hea oleks, kui kõik inimesed oleksid sedalaadi «torisejad»! Siis ei esineks kuidagiviisi töötegemist pärisorjuse ajast pärineval põhimõttel «mõisa köis, las lohiseb».

«Meie lüpsjate hulgas on sotsialistliku töö kangelane ja mitu Lenini ordeni kandjat,» tähendab katsejaama direktor, kes vist juba kahtlustab, et ma seekord tema enda pärast Väändrasse sõitsin.

«Aga kuidas on lüpsjate tööpäeva pikkusega?» püüan jutu kiiresti ta kahtlustelt kõrvale juhtida.

«See küsimus on meil ammu lahendatud. On rakendatud kahekordne lüps ja muu talitus seatud nii, et tööpäeva pikkus ei ületa seitset tundi. Puhkepäevad aga kompenseerime vabade päevadega.»

Lüps parajasti algabki.

Lüpsjad liiguvad käratult loomade vahel, seavad hakkama lüpsiaparaate, kannavad piima siinsamas laudas asuvasse jahutusruumi. Kõik läheb ladusalt, käratult, ja kahes viiesajaliitrisel jahutusvannis tõuseb piimanivoo. Eeskujulikult valgetes kitlites lüpsinaised ei kõrgenda häält loomade peale, hoolega puhastatakse udaraid ja teostatakse lüpsieelset massaaži.

Vändra katsejaama lüpsilehmadel on raudne päeva-režiim. Lüpsmine ja söötmine käib kindlatel kellaegadel. Lehmadele on ette nähtud puhketunnid. Peale kõige muu on inimestel keelatud lautades häält kõrgendada. Viimane asjaolu on arvatavasti kasulik ka loomi teenindavaile inimestele: kui naised tahaksidki mõnikord laudas omavahel sõnelema hakata — ei saa, ei tohi lehma häirida. Pärast aga viha lahtub. Ühesõnaga, pealesunnitud iseloomuparandamine. Küllap lüpsinaised sellepärast ongi rõõmsailmelised, mõistavad üksteist poolelt sõnalt ning teevad oma tööd rahulikult ja täpselt.

Ja kuigi lüpsjaid ei hüüta perenaisteks, on nad kunagiste üksiktalude perenaistega võrreldes palju paremas olukorras. Vahe ei seisne mitte üksnes käsitsilüpsi asendamises masinalüpsiga. Kunagine talunaine pidi jõudma põllutööd teha, pere eest hoolitseda ning loomi ja linde talitada. Kui kõlava perenaise nimega tööori õhtusele lüpsile jõudis, oli ta niivõrd väsinud ja närviline, et talu neli-viis lehmakonti said rahutu tammumise karistuseks kuulda sõimu ja vahel ka sõnnikuse lüpsipiniga klohmid.

«Kuidas teil küll õnnestus okupatsiooni ajal tõukarja säilitada?» pärin Keevallikult.

Ta silmad tõmbuvad pilukile ja nendes hakkab hüplema vana tuttav irooniakuradike.

«Kas esitasin jälle kohatu küsimuse?» siunan ennast mõttes.

«Kas tahate sellega teada, miks sakslased mind seina äärde ei pannud?» vastab ta küsimusele küsimusega.

Olen kohmetu. Nii ma küll ei mõelnud. Päril ausalt. Ta pehmeneb ja seletab:

«Ega ma muidu, aga üks kirjamees just niimoodi küsis mu käest. Kunagi, aastaid tagasi.»

Ja koolipoisilikult ringi vaadanud, paneb aastaid tagasi suitsetamise mahajättnud Keevallik sigareti ette ning jutustab:

«Päris okupatsiooni esimestel päevadel läksin riidu ühe karjatüdrukuga. Jäi teine lohakaks ja lõi tööle käega. Tema otsustas seepeale minust lahti saada ja läks kaebama. Laiutasid siin mingid isehakanud võimutsejad. Sõitsid siia, et mind seal kuusetukas ära lõpetada, nagu hiljem kuulsin. Tulid teised autoga, et minu, punaste poolt ametisse pandud mehe üle kohut mõista. Pinnisid tükk aega. Majandi töölised päätsid mu ära. Kavalusega. Seletasid, et olen õpetatud agronoom ja et mu töid on isegi enne neljakümnendat aastat trükitud. See asjaolu avaldas neile «korra jaluleseadjaile» ootamatut muljet. Nende meelest ei saanud üks kodanlikus Eestis põllumajandust õppinud inimene kuidagi olla ühel nõul punastega, kes Venemaal on kollektiviseerimise läbi viinud...»

Ta naerab selle peale südamest.

«Pärast jäeti mind imekombel rahule. Lasti tööd teha ja karja ei puudutatud. Kuni fašistide võimu lõpp hakkas kätte jõudma. Mõni päev enne Tallinna vabastamist tulin parajasti linnast. Sõitsin vagunikatusel — mujale ei pääsenud. Tori raudteejaamas kuulsin, et kari olevat parajasti teel Virtsu, sakslased pidavat nüüd Väandra tõukarjale kohasemaks Saksamaa tsivilisatsiooni... Käskisin karjatalitajatel loomad otsekohe karjamaale tagasi ajada ja jäin ise ootama. Veidi kõhe oli, aga karja ei saanud lasta hukka minna. Õnneks läks vennikestel nii kiireks, et keegi ei jõudnud enam loomadele uuesti järele tulla, vaatasid, kuidas ise minema said.»

Medal eeskujuliku töö eest tagalas pole Edgar Keevallikule mitte ilmaasjata antud.

Suveperioodil asub Väandra katsejaama tõukari vasikatest lüpsilehmadeni karjakoplitest. Ka ööseks ei aeta loomi lauta ning lüps toimub koplite juurde ehitatud spetsiaalseis lüpsikuurides. Lüpsikuur kujutab endast piklikku laudhoonet abiruumiga jõusööda, piimanõude ja muu vajaliku tarvis. Lehmad aetakse ootekopplisse, kust nad tulevad kümnekaupa lüpsikuuri. Pärast lüpsmist lastakse nad teise ootekopplisse.

Taalised otstarbekad ja lihtsad lüpsikuurid, kus lüps-jaile on loodud mugavad töötingimused ning kus on igasuguse ilmaga võimalik lüpsata, ehitati mõne aasta eest esmakordselt Vändra katsejaamas. Hiljem levis see katsejaama tõeliselt ratsionaalne «patent» muja- legi.

Püsirohumaade ja mitmeaastase põldheina all on Vändra katsejaamas 70,2% kogu põllumajanduslikust maast. Rohumaadelt saadavate söötadega kaetakse lüpsikarja söödavajadustest 55—60%, noorkarjal isegi kuni 75%. Karjamaasööt katab lehmadel 42% ja noorkarjal 53% kogu aastasest söödakulutusest.

Nende näiliselt kuivade arvude taga on kultuurkarjamaade suur majanduslik efektiivsus. Sest kultuurkarjamaid pole tarvis künda ega külvata, kui nad kord juba loodud on. Saagi korjavad veised ise. Inimtööjõudu kulub karjamaade hooldamiseks väga vähe. Kultuurkarjamaade rohi ei ole mitte ainult kõige tervislikum sööt, vaid sellega toodetud liha ja piim on üle kahe korra odavamad kui talveperioodil.

Aastat kümme tagasi oli kultuurkoplite ratsionaalsus kahtluse all. Leidus mehi, kes nõudsid koplite üleskündmist. Nüüd seevastu on nende hea kuulsus levinud laialt ja Vändra katsejaama külalisraamatusse on paljud asjatundlikud inimesed jätnud kiitvaid sissekan- deid.

Harju rajooni «Tuleviku» kolhoosi juhatause liikmed kirjutavad muuhulgas:

«Meile, niisuguse kolhoosi inimestele, kes alles algavad kultuurkarjamaade loomisega, saab Vändra karjakopleid vaadates täiesti selgeks kõik see, mille üle on liiga kaua asjatult vaieldud.»

Mõned aastad tagasi Vändra katsejaama külastanud tuntud teadlane T. D. Lössenko kirjutab hämmelduse ja vaimustusega pooleks:

«Nägin esmakordselt inimese kätega loodud kultuurkarjamaid...»

Sovhooside Peavalitsuse agronoomid kirjutavad:

«Sovhooside agronoomid asuvad vaimustusega suurele karjamaade rajamise tööle.»

Vändra katsejaama eeskujulike kultuurkarjamaade

taga seisab väike töökas kollektiiv ja suurel määral Keevallik-agronoom.

Aastatepikkused kogemused on võimaldanud välja töötada parima karjakopli kasutamise süsteemi. Ühes koplis viibivad lehmad ööpäeva ja lähevad edasi järgmisse. Kui ring täis saab, on esimeses koplis rohi juba küllaldaselt kasvada jõudnud, ja uuesti kordub veiste söötmine samas korras.

Et see süsteem edukalt funktsioneeriks, on karjakopli eeskujulikult tarastatud ja loomade jootmise probleem on igas koplis lahendatud pumbajaamast rohmaadele hargneva veevärgiga.

Kolme viimase aasta jooksul saadi Vändra katsejaamas iga kultuurkarjamaa hektari kohta keskmiselt 2114 kg piima, 37 kg lehmade eluskaalu juurdekasvu ning tervelt 101 kg noorloomade eluskaalu juurdekasvu. Kuna kultuurkarjamaade iga võib olla 40 ja enamgi aasat, siis on ilmne, millist majanduslikku efekti annab see veiste «iseteenindamine» suveperioodil mistahes loomakasvatustliku profiiliga majandile.

Ega ilmaasjata kirjuta NSV Liidu põllumajanduse ministri asetäitja S. N. Tšekmenjov Vändra katsejaama külalisraamatus:

«Nüüd olen veendunud, et talitasin õigesti, kui toetasin eesti teadlaste initsiatiivi kultuurkarjamaade loomisel. See on suur ja vajalik töö.»

«Töö kultuurkopli rajamisel on kahtlemata suur, kuid selle eest ühekordne,» tähendab Keevallik viimase sissekande puhul. «Mõnikord, kui hakkad mõttes võrdlema praegusi siledaid kopleid sellega, mis nende kohal enne oli, näib endalegi kummaline võsa, küngaste ja lohkuude jäljetu kadumine...» Ning naljatoonil lisab ta: «Ma arvan, et kultuurkopli loomise negatiivseks küljeks tuleb pidada seda, et meil majandis on nii palju vallalisi inimesi.»

«Miks nii?»

«Kõik jääb väga lagedaks. Ühe praeguse kopli kohal oli meil kunagi toomingate allee. Puud olid pealt nii kokku kasvanud, et moodustasid roheline võlvkäigu. Kevadel öitsemise ajal oli väga poeetiline koht. Armatajate jaoks nagu loodud. Nüüd on see kadunud!»

Ta vaikib hetke ja jätkab tõsinedes:

«Nüüd hakkab tööle võtma ainult paljulapselisi perekondi ja vanapoistele annan kolmetoalised korterid. Siis saab ka koolimajale mõelda. Praegu on kool kümne kilomeetri kaugusel ja paljud lastega perekonnad, head töötajad on just selle ebamugavuse pärast meie juurest ära läinud.»

Tal on haruldane võime mõelda kõigele ja kõigile. Nähtavasti pole see juhuslik, et ta kannab enda õlul peale majandi veel suurt ühiskondliku töö koormust. Alates 1948. aastast on Edgar Keevallik rahvasaadik. Praegu on ta täitevkomitee liige ning võtab osa loendamatute komisjonide ja kolleegiumide tööst.

«Ja missugune on teie teaduslik kraad?» pöördun ta poole.

Edgar Keevallik kohmetub ja vastab:

«Teaduslikku kraadi mul ei ole. Pole aega olnud väitekirja vormistada. Ikka on tegelik töö pakilisem. Niipea, kui laua taha istud ja tahad kas või artiklit kirjutada, tuleb ikka keegi küsimusega, mis vajab otsekohest lahendamist. Ja kas ongi sellel sisulist tähtsust?» lõpetab ta oma isiku suhtes nii tüüpilise tagasihoidlikkusega.

Pöördume hetkeks veel külalisraamatu poole, kus asjatundlikud inimesed on avaldanud oma arvamust Edgar Keevalliku elutöö kohta.

«Vändra katsemajandi kultuurkarjamaad ja tõukari on näide visast ja järjekindlast võitlusest ainuõige suuna eest, mis viib vabariigi loomakasvatuse õitsengule,» kirjutab EPA rektor Minna Klement.

«Kahtlemata lähevad Vändra katsemajandi positiivsed kogemused kultuurkarjamaade loomise ja kõrge produktiivsusega tõukarja aretamise osas uue leheküljena kodumaise zootehnika teaduse ja praktika ajalukku,» väidavad põllumajandusteaduste doktorid, professorid Jemeljanov ja Solovjov, ning bioloogiateaduste doktor Mifejev.

Inimese elutöö läheb teaduse ajalukku!

Ja mis salata, Edgar Keevalliku töö baasil on mitmed inimesed kaitsnud oma väitekirju. Loomulikult on Vändra katsejaama rikkaliku materjali analüüsimine ning summeerimine, samuti täiendavate katsete teostamine ka vajalik töö. Kuid kas on õiglane, kui inimesel,

kes oma igapäevase tööga teeb teadust ning kellel sellesama igapäevase pakilise ja otsalõppematu töö tõttu pole leidunud aega väitekirja vormistamiseks, puudub teaduslik kraad, mida ta ilma igasuguse kahtluseta väärt on? Kindlasti on Edgar Keevalliku töö rahvamajandusele kaugelt suurema tähtsusega kui mõni pisiprobleemile pühendatud ja kirjandusallikate varal koostatud kandidaaditöö.

Hiljuti pakuti Edgar Keevallikule osakonnajuhataja kohta ühes teadusliku uurimise asutuses, kus talle oleks peale kõige muu makstud praegusest kolm korda kõrgemat töötasu. Ta keeldus.

Ja kas ongi niisama kergesti võimalik lahkuda kohast, millele inimene on pühendanud kakskümmend aastat — parimad aastad oma elust! Siin on ju tema kodu kõige laiemas mõttes. Ei saa lahkuda sealt, kus iga ruutmeeter pinda, iga ehitus on seotud mälestustega, ei ole kerge lahkuda sealt, kuhu on kätketud otsingud, fantaasia ja loominguline jõud.

Edgar Keevallik on inimene, kes juba elab homses. Vändra katsemajand — see on meie vabariigi põllumajanduse homne päev. Keevallik on homse päeva inimene kas või sellepärast, et ta kellelegi ei keela oma rikkalikke kogemusi, et ta on oma tööga alati valmis teisi abistama, et tema isiklik siht sulab ühte riiklike huvidega — selleks on meie karjamajanduse õitseng. Edgar Keevallik on inimene, kes elus ei otsi isiklikke loorberid, vaid on siiralt rõõmus oma õpilaste edusammude üle. Katsejaamast rääkides nimetab ta ennast aga ikka viimasena.

Head õnne teile, inimene elu esireas!

ESIMESTE HULGAS

1.

Aleksander Novikov on elavaloomuline, kuid sugugi mitte kärsitu, vaid otse kadestamisväärsest rahulik mees; jääb mulje, et ta pole üldse võimeline häält tõstma — ei oska või ei soovi. Kogu oma olemise ja jututooniga ta otsekui kuuluks selle vaikse ja ühtlase müra juurde, mis täidab alaldajate tsehhi; selle tsehhi küljes on Novikov ihu ja hingega.

Kõnnime temaga mööda pikka tsehhi. Novikov näitab arvutuid juhtimispulte ja igasuguseid aparate ning seletab, mida millegagi tehakse. Kuulad teda ja kõige vähem oskad kujutada ette, et see on eilne tööline ja praegune brigadir. Pigem on see eeskujuliku eksperimentaal-laboratooriumi teaduslik töötaja. Tõepoolest, tsehh, see on hea laboratoorium: puhtus, avarus, valgus, valged riulid ja laed, lilled formeerimisstendide vahel, värske õhk, aparatuuride mitmevärvilised lambikesed. Muide, tehases on veelgi valgemaid ja puhtamaid tsehhe hoiatavate siltidega: «Ilma valge kitlita sisseminek keelatud!» ning tähelepanelike ja keskendunud töölistega, kes sarnanevad kirurgidega (ongi nii, et seda tsehhi nimetatakse naljatamisi kirurgiatsehhiks!).

«Vanast tehasest ei jäänud isegi mitte nimetust järele, jätsime ainult Mihhail Ivanovitš Kalinini nime. Oli veduri- ja vaguniremonditehas, sai elavhõbealaldajate tehaseks,» räägib Novikov rahuldustundega. «Hoopis uus tootmine ja uus toodang.» Ta naeratab heasüdamli-

kult: «Meil on kõik uus: tsehhid, sisseseade, materjalid. Ja muidugi ka inimesed.»

Kuulan brigadir Aleksander Novikovi juttu ja tuletan meelde, kuidas ma peaaegu viisteist aastat tagasi esimest korda sellesse tehasesse tulin, mis tookord oli õieti hoopis teine tehas. Tahtsin kirjutada väikese raamatu Mihhail Ivanovitš Kalinini revolutsioonilisest tegevusest Tallinnas ja kogusin selle tarvis materjali. Kalinin töötas siin 1901. aasta lõpust kuni 1903. aastani. Käisin vanade tööveteranide, Mihhail Ivanovitši tsehhi-kaaslaste Gustav Kalda ja Eduard Pärdiviga tehases ringi ning nad näitasid mulle, kus Mihhail Ivanovitš leninlikku «Iskrat» ja lendlehti hoidis, kus ta vestlusi pidas, missuguses kohas tsehhis tsaaripolitsei ta areteeris.

Oli meeldiv näha, et neid mälestusväärseid kohti säilitati samasugustena, nagu nad olid olnud Kalinini ajal. Ja ühtlasi oli kurb, et rohkem kui neljakümne aastaga polnud tehases toimunud mitte mingisuguseid muudatusi. Ainult nimetus oli teine: varem olid raudteetöökohad, nüüd on tehas. Ent tsehhid olid samad, mustaks tõmbunud seinte ja vanade tööpinkidega. Tõsi, 1946. aastal üht-teist tööliste töö kergendamiseks küll juba tehti — raskuste tõstmiseks seati üles kraanad, tsehhihides läks valgemaks. Kuid vaatepilt ei tekitanud väimustust: valguse käes torkasid nõest mustaks tõmbunud seinad ja lagi ning mõnes kohas säilinud muldpõrand veelgi teravamalt silma. Ja siiski inimesed rõõmustasid. Rõõmustasid selle üle, et saavad töötada katuse all ja et pole vaja karta tööpuudust, et palgad iga kuuga tõusevad, et nende eest kannavad hoolt direktsioon, partei- ja ametiühinguorganisatsioon. Hoopis midagi muud kui hiljutine sünge aeg, mil Eestis valitses profašistlik Pätsi klikk.

Muu hulgas tuleb meelde jutuajamine tehase ühe vanema töölise, praeguse pensionäri Gustav Kaldaga:

«Teate, tuli vahel ette, et hakati Nõukogude Venemaad taga kiruma, kuid meie, elatanud töömehed, mui-gasime omaette ja mõtlesime: ei või olla, et seal on halb võim, kui selle eesotsas seisab meie vana tööline Mihhail Kalinin! Lahtise peaga mees oli...»

Ka Gustav Kaldale naeratas saatus. Mõni aasta pärast seda jutuajamist valiti vana tööline Eesti NSV Ülem-

nõukogu saadikuks. Istungjärk valis ta vabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi liikmeks. Nüüd tuli ta Kadrioru lossi kui peremees otsustama tähtsaid riigiasju.

See meenus mulle, kui Novikov jutustas tehase kujunemisest ja inimeste iseloomudest, sellest, kuidas tööliste olukord on viimastel aastatel järjest paremaks muutunud. Nagu kõik tagasihoidlikud inimesed, püüdis ta oma isiklikud teened maha vaikida, kuid neist olin kuulnud juba teiste käest: direktori juures ning partei- ja ametiühinguorganisatsioonis räägiti temast üsnagi üksikasjalikult ja kiitvalt. Novikovi brigaad oli M. Kalinini nimelises tehases esimene, kes tubli tööga kommunistliku töö brigaadi kõrge ja austava nimetuse võitis.

2.

Novikov tuli siia tööle 1954. aastal, pärast seda, kui oli Balti laevastikus ettenähtud aja ära teeninud. Juba laevastikus torkas ta silma hakkaja ja leidliku võitlejana, kes alati otsis midagi uut. Sealsamas omandas ta ka oma elus esimese eriala, elektriiku eriala.

Veduri- ja vaguniremonditehas meeldis talle ja ühtlasi valmistas ka väikese pettumuse. Meeldis selle poolest, et juba esimeste kuude jooksul leidis ta, algul mehaanikatsehhis ning hiljem ka valutsehhis toredaid seltsimehi, kes olid iga hetk valmis appi tulema, õpetama ja nõu andma. Kuid tehas oli väike, kitsas, pime, eriti sõjalaevaga võrreldes. Pealegi tuli remontida madalaid, kohmakaid «kääbusvedureid», mille vilegi oli kuidagi peenike ja kriiskav, nii et seda ei saanud tõsiselt võtta.

Kuid oli tahtmine alustada rahulikku töömeheelu niisuguse tundega, et su laev ei oleks trossiga kinnitatud mõne puksiiri külge, vaid et sa saaksid kauni ja väleda laevaga lõigata kiiresti laineid ning olla alati esimeste hulgas. Tehas aga oma tsehhide ja tööpinkidega meenutas tublisti roostes laeva, mis ei saa omal jõul üldse edasi, rääkimata esimeste hulka jõudmisest.

Ja kui suur rõõm oli siis endisel meremehel kuulda, et tehas kavatsetakse nii põhjalikult rekonstrueerida, et ta enam millegagi ei meenuta endist.

Selle teate tõi direktor kaasa Moskvast, kuhu ta oli välja kutsutud. Talle tehti ettepanek mõelda, kuidas minna vedurite remontimiselt üle elavhõbealaldajate tootmisele. Esialgu direktor nõusolekut ei andnud, tunnistas ausalt: meelitab küll, aga see kõik on ikkagi liiga uus ja ebatavaline.

«Ebatavaline küll, see on tõsi,» nõustuti temaga Moskvast.

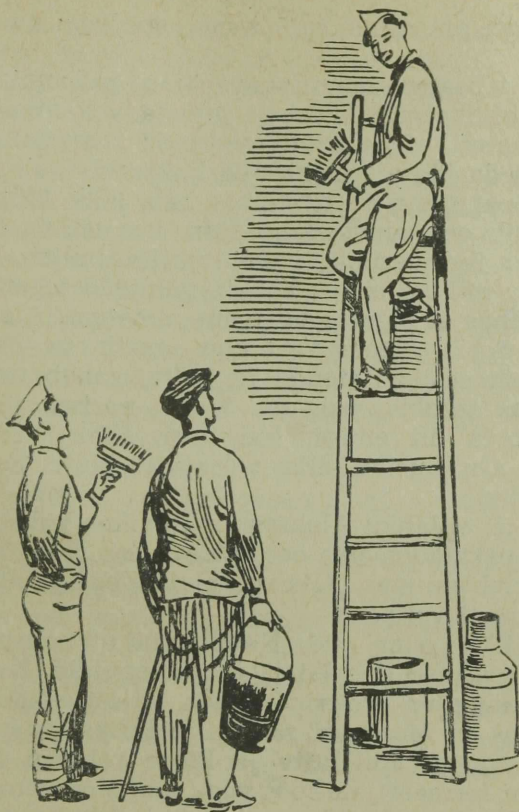
«Muidugi on hoopis tuttavam näha ronge, suitsujuga korstnast väljas. Eks see ole kunstnikulegi huvitav: valge suits taeva sinisel foonil! . . . Sõjaväes oli vanasti ratsaväge hästi tore vaadata. Hobustega oldi samuti rohkem harjutud kui esimeste tankidega, mis, muide, olid väga kohmakad. Aga tankid tõrjusid hobused välja. Ratsavägi lakkas olemast! Nii on lugu ka veduriga, millega oleme harjunud. . .»

Tehase direktor sai teada, et vedurid peavad lähemas tulevikus loovutama koha kiiretele ja ökonoomsetele elektriveduritele; et elavhõbealaldajad on imeseadmed, mis asuvad otse elektriveduril ja muudavad elektri-voolu vahelduvvoolust alalisvooluks. Pole vaja ehitada raudteeliinidele kalleid alajaamu. Elavhõbealaldajad — see on perspektiiviga asi. Muidugi, ümber õppida tuleb kõigil, alates direktorist ja peainsenerist ning lõpetades reatöölisega.

See just Aleksander Novikovile meeldis: tal oli juba ammu soov õppida. Sest pole lugu, et esialgu tuleb selga tõmmata päevinäinud maalrikuub või hakata telliseid vedama. Tehas ehitati ümber tööliste oma jõududega; eilsetest treialitist, lukkseppadest ja elektrikutest said hoopis madala järguga ja üsna väikese palgaga ehitajad. Olgu öeldud, et rahaasjad tegid Novikovile ja tema seltsimeestele tookord väga muret.

Ehitaja elukutse köitis Aleksander Novikovi. Proovime, kuidas läheb! Ja läkski.

Ei olnud kerge endisi viletsaid töökodasid ümber ehitada eesrindliku tehnoloogiaga ja kõige moodsama tehnikaga varustatud tehaseks. Projekteerijate arvestused sageli ei klappinud; seinad olid kõdunenud, halvemad, kui kõige suuremad pessimistid olid oletanud. Kõik tallinlased nägid: kerkivad uued avarad hooned,

kerkivad kiiresti ja südilt nagu seemned pärast sooja äikesevihma.

Ja nende esimene ehitaja oli kommunist Aleksander Novikov.

Tema oli üks neljast pioneerist, kes saadeti Moskvasse Lenini nimelisse Elektrotehnika Instituuti. Aega anti õppimiseks kasinalt ja direktiooni käsk oli range: põhjalikult uut asja tundma õppida, et pärast oskaks ise hästi töötada ja õpetada ametit kümnetele teistele noortele inimestele, kelle töölevõtmiseks tehases ettevalmistused juba käisid.

Aleksander Novikov on täpne mees. Kõike peab ta oma silmaga vaatama ja oma käega katsuma. Ja ega

teisiti saagi, praegu on ta õpilane, aga kahe kuu pärast õpetaja.

Ta tuli tehasesse tagasi suurepärase iseloomustusega. Küsimustel ei olnud lõppu. Ja jutustada Novikov oskas; ta jutustas nii, et pani inimesed tööd armastama enne, kui nad seda üldse tegema olid hakanud.

Kuid õpetamine ja õppimine käis kõik tööst vabal ajal. Tsehh on valmis, kuid tühi, kas või tantsi sees. Tarvis on formeerimisstende, juhtimispulte — kõike seda, ilma milleta ei saa hakata põhitööd tegema, ilma milleta tehas ei õigusta oma uut nimetust. Aleksander Novikov õppis selgeks veel ühe ameti: ta valmistab koos seltsimeestega stende ja pulte, paneb neid avaras valges tsehhis paigale, lausa noriva täpsusega kontrollib ta nii ennast kui teisi. Kõik on inimestele uus. On austav olla teerajaja. Kuid ka raske, väga raske!

Kui vaja, ei lahku Aleksander Novikov kaks ööpäeva tsehhist, nakatades oma eeskujuga teisi. Kui tõstekraanadest tuleb puudus, katsume plokkidega ja nuputame midagi muud välja.

Jõudis kätte päev, mida Novikov nii oli oodanud. Sirges reas seisavad stendid ja juhtimispuldid. Kohale on pandud esimesed ignitronid. Mis sellest kõigest välja tuleb? Kas on Moskvast saadud tarkusest mingit tulu? Närveeris kogu kollektiiv ja kõige rohkem brigadir. Täpsus on formeerijate töös väga tähtis omadus ja seda omadust kasvatas Novikov nii enda kui ka teiste juures kohe esimestest töötundidest peale. Kõige pisemgi kõrvalekaldumine eeskirjadest võib kogu töö nurja ajada. Ignitronidest õhu eraldamisel elavhõbeaurupumpadega tuleb saavutada rõhk kuni üks kümnendik mikronit. Kui täpne aga peab olema ignitronide korpuse kuumutamise gaaside eraldamise otstarbel. Siin tuleb silmad kogu aeg lahti hoida. Või elavhõbeda destilleerimine? Skeemi monteerimine? 72 tundi võtab aega ignitronide formeerimine ja kõik need kolm ööpäeva peab brigadir ja kogu brigaad ignitronidel (kuid neid on tsehhis palju!) silma peal hoidma.

Et kogu asi oli täiesti uudne, kerkisid iga päev üles uued keerulised küsimused; aitasid taip ja leidlikkus; ja kui sellest puudu tuli, tõttasid appi insenerid, elekt-

rikud, vaakuumilukksepad ning lahendasid küsimuse käigu peal, tootmisprotsessi katkestamata.

Esimesed tagajärjed olid rõõmustavad. Ja direktor kiitis napolisõnaliselt: «Me ei saanud teid asjata Moskvasse, seltsimees Novikov. Asi liigub!»

Ja nii hakkaski minema. Üha paremaks ja paremaks läksid ignitronid, mis saadeti Novotšerkasski tehasesse, kus valmistatakse elektrivedureid N-60, järjest sagedamini hakkas vedurijuhtidelt, mehhaanikutelt ja insee-neridelt tulema kiitvaid kirju.

Esimese toodangu andis tsehh 1959. a. juulis, Nõukogude Eesti 19. aastapäevaks. Kuid juba 15. detsembriks, pool kuud ettenähtust varem, andis brigaad riigile kolmkümmend agregaat, varustades seega kolmkümmend võimsat elektrivedurit.

1960. aasta 10. detsembriks saatis tehas teele sada agregaat, täites aastaprogrammi kolm nädalat enne tähtaega.

«Tänavu,» teatab Novikov, «anname samalt pinnalt kolmsada agregaat.» Ning lisab vaikselt naeratades: «Tahame sel aastal saavutada seitseaastaku lõpuks, 1965. aastaks planeeritud taseme. Niisugune mõte on. Aasta on ju eriline — partei XXII kongressi aasta.»

Seda vaevumärgatavalt naeratavat, noore näo ja tarkade lõbusate silmadega meest võib uskuda: kommunistliku töö brigaadi brigadir ei pillu sõnu tuulde!

3.

Olgu brigadir nii tark kui tahes, üksi ei tee ta midagi ära. Aleksander Novikovi jõud on inimestes — teadmishimulistes arukates ja töökates inimestes. Kõik, mida tegi brigadir, tegid ka nemad: olid öid magamata, rekonstrueerisid tsehhi, panid kohale uut tehnikat, õppisid tundma mehhanisme, mida polnud varem silmaga näinud.

Novikovi brigaadi võib nimetada Punalipulise Baltimere Laevastiku üheks osaks, mis on reservis. Paljud neist õppisid laevastikus esmakordselt tundma tehnikat, elektrit, käisid elektrikute koolis. Laevastikust tõid nad endaga kaasa reipuse, distsipliini, osavuse.

Novikovil oli palju mõtlemist, kui talle tehti ettepanek brigadiriks hakata. Ta oli olnud laevastikus teise järgu vanem, kuid tema brigaadis on palju mereväeohvitseri. Niisugune on teise järgu kapten Daniil Serikov, kes ei soovinud oma elu liiga rahulikult, pensionil olles ära elada, algatusvõimeline ja juurdlev mees. Niisugune on ka endine kapten-leitnant Mihhail Korolkov — teotsemishimuline ja energiline tööinimene. Missuguseks kujunevad suhted nende seltsimeestega, kes alles üsna hiljuti seisid ametiredelil temast palju kõrgemal? Kas ta suudab nende silmis autoriteeti võita, kas nad hakkavad temast lugu pidama ja tema «sõna kuulama»?

Ent kõik lahenes iseenesest. Võib olla, et oma osa mängis siin ka Novikovi tasakaalukus ja rahulikkus. Kui Mihhail Korolkov tegi praaki (esialgu juhtus niisugune patt!), ei hakanud Novikov tema peale karjuma ega teda noomima. Ta võttis ise kätte ja tegi samas Korolkovi silma all töö ära, ja ütles seejärel vaikselt:

«Praaki teha pole tarvis. Kui midagi on, küsige, tulen alati appi.»

Serikovile ja Korolkovile läks tarvis oma brigadiri ametialast tarkust, tema kogemusi ja vilumust, brigadirile jällegi oma töökaaslaste elutarkust, oskust keerukates eluküsimustes, eriti kasvatusküsimustes orienteeruda. Raskel silmapilgul on need inimesed, ja mitte üksnes nemad, valmis aitama oma brigadiri hea sõna ja sõbraliku nõuga.

Aleksander Novikovi brigaad on monoliitne loominguiline kollektiiv. Pooled brigaadi liikmetest on kommunistid. Töölised mõistavad, et nad on uue algatajad — kommunistliku töö lööklased. Nimetus kohustab paljaks. Üksteisega nõu pidada, üksteist abistada — see on brigaadis pühaks reegliks. Ka eesrindlik inimene võib maha jääda, kui talle tähelepanu ei pöörata. Seda teatakse brigaadis hästi.

Siin püüab igaüks täiustada tootmise meetodeid ja tehnoloogiat. Ainuüksi viimase kümne kuuga on brigaadi liikmed teinud nelikümmend ratsionaliseerimisettpanekut, neist kolmkümmend üks on juba leidnud rakendamist. Eriti agarad olid töölised seltsimehed Aardemäe, Pissarev, Klimkovitš ja Grozunov. Igaühe

arvel on mitu väärtuslikku ettepanekut, mis annavad riigile suurt tulu.

Brigaad elab sõbraliku perena, kus rõõmustatakse kaaslaste edusammude üle ja tuntakse kaasa tema äpardustele. Tihti käiakse üheskoos kinos ja teatris, arutatakse päevaprobleeme, vahetatakse mõtteid loetud raamatute üle. Sünnipäeval õnnitleb juubilari terve brigaad. Ja tähtsad pole niivõrd kingitused kui just hoolitsus ja tähelepanu.

Õppida ja õppida — see on kollektiivi vääramatu sea-dus. Kuus brigaadi liiget on juba tehnikud. Viktor Illarionov ja Andrei Mihhailov õpivad instituudis, kolm õpivad polütehnikumis, paljud käivad mitmesugustes ringides. Brigadir ise õpib poliitilist ökonomiat. Töölised külastavad meeleldi loenguid tehases ja linnas, käivad oma tsehhi tehnikaringi õppustel. Saavutatuga ei või rahule jääda. Seismajäämine tähendab mahajäämist ja brigaadis tehakse kõik, et ühele edusammule järgneks teine, et alatiseks säilitada kommunistliku kollektiivi aunimetust.

Selles brigaadis on esindatud mitmed rahvused. Eestlased Enno Saage, Felix Varemaa, Vaino Lehta, Eduard Kivi; venelased Viktor Illarionov, Andrei Mihhailov, Fjodor Uvarski, Ivan Grozunov; ukrainlased, vennad Pjotr ja Ivan Matvejenko, Grigori Bassenko, Ivan Hobda. Nad saavad nii tööle kui ka pärast tööd hästi läbi, käivad üksteisel külas. Venelased aitavad eestlastel tundma õppida vene keelt, eestlased omakorda õpetavad venelastele oma emakeelt. Ja mitte üksi keelt: muusikat, kirjandust, ajalugu — see kõik on ju nii huvitav!

Pole veel ette tulnud, et keegi oleks tahtnud brigadist lahkuda. Tõsi küll, «väljalangemisi» oli, kuid kõik need toimusid mõjuvate põhjuste tõttu: Mihhail Korolkov valiti tehase parteiorganisatsiooni vabastatud sekretäri kohale. Pavel Kulakovski, Dmitri Klimkovitš ja Pjotr Pissarev edutati brigadirideks. Kuid praegugi tulevad nad sageli oma brigaadi vaatama, see on saanud neile teiseks koduks.

Aleksander Novikovi iseloomustus jääks poolikuks, kui jätaksime ütlemata, et ta on tehase ametiühingukomitee liige, väsimatu ametiühinguaktivist. Töö pole tal kaugeltki lihtne: ühiskondliku kontrolli teostamine töölissöökla. Novikov külastab sööklat ja jälgib kõike tähelepaneliku pilguga. Saal on avar ja valge, saalis on lilled, valitseb puhtus, ettekandjad on viisakad — kõik see on hea. Kuid et tipptundidel on kassa juures suured järjekorrad — see on paha. Lõunad on odavad ja menüü mitmekesine — hästi. Mõnikord ei maitse toidud põrmugi — pahasti.

Novikov muidugi ei piirdu ainult sellega, et registreerida, mis on hästi ja mis halvasti. Ta mõtleb kohe ka sellele, kuidas kiiremini ja paremini neid puudusi likvideerida. Kas ei saaks lõunatalonge müüa juba ette, ja teha seda tsehhides. Söökla uus direktor ütleb, et seda saab teha. Imetore! Veel kinnitab direktor, et organiseerib otse tsehhides kuumade liha- ja kapsapirukate, võileibade ja kohvi müümise. Tervitame seda algatust ja toetame ka praktiliselt: leiame müügikoha, loome muudki tingimused.

Novikov on kogu hingega oma tehase patrioot ja tahab, et kõik oleks siin eeskujulikus korras.

Novikovi naine Maria on üks tublimaid insenere-normeerijaid, ning ka tema on ametiühinguaktivist: vastastikuse abistamise kassa esimees:

«Ametiühinguaktivistidel on nüüd kergem,» jutustab Novikov. «Tingimused tehases on sootuks teised kui kolm-neli aastat tagasi. Kõik on muutunud. Te nägite, millised on meie tsehhid — ruumikad ja valged, lillede ja puhta õhuga, heade duširuumidega. Tööpäev on lühenenud kuue tunnini. Puhkeaega on rohkem — ja kohti puhkamiseks on ka küllalt. Meil on nüüd tore klubi, raamatukogu, lugemissaal, raadiosõlm. Ka noored on rahul: vaba aja veetmiseks pole vaja enam naabrite juurde joosta.»

Aga kartes, et teda, Novikovi, võiks kahtlustada liiges enesekindluses, lisab ta:

«Kaebusi on hoopis vähem. Kuid teha on veel palju. On tööd nii ametiühingu kui ka kommunistlike noorte jaoks!»

*

Nii elab ja töötab endine Balti laevastiku madrus, praegune kommunistliku töö brigaadi juht Aleksander Novikov — vankumatu oma püüdlustes, visa oma otsingutes, inimene, kes on alati esimeste hulgas.

Tõlkinud *H. Limberg*

VAIKUS

Õhus ämblikulõngade lend on.
Maa hinguse karge vine.
Õhus mõtteloodete lend on
ja mõtete sündimine.

Hallid samblakuplite linnad.
Kivid. Metsroosijuured.
Vaikus. Ja kauged linnad,
mis on lootustest valged ja suured.

Kastepiisk männiokkal.
Hetk. Hääletus. Tuuletus.
Ja piisas ja hetkes — maailm
ja miljon luuletust.

Piisk värahtab männiokkal.
Kivipragudest variseb liiv.
Üle kummargil mändide möirgab
reaktiiv.

Vaigulõhnalist vaikust maitsma
jälle sirutub maa.
Peab möirates vaikust kaitsma:
Vaikides ei saa.

KAASAEG JA TEMA KANGELASED

Nüüd on kommunismiehitamise programm Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressi küpsustunnistuse ja 4799 delegaadi lähetuskirjaga ellu astunud. Partei on pidulikult rahvale kuulutanud, et nõukogude inimeste praegusele põlvkonnale saab osaks elada kommunismi ajal, mil igaüks saab vastavalt tarvidusele ning töötab oma võimete järgi. See, et ühiskonna rikkused hakkavad kahekümne aasta jooksul võimsa jõena voolama, paistab juba tänapäeva tasemelt reaalsusena. Me oleme gigantsete teaduse ja tehnika saavutustega harjunud. Meid ei hämmasta suured viljasaagid ega üleplaaniline tööstustoodang. Maksude kaotamine võetakse jooksva elu voolus lihtsalt teatavaks.

Kes aga end vaatama sunnib, on selle töö ning saavutuste hoorattahoidja — inimene ise. Uus inimene. Kaasaja inimene. Elu kangelane. Kirjanduslikkude kujude prototüüp. Suure loomingu julguse ja kommunistliku isikliku arvamisega ehitaja. See, keda praegu kogu kirjameeste armee, ajalehe nuputrealist alates ja romaanimeistritega lõpetades, hoole ning usinusega taga otsib ja ründab, vahel leiab, aga pahatihti ei jaksa leida. Omal ajal teda poleeriti ja lakeeriti, siis hakati puudusi ja vourusi komplekselt mehhaniseerima ning vooluliini liitma. See kõik jooksis tühja. Põhjused? Inimene ei ole masin ega saa selleks eales, vaid ta on ja saab olema kõikide masinate looja. Ning kommunismi looja samuti. See on programmis selge sõnaga öeldud.

Kes ta siiski on? Miks ta end peidab ja kipub nähtamatuks jääma? Kas ujedusest, tagasihoidlikkusest või

ehk koguni kiuslikust kirjandusele kaigaste kodaraisse loopimisest? Mis oleks lihtsam kui ühe hea vabriku või kolhoosi paremad inimesed ritta seada?! Kirjanik läheks ja vaataks üle, valiks sobivad välja ning laseks siis täitesulepeal tuliselt välkuda? Aga sellest ka ei tule midagi välja.

Meil Viljandi rajoonis Kosmonaut J. A. Gagarini nimelise näidiskatsesovhoosi direktor Toomas Soosaluste ei võta näiteks hea meelega ühtki ajakirjanikku jutule ja peab neid vussermeistriteks, kes põllundusest midagi ei taipa ja kõik segi ajavad. Tema arvamine pole muidugi õige, aga mingi keegi ja katsugu kummutada! Raske uskuda, et õnnestub! Õeldu järgi võib tekkida arvamine, et tegemist on turske vanamehega, kes kunagi kriitikast solvus ja paha sõna pensionileminekuni mäletab. Aga mitte sinnapoolegi. Teie ees on kolmekümnendais aastais, rahutute silmadega ja üldiselt hea ning sõbraliku näoilmega agronoom. Energiast pakatav, ja kui naerab, siis nakatab. Omad inimesed räägivad, et viha ei oska pidadagi. Näidissovhoosi loomine läks tal algul tema enda arvates ladusalt. Viga oli ainult selles, et keegi ei tulnud neid vaatama ja kogemusi tahtma. Toomas Soosaluste tegi sellepärast parteikonverentsi tribüünilt rajooni kolhooside juhtidele etteheiteid. Aga saalist hüüti vahele: «Mis sul seal näidata on? Enne tee midagi ja siis suurusta!»

Hüüdja nime ei protokollitud, aga ta oli Mustla «Koidu» kolhoosi esimehe Rohtlaga ühes kambas. Ega palju ei eksi, kui ütelda, et Arnold Rohtla mõtles siis samuti. Ise tugev kui tamm, rikas kolhoos taga. Möödunud aastal saadi «Koidus» üle kuue miljoni rubla sissetulekut. Aga pangaarve ei näita meie ajal enam ilmeksimatult ühe või teise majandi tõelist rikkust. See kehtib heas mõttes ka «Koidu» ja tema esimehe Arnold Rohtla kohta, kes muide võtab iga ajakirjaniku küll lahkelt vastu ja hakkab kohe vabandama, et tema pole suur kõnemees ega oska ka neidsamuseid ajaleheartikleid kirjutada.

Arnold Rohtla eluloost võiks märkida järgmist: kaksteistkümmend aastat tagasi, sügisesel ajal nagu praegu, seisis Mustla linnakese piiril maanteel kõhnavõitu pikk ja heleda jumega mees, kes pahandas kuuldavalt liig-

vee all kannatavate põldudega. Tal oli kaenla all valgest saelauast lõigatud teeviit. Sinna oli maalitud: Kolhoos «Koit». Arnold Rohtla naelutas selle sissesõidutee tulle, taganes eemale ja hindas, kas kukkus ka hästi ja õigesti välja. Polnud viga. Küll ta käib, kui käima pannakse. Aga neljakümne üheksas polnud kolhoosidele pidupäevade aeg. Normipäevatasu oli linnunokatäis, noorus lahkus maalt linna. MTJ andis küll masinaid, aga need vajusid nurmel rummuni porri. Kuidas sa mehhaniseerid? Vilja ja lina jäi lume alla. Rajoonist kritiseeriti ja anti pähe, kohustati ja hoiatati. Võrtsjärve räästikus, mis «Koidu» keskuse ja järve vahel seisab, varitsesid bandiidid.

«Küll ma teil metsa eest maha võtan!» ähvardas Rohtla.

Tänaseks on ta seda lubadust nii sõna-sõnalt kui ka piltlikult võttes hoolega täitnud. Üle kolmesaja hektari Võrtsjärve sood põlluks kuivatanud. Kraavide ja vana dreanaaži kordaseadmist nad ise «Koidus» enam ei mäletagi. Kõik nurmed kannavad juba nii ammust- ilma kombaini ja traktorit, et omaaegne kraavidega maadlemine tundub niisugune jooksva elu pude, millest igav kõnelda. Bandiidid lõpetasid oma sõgetsemise juba aastat kümme tagasi, kes mõistust pähe võttes ja kes kurjaga karjas. Rahvas käib üksmeelse usinusega töö. Tootas on kõrge. «Koidul» on olemas mehhaniseeritud farmid, uusi tootmishooneid, seemnepõllud, kasvuhuone, traktorite ja transpordivahendite park, sõidua autod. Igale brigadirile on nad mootorratta istmiku alla ostnud, et need saaksid operatiivselt tööd juhatada ega jääks nõupidamistele hiljaks. Noori sportlasi, ülevabariigilisi spordikuulsusi ja isetegevuslasi seisab üle saja hinge «Koidu» kirjades. Ja tikub aina juurde. «Jõu» spartakiaadi võitja spordikollektiivi rändlipp on ka praegu Arnold Rohtla kabinetis.

Võiks arvata, et taevast nii Mustla kui ka Rohtla kohal on pilvitu ja kõik ajakirjanikud ning kirjanikud ei jõuaks tema positiivsust küllalt ära kiita. Aga mees oli hiljaaegu rajoonikomitee bürool üsna longus. Kõne all olid tema hõberebased. Omal ajal, kui «Koit» oli ilmast ilma rahahädas, asutasid nad karusloomafarmi. Nahad maksid hinda ja andsid head sissetulekut. Peagi tekkis

asjale ka kõrvalmaik juurde. Kolhoosnikud võtsid sea-
dusega lubatud kontraheerimislepingu alusel noorloomi
kodudesse kasvatada, aga sedamoodi tekkis erafarmi-
pidamine, mis pole enam kiita asi. Mine sa võta tagant-
järele kinni, kui palju esimees, kelle pea on päevast
päeva aina uute ja uute mõtete tulvas, asjast teadis.
Aga mitteteadmine ei vabasta vastutusest. Ei usuta, et
Rohtla silmamõõdu ja kõrvakuulmisega mees ei tea
kõiki oma kolhoosi asju, pealegi kui reinuvaderite värk
oli ainult pool tüli. Teise poole osas mõõtsid ja reh-
kendasid rajoonist saadetud maamõõtjad suurest suvest
alates «Koidu» rahva isiklikke õueaiamaid. Kupitsate
oma kasuks edasitõstmise ja piirikivide ühismaa sisse
nihutamise vigurid olid ka pisut levinud.

Meil lähevad vigade avastamised pahatihti tulvalaine
sarnaselt. Kui üks paha sõna lausub, siis tuletab teine
ka kohe midagi meelde ja lisab omalt poolt kähku
juurde, et oleks topelt ega käriseks. Rohtlas hakati
upsakuseks tõusnud uhkust leiutama. Ei hoolivat enam
inimestest. Ei loovat neile tingimusi.

Tammedel on sügavad juured. Nad on toekad ning
tugevad puud. Rohtla planeerib praegu veelinnupida-
mist, millega tahetakse eeloleval kevadel algust teha.
Tal on käsil uue karjalauda projekt ning uute linna-
tüüpi kõigi mugavustega mitmekorruseliste elumajade
projektid. Mustla kultuurimaja tahetakse rajooni kul-
tuuriosakonna alluvusest kolhoosi eelarvesse võtta.
Paralleelselt sellega aga likvideeritakse hõberebase-
farmi, et saaks pahanduse majast välja. Ka kupitsad ja
piirikud kinnitatakse õigele kohale tagasi.

«Koidus» on momendil sealihä tootmisega ka muret
ja tegemist. See asi ei ole küll vilets, aga ei lähe ka
hästi. Igatahes, Soosalustel on palju paremad peekonid
ja Rohtla ütles hiljuti:

«Ega midagi! Peab seal Soaluste poisi juures vaata-
mas ära käima!»

Kaasaegses elus hakkab silma kummaline pilt: kõige
vähem vigu teevad imelikul kombel need, kes üldse
midagi ei tee, vaid oma töökohal või ametis üksnes au-
vääriskalt olesklevad, end iga uue eluhoovuse kui tõm-
betuule eest hoolega säästavad ning sealjuures nagu
reeglina teiste vigade registrit peavad.

Sooaluste ja Rohtla ei käi kergelt teed ega karda rajugi.

Need kaks kommunismiehitajate rooduülemat on pagana ühepalgelised, kuigi nende varasemas elukäigus, välimuses, kõnes, iseloomus ja hingelaadiski otsest sarnasust oleks võimatu leida. Sooaluste oli siis poisike, kui Rohtla Isamaasõjast demobiliseerus. Ühte langeb aga vaimne avarus, silmapiir, mis seisab kõrgel ja kaugel. Nad töötavad väsimatult, võtavad palju ette ja kõik ei laabu nende käes ilmeksimatult ning hurraatava eduga. Ilukõnet peavad mõlemad pepsiks ja kuri sõna libiseb neil ka vahel üle huulte. Nad otsivad ja ka saavutavad. Neil on olemas ainult üks mina ja iga-sugust kahe mina probleemi peavad nad kirjanduslikuks väljamõeldiseks.

Aga kahe mina probleem on siiski olemas ja meie seda elust välja ei tõrju. Karta on, et sel alal algab koguni senisest suurem valulemine. Täna sed kaks mina ei vaidle muidugi Enn Kalmuna kommunismi poolt ja vastu. Selles küsimuses ei ole tänapäeva nõukogulikel minadel konflikti. Formalismi, bürokratismi ja muud sorti -ismide rabad on ka enam-vähem kuivendatud ja nende liigvete kartus oleks oma jõudude alahindamine. Aga konflikt hakkab olema ikkagi ühe inimese kahe mina vahel, kes teineteisega vaidlevad.

Viljandi kultuurimaja lavalt kuulatakse elamusega naiskoori «Eha» ettekandeid. Taktikeppi vibutab noor, nõtke, kaunis ja haprana näiv naine. Tema liigutused, mis laulu juhatavad, on valitud, vilunud ning pealtnäha peaaegu professionaalsed. Kavalehel seisab: dirigent Anne Pikksaar. Asjale ligidalseisjad teavad, et ta on elukutselt meditsiini-õde ja töötab Viljandi haigla lasteosakonnas. Kui vaatad Anne Pikksaart eemalt, siis tajud meie aja erilist hingust. Tööpäeva lühendamise on andnud võimaluse kunsti harrastada. Aga isetegevuslik muusika küünitub elukutseliste meisterlikkuse poole. Anne Pikksaar asus sügisel Viljandi Kultuurharidustöö Kooli õppima ja plaanitseb Konservatooriumi minna. Miks mitte? Ei saa kahelda, et lähebki. Kes või mis teda takistakski? Pojad, kes on juba emast pikemaks sirgunud, või abikaasa, kes plaanitseb kandidaadiväitekirja? Ei esimesed ega ka teine.

Kus on siin siis kahe mina probleem? Kõik näib voogavat hoogsalt ja pidulikult, lüüriliselt ja ladusalt.

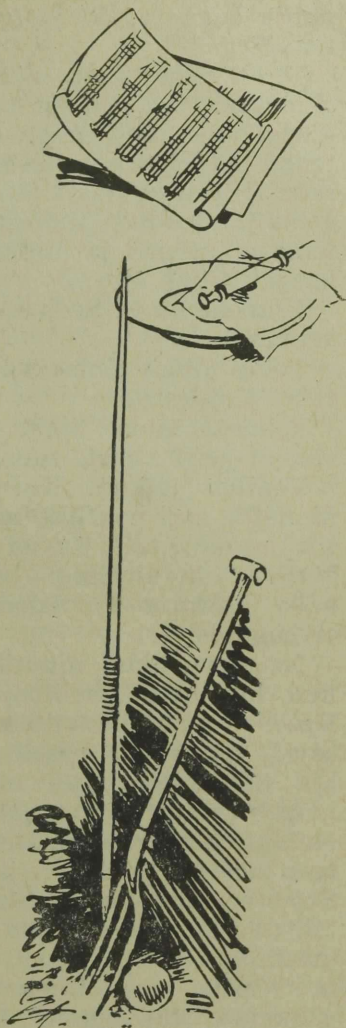
Vaatame asja argipäevakülge! Läheme korraks Viljandi haigla lasteosakonda, kus arstid ning õed töötavad valges ja valguses. Kui Anne Pikksaar kummardub väikese patsiendi voodi kohale, siis me näeme tema silmanurkades kiirekesi, mida rõõm ning mure oskavad ühevõrra osavate pintslitõmmetega maalida. Ei saa öelda, et ta oma elukutsetööd ei armastaks. Aga temaga nurisetakse seljataga. Liiga palju «hulgub» töölt ära: Ernesaksa vabariikliku koorijuhtide segakooriga Moskvasse esinema, ringreisidele, eksamitele, eksamisesioonile. Mis ta veel välja ei mõtle! Teised õed peavad teda aina asendama. Keegi ei tea ette, millal ja kuhu õde Pikksaar järjekordselt lendab. Muusikalise kuulmisega kõrv püüab niisugused toonid kinni ning kaks mina asuvad kohe omavahel vaidlema.

Esimene mina: Viska haiglale käega! See ka mõni amet. Sul on teine anne ja kutsumus.

Teine mina: Medõe elukutse on üllas. Ära unusta kutse-eetikat!

Esimene mina: Kutsumus on igast eetikast võimsalt üle nagu fortissimo.

Teine mina: Lorijutt! Sa ju armastad oma tööd!

Esimene mina: Kahtlane küll! Miks sa noodid haigemajja kaasa võtad ja igal vabamal minutil nina neis hoiad?

Teine mina: Laste näod seisavad taktilöömisel alati silme ees. Kui sul on raskeid haigeid, siis sa ei talu kurba viisi. Vesi tuleb silma. Aga überpöörduvalt — tahad iga hästi paraneva ravialuse puhul rõõmust hõisata. Hiljuti kohtasid tänaval ühe raskes seisundis haigemajja toodud tüdrukukese ema, unustasid enda temaga jutlema ja hilinesid proovile. Viska muusikale käega! Nii on õigem!

Esimene mina: Seda sa ei taha ega suuda. Sul on kutsumus!

Teine mina: Kutsetööl on esimene ja eriharrastusel teine järjekord.

Esimene mina: Varsti lüheneb tööpäev partei programmi järgi kuuele tunnile... siis on kõigeaks aega.

Vaidlus jätkub. Kumb mina võidab? Enneaegne hinnata, sest konflikt näikse aina süvenevat. Võimalik, et mõlemad jäävad eluõigeaks ja saavutavad kas alalise või ajutiseги kompromissi. Aga üldiselt ei seisa küsimus lõpplahenduses, vaid probleemis kui seesuguses.

Isetegevuslikud muusikud, näitlejad, tarbekunstnikud, kirjanikud, heliloojad, solistid ja iga sorti sportlased on ametiühingutele ning töölistkollektiividele auasjad. Aga mida massilisemaks need harrastused tööaja lühendamise ajal muutuvad, seda suurem mure langeb asutuste juhatajatele ja majandusmeestele. Nad on neile üldnimegi ristinud — vaakuum, hõre kiht. Kes teeb nende eest töö? Viljandi haigla peaarst dr. Elfriede Soots on musikaalne naine, kes head kontserti mõjuva takistuseta vahele ei jäta. Aga iga laulupäeva ja rahvakunstiõhtu eelsel päeval on ta õelus ise ning keelaks need peod ära. Üheksa arsti laulavad meeskooris «Sakala», üle kümne õe naiskooris «Eha». Sellele armeele tuleb laulupäeva eel anda töövaba päev. Ta on muidugi sellega kommunistina toime tulnud ja iseendale vatti andnud. Haigete ravi ei ole väga kannatanud. «See veel puuduks!» mõtleb doktor Soots keevaliselt — ja läheb järgmisel päeval kontserdile ning plaksutab «oma rahvale» niisama keevaliselt.

Satiirikud ja kinokomöödiate autorid armastavad asutuste juhatajate, vabrikudirektorite ja kolhoosiesimeeste isetegevusevastast bürokraatiat kilbil hoida. Mis aga teeb Arnold Rohtla, kelle hingel on segakoor, rahvatantsurühm, jalgpallimeeskond ja kergejõustiklased, siis, kui laulupidu ja maanoorte esivõistlused peetakse ühel ajal ja tema vaimselt rikas ja kehaliselt täiuslik rahvas, alias vaakuumid, umbes kolmveerand kolhoosi, sõidab kolmeks-neljaks päevaks pealinna? Üldlaulupeo aeg on suvine. Kuiv hein on maas. Vihm ähvardab peale tulla. Karjased on ära, kari ammub laudas. Varulüpsjaid napilt. Lüps jääb hiljaks. Vasikad lõhuvad ka veel aia ja panevad tulistkiini põlde tallama. Kui õige tuua üheks ligemaks niisuguseks elulise konfliktiga päevaks paar-kolm satiiri- ja komöödiaspetsialisti kolhoosi eluga kontakti astuma ning kaasaegsust tundma õppima? Ja mitte blokknoodiga vaatlejateks, vaid äikesepilve eel kuhja viskama ja vasikatekarja aidusse kamandama. Lüpsi neile ei usaldakski. Hea piimaanniga lehmad on ägedad ning võivad jalaga virutada. Võib-olla saaksime sel moel niisuguse satiiripala või kinokomöödia, kus võiks kord päris südame põhjast naerda mitmeks ajaks ette?!

Kommunismile ülemineku perioodil kasvavad uute moraali- ja vaimurikkustega inimesed. Praegused kaugused ja kõrgused pole neile varsti ei kaugus ega ka kõrgus. Igas tulevikuinimeses võivad ehk kolm, neli ja enam võrdõiguslikku «mina» kõige harmoonilisemas rahus läbi saada ning üksteist vastastikku täien-dada.

Kas maksab ette uudishimutseda, kuidas kaheksakümnendate aastate lektorid, kooliõpikud ja ajalooteaduste kandidaadid meie kuuekümnese esimest kord nimetavad? Kosmose vallutamise aasta? XXII parteikongressi aasta? Või ehk kommunismi harta vastuvõtmise aasta? Aga võib-olla nad ise mõtlevad veel midagi iseloomustavamalt välja. Kuigi seks ajaks on olemas ülitäiuslikud elektronarvutusmasinad, mis terve universumi ulatuses tsüklonite liikumised ja vihmad, tormid ning põuad ette rehkendavad, et inimene saaks neid enda kui kosmose peremehe vajaduste järgi muuta ning juh-

tida, ei suuda nende masinate tarkus ometigi välja rehkendada, mitu inimõistust ja inimekätepaari kommunismi ehitas ja missuguse osa igäuks valmis sai. Sellepärast peavadki tänased kirjamehed aega kaotamata täismeetriliste tööde kallale asuma. Motoks võiks ehk olla:

«Laena meile kannelt, Vanemuine,
kaunis lugu mõlgub meeles...»

SISUKORD

<i>Manivald Kesamaa</i> . Uute tähtede hommikul	7
<i>Rudolf Sirge</i> . Maa uus pale	11
<i>Aadu Hint</i> . Mees omal kohal	18
<i>Johannes Semper</i> . On liigutavalt tore	29
<i>Juhan Smuul</i> . Inimene, maa ja kaks ookeani	32
<i>Paul Haavaoks</i> . Põllud tunnevad peremeest	55
<i>Ott Kool</i> . «Uus Elu»	70
<i>Ellen Niit</i> . Mõttega kõigest su linnadest	101
<i>Villem Gross</i> . Isade vastused	104
<i>Erni Hiir</i> . Ruumi on ruumis küllalt	111
<i>Per aspera ad astra</i>	113
<i>Erni Krusten</i> . Suur kolmapäev	114
<i>Harald Suislepp</i> . Täna	120
<i>Grigori Skulski</i> . Parim on ees	124
<i>Muia Veetamm</i> . Kutsumus	132
<i>Osvald Tooming</i> . Väravast väravasse	145
<i>Felix Kotta</i> . XXI sajandi mehhanisaatorile	168
<i>Manivald Kesamaa</i> . Et tuli ei kustuks	173
<i>Kalju Kangur</i> . Kommunist	185
Miks te vaikite, kivid?	187
<i>Leida Kibuvits</i> . Valge brigadir	189
<i>Uno Laht</i> . Ahoi, viiekümne üheksas põhjalaius!	210
<i>Aira Kaal</i> . Kõlakad käivad	243
<i>Ain Kaalep</i> . Kõneleb noor müürsepp	251
Narva kose kohal	252
<i>Veera Saar</i> . Marana entusiastid	254
<i>Gennadi Gerodnik</i> . Kureküla ümberkujundaja	268
<i>Milvi Seping</i> . Lõunatud	282

<i>Grigori Skulski, Leonid Zaitsev.</i> Mõte sünnib südames	284
<i>Robert Vaidlo.</i> Uue kohtumiseni Rõngus	295
<i>Minni Nurme.</i> Kes ütleb	313
Kui põlluks on valge paber	315
<i>Herman Sergo.</i> «Mereröövel»	316
<i>Rein Vellend.</i> Torm, kurgid ja isiklik «Volga»	332
<i>Enn Vetemaa.</i> Kiitustest	347
<i>Aimée Beekman.</i> Inimene, kes elab juba homses	350
<i>Ivan Kurtšavov.</i> Esimeste hulgas	367
<i>Jaan Kross.</i> Vaikus	378
<i>Luisse Vaher.</i> Kaasaeg ja tema kangelased	380

СЕГОДНЯ

Очерки, публицистика, стихи и рассказы
эстонских советских писателей

На эстонском языке

Оформление С. Лийберга и Р. Кальё
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja Ü. Poots
Kunstiline toimetaja R. Pangsepp
Tehniline toimetaja E. Ridala
Korrektorid E. Bitter ja Ü. Rattur

Ladumisele antud 24. I 1962. Trükkimisele antud
2. III 1962. Paber 54 × 84, 1/16. Trükipoognaid 24,5.
Formaadile 60 × 92 kohaldatud trükipoognaid 20,09.
Arvutuspoognaid 18,28. Trükiarv 7000. MB-00447.
Tellimise nr. 840. Hans Heidemanni nim. trükikoda,
Tartu, Ülikooli 17/19. II

Hind rbl. 1.04

Rbl. 1.04

A-24436